

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23853-13693ПР від 03.04.2019*

**НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного
педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського.**

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 29

Вінниця – 2019

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (друкована версія)
ICV 2017: 53.20; ICV 2018 = 82.14
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / гол. ред. І. Я. Завальнюк. Вінниця : ТОВ «фірма Планер», 2019. Вип. 29. 178 с.

Затверджено як друковане періодичне видання, що входить до Переліку наукових фахових видань України (додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України 16.05.2016 № 515).

Рекомендувала до друку Вчена рада Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 6 від 18.12.2019).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Барань С. Б., кандидат філологічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове) (головний редактор);
Амеліна С. М., доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ) (заступник головного редактора);
Газдаг В. В., доктор філософії з галузі «Гуманітарні науки» Філологія, доцент (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);
Рамбішевська Д., доктор габілітат, професор (Інститут славістики Польської академії наук, м. Варшава, Польща);
Романюк С., доктор габілітат, професор (Варшавський університет, м. Варшава, Польща);
Черничко С. С., доктор філологічних наук, професор (Закарпатський угорський інститут імені Ф. Ракоці ІІ, м. Берегове);
Шинкарук В. Д., доктор філологічних наук, професор (Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ);
Гороф'янюк І. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Забужанська І. Д., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Іваницька Н. Б., доктор філологічних наук, професор (Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Вінниця);
Іваницька Н. Л., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Петров О. О., кандидат філологічних наук (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Городенська К. Г., доктор філологічних наук, професор (Інститут української мови НАН України, м. Київ);
Завальнюк І. Я., доктор філологічних наук, професор (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця);
Прокопчук Л. В., кандидат філологічних наук, доцент (Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця) (відповідальний секретар).

РЕЦЕНЗЕНТИ

Глуховцева К. Д., доктор філологічних наук, професор (Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Старобільськ);
Шитик Л. В., доктор філологічних наук, доцент (Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси)

Адреса редакційної колегії:

21101, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського; тел. (0432) 275-589.
e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статті подано в авторській редакції.

Під час використання матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

УДК 80/82 (062.522)

© Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2019
© Автори статей, 2019

**Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University**

ISSN 2521-1293 (print)
ICV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

*Certificate of registration of a printed
media outlet
Series KB No. 23853-13693ПП of 03.04.2019*

**SCIENTIFIC NOTES
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi
State Pedagogical University.**

**Series: Philology
(Linguistics)**

No. 29

Vinnytsia – 2019

УДК 80/82 (062.522)

В 48

ISSN 2521-1293 (print)

ICV 2017: 53.20; ICV 2018 = 82.14

DOI 10.31652/2521-1307

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

B 48 Scientific Notes of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: Philology (linguistics) : collection of scientific works / Editor-in-Chief Inna Zavalniuk. Vinnytsia : "Firma Planer" LLC, 2019. No. 29. 178 p.

Approved as a printed periodical to the list of scientific professional editions of Ukraine (addition 12 to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine 16.05.2016 No. 515).

Recommended by the Academic Council
of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
minutes of a meeting No. 6 of. 18.12.2019.

EDITORIAL BOARD

Baran I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine) (Editor-in-Chief);

Amelina S., doctor of pedagogical sciences, candidate of philological sciences (Ph.D.), professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine) (Coordinating Editor);

Gazdag V., doctor of Philosophy of field of the Humanitarian Science Philology, associate professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Rambishevskia D., doctor habilitat, professor (Institute of Slavic Studies, Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland);

Romanyk S., doctor habilitat, professor (University of Warsaw, Warsaw, Poland);

Csernicsko I., doctor of philological sciences, professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian College of Higher Education, Beregszász Transcarpathia, Ukraine);

Shynkaruk V., doctor of philological sciences, professor (National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine);

Horofyanyuk I., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Zabuzhanska I., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, Vinnytsia, Ukraine);

Ivanytska N., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Petrov O., candidate of philological sciences (Ph.D.) (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Horodenska K., doctor of philological sciences, professor (Institute of the Ukrainian Language of Ukrainian National Academy of Science, Kyiv, Ukraine);

Zavalniuk I., doctor of philological sciences, professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine);

Prokopchuk L., candidate of philological sciences (Ph.D.), associate professor (Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, Ukraine) (Assistant Editor).

REVIEWERS

Hlukhovtseva K., doctor of philological sciences, professor (Luhansk Taras Shevchenko National University, Starobilsk, Ukraine);

Shytyk L., doctor of philological sciences, associate professor (Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine).

Address of editorial board:

Faculty of Philology and Journalism named after Mykhailo Stelmakh of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ostrozhskogo St., 32, Vinnytsia, Ukraine, 21101;

tel. +380(0432)275589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazpmovoznavstvo>.

УДК 80/82 (062.522)

© Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, 2019

© Authors of articles, 2019

**Министерство образования и науки Украины
Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского**

ISSN 2521-1293 (печатная версия)
CV 2017: 53.20
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

*Свидетельство о государственной
регистрации печатного средства
массовой информации
Серия КВ № 23853-13693ПП от 03.04.2019*

**НАУЧНЫЕ ЗАПИСКИ
Винницкого государственного
педагогического университета имени
Михаила Коцюбинского.**

**Серия: Филология
(языкознание)**

Выпуск 29

Винница – 2019

УДК 80/82 (062.522)
В 48

ISSN 2521-1293 (печатная версия)
ICV 2017: 53.20; ICV 2018 = 82.14
DOI 10.31652/2521-1307
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-172

В 48 Научные записки Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского. Серия: Филология (языкознание) : сборник научных трудов / гл. ред. И. Я. Завальнюк. Винница : ТОВ «фирма Планер», 2019. Вып. 29. 178 с.

Утверждено как печатное периодическое издание, которое входит в Перечень научных профессиональных изданий Украины (приложение 12 к приказу Министерства образования и науки Украины 16.05.2016 № 515).

Рекомендовал к печати Ученый совет Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского (протокол № 6 от 18.12.2019).

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Барань Е. Б., кандидат филологических наук, доцент (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово) (главный редактор);

Амелина С. Н., доктор педагогических наук, кандидат филологических наук, профессор (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев) (заместитель главного редактора);

Газдаг В. В., доктор философии в отрасли «Гуманитарные науки» Филология, доцент (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово);

Рамбишевская Д., доктор хабилитат, профессор (Институт славистики Польской академии наук, г. Варшава, Польша);

Романюк С., доктор хабилитат, профессор (Варшавский университет, г. Варшава, Польша);

Черничко С. С., доктор филологических наук, профессор (Закарпатский венгерский институт имени Ф. Ракоци II, г. Берегово);

Шинкарук В. Д., доктор филологических наук, профессор (Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, г. Киев);

Горофянюк И. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);

Забужанская И. Д., кандидат филологических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);

Иваницкая Н. Б., доктор филологических наук, профессор (Винницкий торгово-экономический институт Киевского национального торгово-экономического университета, г. Винница);

Иваницкая Н. Л., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);

Петров А. А., кандидат филологических наук (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);

Городенская Е. Г., доктор филологических наук, профессор (Институт украинского языка НАН Украины, г. Киев);

Завальнюк И. Я., доктор филологических наук, профессор (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница);

Прокопчук Л. В., кандидат филологических наук, доцент (Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, г. Винница) (ответственный секретарь).

РЕЦЕНЗЕНТЫ

Глуховцева Е. Д., доктор филологических наук, профессор (Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Старобильск);

Шитик Л. В., доктор филологических наук, доцент (Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого, г. Черкассы).

Адрес редакционной коллегии:

Украина, 21101, г. Винница, ул. Острожского, 32, факультет филологии и журналистики имени Михайла Стельмаха Винницкого государственного педагогического университета имени Михайла Коцюбинского;

тел. (0432) 275-589; e-mail: naukovizap@gmail.com; <https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo>.

Статьи поданы в авторской редакции.

При использовании материалов сборника ссылки на «Научные записки» являются обязательными.

УДК 80/82 (062.522)

© Винницкий государственный педагогический университет имени Михайла Коцюбинского, 2019
© Авторы статей, 2019

ЗМІСТ

I. Актуальні питання теорії мови.....	13
Бєбих Валентина	
Семантичний потенціал терміна відповідно до його належності до термінологічної системи.....	13
II. Лінгвістика тексту. Стилїстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць.....	20
Бєзпала Наталя	
Специфіка вивчення лексики в діахронії.....	20
Митько Неля	
Особливості вживання паремій у творах В. Шкляра.....	27
Новікова Ольга	
Типологічні вияви пояснювальних конструкцій у сучасній українській мові.....	34
Подольнчук Ольга	
Мова драматичних творів як засіб самоїдентифікації ідіостилю Гната Хоткевича.....	44
Польова Олена	
Морбїальна метафора у промовах турецьких політиків.....	51
Прокопчук Людмила	
Стилїстичні параметри порівнянь у художньому дискурсі Василя Шкляра.....	57
III. Мова сучасних ЗМІ.....	65
Каленич Володимир	
Композиційні особливості епіграфів у журналістських творах.....	65
IV. Проблеми діалектології та ономастики.....	71
Бєбєр Тєтяна	
Лексико-семантична група назв плечового одягу в середньонаддніпрянських говірках.....	71
Громко Тєтяна	
Матеріали до словника говірки села Піщаний Брїд Добровеличківського району Кїровоградської області. А.....	81
Павликівська Наталія	
Основні лексико-семантичні групи мікрогїдронїмів Вінницької області.....	95
Плєчко Антонїна	
Народна метеорологія в середньополїських віруваннях.....	102
Прокопович Лїдія	
Дїалектна лексика в романі Мирослава Дочинця «Мафтей».....	112
V. Перекладознавство та міжкультурна комунїкація.....	122
Андрїянова Ольга	
Мовна ситуація та мовна політика пострадянської Росії.....	122

Гудкова Наталія	
Особливості перекладу технічної супровідної документації.....	130
Дзядик Юрій	
Лексична редуплікація в британському художньому дискурсі.....	140
Романова Наталя	
Вербалізація любові в німецькій мові ХХ століття: лексикографічний аналіз.....	148
Романюк Людмила, Іщук Наталя, Корж Олена	
Особливості перекладу австралійських гумористичних текстів на прикладі оповідань Генрі Лоусона.....	155
Хірочинська Ольга	
Фонетичні особливості французького розмовного мовлення.....	163
РЕЦЕНЗІЇ	170
Гороф'янюк Інна	
Дослідження українського мовного простору Молдови Рецензія на К. С. Кожухар «Українська мова на теренах Республіки Молдова» (Кишинів, 2019 р.) (рукопис).....	170
ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	173

CONTENTS

I. Current issues of linguistic theory	13
Bebykh V.	
Semantic potential of the term in accordance with its application to the terminological system.....	13
II. Text linguistics. Stylistic and contextual manifestations of lexical and grammatical units	20
Bezpala N.	
Specific aspects in the vocabulary studies in diachrony.....	20
Mytko N.	
Distinctive features of application of paroemias in the works of V. Shklyar.....	27
Novikova O.	
Typological Expressions of explanatory constructions in modern Ukrainian.....	34
Podolyanchuk O.	
The language of dramatic works as a means of self-identification of Hnat Hotkevich's individual style	44
Polova O.	
Morbial metaphor in public speeches of Turkish politicians.....	51
Prokopchuk L.	
Stylistic parameters of comparisons in the artistic discourse of Vasyl Shkliar.....	57
III. The language of modern media.....	65
Kalenych V.	
Compositional peculiarities of epigraphs in the journalisms.....	65
IV. Issues of dialectology and onomastics.....	71
Bober T.	
Lexical-semantic group of names of topwear items in the Mid-Upper Dnieper patois	71
Hromko T.	
Materials to the dictionary of patois of Pishchanyi Brid village of Dobrovelychkivskyi Raion of Kirovohrad Oblast. A.....	81
Pavlykivska N.	
Main lexical-semantic groups of microhydronyms of Vinnytsia Oblast.....	95
Plechko A.	
Folk meteorology in central Polissia beliefs.....	102
Prokopovych L.	
Dialect vocabulary in the novel "Maftey" by Myroslav Dochynets.....	112
V. Translation studies and intercultural communication	122
Andriyanova O.	
The language situation and language policy of post-Soviet Russia.....	122

Gudkova N.	
Peculiarities of translation of technical supporting documents.....	130
Dzyadyk Y.	
Lexical reduplication in British fiction.....	140
Romanova N.	
Verbalization of love in the German language of XX century: lexicography analysis.....	148
Romaniuk L., Ishchuk N., Korzh O.	
The translation peculiarities of australian humorous texts on the stories by Henry Lawson...	155
Khirochynska O.	
Phonetical particularities of French colloqial speech.....	163
R E V I E W S.....	170
Gorofyanyuk I.	
Researches of the Ukrainian language space in Moldova	
A review of K. S. Kozhukhar «The Ukrainian language on the territory of the Republic of Moldova» (Kishinev, 2019) (manuscript).....	170
INFORMATION FOR AUTHORS	173

СОДЕРЖАНИЕ

I. Актуальные вопросы теории языка	13
Бебых Валентина	
Семантический потенциал термина в соответствии с его принадлежностью к терминологической системе.....	13
II. Лингвистика текста. Стилистические и контекстуальные проявления лексических и грамматических единиц	20
Беспалая Наталья	
Специфика изучения лексики в диахронии.....	20
Митько Неля	
Особенности употребления паремий в произведениях В. Шкляра.....	27
Новикова Ольга	
Типология пояснительных конструкций в современном украинском языке.....	34
Подольнчук Ольга	
Язык драматических произведений как средство самоидентификации идиостиля Игната Хоткевича.....	44
Полевая Елена	
Морбиальная метафора в речах турецких политиков.....	51
Прокопчук Людмила	
Стилистические параметры сравнений в художественном дискурсе Василия Шкляра.....	57
III. Язык современных СМИ	65
Каленич Владимир	
Композиционные особенности эпиграфов в журналистских произведениях.....	65
IV. Проблемы диалектологии и ономастики	71
Бобер Татьяна	
Лексико-семантическая группа названий плечевой одежды в среднеподнепровских говорах.....	71
Громко Татьяна	
Материалы к словарю говора села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области. А.....	81
Павликивская Наталия	
Основные лексико-семантические группы микрогидронимов Винницкой области.....	95
Плечко Антонина	
Народная метеорология в среднеполесских верованиях.....	102
Прокопович Лидия	
Диалектная лексика в романе Мирослава Дочинца «Мафтей».....	112

V. Теория перевода и межкультурная коммуникация	122
Андриянова Ольга	
Языковая ситуация и языковая политика постсоветской России.....	122
Гудкова Наталья	
Особенности перевода технической сопроводительной документации.....	130
Дзядык Юрий	
Лексическая редупликация в британском художественном дискурсе.....	140
Романова Наталья	
Вербализация любви в немецком языке XX века: лексикографический анализ.....	148
Романюк Людмила, Ищук Наталя, Корж Елена	
Особенности перевода австралийских юмористических текстов на примере рассказов Генри Лоусона.....	155
Ольга Хирочинская	
Фонетические особенности французской разговорной речи.....	163
РЕЦЕНЗИИ	170
Горофянюк Инна	
Исследования украинского языкового пространства Молдавии	
Рецензия на Е. С. Кожухарь «Украинский язык на территории Республики Молдавия» (Кишинев, 2019 г.) (рукопись).....	170
ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ	173

I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

УДК 811.111'373.46'255.004.14

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-13-19

СЕМАНТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТЕРМІНА ВІДПОВІДНО ДО ЙОГО НАЛЕЖНОСТІ ДО ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ

Валентина Бебих

Буковинський державний медичний університет

Україна, м. Чернівці, Театральна площа, 2

e-mail: vbebih08@gmail.com

ORCID 0000-0003-4378-0978

Стаття присвячена дослідженню динамічних змін у семантиці термінів залежно від вживання їх у сфері медицини, економіки та юриспруденції. У статті з'ясовано сутність семантичних процесів, що відбуваються внаслідок міграції термінів у межах зазначених сфер. Визначено особливості ретермінологізації, метафоризації, метонімізації їхніх значень та способи перекладу англійської термінологічної лексики.

Ключові слова: семантичні аспекти, міграція, англійська термінологічна лексика, термін, ретермінологізація, дефініція, адекватний переклад, динаміка значення, смислові перетворення.

СЕМАНТИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ ТЕРМИНА В СООТВЕТСТВИИ С ЕГО ПРИНАДЛЕЖНОСТЬЮ К ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Валентина Бебых

Буковинский государственный медицинский университет

Украина, Черновцы, Театральная площадь, 2

e-mail: vbebih08@gmail.com

ORCID 0000-0003-4378-0978

Статья посвящена изучению динамических изменений в семантике терминов в зависимости от использования их в медицине, экономике и юриспруденции. В статье рассматривается сущность смысловых процессов, возникающих в связи с миграцией терминов внутри этих сфер. Определены особенности ретерминологизации, метафоризации, метонимизации их значений и способы перевода английской терминологии.

Ключевые слова: семантические аспекты, миграция, английская терминологическая лексика, термин, ретерминологизация, дефиниция, адекватный перевод, динамика значения, смысловые преобразования.

SEMANTIC POTENTIAL OF THE TERM IN ACCORDANCE WITH ITS APPLICATION TO THE TERMINOLOGICAL SYSTEM

Valentyna Bebykh

Bukovyna State Medical University
Ukraine, Chernivtsi, Theater Square, 2
e-mail: vbebih08@gmail.com
ORCID 0000-0003-4378-0978

Introduction. *The paper is devoted to the study of dynamic changes in the semantics of terms, depending on their use in medicine, economics and jurisprudence. It deals with the essence of semantic processes that occur due to the migration of terms within these spheres. The features of reterminologization, metaphorization, metonymization of their meanings and features of translation of English terminology are determined. The relevance of the research is due to the need to analyze the semantic aspects of the migration of English terminological vocabulary in order to expand the ways of translation of such terms.*

Purpose. *The purpose of the article is to clarify the semantic processes that occur in the reterminologization of English terminology in the medical, economic and legal spheres. Achieving this goal involves solving the following tasks: to study the semantic processes that occur during reterminologization in the terminological systems of the sublanguage of medicine, economics and jurisprudence; to identify and analyze methods for translating English terminological units that are subject to reterminologization.*

Methods. *The methodological bases of the study are specified in the paper: formal analysis method, structural method, comparative method, descriptive method.*

Results. *The study was conducted on the material of English glossaries of the outlined areas. The semantic transformations of terms depending on the scope of their application were considered. An analysis of the compatibility of lexemes made it possible to trace the variability of their translation. The term was considered as a term-word and term-phrase. Two stages were defined in the process of translating the term: the first was the clarification of the meaning of the term in the context, the second was the translation of the meaning into Ukrainian. The results of a comparative analysis of English terms and phrases can be used to solve practical problems associated with English-Ukrainian translation.*

Originality. *The formation of new lexical-semantic variants occurs in many cases in connection with the functional mobility of the nominative units, the migration from one term system to another. An analysis of the definitions of terms in different term systems allowed us to qualify such lexical units, which have a different set of relevant components of the seme, united by a common lexical paradigmatic seme – the invariant.*

Conclusion. *The analysis of factual material led to conclusion that reterminologization is one of the productive ways of terminologization in the medical, economic and legal fields. The semantic volume of the term's meaning changes in the reterminologization of the English terminological vocabulary within these spheres, either by narrowing or by expanding. In addition, reterminologization is always accompanied by the processes of metaphorization or metonymization of the meaning of the corresponding lexical unit. Further research will be done in identifying the migration trends of English terminological vocabulary, deepening and expanding knowledge regarding the concept of semantic processes that occur as a result of the terms' migration for the purpose of adequate translation.*

Keywords: *semantic aspects, migration, English terminological vocabulary, term, reterminologization, definition, adequate translation, dynamics, semantic transformations.*

Постановка проблеми. Мова – це динамічна система, яка змінюється під впливом соціальних процесів та мовної свідомості її носіїв. Принцип динамізму в лінгвістиці реалізується під час вивчення своєрідних особливостей формування термінологічної лексики певних сфер. Вивчення закономірностей утворення термінологічної лексики, її структури та семантики стало одним із найважливіших завдань сучасного термінознавства та лінгвістики. Вивчення змінних мовних елементів з погляду динаміки дає змогу виявити процес формування нових ознак у підсистемах мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Галузеві підсистеми термінологічної лексики кожної мови формуються та розвиваються в тісній взаємодії. Кожна підсистема відображає вплив іншої, що призводить до виникнення нових значень і структур і, своєю чергою, до взаємозбагачення підсистем. Це відбувається внаслідок міграції термінологічної лексики між лексико-семантичними системами різних галузей. Ця проблематика частково проаналізована в працях зарубіжних та українських учених. Проблема динамічних змін у лексичному складі мов була предметом наукових досліджень мовознавців А. Д'якова [2], Т. Кияка [3], В. Комиссарова [4], В. Лейчик [8], Е. Куц [7] та інших.

Актуальність статті зумовлена потребою аналізу семантичних аспектів міграції англійської термінологічної лексики в сучасному термінознавстві з метою розширення способів перекладу таких термінів у перекладознавстві.

Мета статті полягає в з'ясуванні семантичних процесів, що відбуваються у процесі ретермінологізації англійської термінологічної лексики в медичній, економічній та юридичній сферах.

Досягнення поставленої мети припускає вирішення таких **завдань:** дослідити семантичні процеси, що відбуваються під час ретермінологізації в терміносистемах субмови медицини, економіки та юриспруденції; визначити та проаналізувати способи перекладу англійських термінологічних одиниць, що підлягають ретермінологізації.

Методи та збір даних. Для вивчення семантичних процесів, що відбуваються при ретермінологізації англійської термінологічної лексики було застосовано ряд методів дослідження. Насамперед під час збору даних ми послуговувалися методом формального аналізу, який допомагав групувати мовні елементи за певними ознаками. Структурний метод використовували для відбору стійких нефразеологічні словосполучень і систематизації лексичних одиниць, порівняльний метод – для аналізу семантичних аспектів міграції англійської термінологічної лексики в межах окреслених сфер з метою розширення способів перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мова як система має достатньо законів та засобів утворення нових понять. Найбільш поширеними семантичними способами творення фахових термінів є процеси термінологізації, детермінологізації і ретермінологізації. Тут ми обмежуємося розглядом процесу ретермінологізації. Під ретермінологізацією розуміють перенесення готового терміна з однієї галузевої сфери в іншу з повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім [3, с. 79]. Ретермінологізація є семантичним процесом, оскільки при вивченні семантики похідного слова основна увага приділяється його поняттєвій структурі, взаємозв'язку і взаємодії понять, що лежать в основі значення лексичної одиниці [7].

Під час міграції термінологічної лексики здійснюється часткова зміна семантичного значення терміна. Процес ретермінологізації здійснюється на основі генералізації, конкретизації та перенесення значення. Генералізація є процесом узагальнення, набуття терміном більш широкого значення. Конкретизація – діаметрально протилежний генералізації процес набуття терміном більш вузького значення [3, с. 77]. Перенесення значення означає його метафоричне та метонімічне переосмислення без зміни обсягу. Зміна семантичного обсягу термінів супроводжується змінами їхніх функціональних характеристик. Ураховуючи, що основною ознакою терміна є його кореляція з поняттям відповідної галузі знань, на основі цієї властивості терміна ми простежимо його семантичні зв'язки, що виникають унаслідок ретермінологізації в межах трьох вище окреслених галузей.

Аналізуючи терміни в межах певної сфери, ми не обмежуємося їхнім значенням і перекладом в ізольованому стані, а розглядаємо терміносистему як набір готових одиниць мовлення з різним ступенем стійкості, тобто термінів-словосполучень. Їхня структурна особливість та стійкий характер їхньої сполучуваності (валентності) мають вплив на семантичний аспект терміна та на його відтворення під час перекладу. А саме, у процесі перекладу словосполучень використовують спосіб лексико-семантичної трансформації, тобто переклад шляхом використання одиниць мови, які не збігаються за значенням з вихідним, але можуть бути виведені логічно.

Прикладом процесу ретермінологізації може слугувати термін «*rehabilitation*». Згідно зі словниковою дефініцією медичної сфери, це: *restoration, especially by therapeutic means to an improved condition of physical function; the process of restoring a person to a drug- or alcohol-free state*. Сполучуваність терміна та стійкість нефразеологічних словосполучень вплинули на його функціонально-семантичну роль і, відповідно, на адекватний переклад у такий спосіб: *rehabilitation services – послуги в області відновлення здоров'я; rehabilitation center – центр реабілітації; rehabilitation exercise – лікувальна фізкультура; rehabilitation physician – лікар-реабілітолог; vocal rehabilitation – відновлення голосу; vocational rehabilitation – професійна реабілітація*.

За відмінністю асоціативних зв'язків, що ведуть до перенесення значення терміна, розрізняють метафоричне та метонімічне переосмислення. Метафора є таким видом семантичної зміни, при якій перенесення терміна здійснюється на підставі схожості. Метафори утворюються на основі: найбільш важливих загальних характеристик і асоціацій, пов'язаних із референтом; зовнішньої фізичної схожості предметів; схожості функції або дії, що виконується [4, с. 32–33]. Саме такі асоціативні зв'язки схожості функції або дії, що виконується, можна спостерігати в наведених нижче прикладах цього терміна в економічній сфері. Відповідно до тлумачного словника, в економічній сфері «*rehabilitation*» *is the restoration of something damaged or deteriorated to a prior good condition: economic rehabilitation – економічне відродження; company in rehabilitation – компанія в стані санації; financial rehabilitation – санація (фінансове оздоровлення); monetary rehabilitation – оздоровлення грошового обігу; rehabilitation of industry – відновлення промисловості; rehabilitation loan – стимулюючий кредит*.

У процесі функціонування юридичної термінології в юридичному дискурсі відбуваються певні зміни на семантичному рівні. Більшість юридичних термінів в юридичному контексті зберігає свою семантику і когнітивний потенціал; окремі їх частково втрачають. Паралельно нові значення і структури мігрують з інших підсистем і, як наслідок, відбувається процес метафоричного переосмислення. Згідно з визначенням тлумачного словника у юридичній сфері «*rehabilitation*» *is the process of restoring someone (such as a*

criminal) to a useful and constructive place in society: detention and rehabilitation center – виправно-виховна установа; legal rehabilitation – відновлення в правах; rehabilitation facility – виправний заклад; rehabilitation of delinquents – перевиховання неповнолітніх злочинців; rehabilitation of offender – відновлення в правах злочинця; rehabilitation agency – орган з питань соціальної реабілітації злочинців.

Як зазначалося вище, зміна семантичного обсягу термінів супроводжується змінами їхніх функціональних характеристик. Звернемося до аналізу особливостей ретермінологізації лексеми «**administration**», яка в медичній субмові має значення – ***the act or process of administering something (the administration of medication)***: *administration of medication into...* – введення ліків в ...; *administration of physical therapy* – призначення фізіотерапії; *administration of radium therapy* – застосування радіотерапії; *drug administration* – прийом лікарського препарату; *medication administration record* – лист призначень; *repeated administration* – повторне призначення (введення); *self-administration* – самолікування (без контролю лікаря); *drop-by-drop administration* – крапельний спосіб введення.

Функціональна переорієнтація є рушійною силою процесу детермінологізації і відбувається вона шляхом перетворення семантичної структури слова, розширення змістового обсягу поняття, накопичення нових сем, розвитку переносного значення. В економічному контексті термін «**administration**» набуває значення: ***performance of executive duties; the term of office of an administrative officer or body***: *administration of a project* – керівництво проектом; *administration of accounts* – ведення рахунків; *administration of assets* – управління активами; *administration of securities* – управління цінними паперами; *administration of the budget* – виконання бюджету; *bodies of state administration* – органи державного управління.

Багатозначність терміна в процесі його формування, розвитку та функціонування є природною, оскільки одна форма може пристосовуватися до позначення різних об'єктів та виконувати різні функції [1, 80]. У юридичному контексті «**administration**» має значення: ***the act or process of administering something (the administration of justice); the execution of public affairs as distinguished from policy-making***: *administration of complaints* – розгляд скарг; *administration of crime* – вчинення злочину; *administration of estate* – управління майном; *administration of justice* – здійснення правосуддя; *court administration* – апарат суду; *administration of law* – застосування норм права; *administration of legislation* – застосування законодавства; *administration of a case* – ведення справи.

Яскравим прикладом семантичних змін термінів на основі їхніх функціональних характеристик є лексема «**organ**». У медичному контексті це – ***organ is a part of an organism which is typically self-contained and has a specific vital function***: *abdominal organs* – органи черевної порожнини; *blood forming organ* – кровотворний орган; *circulation organs* – органи кровообігу; *digestive organs* – травний апарат; *chest organs* – органи грудної клітини; *end-organ* – рецептор; *genital organs* – репродуктивні (статеві) органи. Аналіз словосполучень у ракурсі перенесення їх із тієї змістової сфери, до якої вони первісно належали, до іншої дає можливість виявити й особливості когнітивних процесів мислення людини в умовах медичного, економічного та юридичного дискурсу. В економічній термінології «**organ**» уживають: ***in the sense of agency, action or power by which something happen***: *credit organ* – кредитний орган; *local organs* – місцеві органи влади; *organs of government* – органи державної влади; *organs of power* – органи влади; *organs of state administration* – органи державного управління; *policy-making organs* – директивні органи.

У сфері юридичного дискурсу лексема «organ» використовується у своєму термінологічному значенні: *in the sense of intervention, auspices intercession: judicial organ – судовий орган; legislative organ – законодавчий орган; collective executive organ – колегіальний виконавчий орган; management and supervision organs – органи управління і контролю; primary organ for consideration of labour dispute – первинний орган по розгляду трудових спорів.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок Аналіз фактичного матеріалу дозволив нам зробити висновки про те, що ретермінологізація є одним із продуктивних способів термінотворення в медичній, економічній та юридичній сферах. Під час ретермінологізації англійської термінологічної лексики в цих сферах семантичний обсяг значення терміна змінюється, відбувається або його звуження або розширення. Окрім того, ретермінологізація завжди супроводжується процесами метафоризації чи метонімізації значення відповідної лексичної одиниці. Утворення нових лексико-семантичних варіантів відбувається здебільшого у зв'язку з функціональною мобільністю номінативних одиниць, міграцією з однієї терміносистеми в іншу.

Подальші дослідження вбачаємо у виявленні тенденцій міграції англійської термінологічної лексики, поглибленні поняття про семантичні процеси, що відбуваються внаслідок міграції термінів з метою адекватного перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія. Київ : Стило, 2004. 266 с.
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ : Вид. дім "KM Academia", 2000. 216 с.
3. Кияк Т. Р., Каменська О. І. Семантичні аспекти нормалізації термінологічних одиниць. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка.* 2008. № 38. С. 77–80.
4. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2002. 424 с.
5. Корнейко І. В. Труднощі перекладу інтернаціональної термінології (українсько-англійські лексичні паралелі в мові медицини). *Викладання мов у вузі на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки.* Вип. 6. Харків, 2002. С. 224–229.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця : „Нова книга”, 2001. 448 с.
7. Куц Е. О. Семантичні аспекти міграції та способи перекладу англійської термінологічної лексики. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Філологічні науки.* Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. № 1. С. 215–221.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура. Москва : ЧеРо, 2009. 256 с.

REFERENCES

1. Artykutsa N. V. Mova prava i yurydychna terminolohiia. Kyiv : Stylos, 2004. 266 s.
2. Diakov A. S., Kyiak T. R., Kudelko Z. B. Osnovy terminotvorennia: semantychni ta sotsiolinhvistychni aspekty. Kyiv : Vyd. dim "KM Academia", 2000. 216 s.
3. Kyiak T. R., Kamenska O. I. Semantychni aspekty normalizatsii terminolohichnykh odynyts. *Visn. Zhytomyr. derzh. un-tu im. I. Franka.* 2008. № 38. S. 77–80.
4. Komysarov V. N. Sovremennoe perevodovedenye. Moskva : ETS, 2002. 424 s.
6. Korneiko I. V. Trudnoshchi perekladu internatsionalnoi terminolohii (ukrainsko-anhliiski leksychni paraleli v movi medytsyny). *Vykkladannia mov u vuzi na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zviazky.* Vyp. 6. Kharkiv, 2002. S. 224–229.
7. Korunets I. V. Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) : pidruchnyk. Vinnytsia : „Nova knyha”, 2001. 448 s.

8. Kushch E. O. Semantychni aspekty mihratsii ta sposoby perekladu anhliiskoi terminolohichnoi leksyky. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats. Filolohichni nauky. Zaporizhzhia* : Zaporizkyi natsionalnyi universytet, 2010. № 1. S. 215–221.

8. Leichyk V. M. Termynovedenye: Predmet, metody, struktura. Moskva : CheRo, 2009. 256 s.

Бєбих Валентина Володимирівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Буковинського державного медичного університету (Україна).

Бєбых Валентина Владимировна, кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков Буковинского государственного медицинского университета (Украина).

Bebykh Valentyna, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages at Bukovyna State Medical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 15.11.2019

Статтю прийнято до друку: 22.11.2019

II. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

УДК 811.161.2'373

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-20-26

СПЕЦИФІКА ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ В ДІАХРОНІЇ

Наталя Безпала

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Україна, м. Умань, вул. Садова, 2

e-mail: natusyk73@ukr.net

ORCID: 0000-0001-6308-1299

У статті проаналізовано особливості вивчення лексики в діахронії, які істотно різняться від опису лексичної системи мови на синхронному зрізі. Зроблено висновки про те, що для достовірного тлумачення семантики слова в пам'ятці потрібно враховувати історичний контекст, лексикологічний аналіз вимагає врахування тогочасної мовної свідомості, соціокультурної та мовної ситуації в час появи пам'ятки, у якій зафіксовано слово, а також зважати на існування суб'єктивного чинника, який полягає в інтуїтивному співвіднесенні слова із сучасною реальністю.

Ключові слова: *лексика, лексико-тематична група, історична лексикологія, писемні пам'ятки, історія української мови, діахронний аналіз, семантика слова.*

СПЕЦИФІКА ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ В ДИАХРОНИИ

Наталья Беспалая

Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины

Украина, г. Умань, ул. Садовая, 2

e-mail: natusyk73@ukr.net

ORCID 0000-0001-6308-1299

В статье анализируются особенности изучения лексики в диахронии, которые существенно отличаются от особенностей изучения лексической системы на синхронном срезе. Для достоверного истолкования семантики слова, извлеченного из памятников письменности, необходимо учитывать исторический контекст, лексикологический анализ необходимо осуществлять с учетом специфики языкового сознания, социокультурной и языковой ситуации, а также учитывать существование субъективного фактора, при котором происходит интуитивное отождествление слова с современной реальностью.

Ключевые слова: *лексика, лексико-тематическая группа, историческая лексикология, памятники письменности, история украинского языка, диахронный анализ, семантика слова.*

SPECIFIC ASPECTS IN THE VOCABULARY STUDIES IN DIACHRONY

Natalia Bezpala

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Ukraine, Uman, Sadova str., 2

e-mail: natusyk73@ukr.net

ORCID 0000-0001-6308-1299

Introduction. *Historic lexicology is one of the leading spheres of historic linguistics. The tasks of historic lexicology are as follows: to find out word history, to study the dynamics of the formation and development of lexical-semantic groups and a vocabulary composition of the language as a whole, to study lingual and extra-lingual factors which had and still have the impact on the functioning of a vocabulary composition from the ancient till present times. In Slavic linguistics there is a great number of works in which scientists reveal the history of a vocabulary composition of the language which gives grounds to generalize the specificity of the lexicological researches in a historic aspect.*

Purpose of the paper is to systematize the principles of the vocabulary description in diachrony based on the analysis of linguistic works of Ukrainian linguists.

Results. *The most optimal way to systematize and further represent the studied vocabulary is to present it in thematic groups. The main source of vocabulary studying in diachrony is written references; however it has to be taken into account that quite often they do not give a comprehensive concept of a word connection, some of them can be presented as single cases, which makes it impossible to determine a real semantic word structure. In this connection, a vocabulary description of thematic groups in diachrony is a reconstruction to a great extent, not all the elements of the structure can be restored.*

The important source of studying the history of a vocabulary composition is lexicography references, which show a vocabulary composition at a certain chronological stage.

Originality. *The originality of the paper consists in the systematization of the various approaches to the analysis of the development of a vocabulary composition of the language in the works of Ukrainian and foreign linguists.*

Conclusion. *Vocabulary studies in diachrony have its specific aspects and they differ significantly from the description of a vocabulary system of the language at a synchronic stage. To make an objective analysis of word semantics in a reference, it is necessary to take into consideration the existence of a subjective factor, which consists in an intuitive correlation between a word and current reality. To suggest a reliable interpretation, it is advisable to consider a historic context; a lexicological analysis requires the understanding of a linguistic awareness, a social-cultural and linguistic situation of the time when a reference in which a word was fixed appeared.*

Keywords: *vocabulary, lexical-thematic group, historic lexicology, written references, history of the Ukrainian language, diachronic analysis, word semantics.*

Постановка проблеми. Історична лексикологія – одна з провідних галузей історичного мовознавства. До завдань історичної лексикології належить з'ясування історії слів, вивчення динаміки формування і розвитку лексико-семантичних груп та словникового складу мови загалом, вивчення мовних і позамовних чинників, що впливали на функціонування словникового складу мови від найдавніших часів до сьогодення. Проте

вивчення лексики на діяхронному зрізі відрізняється від досліджень лексики сучасного періоду, а тому вимагає врахування специфічних чинників. В українському мовознавстві є велика кількість праць, у яких науковці розкривають історію словникового складу мови, що дає змогу зробити узагальнення про специфіку лексикологічних досліджень в історичному аспекті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка вивчення лексики в діяхронії є предметом зацікавлення лінгвістів, які працюють в галузі історії мови. Окремі зауваження подано в академічній праці «Історія української мови. Лексика і фразеологія» [4, с. 5–6]. Описуючи лексику давньоруської мови, В. Німчук акцентував на особливостях лексичної системи мови загалом та важливості системного підходу до опису лексики [10, с. 3–7]. Теоретичних аспектів діяхронних лексикологічних досліджень торкалися в низці публікацій З. Козирева [5; 6; 7], В. Франчук [12], О. Прискока [11]. Опис історії формування різноманітних лексичних груп актуалізує проблему висвітлення специфіки опису лексики в ретроспективі.

Мета статті – систематизувати принципи опису лексики в діяхронії на підставі аналізу лінгвістичних праць українських та зарубіжних мовознавців.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення лексики в діяхронії базується на загальних засадах опрацювання лексичного складу мови. Лінгвісти висловлюють суголосну думку, що однією з визначальних особливостей лексики як рівня мови є її тісний і безпосередній зв'язок із життям народу – творцем і носієм мови. Соціально-політичні зміни, що відбуваються в житті суспільства, відкриття й винаходи в галузі науки і техніки, розвиток культури, морально-етичні норми, повсякденна діяльність людей – усе це відображено в словах і позначено ними. Кожне слово являє собою особливий мікросвіт, у якому віддзеркалена часточка реальної дійсності чи відхилення від неї, і є засобом комунікації [4, с. 6]. Характеризуючи специфіку лексичної системи, В. Німчук зазначив, що, на відміну від фонологічних (фонетичних), граматичних засобів мови, які, відповідно, налічують порівняно невелику кількість елементів – десятки й сотні, лексична система характеризується величезними масивами різних класів повнозначних слів повнозначних частин мови, що сукупно становлять десятки й сотні тисяч номінативних одиниць. Лексичні багатства мови, зафіксовані в писемних пам'ятках протягом її історичного розвитку, незрівняно більші [10, с. 3]. Зауважимо й те, що фонетичні та граматичні елементи мови не тільки кількісно обмежені, але і їхня організація позначена високим рівнем стабільності, на відміну від словникового складу мови, тісно пов'язаного з історією народу, історією виробництва, побуту, культури, науки, суспільних відносин та інших сфер життя суспільства. Поява нових предметів, установ, понять зумовлює виникнення нових слів або розвиток нових значень у наявних словах [4, с. 5].

Джерелом вивчення історії лексики є передусім писемні пам'ятки. Саме на їхній основі найпереконливіше хронологізується еволюція звукового й змістового аспектів слова [10, с. 6]. В. Німчук доводив, що фіксація того чи того елемента лінгвокультури на письмі (як у поодиноких випадках, так і масово) є неспростовним доказом існування чи закріплення його в мові, адже в пам'ятках він закріплюється завжди пізніше від часу свого виникнення. Фіксація явищ у писемному тексті завжди є його документом, паспортом, що засвідчує: явище у відповідний час існувало, воно розвинулося не пізніше (хоча, звичайно, могло виникнути навіть на багато десятків років чи століть до цього) [9, с. 3]. Однак потрібно враховувати, що вони часто не дають вичерпного уявлення про сполучуваність слова, окремі з них можуть бути представлені одиничними випадками вживань.

Реалізація цієї вимоги потребує врахування того факту, що дослідник зазвичай не має цілісної картини про всі вияви семантичного потенціалу слова, це залежить від того, у пам'ятках яких жанрів слово виявлено, яка частота уживань представлена в текстах. Науковці неодноразово акцентують на специфіці дефініції історичного значення слова і зазначають, що вона принципово відрізняється від семантичної дефініції сучасного літературного слова, сучасного діалектного слова, від етимологічного визначення цих самих слів. М. Толстой зауважив, що у визначенні семантики сучасного слова дослідник може створити чи спостерігати велику кількість контекстів сполучуваності, потрібних для встановлення диференційних ознак, і може встановити предметну співвіднесеність слова для з'ясування його парадигматики, стосовно ж значення історичного слова дослідник має обмеження [13, с. 47]. Трапляється чимало випадків, коли дослідник виявляє спорадичність уживання лексеми, відповідно, неможливо встановити реальну семантичну структуру слова, її продуктивність, проте одинична фіксація не є підставою для висновку про малоактивне використання лексеми. У зв'язку з цим опис тематичних груп лексики в діяхронії є значною мірою реконструкцією, коли не всі елементи структури можна відновити.

Усталилася традиція досліджувати лексичний склад однієї пам'ятки чи групи пам'яток одного жанру.

Інший підхід – це опис еволюції лексики за тематичними групами. Дослідники зазначають, що опис за тематичними групами, хоч і базується на екстралінгвальній класифікації мовного матеріалу, не позбавлений елементів суб'єктивізму, проте він дозволяє з достатньою повнотою з'ясувати зв'язки і відношення між означуваним і його назвою, установити обсяг значення та виявити коло фразеологічних зв'язків слова. На думку багатьох лінгвістів, тематичні групи не є категоріями мовними – у них відсутні синонімічні зв'язки між компонентами, вони не є структурними одиницями мови [7, с. 50].

Вивчення лексики в діяхронії вимагає розуміння того, що розвиток лексичного складу відбувався на тлі загальномовних процесів, які характеризували літературну мову досліджуваного періоду. За оцінкою О. Нікі, літературна мова кінця XV – початку XVI ст. формується як полікультурна модель, що синтезує греко-візантійську культурну традицію з новими ідеями протореформації. Протореформаційні інновації виявилися в тенденціях до свідомого порушення традиційних літературних норм, тіснішої взаємодії церковнослов'янської і живої народної мов на різних мовних рівнях [8, с. 14–15].

Дослідники лексичного складу окреслюють завдання, які потрібно розв'язати, щоб з'ясувати специфіку лексики в діяхронії. О. Прискока та В. Франчук указували на потребу укладання реєстру слів певної тематичної групи, вибраних із пам'яток писемності певного періоду; за можливості з'ясувати першу фіксацію та етимологію кожної лексичної одиниці та її відношення до народнорозмовної основи; семантичні, словотвірні та граматичні особливості лексеми, функціонування її в пам'ятках писемності певного періоду, її подальша доля у відповідних східнослов'янських мовах. Діяхронний опис, на думку названих дослідників, вимагає встановлення внутрішніх системних семантичних зв'язків лексичних одиниць тематичної групи та зміни в лексичному складі досліджуваної групи протягом певного періоду або кількох періодів розвитку відповідної східнослов'янської мови. Цінною є заувага про те, що іноді виконані всі позиції наведеної схеми вивчення історії слова не дають бажаних результатів через неможливість отримати відповідь на питання внутрішнього семантичного розвитку лексичної одиниці. Описуючи семантику лексеми *пояс*, дослідники вказують, що в її семантичній структурі присутній семантичний компонент – етнокультурна і релігійна символіка, що пояснює внутрішню мотивацію семантики, яку традиційним

порівняльно-історичним методом установити неможливо [12, с. 138; 14, с. 136]. З. Козирева акцентує на необхідності історико-етимологічного та лінгвокультурологічного аналізу лексики, засвідченої пам'ятками різних жанрів і стилів староукраїнської мови; з'ясування історичних шляхів формування тематичної групи; виявлення питомої, запозиченої та національно-специфічної лексики, з'ясування ролі регіоналізмів і діалектизмів у її становленні; опису основних способів номінації (мотивувальні ознаки і найбільш продуктивні словотвірні моделі) [6, с. 79].

Ще однією важливою особливістю тлумачення семантики лексеми, засвідченої в пам'ятці, є вміння проаналізувати слово з позиції досліджуваного періоду. М. Толстой наголошував на існуванні інтуїтивного співвіднесення слова із сучасною реальністю, через те під час з'ясування семантики визначальним має бути контекст, синтагматика слова. М. Толстой покликається і на В. Виноградова, який переконував, що для встановлення значення слова в діяхронії потрібні знання давньої культури, ідеології, і застерігав від пристосування значення слова історичного до сучасних уявлень [13, с. 47–50]. Названий чинник не втрачає актуальності й нині. Виразно на цьому акцентує Г. Дидик-Меуш у монографії, присвяченій медичній лексиці української мови XVI–XVIII ст. Авторка наголошує: щоб правильно з'ясувати семантику слова, «щоб відчитати слово чи вираз, який обрано за предмет дослідження, треба вдаватися до методу інтерпретації». Дослідження в діяхронії мають чималий відсоток припущень і здогадок, бо доводиться мати справу не з конкретними фізичними явищами, а із сучасними уявленнями про них [3, с. 5]. Суголосну думку із цього приводу висловлюють також історики. Н. Яковенко послуговується образним висловом «вірус сучасності», переконуючи у важливості історико-антропологічного підходу до потрактування явищ минулого, який, попри епістемологічну обмеженість зони своєї дії, посприяв більше, ніж будь-яка інша методологічна «новинка», адже саме в антропологічно зорієнтованих дослідженнях була переконливо продемонстрована розбіжність між питомим сенсом джерела та модерними навичками його інтерпретації тим, що його Едвард Кінан влучно окреслив як «добування модерних смислів з передмодерних джерел» [15, с. 3]. В. Горобець, досліджуючи мову актових документів, зауважив, що об'єктивна інтерпретація розрізнених мовних фактів можлива за умови пізнання природи контексту, через усвідомлення механізму постання тексту певного жанрово-стилістичного різновиду [2, с. 33].

Для з'ясування питомих лексичних джерел у процесах становлення лексичної системи потрібно враховувати специфіку мовної свідомості носіїв мови обраного для дослідження хронологічного зрізу. Уперше метод реконструкції мовної свідомості для характеристики мови творів Г. Сковороди, включаючи й лексику, застосувала Л. Гнатюк. Авторка переконливо доводить, що реконструкція мовної свідомості на різних етапах розвитку мови є важливою для розв'язання завдань історії мови загалом та літературної зокрема [1, с. 17]. Мовна свідомість староукраїнського суспільства формувалася під впливом несприятливих політичних та культурних чинників, усе ж зберігала стрижневі константи суспільної мовної свідомості попереднього періоду (кінця XVI–XVII ст.), позначені ідеєю цінності рідної мови (що було співзвучним з аналогічними процесами в Європі) водночас з усвідомленням значущості церковнослов'янської мови, яка тогочасною мовною свідомістю сприймалася не як чужа, а як «культивований різновид рідної» [14, с. 136].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Вивчення лексики в діяхронії має свою специфіку й істотно різниться від опису лексичної системи мови на синхронному зрізі. Для об'єктивного аналізу семантики слова в пам'ятці треба враховувати існування суб'єктивного чинника, що полягає в інтуїтивному співвіднесенні

слова із сучасною реальністю. Для достовірного тлумачення варто враховувати історичний контекст, умови постановки тексту. Лексикологічний аналіз вимагає врахування рис мовної свідомості в досліджуваній період, соціокультурної та мовної ситуації в час появи пам'ятки, у якій зафіксовано слово.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в узагальненні досвіду зарубіжних лінгвістів у вивченні лексики в діахронії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. 446 с.
2. Горобець В. Й. Проблеми мовно-текстологічного аналізу актових писемностей кінця XVII – другої половини XVIII століття. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2001. Вип. 2. С. 33–45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2001_2_6 (дата звернення: 10.09.2019).
3. Дидик-Меуш Г. Українська медицина: історія назв. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 398 с.
4. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1983. 743 с.
5. Козирева З. Г. Лексико-семантична група на позначення їжі зі злакових рослин в історії української мови. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2013. Вип. 26. С. 83–90.
6. Козирева З. Г. Розвиток лексико-семантичної групи із загальним значенням «їжа» в староукраїнській мові. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2017. Т. 20. № 1. С. 79–87.
7. Козирева З. Г. Українська концептосфера «їжа» як предмет лексикологічного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Філологія, педагогіка, психологія*. 2014. Вип. 29. С. 48–55.
8. Ніка О. Реконструкція староукраїнської літературної мови XIV – першої половини XVI ст. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2005. Вип. 11. С. 12–18.
9. Німчук В. Євсевієве Євангеліє 1283 р. як пам'ятка української мови. *Євсевієве Євангеліє* / відп. ред. В. В. Німчук. Київ : КСУ, 2001. С. 3–38.
10. Німчук В. В. *Давньоруська спадщина в лексичі української мови*. Київ : Наук. думка, 1992. 416 с.
11. Прискока О. В. Розвиток історичної лексикології української мови з кінця XIX до середини XX століття. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2015. Вип. 9. С. 16–24.
12. Прискока О. В., Франчук В. Ю. Нове в методиці дослідження лексики давньокиївської доби. *Мовознавство*. 1998. № 2–3. С. 134–145.
13. Толстой Н. И. К проблеме значения слова в славянской исторической лексикологии и лексикографии. *Проблемы славянской исторической лексикологии и лексикографии* : тезисы конференции. Москва : Академия наук СССР, 1975. С. 47–51.
14. Франчук В. Рецензія. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2010. 446 с. *Мовознавство*. 2010. № 4–5. С. 136–139.
15. Яковенко Н. *Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст.* Київ : Критика, 2002. 416 с.

REFERENCES

1. Hnatiuk L. P. Movnnyi fenomen Hryhoriia Skovorody v konteksti staroukrainskoi knyzhnoi tradytsii : monohrafiia. Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2010. 446 s.
2. Horobets V. Y. Problemy movno-tekstolohichnoho analizu aktovoi pysemnosti kintsia XVII – druhoi polovyny XVIII stolittia. Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka. 2001. Vyp. 2. S. 33–45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2001_2_6 (data zvernennia: 10.09.2019).

3. Dydyk-Meush H. *Ukrainska medytsyna: istoriia nazv.* Lviv : In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy, 2008. 398 s.
4. *Istoriia ukrainskoi movy. Leksyka i frazeolohiia* / V. O. Vynnyk, V. Y. Horobets, V. L. Karpova [ta in.]. Kyiv : Nauk. dumka, 1983. 743 s.
5. Kozyrieva Z. H. *Leksyko-semantychna hrupa na poznachennia yizhi zi zlakovykh roslyn v istorii ukrainskoi movy.* Naukovyi visnyk kafedry UNESKO KNLU. Seriiia Filolohiia. Pedahohika. Psykholohiia. 2013. Vyp. 26. S. 83–90.
6. Kozyrieva Z. H. *Rozvytok leksyko-semantychnoi hrupy iz zahalnym znachenniam «izha» v staroukrainskii movi.* Visnyk KNLU. Seriiia Filolohiia. 2017. T. 20. № 1. S. 79–87.
7. Kozyrieva Z. H. *Ukrainska kontseptosfera «izha» yak predmet leksykologichnoho doslidzhennia.* Naukovyi visnyk kafedry UNESKO KNLU. Filolohiia, pedahohika, psykholohiia. 2014. Vyp. 29. S. 48–55.
8. Nika O. *Rekonstruktsiia staroukrainskoi literaturnoi movy XIV – pershoi polovyny XVI st. Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka.* 2005. Vyp. 11. S. 12–18.
9. Nimchuk V. *Yevseviieve Yevanheliie 1283 r. yak pamiatka ukrainskoi movy. Yevseviieve Yevanheliie / vidp. red. V. V. Nimchuk.* Kyiv : KSU, 2001. S. 3–38.
10. Nimchuk V. V. *Davnoruska spadshchyna v lekstytsi ukrainskoi movy.* Kyiv : Nauk. dumka, 1992. 416 s.
11. Prysoka O. V. *Rozvytok istorychnoi leksykologii ukrainskoi movy z kintsia XIX do seredyny XX stolittia. Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov.* 2015. Vyp. 9. S. 16–24.
12. Prysoka O. V., Franchuk V. Yu. *Nove v metodytsi doslidzhennia lekspyky davnokyivskoi doby.* Movoznavstvo. 1998. № 2–3. S. 134–145.
13. Tolstoy N. I. *K probleme znacheniya slova v slavyanskoy istoricheskoy leksikologii i leksikografii. Problemy slavyanskoy istoricheskoy leksikologii i leksikografii : tezisy konferentsii.* Moskva : Akademiya nauk SSSR, 1975. S. 47–51.
14. Franchuk V. *Retsenziia. Hnatiuk L. P. Movnyi fenomen Hryhoriia Skovorody v konteksti staroukrainskoi knyzhnoi tradytsii.* Kyiv : VPTs «Kyivskiy universytet», 2010. 446 s. Movoznavstvo. 2010. № 4–5. S. 136–139.
15. Yakovenko N. *Paralelnyi svit. Doslidzhennia z istorii uiavlen ta idei v Ukraini XVI–XVII st.* Kyiv : Krytyka, 2002. 416 s.

Безпала Наталя Василівна, здобувач кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Безпалая Наталья Васильевна, соискатель кафедры украинского языка и методики его обучения Уманского государственного педагогического университета имени Павла Тычины

Bezpala Natalia, post-graduate student, of the Ukrainian Language Department and methods of teaching it Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

Стаття надійшла: 29.10.2019

Статтю прийнято до друку: 05.11.2019

УДК 811.161.2'373.7:821.161.2.09Шкл
DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-27-34

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПАРЕМІЙ У ТВОРАХ В. ШКЛЯРА

Неля Митько

Донецький національний університет імені Василя Стуса
Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21
e-mail: nelmytko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1004-4042

У статті проаналізовано вживання паремій у творах В. Шкляра. Паремії можуть бути загальновідомими, джерелами яких є народна мудрість, Біблія і вислови знаних українських письменників та культурних діячів, та індивідуально-авторськими. У статті розглянуто структурно-семантичні особливості загальновідомих прислів'їв та приказок у творах письменника. Визначено функції введення паремій у канву творів. З'ясовано, що фразеологічні одиниці в романах прозаїка зазнають різних структурно-семантичних трансформацій. Розглянуто й індивідуально-авторські паремії.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, широке тлумачення фразеології, паремії, афоризми, крилаті вислови, прислів'я, індивідуально-авторські афоризми.

ОСОБЕННОСТИ УПОТРЕБЛЕНИЯ ПАРЕМИЙ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ В. ШКЛЯРА

Неля Митько

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса
Украина, м. Винница, ул. 600-летия, 21
e-mail: nelmytko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1004-4042

В статье проанализированы особенности употребления паремий в произведениях В. Шкляра. Паремии могут быть как общеизвестными, источниками которых является народная мудрость, Библия и высказывания известных украинских писателей и культурных деятелей, так и индивидуально-авторскими. В статье рассмотрены структурно-семантические особенности общеизвестных пословиц и поговорок в произведениях писателя. Определены функции ввода паремий в канву произведений. Выяснено, что фразеологические единицы в романах прозаика подвергаются различным структурно-семантическим трансформациям. Рассмотрены и индивидуально-авторские паремии.

Ключевые слова: фразеология, фразеологические единицы, широкое толкование фразеологии, паремии, афоризмы, крылатые выражения, пословицы, индивидуально-авторские афоризмы.

DISTINCTIVE FEATURES OF APPLICATION OF PAROEMIAS IN THE WORKS OF V. SHKLYAR

Nelia Mytko

Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richchia Street, 21, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: nelmytko@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1004-4042

The traditional definition of the object of the phraseological system of a language on the basis of the essential features of a phrase – reproducibility and verbosity – contributed to the involvement of all stable formations in the phraseological corpus – from idioms that are semantically equivalent to the word, to proverbs and winged expressions, which are expressions of predicative information (M. Shansky).

The choice of the reproducibility criterion in its finished form as the main feature of phraseological units is disclosed in the interpretation of the term “phraseological unit”, under which summed up are all combinations of words reproduced in the finished form (idioms, proverbs, sayings, winged expressions, phraseological compounds).

Many linguists challenge the view that a certain number of stable combinations (proverbs, aphorisms, maxims), equivalent to a phrase rather than a word, belong to the phraseology of a language. Researchers, given the linguistic nature of paroemias, rank them to the periphery of phraseology.

A wide interpretation of the volume of phraseology and the place of paroemias in it is associated with the name of M. Shansky. It is he who determines the status of paroemia as a linguistic unit, introducing it into the phraseological classification. Thus, the linguist supplemented the semantic classification of V. Vinogradov with another variety, which he designated as phraseological expressions. Given the structurally different linguistic material, M. Shansky identifies a common feature – ready-made reproducibility.

The researcher relates paroemia to the group of phraseological units of a communicative nature, qualifying them as expressions that correlate with sentences. The linguist A. Nazarian considers paroemiology a section of phraseology, which studies the structural-semantic type of stable combinations of words called proverbs or word phraseologisms.

The issue of paroemiology has been moved beyond the boundaries of phraseology by supporters of a narrow interpretation of the phraseological unit. Both foreign and domestic linguists in this case consider statements like predicative constructions as phraseological units.

We adhere to a broad view of phraseological units, which means we also subsume paroemias under the category of phraseological units.

The purpose of this article is to analyze the features of the use of well-known and individually-copyrighted paroemias in the writer's works.

In the novels of V. Shklyar we can meet numerous paroemias. They can be either well-known, the sources of which are folk wisdom, the Bible and the statements of famous Ukrainian writers and cultural figures, or individual authors.

The prose writer skillfully uses winged expressions as a way to express his worldview, his attitude to the phenomena of reality. The use of such set phrases is always the evidence of a speaker's high intelligence. The saturation of the writer's works with winged expressions emphasizes the level of erudition of the author and the people whose characters are depicted.

Keywords: *phraseology, phraseological units, broad interpretation of phraseology, pareomias, aphorisms, winged expressions, proverbs, individual author's aphorisms.*

Постановка проблеми. Традиційне визначення об'єкта фразеосистеми мови на основі обов'язкових ознак фраземи – відтворюваності й надслівності – сприяло залученню до фразеологічного корпусу всіх сталих утворень – від ідіом, семантично еквівалентних слову, до прислів'їв і крилатих висловів, що становлять вирази предикативної інформації (М. Шанський).

Такий підхід відображено в працях В. Архангельського [3], М. Алефіренка [2], Ж. Колоїз [6], Ф. Медведєва [9], А. Назаряна [11], Л. Скрипник [12], В. Ужченка [13], М. Шанського [14] та ін.

Вибір критерію відтворюваності як основної ознаки фразеологічної одиниці розкрито у витлумаченні поняття «фразеологізм», під яке підведено всі відтворювані в готовому вигляді сполучення слів (ідіоми, прислів'я, приказки, крилаті вислови, фразеологічні сполуки).

Багато лінгвістів заперечує належність до фразеології мови певної кількості усталених сполучень (прислів'я, афоризми, сентенції), еквівалентних не слову, а фразі. Дослідники, ураховуючи мовну природу паремій, зараховують їх до периферії фразеології.

Широке витлумачення обсягу фразеології та місця паремій у ній пов'язують з іменем М. Шанського. Саме він окреслює статус паремії як мовної одиниці, увівши її до фразеологічної класифікації. Лінгвіст у такий спосіб доповнив семантичну класифікацію В. Виноградова ще одним різновидом, який означив як фразеологічні вислови. Зважаючи на різний у структурному плані лінгвістичний матеріал, М. Шанський виокремлює спільну ознаку – відтворюваність у готовому вигляді.

Дослідник зараховує паремії до групи фразеологізмів комунікативного характеру, кваліфікуючи їх як висловлення, співвідносні з реченнями [14]. За структурно-семантичною класифікацією до фразем зараховує паремії й О. Кунін [8]. Мовознавець А. Назарян уважає пареміологію розділом фразеології, який вивчає структурно-семантичний тип стійких сполучень слів, які називаються прислів'ями або прислівними фразеологізмами [11, с. 20].

Питання пареміології винесено за межі фразеології прихильниками вузького витлумачення фразеологічної одиниці. І зарубіжні, і вітчизняні мовознавці в такому разі не розглядають як фразеологізми вислови на зразок предикативних конструкцій.

Ми дотримуємося широкого погляду на фразеологічні одиниці, тому до фразеологізмів відносимо й паремії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники паремій (І. Голубовська, Р. Зорівчак, В. Калько, З. Коцюба, І. Місягіна) наголошують на значущості цих одиниць для систематизації соціокультурного досвіду. «Паремії, віддзеркалюючи загальнолюдські пріоритети, водночас фіксують національно зумовлені ціннісні уявлення народу про світ і своє буття в ньому». Це і дозволяє виявити ієрархію цінностей носіїв певної культури і мови [4, с. 66]. Паремії відображають «константи комунікативної поведінки певного народу...» [10, с. 423]. Мовознавець Р. Зорівчак зауважує, що прислівно-приказковим одиницям властива контрастна будова. Найчастіше контрастують зміст і художній образ, а сам вислів залишається ритмічно гармонійним [5, с. 22]. З. Коцюба зазначає, що виражальна сила прислів'я міститься не в його образах, а в паралелізмі між теперішнім моментом і моментом минулим, який устанавлюється за допомогою певних слів [7, с. 37].

Ці риси прислів'їв і приказок, якими вони відрізняються від інших фразеологізмів, майстерно використовує письменник В. Шкляр.

Мета статті – проаналізувати особливості вживання загальновідомих та індивідуально-авторських паремій у творах прозаїка.

Виклад основного матеріалу дослідження. У романах В. Шкляра можемо натрапити на численні паремійні одиниці. Вони можуть бути загальновідомими, джерелами яких є народна мудрість, Біблія і вислови знаних українських письменників та культурних діячів, та індивідуально-авторськими.

Прозаїк вправно використовує й крилаті вислови як спосіб висловити своє світобачення, своє ставлення до явищ дійсності. Уживання таких стійких зворотів завжди є свідченням високого інтелекту мовця. Насичення творів письменника крилатими висловами підкреслює рівень ерудиції автора й народу, представниками якого є персонажі.

Найперше джерело афористичних висловів – це Біблія. Зокрема, письменник використовує такі біблійні фразеологізми, як-от: *кожній тварі по парі* (книга Буття 7): «– Ну, і п'ять чоловічих, – додає Ангел. – **Кожній тварі по парі**» (3, с. 96); *блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне* («– Ні, – відказав я. – **Блаженні вигнанці за правду, бо їхнє Царство Небесне**» (Євангелія від Матвія 5:10) (4, с. 249)); *нічого нового немає під сонцем* («Двісті літ тому їх не було, але коїлося тут те саме, думав ворон, скрізь панували прибудди, тутешні сміливіці святили в лісах ножі, тепер вони знов об'явилися, бо все вертає на коло своє і **нічого нового немає під сонцем**» (книга Єклезіаста 1:9) (4, с. 150)); *широка дорога веде до загибелі* («Серед пожухлих стерень туди тяглася широченька доріжка, і ми, пам'ятаючи напучення отця Тимофія, сміливо попрямували нею у бік кордону, забувши євангельське застереження, що **широка дорога веде до загибелі**» (4, с. 250)); *усе, що є тайним, явним стає неминуче* («**Усе, що є тайним, явним стає неминуче, тільки всьому потрібен свій час і місце**» (1, с. 190)) (пор.: «**Бо немає нічого таємного, що не виявиться, ні таємного, що воно не пізнається і не виявилось б**» (Євангелія від Марка 4: 22; Євангелія від Луки 8:17); *на коло своє вертається* («**Усе минає, крутиться-віється, та потім на коло своє вертається, думав крізь сон старезний ворон**» (4, с. 149)) (пор.: «**Йде на південь і повертає на північ, крутиться, крутиться на ходу своєму вітер, і на круги своя повертається вітер**» (книга Єклезіаста 1:6).

У творах В. Шкляра використовує і вислови відомих українських діячів. Наприклад, у романі «Чорне сонце» головний персонаж твору згадує другу частину афоризму великого мецената XIX ст. Євгена Чикаленка «*Легко любити Батьківщину до глибини душі, спробуйте любити Україну до глибини власної кишені*»: «*Невже родич славного мецената Євгена Чикаленка, котрий любив Україну до глибини власної кишені?*» («бути готовим віддати матеріальні блага заради своєї Батьківщини») (3, с. 48). У романі «Чорний Ворон» письменник натякає на слова державного гімну України, написаного П. Чубинським, *згинуть наші вороженьки, як роса на сонці*: «*Чорний Ворон аж замилувався ними, навіть виникло дурне бажання продовжити їм на хвилинку-другу життя, хай би ще й затанцювали, адже вони, ці ховрашки, незабаром згинуть, як роса на сонці*» (4, с. 56). У збірці «Чорне сонце» В. Шкляр вживає вислів українського гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного: «*Не буду ж я возитися з жінкою, – заговорив у мені Сагайдачний*» (3, с. 62) (автор перефразовує вислів *Мені з жінкою не возиться*).

Трапляються й крилаті вислови, джерелом виникнення яких є афоризми українських письменників: *коли тобі дано крила, то ніг і не треба* («*Особливо ж недуги чіплялися до їхніх ніг, які часто підводили, – виходило так, що коли тобі дано крила, то ніг і не треба*»

(автор перефразовує вислів поетеси Л. Костенко *крилатим ґрунту не треба* з поезії «Крила») (4, с. 149); *хлопець хоч куди козак* (вислів І. Котляревського з «Енеїди») (2, с. 89).

До загальновідомих паремій, джерелом яких є народна мудрість, належать такі, як-от: еліпсований афоризм *одна голова добре, а дві* (пор.: *одна голова добре, а дві краще*) («Нічого ти не придумаєш. Присуд винесено. Поки он видно дорогу, йди до села. **Одна голова добре, а дві...**» (3, с. 160)); *сміється той, хто сміється останній* («**Це в школі після такої оказії можна було б і носа задерти, а тут... Тут сміється той, хто сміється останній**» (3, с. 161)); *здоров'я ні за які гроші не купиш* («**Казьонку завжди купиш, а здоров'я – ні за які гроші**» (3, с. 218)); *глянь на вид та й кажи, що Свирид* («...якось так переводив балачку, що й не допетраєш: мовляв, **глянь на вид та й кажи, що Свирид**» (3, с. 267)); *і Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що пустила на ніч Гната* («**Ні Яник не винен, ні Рижий, ні Ахметка, ні Пишонька, ні Кровосісі, ні Чикатило, ніякий поц не винен, тільки одна система. І Гнат не винуват, і Килина не винна, тільки хата винувата, що пустила на ніч Гната**» (3, с. 57)); *немає лиха без добра* («**Немає лиха без добра – бранців допровадили на двірець, куди вже підтяглося чимало білого війська**» (1, с. 156)); *що на умі – те й на язиці* («**Несмян усім своїм виглядом показував на «простого хлопця», у котрого що на умі – те й на язиці**» (1, с. 237)); *чим би діти не тішилися* («**Аркуші порізали на тридцять шість гральних карт, – чим би діти не тішилися**» (4, с. 274)), який вживається еліпсованим (пор.: *чим би дитя не тішилося – аби не плакало*).

Письменник уживає і вислів *брехня веде за собою брехню*, що є перефразуванням загальновідомого *брехня брехнею поганяє* («**Я вперше йому збрехав. Ти не уявляєш, отамане, як мені тяжко було це зробити, але брехня веде за собою брехню**» (4, с. 97)). У романі «Троща» В. Шкляр використовує відомий народний вислів *Бог не без милості, козак не без долі* 4 рази («**Було незатишно, порожньо на душі, але я сказав собі, що Бог не без милості, козак не без долі, і насмілюся заглянути на хвилинку**» (2, с. 48)). Письменник трансформує крилатий вислів *ціль виправдовує засоби*, замінюючи дієслівний компонент *виправдовує* на *освячує* («**Він озирнувся на трійцю, що брѣхала вслід за ними, поправив на плечі автомат і додав: «Ціль освячує засоби. Одного мусимо принести в жертву, щоб врятувати сотні**» (2, с. 128); «**А такий засіб, як захоплення Буревія, теж освячується шляхетною ціллю**» (2, с. 220)). У другому реченні цей фразеологізм зазнає пасивізації та атрибутивного розширення.

У творах автор використовує також власно створені афоризми, що лунають і з уст героїв, і з уст самого оповідача. Наприклад, у творі «Маруся» з уст головної героїні Марусі можна почути такі афористичні вислови, як-от: *закон страху й відваги: страх п'є отруту, а відвага п'є мед* («**Саме в цю хвилю Маруся мала подати команду «На коней!», бо немає зручнішого моменту рубати ворога, ніж тоді, коли він у паніці рятується втечею – тут і кволіший вершник швидше зарубає дужчого, коли той утікає, ніж навпаки, бо такий закон страху й відваги, казала Маруся, страх п'є отруту, казала вона, а відвага п'є мед**» (1, с. 293)); *блискавка найчастіше вбиває того, хто втікає від неї* («**– Не знаю, – сказала вона. – Блискавка найчастіше вбиває того, хто втікає від неї**» (1, с. 273)), що свідчить про гострий розум головної героїні; *укинь свіже яблуко в діжку з капустою – воно скисне* («**Система, – сказав Штакельберг. – Укинь свіже яблуко в діжку з капустою – воно скисне. Система**» (1, с. 312)); *кому судилося висіти, той не втопиться* («**Дехто кидався в річку, знаходячи там свій останній спочинок, а більшість полягли на березі, – кому судилося висіти, той не втопиться**» (1, с. 102)); *чоловік стріляє, а кулі мітить Бог, тому фортуна частіше всміхається безоглядному, аніж обережному* («**– У нашому становищі важко бути**

обачним, – сказав Мирон. – **Чоловік стріляє, а кулі мітить Бог. Тому фортуна частіше всміхається безоглядному, ніж обережному.** Хіба ні?» (1, с. 88)); **обсадити, але не стріляти – те саме, що посіяти й не жати** («Раз у раз надходили тривожні звідомлення від інших куренів і бригад: денікінці стягують дедалі більші сили біля мостів, а протистояти їм нема як. **Обсадити, але не стріляти – те саме, що посіяти й не жати**» (1, с. 122)); **жодна катастрофа не ставить хрест на меті** («Боротьба захлинулася, але, хай там що, мусила мати продовження. З останніх сил, з останнього зубовного скреготу. **Бо жодна катастрофа не ставить хрест на меті**» (4, с. 203)); **ніщо так не придушує чоловіка, як безнадія** («**Ніщо так не придушує чоловіка, як безнадія.** Уперше вона заглянула нам в очі восени двадцятого року після замирення поляків із росіянами» (4, с. 43)). Щоб охарактеризувати москалів як людей, для яких красти – звичайна справа, письменник використовує фразеологізм **москаль як не вкраде, то не дихне** («**Москаль як не вкраде, то не дихне, – сказав Чехович**» (1, с. 150)). Позитивно оцінюючи розум героя твору «Останній шанс Захара Скоробагатька», автор створює афоризм, що виступає його характеристикою: «...відчував, є бог у Бублика в голові, є в ньому щось таке, що вирізняє його з-поміж інших людей; **думка в чоловіка не квола квочка, що копошиться в землі, а гострокрила птиця, націлена в небо**» (3, с. 195)).

У романі «Чорний ворон» письменник створює власний афоризм за моделлю біблійного **народ піде на народ** («– **Стійте, нелюди, зупиніться! Прийде година, й звізда піде на звізду! А роги ламатимуть роги!**» (4, с. 77) (пор.: **народ бо на народ повстане й царство на царство** (Євангелія від Матвія 24:7)). Автор вживає вислів **що більше ласки в диявола, то хитрішу пастку він готує** (4, с. 208), що є авторським. Цим висловом герой твору оцінює діяльність і наміри радянської влади щодо України, яка начебто дозволила українські школи, українські книжки і газети. Прозаїк утворює прислів'я **краще бігти за коханим босою по снігу, ніж чалапати у валянках за нелюбом** (2, с. 66) за моделлю відомого **краще полин їсти, ніж з нелюбом за стіл сісти**.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У творах В. Шкляра вжиті як загальновідомі паремії, так й індивідуально-авторські. Уживання афоризмів та крилатих висловів свідчить про обізнаність героя твору, а отже й автора, у галузі літератури та культури України. Паремії дають змогу авторові оцінити та висловити власне ставлення до предметів та явищ дійсності. Такі фразеологічні одиниці зазнають структурно-семантичних трансформацій у творах В. Шкляра: еліпсису, субституції, розширення, натяку, пасивізації.

Наступний етап дослідження вбачаємо в структурно-семантичному аналізі індивідуально-авторських фразеоутворень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія : навчальний посібник для філологічних факультетів університетів. Харків, 1988. 134 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Фразеологія в системі сучасного російського мови. Волгоград : Перемена, 1993. 149 с.
3. Архангельский В. Л. Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы общей фразеологии. Ростов-на-Дону : Изд-во РГУ, 1964. 315 с.
4. Голубовська І. О. Паремії як відбиття ціннісних пріоритетів етнічної спільноти (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2004. № 2/3. С. 66–74.
5. Зорівчак Р. Як батька й матір шанувати мову. *Урок української*. 2007. № 11/12. С. 20–22.

6. Колоїз Ж. В., Малуґа Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія: навчальний посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Кривий Ріг, 2014. 349 с.
7. Коцюба З.Г. Паремії як об'єкт етнолінгвопсихологічного дослідження *Мовознавство*. 2009. № 2. С. 34–47.
8. Кунин А. В. Курс фразеології сучасного англійського мови : уч. пос. для ін-тів і фак. іностр. яз.– 3-е изд., стереотип. Дубна : Феникс+, 2005. 488 с.
9. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо. Харків : Вища школа, 1982. 291 с.
10. Місягіна І. Толерантність у паремійних одиницях українського та англійського етносів. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство): збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Фірма «Планер»», 2013. Вип.18. С. 423–427.
11. Назарян А. Г. Фразеологія сучасного французького мови : учеб. 2 е изд. перераб. и доп. Москва, 1987. 288 с.
12. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ, 1973. 280 с.
13. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ, 2007. 494 с.
14. Шанский Н. М. Фразеологія сучасного російського мови. Москва, 1996. 192 с.

ДЖЕРЕЛА

1. Шкляр В. М. Маруся. Харків, 2014. 320 с.
2. Шкляр В. М. Троща. Харків, 2017. 417 с.
3. Шкляр В. М. Чорне сонце. Харків, 2015. 304 с.
4. Шкляр В. М. Чорний Ворон. Київ, 2009. 356 с.

REFERENCES

1. Avksentiev L. N. Suchasna ukrainska mova. Frazeolohiia : navchalnyi posibnyk dlia filolohichnykh fakultetiv universytetiv. Kharkiv, 1988. 134 s.
2. Alefirenko N. F. Frazeologiya v sisteme sovremennogo russkogo yazyka. Volgograd : Peremena, 1993. 149 s.
3. Arkhangel'skiy V. L. Ustoychivye frazy v sovremennom russkom yazyke. Osnovy teorii ustoychivyykh fraz i problemy obshchey frazeologii. Rostov-na-Donu : Izd-vo RGU, 1964. 315 s.
4. Holubovska I. O. Paremi yak vidbytta tsinnisnykh priorytetiv etnichnoi spilnoty (na materialy ukrainskoi, rosiiskoi, anhliiskoi ta kytaiskoi mov). *Movoznavstvo*. 2004. № 2/3. S. 66–74.
5. Zorivchak R. Yak batka y matir shanuvaty movu. *Urok ukrainskoi*. 2007. № 11/12. S. 20– 22.
6. Koloiz Zh. V., Maliuha N. M., Sharmanova N. M. Ukrainska paremiolohiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchykh navchalnykh zakladiv. *Kryvyi Rih*, 2014. 349 s.
7. Kotsiuba Z. H. Paremi yak obiekt etnolinhvopsykholohichnoho doslidzhennia. *Movoznavstvo*. 2009. № 2. S. 34–47.
8. Kunin A. V. Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka : uch. pos. dlya in-tov i fak. inostr. yaz.– 3-e izd., stereotip. Dubna : Feniks+, 2005. 488 s.
9. Medvediev F. P. Ukrainska frazeolohiia: chomu my tak hovorymo. Kharkiv : Vyshcha shkola, 1982. 291 s.
10. Misiakhina I. Tolerantnist u paremiinykh odyntsiakh ukrainskoho ta anhliiskoho etnosiv *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Filolohiia (movoznavstvo): zbirnyk naukovykh prats*. Vinnytsia : TOV «Firma «Planer»», 2013. Vyp. 18. S. 423–427.
11. Nazaryan A. G. Frazeologiya sovremennogo frantsuzskogo yazyka : ucheb. 2-e izd. pererab. i dop. Moskva, 1987. 288 s.
12. Skrypnyk L. H. Frazeolohiia ukrainskoi movy. Kyiv, 1973. 280 s.

13. Uzhchenko V. D. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy : navch. posib. Kyiv, 2007. 494 s.

14. Shanskiy N. M. Frazeologiya sovremennogo russkogo yazyka. Moskva, 1996. 192 s.

Митько Неля Андріївна, старший викладач кафедри української мови Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна).

Митько Неля Андреевна, старший преподаватель кафедры украинского языка Донецкого национального университета имени Василя Стуса (Украина).

Mytko Nelia, Senior Lecturer of the Ukrainian Language Department of Vasyl' Stus Donetsk National University (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.10.2019

Статтю прийнято до друку: 17.10.2019

УДК 811.161.2'332-13

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-34-43

ТИПОЛОГІЙНІ ВИЯВИ ПОЯСНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Ольга Новікова

Донецький юридичний інститут МВС України

Україна, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

У статті розглянуто актуальні проблеми, пов'язані зі становленням категорії пояснення, з'ясовано різні аспекти дослідження зазначених конструкцій, описано структуру, значення, функції, виражені пояснювальними синтаксичними одиницями, схарактеризовано їхні диференційні ознаки. З'ясовано, що пояснювальні синтаксичні одиниці в простому ускладненому реченні мають такі особливості: виконують функцію пояснення; поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення, або за допомогою інтонаційного зв'язку. Визначено та проаналізовано такі різновиди пояснювальних синтаксичних конструкцій: власне пояснювальні, конкретизувальні, уточнювальні.

Ключові слова: *просте ускладнене речення, пояснювальні конструкції, власне пояснення, уточнення, конкретизування.*

ТИПОЛОГИЯ ПОЯСНИТЕЛЬНЫХ КОНСТРУКЦИЙ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ

Ольга Новикова

Донецкий юридический институт МВС Украины

Украина, г. Кривой Рог, ул. Степана Тильги, 21

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

В статье рассмотрены актуальные проблемы, связанные со становлением категории пояснения, изучены различные аспекты исследования указанных конструкций, описана структура, значение, функции, выраженные пояснительными синтаксическими единицами, охарактеризованы их дифференциальные признаки. Установлено, что пояснительные синтаксические единицы в простом осложнённом предложении имеют следующие особенности: выполняют функцию пояснения; объединены с остальной частью предложения с помощью союзов, соединительных слов, вставных и вставленных конструкций, выражающих пояснительные отношения, или с помощью интонации. Проанализированы такие виды пояснительных синтаксических конструкций: собственно-пояснительные, конкретизирующие, уточняющие.

Ключевые слова: *простое неэлементарное предложение, пояснительные конструкции, собственно пояснение, уточнение, конкретизация.*

TYPOLOGICAL EXPRESSIONS OF EXPLANATORY CONSTRUCTIONS IN MODERN UKRAINIAN

Olga Novikova

Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine

Stepana Tilgi Str., 21, Kryvyi Rih, Ukraine

e-mail: 08novikovaolga76@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8498-1736

Introduction. *Syntax issues are a constant focus of linguistics, since the structure of the sentence in modern Ukrainian is a fairly flexible phenomenon that responds sensitively to targeted communication agencies. This leads to new questions being raised at every stage of scientific knowledge. These topical issues also include questions of the category of explanation, because current studies related to explanatory constructions do not completely address the problem of their formation and development in modern linguistics. The study of explanatory constructs in a simple expanded sentence is carried out taking into account the achievements of both Ukrainian linguistic and linguistics in general.*

Purpose. *To comprehensively analyze the dynamics of the formation of explanatory constructs in Ukrainian linguistic studies, and determine their differential and classification characteristics.*

The article deals with topical problems related to the formation of an explanation category. The author considers various aspects of exploration of structures with an explanation value, describes the structure, values, functions expressed by explanatory syntactic structures, and their differential features. The analysis shows that in modern Ukrainian linguistics explanatory

constructions are viewed as a special kind of semantically-syntactic relations between parts of sentences or sentences, which consists in re-naming but other lexical-grammatical means of the same phenomenon of reality.

Methods. *In order to achieve the settled purpose of the research work we employed a descriptive method, which consists in a comprehensive description of explanatory syntactic units, with the view to revealing the multidimensional features and typological manifestations of the above constructions. Analysis and comparison have been applied in the critical study of different theories of exploratory construct research.*

Results. *It is established that the syntactic units in a simple expanded sentence perform the function of an explanation. They are connected to the rest of the sentence by means of conjunctions, connective words, insert structures expressing explanatory relationships. They can also be combined via intonation. Varieties of explanatory syntactic constructions, such as self-explanatory, concretizing and clarifying, have been identified and analyzed.*

Conclusion. *Becoming an explanation category has come a difficult and long way. In modern Ukrainian linguistics, the term explanatory constructs has the following definition: it is a special kind of semantic-syntactic relation between parts of sentences or sentences, which consists in re-naming, but other lexical-grammatical means of the same phenomenon of reality.*

The presence of explanatory syntactic units in a simple expanded sentence is caused by the following considerations: 1) the need to perform the function of explanation; 2) their connection with the other part of the sentence by means of conjunctions, connective words, insertions expressing explanatory relations; 3) their connection with the rest of the sentence by intonation in the absence of attachment components. Analysis of explanatory constructs made it possible to divide them into the following varieties: 1) proper explanatory syntactic units; 2) specifying syntactic units; 3) clarifying syntax units. The prospects for exploratory constructions research are seen in the study of the peculiarities of the functioning of each of the varieties of these syntactic units at the level of a simple expanded sentence.

Keywords: *simple expanded sentence, explanatory constructions, proper explanation, clarification, concretization.*

Постановка проблеми. Синтаксичні конструкції з пояснювальним компонентом за походженням пов'язані з комунікативною потребою мовця пояснити певне явище, факт, події, найчастіше в спосіб коментування. Комунікативно-прагматичні передумови використання пояснювальних конструкцій перебувають у площині організації тексту й мовленнєвих актів як реалізації потреби людини в спілкуванні та досягнення порозуміння між учасниками комунікації. Відмінність між науковим визначенням поняття (терміна) та поясненням – інтерпретацією, що розгортає його, формулює закон, правило тощо, і поясненням, спрямованим на порозуміння з адресатом, впливає з іллокуції (мети висловлення) адресанта, і зумовлена стилем мовлення, відповідно до якого він реалізує різні функції пояснення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо визначення та опису семантичних виявів категорії пояснення погляди вчених є розбіжними, але загалом дослідники пояснювальних конструкцій розрізняють вираження в них відношень тотожності, уточнення й виокремлення, вивченню яких присвячені праці російських (А. Прияткіна, Н. Кирпичникова, Є. Седун, М. Шатух, Г. Уханов, В. Чуглов, Г. Маркелова, Н. Фоміна та ін.) і українських (С. Байдусь, І. Вихованець, М. Вінтонів, Н. Гуйванюк, А. Загнітко, С. Глазова, Г. Іванушкіна, А. Мойсієнко, Т. Радіонова, Н. Фоміна та ін.) лінгвістів.

Мета статті – комплексно проаналізувати динаміку становлення пояснювальних конструкцій у лінгвоукраїністиці, визначити їхні диференційні та класифікаційні ознаки.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. Прияткіна подає таке визначення категорії пояснення: «Логічну основу пояснювальних відношень становить думка про тотожність. Два члени речення мають спільну денотативну віднесеність, причому вона встановлюється лише самим мовцем» [10, с. 64]. І. Ойце констатує, що пояснюване є тотожним або може сприйматися як тотожне пояснювальному. Щоправда, автор зауважує, що в пояснювальних конструкціях із уточненням значення тотожності виникає внаслідок конкретизації, уточнення за рахунок уточнювальної частини слова чи словосполучення уточнюваної частини, а у власне пояснювальних реченнях пояснювальна частина стосується пояснюваної загалом, позначаючи те саме, що й перша, але інакше, більш деталізовано, засобами іншого мовленнєвого стилю [9, с. 4]. Г. Іванушкіна розширює поняття пояснювальних одиниць: пояснювальні відношення виражають логічну тотожність між змістом двох компонентів; вони репрезентовані такими різновидами, як власне тотожність (відношення логічної рівності), уточнення (відношення загальне – часткове), й узагальнення (відношення часткове – загальне) [6, с. 7].

У сучасній українській лінгвістиці термін *пояснювальні конструкції* потрактовано як особливий вид семантико-синтаксичних відношень між частинами речень або реченнями, який полягає в «повторному називанні, але іншими лексико-граматичними засобами того самого явища дійсності» [2, с. 513–514]. Напр., у реченні *Квіти на столі були незвичайного кольору, а саме бузково-сірого* про категорію пояснення можна говорити не в термінологічному значенні слова, оскільки поєднання *якогось бузково-сірого* не обмежує обсяг поняття, вираженого попереднім визначенням *незвичайного*, а роз'яснює його, конкретизує.

Наявність пояснювальних конструкцій у простому ускладненому реченні зумовлена такими особливостями: 1) виконують функцію пояснення; 2) поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення; 3) за відсутності приєднувальних компонентів поєднані з іншою частиною речення за допомогою інтонаційного зв'язку.

У широкому підході пояснювальний зв'язок базується на відносинах прикладка / апозиція / аплікація. Виникає особливого роду конструкція, що містить два компоненти: пояснюваний і пояснювальний члени. На рівні формально-граматичної структури пояснюваний і пояснювальний компоненти не залежать один від одного, є ізофункційними, пояснюваний компонент не зумовлює виникнення пояснювального, завжди в постпозиції й виокремлений як самостійна синтагма, що ускладнює просте речення семантично й структурно.

Засоби вираження пояснювальної конструкції залежать від характеру пояснювальних відношень. У простому ускладненому реченні вживання категорії пояснення виконує різні цілі: конкретизацію, перелік окремих випадків, різновидів, наведення прикладу; роз'яснення, тлумачення, більш точне позначення, вказівку на можливість двоякої назви; визначення значущості чого-небудь, розкриття сутності явища, суб'єктивну оцінку факту тощо. Це знаходить вираження насамперед у виборі службових слів – показників пояснювальних зв'язків, типу інтонації, а також у лексичному складі пояснюваного. Службові слова, що входять до складу пояснювальної конструкції, поділяють на такі типи: 1) спеціальні пояснювальні сполучники: *тобто, а саме, або*; 2) службові слова, що поєднують власну функцію зі сполучниковою: а) *правильніше, точніше, просто кажучи, краще сказати,*

швидше; б) у тому числі, такі як, як наприклад; в) зокрема, перш за все, в першу чергу, в крайньому разі; г) навіть, хоч би; ґ) уже, власне, саме. Службові слова другої групи реалізують свою функцію як самостійно, так і разом зі сполучниками, зокрема сурядними.

Частини пояснювальних конструкцій розрізняють за ступенем узагальнення характеристики певного явища. У зв'язку із цим Г. Іванушкіна акцентує увагу на тому, що пояснювальні відношення виражають логічну тотожність між змістом двох компонентів і репрезентовані такими різновидами, як *власне тотожність* (відношення логічної рівності), *уточнення* (відношення загальне / часткове) й *узагальнення* (відношення часткове / загальне) [6; с. 7].

Автори *Русской грамматики* розглядають три різновиди пояснювальних значень: *власне пояснення, уточнення та включення* [11; с. 174]. Власне поясненням називають синтаксичну конструкцію, у якій два різних визначення називають той самий предмет, пор.: *Більшість рішень приймає рада директорів, тобто фактично представники аграрних компаній* (Голос України, 14.10.2019). У таких конструкціях і пояснювальний, і пояснюваний компоненти або називають по-різному те саме (за допомогою сполучників *тобто, або*), або другий член уточнює, конкретизує перший (за допомогою сполучників *а саме, саме*). Власне пояснювальні конструкції дослідники розподіляють на просте пояснення (за сполучником *тобто*), пор.: *Неабияк тішишь, що найкращими стали знову тернопільські бігуни, тобто наші хлопці* (Голос України, 14.10.2019) та пояснення з узагальнювальним словом, пор.: *На фініші для нас приготували найскладніші перешкоди на техніку й силу – і рукоходи, і дошку під нахилом із канатами, і похилу стіну, і мокру та височезну рампу тощо* (Голос України, 10.11.2019) [11, с. 174].

Уточнення – це звуження, обмеження обсягу позначуваного: другий член ряду не дублює, а більш точно визначає те, що названо першим членом. Уточнення завжди має додаткову інформацію й не пов'язано зі значенням уточнюваного, пор.: *Він був родом з Черкащини, давньої козацької сторони* (Голос України, 28.10.2019); *Молоді жінки, вчорашні вихователі, економісти, медики, сміливо надягають гвардійську форму, беруть до рук зброю та вчать статут* (Голос України, 18.16.2019) [11, с. 176].

Під включенням автори *Русской грамматики* розуміють відношення загального та часткового: другий член ряду називає те, що входить до складу першого [11, с. 175]. Включення може бути виражене як безсполучниковими конструкціями, так і словами, які слугують для вираження загально / часткового або мають функцію виділення, пор.: *Психологи, особливо західні, охоче розглядають таку форму навчання як інновацію* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *На жаль, в Україні вибори впливають на все, навіть на ринок нерухомості* (Голос України, 28.10.2019); *На великі свята, наприклад у день Святого Миколая і на Різдво, сам патріарх вручає їм подарунки і дає благословення* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *Стилістика його творів є передбаченою, зокрема Писання про Істину* (Дзеркало тижня, 07.11.2019).

А. Прияткіна до різновидів пояснювальних конструкцій зараховує *власне пояснення* (тотожність об'єктів навмисно стверджена, другий член синтаксично дублює перший), яке поділяє на *власне тотожність* та *конкретизацію*, пор.: *Святковий захід був запланований на ранок, о десятій годині* (Голос України, 28.10.2019); *Потреба у вікодані щодня зростала, частіше за все вночі* (Дзеркало тижня, 07.11.2019); *уточнення* (ствердження тотожності об'єктів немає, функція дублювання відсутня), пор.: *Аварія трапилась вночі, опівночі* (Дзеркало тижня, 04.10.2019); *Усе залежить від людської природи, особливо жіночої* (Дзеркало тижня, 27.07.2019) та синтаксичні одиниці зі значенням *включення* (відсутність

тотожності, відношення загального / часткового, загальне і часткове мають самостійне значення), пор.: *Нехай вони сперечаються через будь-яке важливе питання, хоча б через гендерну рівність* (Урядовий кур'єр, 10.10.2019); *Будь-яке мистецтво, а особливо театр та кіно, є культурою певної нації* (Голос України, 18.10.2019) [10, с. 33–37].

А. Мойсієнко, розрізняє два типи пояснювальних відношень: *власне пояснення й включення* [8, с. 26]. До власне пояснювальних конструкцій автор зараховує такі, що називають той самий об'єкт, явище чи ознаку через конкретизацію більш абстрактного, ідіоматичного, пор.: *Він власними вчинками винищує рідне, тобто українське* (Урядовий кур'єр, 10.10.2019). До цього ж різновиду він зараховує й конструкції, у яких другий компонент поєднаний із попереднім на основі конкретизувально-уточнювальної семантики, без допомоги сполучників, пор.: *На сьогодні в Україні 10,8 млн. га лісу, 15,6 % усієї території України* (Дзеркало тижня, 27.07.2019); *Святкування Національного Сорочинського ярмарку буде проходити весь день, аж до заходу сонця* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) [8, с. 48]. Дослідник наголошує, що при включенні компоненти ряду вибудовані в такий спосіб, що перший своїм загальним значенням обіймає конкретизаційні значення наступних, а роль маркерів при цьому виконують службові слова, слова з акцентаційною семантикою (*наприклад, зокрема, у тому числі, особливо, навіть, головним чином, точніше*), пор.: *Це стосується всіх виробників, головним чином експортерів м'яса та птиці* (Дзеркало тижня, 27.07.2019) [8, с. 49]. Проте Г. Маркелова не поділяє поглядів А. Прияткіної та А. Мойсієнка щодо категорії включення, адже, на її думку, у таких конструкціях із паралельними членами відсутнє значення ототожнення першого позначення з другим, тому їх навряд чи можна зараховувати до аналізованих синтаксичних конструкцій [7].

І. Вихованець пояснювальні конструкції зараховує до *другорядних опосередкованих членів речення*, оскільки, на думку науковця, вони становлять периферійний різновид другорядних членів речення. Серед опосередкованих конструкцій мовознавець виокремлює такі різновиди: *конструкції тотожності* (повний збіг змісту опорного та залежного компонентів) і *конструкції загального / часткового* (частковий збіг змісту компонентів), пор.: *Родзинкою стала присутність на ярмарку дуже неординарного пана зі Сполучених Штатів Америки, Ренді Сантела* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) (синтаксична конструкція зі значенням тотожності) та *На ярмарку був його останній рекорд з поїдання страв національної кухні, уже 778-ий* (Дзеркало тижня, 20.08.2019) (синтаксична конструкція зі значенням конкретизації).

Найбільш уживаними серед них є групи прийменниково-відмінкових і морфологізованих прислівникових форм із просторовою та часовою семантикою. Зазвичай опорним словом опосередкованих конструкцій є займенникові прислівники (*тут, там, всюди, тоді* тощо), зміст яких уточнюють, конкретизують опосередковані другорядні члени речення [1].

І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська послуговуються поняттям *пояснювально-уточнювальні звороти*, яке тлумачать як відокремлені конструкції, що пов'язані з різними членами речення особливим пояснювальним чи уточнювальним зв'язком [12, с. 364]. Дослідники розмежовують *уточнення та відокремлені члени речення*, указують, що вони відрізняються структурно й семантично. Семантично уточнення конкретизують компоненти висловлення, а напівпредикативні звороти містять додаткове повідомлення. Зі структурного погляду *пояснювально-уточнювальними зворотами* можуть бути будь-які члени речення – головні та другорядні, *напівпредикативними* – тільки другорядні. Напівпредикативні звороти

можуть бути постпозитивні й препозитивні, пояснювально-уточнювальні майже завжди постпозитивні [12, с. 364].

А. Загнітко аналізовані конструкції називає *опосередкованими синтаксичними компонентами*, які, на думку дослідника, пов'язані з реченневою структурою опосередковано, через наявність ще одного члена речення, пор.: *Блискавка вдарила неподалік від нас, справа від горизонту* → *Блискавка вдарила неподалік від нас* → *Блискавка вдарила справа від горизонту*. Як зазначає мовознавець, опосередковані компоненти речення є результатом згортання окремих самостійних речень у компоненти реченневої структури за рахунок редуції тотожної семантики. До опосередкованих членів речення він зараховує такі, що характеризуються або повторним значенням, або уточненням. У складі висловлення повторне позначення може виражати: конкретизацію, перелік частковостей, пояснення, тлумачення, точніше позначення, окреслення значущості чого-небудь, з'ясування сутності явища, його суб'єктивну оцінку [5, с. 567]. 3-поміж пояснювальних конструкцій автор розрізняє *власне-пояснення, конкретизацію (або уточнення) та включення*.

Сучасна дослідниця Н. Фоміна серед конструкцій зі значенням пояснення виокремлює *власне пояснювальні синтаксичні одиниці, уточнювальні конструкції, субстантивні звороти, однорідні члени речення з препозитивним узагальнювальним словом та інші суміжні семантико-синтаксичні явища* [13, с. 6]. Однією з особливостей зазначених синтаксичних одиниць дослідниця вважає обов'язкове інтонаційне відокремлення. Важливим критерієм у визначенні конструкцій зі значенням пояснення / уточнення є їхня структура: пояснюване і пояснювальне / уточнюване і уточнювальне, кожний із яких може бути виражений одним словом або словосполученням. Пояснюваний / уточнювальний член – це перший компонент конструкції, який, з погляду мовця, є комунікативно недостатнім для адресата й потребує пояснення або обмеження свого значення. Уточнювальний, пояснювальний член – другий компонент, який перебуває в постпозиції і виражає або тотожне, або більш вузьке, конкретне значення, утворює факультативну частину висловлення. Характерною ознакою пояснювальних / уточнювальних членів речення є їхній двосторонній зв'язок з пояснюваним / уточнюваним словом і з одним із членів речення, з яким пов'язане це слово.

В. Чуглов у сучасному мовознавстві використовує семантико-синтаксичну класифікацію, згідно з якою поділяє пояснювальні синтаксичні конструкції на такі різновиди: 1) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом власне пояснення* (виражені за допомогою сполучників *тобто, або*), пор.: *Уже 2 грудня 1939 р. московське радіо офіційно оголосило про підписання двосторонньої угоди, тобто документа «Про взаємодопомогу та дружбу між урядами ФДР і СРСР»* (Дзеркало тижня, 23.11.2019); 2) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом конкретизації* (сполучники *a same, same, як-от*), пор.: *У межах заходів для розвитку інфраструктури в меморандумі враховано всі важливі моменти, а саме умови будівництва зернового терміналу на території Маріупольського порту і реконструкція причальних споруд та операційних акваторій* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); 3) *пояснювальні конструкції зі значенням ототожнення шляхом уточнення* (відсутність сполучників), пор.: *Тимчасовий повірений у справах США в Україні, посол Вільям Тейлор відгукнувся на запрошення і відвідав державне підприємство «Маріупольський морський торговельний порт»* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019) [14, с. 127–132].

Аналіз пояснювальних конструкцій дозволяє зробити певні висновки й розподілити їх за такими різновидами: 1) власне пояснювальні синтаксичні одиниці; 2) конкретизувальні синтаксичні одиниці; 3) уточнювальні синтаксичні одиниці.

Власне пояснювальні конструкції – це синтаксичні одиниці, у яких і пояснювальний, і пояснюваний компоненти виражають по-різному саме явище, поняття, ознаку, дію тощо. Такі конструкції побудовані за допомогою спеціальних пояснювальних сполучників (на зразок *або, тобто, себто, а саме*), пор.: *Це був Олександр Тимофійович, або просто Саша* (Сергій Жадан); *Боря і Льоша, або Болік і Льолік, – були двоюрідними братами* (Сергій Жадан); *У цьому плані сталася дуже важлива для них обох подія, саме зустріч Борі і Льоліка* (Сергій Жадан); *Велику роль відіграє в ньому (поетичному вислові) паралелізм, себто тісний внутрішній зв'язок між двома й більше висловленнями* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *Такі випадки траплялись і закінчувались трагедією, а саме травмами і навіть смертю* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); службових слів, що поєднують власну функцію зі сполучниковою (на зразок *правильніше, точніше, швидше, інакше кажучи, навіть, особливо, у тому числі* тощо, пор.: *Працювали в рекламній агенції, точніше у відділі безкоштовних оголошень* (Сергій Жадан); *Він ніколи, навіть у воєнні роки, не забував про своє минуле* (Дзеркало тижня, 27.07.2019); *Сестра останнім часом, особливо цього місяця, майже не з'являлась* (Сергій Жадан); *Прилучилися до справи й рідні, у тому числі Віталієва рідна сестра Олена та її чоловік Андрій* (Голос України, 14.10.2019); *Упродовж дня її мучила думка про небезпеку Пашиної родини, зокрема його молодшого брата* (Сергій Жадан).

Конкретизувальні конструкції – це синтаксичні конструкції, у яких другий компонент звужує, конкретизує обсяг першого. Такі конструкції побудовані безсполучниковим зв'язком та відокремлені інтонацією, яка пов'язує перший член із другим і є єдиним показником відношень між ними. Пор.: *Тим часом міжнародні компанії – виробники сигарет – погрожують піти з України і відмовляються купувати у держави замовлені акцизні марки* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *На трьох поняттях – свобода, гідність і рівність – побудовано всю Європу* (Урядовий кур'єр, 23.11.2019); *Його терапевт Герб Катц, старий приятель і колишній однокурсник, щойно закінчив огляд і сказав Джуліусу вдягнутися та зайти до його кабінету* (Ірвін Ялом); *Кімнати нам здавав старий запеклий пенсіонер, колишній інкасатор Федір Михайлович* (Сергій Жадан).

Уточнювальні конструкції – це синтаксичні одиниці, у яких другий компонент (уточнювальний) звужує або обмежує обсяг першого (уточнюваного). Такі конструкції побудовані безсполучниковим зв'язком та відокремлені інтонацією, яка пов'язує уточнювальний член із уточнюваним і є єдиним показником відношень часткового / загального, пор.: *Льолік займав прохідну кімнату, ближче до коридора* (Сергій Жадан); *Попереду, на обрії, сяяли білі багатопверхівки* (Дзеркало тижня, 20.08.2019); *У нижньому поверсі, під балконом, вікна, ймовірно, були відкриті* (Ірвін Ялом); *Вдень забігали вуличні пси, обнюхували всі ці сліди любові й заклопотано вибігали назад – на центральні вулиці міста* (Сергій Жадан); *Іще з 80-х жили вони під Харковом, у невеликому містечку* (Дзеркало тижня, 20.08.2019).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Становлення категорії *пояснення* пройшло складний і тривалий шлях. У сучасній українській лінгвістиці термін *пояснювальні конструкції* має таке визначення: це особливий вид семантико-синтаксичних відношень між частинами речень або реченнями, який полягає в повторному називанні, але іншими лексико-граматичними засобами того самого явища дійсності. Наявність пояснювальних синтаксичних одиниць у простому ускладненому реченні зумовлена такими особливостями: 1) виконують функцію пояснення; 2) поєднані з іншою частиною речення за допомогою сполучників, сполучних слів, вставних і вставлених конструкцій, що виражають пояснювальні відношення; 3) за відсутності приєднувальних

компонентів поєднані з іншою частиною речення за допомогою інтонаційного зв'язку. Аналіз пояснювальних конструкцій дав змогу розподілити їх за такими різновидами: 1) власне пояснювальні синтаксичні одиниці; 2) конкретизувальні синтаксичні одиниці; 3) уточнювальні синтаксичні одиниці. Перспективи дослідження пояснювальних конструкцій убачаємо в студіюванні особливостей функціонування кожного з різновидів зазначених синтаксичних одиниць на рівні простого ускладненого речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
2. Вихованець І. Р. Пояснення // Українська мова. Енциклопедія: 2-е вид. (виправлене і доповнене). Київ : Вид-во «Українська енциклопедія ім. М. Бажана», 2004. 513 с.
3. Вінтонів М. О. Комунікативна структура речення і тексту в українській літературній мові : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01. Донецький національний університет. Донецьк, 2013. 423 с.
4. Глазова С. М. Пояснювально-ототожнювальні конструкції в українській мові: семантика, граматики, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2005. 20 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк : Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
6. Иванушкина Г. Ф. Бессоюзные сложные пояснительные предложения в современном литературном языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1973. 23 с.
7. Маркелова Г. В. Развитие средств авторизации в синтаксической системе русского языка. История пояснительных конструкций: семантический и функциональный аспекты. Тверь, 1990. 78 с.
8. Мойсієнко А. К. Сучасна українська мова. Синтаксис простого ускладненого речення. Київ, 2009. 208 с.
9. Ойце И. М. Сложные предложения с пояснением в современном русском языке : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык». Москва, 1965. 18 с.
10. Прияткина А. Ф. Русский язык: Синтаксис осложненного предложения. Москва : Высшая школа, 1990. 176 с.
11. Русская грамматика : в 2 т. / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). Москва : Наука, 1980. Т. 2: Синтаксис. 709 с.
12. Слинсько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
13. Фомина Н. С. Синтаксические конкретизаторы как стилеобразующее средство в прозе Н. С. Лескова : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Петрозаводский государственный университет. Петрозаводск, 2009. 219 с.
14. Чуглов В. И. О пояснительных конструкциях и их разновидностях. Филологические науки. *Вестник Череповецкого государственного университета*. 2011. № 4. Т. 3. С. 127–132.

REFERENCES

1. Vykhovanets I. R. Narysy z funktsionalnoho syntaksysu ukrainskoi movy. Kyiv : Naukova dumka, 1992. 224 s.
2. Vykhovanets I. R. Poiasnennia / Ukrainska mova. Entsyklopediia: 2-e vyd. (vypravlene i dopovnene). Kyiv: Vyd-vo «Ukrainska entsyklopediia im. M. Bazhana», 2004. 513 s.
3. Vintoniv M. O. Komunikatyvna struktura rechennia i tekstu v ukrainskii literaturnii movi : dys. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01. Donetskyi natsionalnyi universytet. Donetsk, 2013. 423 s.

4. Hlazova S. M. Poiasniivalno-ototozhniivalni konstruktsii v ukrainskii movi: semantyka, hramatyka, prahmatyka : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv, 2005. 20 s.
5. Zahnitko A. P. Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys. Donetsk : Donetsk : TOV «VKF «BAO», 2011. 992 s.
6. Ivanushkina G. F. Bessoyuznye slozhnye poyasnitelnye predlozheniya v sovremennom literaturnom yazyke : avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01. Moskva, 1973. 23 s.
7. Markelova, G. V. Razvitie sredstv avtorizatsii v sintaksicheskoy sisteme russkogo yazyka. Istoriya poyasnitelnykh konstruktsiy: semanticheskyy i funktsionalnyy aspekty. Tver, 1990. 78 s.
8. Moisiienko A. K. Suchasna ukrainska mova. Syntaksys prostoho uskladnenoho rechennia. Kyiv, 2009. 208 s.
9. Oytse I. M. Slozhnye predlozheniya s poyasneniem v sovremennom russkom yazyke : avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk : 10.02.01. Moskva, 1965. 18 s.
10. Priyatkina A. F. Russkiy yazyk: Sintaksis oslozhnennogo predlozheniya. Moskva : Vysshaya shkola, 1990. 176 s.
11. Russkaya grammatika : v 2 t. / N. Yu. Shvedova (gl. red.). Moskva : Nauka, 1980. T. 2: Sintaksis. 709 s.
12. Slynko I. I., Huivaniuk N. V., Kobylianska M. F. Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy. Problemni pytannia. Kyiv : Vyshcha shkola, 1994. 670 s.
13. Fomina N. S. Sintaksicheskie konkretizatory kak stileobrazuyushchee sredstvo v proze N. S. Leskova : diss. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Petrozavodskiy gosudarstvennyy universitet. Petrozavodsk, 2009. 219 s.
14. Chuglov V. I. O poyasnitelnykh konstruktsiyakh i ikh raznovidnostyakh. Filologicheskie nauki. Vestnik Cherepovetskogo gosudarstvennogo universiteta. 2011. № 4. T. 3. S. 127–132.

Новікова Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України (Україна).

Новикова Ольга Александровна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Донецького юридического інституту МВД України (Україна).

Novikova Olga, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Assistant Professor of Department of social and humanitarian subjects, Donetsk Law Institute of Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Ukraine).

Стаття надійшла: 11.11.2019

Статтю прийнято до друку: 18.11.2019

УДК81'38:821.161.2.09-2(045)

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-44-51

МОВА ДРАМАТИЧНИХ ТВОРІВ ЯК ЗАСІБ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ІДІОСТИЛЮ ГНАТА ХОТКЕВИЧА

Ольга Подолянчук

Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

Україна, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8

e-mail: podolyanchuko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7526-9387

У статті проаналізовано самобутність драматичних творів Гната Хоткевича як основу вивчення його ідіостилю, зокрема проаналізовано твори та з'ясовано, що мова його драматичних творів є засобом самоідентифікації ідіостилю письменника. Самобутність драматичних творів полягає насамперед у їхньому генетичному зв'язку з традиційною культурою корінного населення, унікальному поєднанні в репертуарі гуцульської тематики та говірки, адже мова персонажів передавала особливості мови носіїв фольклорних і міфологічних знань, які чудово володіли мистецтвом слова, співу, жесту, танцю, імпровізації, гри на музичних інструментах.

Ключові слова: *індивідуальний стиль письменника, ідіостиль, драматичні твори, самоідентифікація.*

ЯЗЫК ДРАМАТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КАК СРЕДСТВО САМОИДЕНТИФИКАЦИИ ИДИОСТИЛЯ ИГНАТА ХОТКЕВИЧА

Ольга Подолянчук

Хмельницкий университет управления и права
имени Леонида Юзькова

Украина, м. Хмельницкий, ул. Героев Майдана, 8

e-mail: podolyanchuko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7526-9387

В статье проанализирована самобытность драматических произведений Хоткевича как основа изучения его идиостиля, в частности проанализированы произведения и выяснено, что речь его драматических произведений является средством самоидентификации идиостиля писателя. Самобытность драматических произведений заключается прежде всего в его генетической связи с традиционной культурой коренного населения, уникальном сочетании в репертуаре гуцульской тематики и говора, ведь речь персонажей передавала особенности речи носителей фольклорных и мифологических знаний, которые прекрасно владели искусством слова, пения, жеста, танца, импровизации, игрой на музыкальных инструментах.

Ключевые слова: *индивидуальный стиль писателя, идиостиль, драматические произведения, самоидентификация.*

THE LANGUAGE OF DRAMATIC WORKS AS A MEANS OF SELF-IDENTIFICATION OF HNAT HOTKEVICH'S INDIVIDUAL STYLE

Olga Podolyanchuk

Khmelnytskyi University of Management and Law
named after Leonid Yuzkov

Heroes of Maidan Str., 8, Khmelnytskyi, Ukraine

e-mail: podolyanchuko@ukr.net

ORCID: 0000-0001-7526-9387

The article analyzes the originality of Hnat Khotkevich's dramatic works as a basis for studying his individual style. The originality of the writer's dramatic works consists most notably in their genetic relation to the traditional culture of the indigenous population. They represent a unique combination of Huzul subjects and speeches: the language of the characters conveys the peculiarities of holders of folk and mythological knowledge, who are skilled in the Vocable Art, the art of singing, movement, and dancing; they are skilled at improvisation and playing musical instruments.

The method of scientific and theoretical sources analysis was used with the view to reaching the purpose of the given research work.

The study proved that Hnat Khotkevich's dramatic works are rich in dialecticisms. It is folklore that served an inexhaustible source for the formation and development of the writer's individual style.

Keywords: *individual style of a writer, dramatic works, self-identification.*

Постановка проблеми. Драматичні твори Гната Хоткевича є скарбницею української літератури, невід'ємним складником індивідуального стилю письменника, позаяк мовлення персонажів є ідентифікатором авторської мови. Мовний автентизм Гуцульського театру надає особливого колориту й самобутності. Однак використання гуцульського говору в контексті драматичних творів не стало предметом діалектологічних зацікавлень науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом досліджували питання героїчної минувшини у творах Г. Хоткевича (Л. Будівська), гуцульський говір у спектрі драматургії (О. Шлемко), Гуцульський театр загалом (Н. Супрун, О. Єременко) тощо. Однак мову власне драматичних творів як засіб самоідентифікації ідіостилю письменника не розглядали, тому це питання наразі є досить актуальним та потребує дослідження.

Метою статті є проаналізувати самобутність драматичних творів Гната Хоткевича як основу вивчення його ідіостилю та з'ясувати, що мова його драматичних творів є засобом самоідентифікації ідіостилю письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Новаторство Гната Хоткевича полягало в тому, що він писав п'єси, використовуючи гуцульську говірку, започаткував гуцульське сценічне мовлення. Це був виклик часові кінця XIX – початку XX ст. Мова йде про зловісну систему національного й соціального гноблення українців, нищення їхньої самобутньої культури, мови, приниження честі та гідності. Драматичні твори сприяли духовному об'єднанню галицьких, буковинських та наддніпрянських українців, пробуджували їхню національну свідомість.

Самобутність драматичних творів полягає насамперед у їхньому генетичному зв'язку з традиційною культурою корінного населення, унікальному поєднанні в репертуарі

гуцульської тематики та говірки, адже мова персонажів передавала особливості мови носіїв фольклорних і міфологічних знань, які чудово володіли мистецтвом слова, співу, жести, танцю, імпровізації, гри на музичних інструментах. Однак використання гуцульської говірки в контексті діяльності Гуцульського театру не стало предметом досліджень мовознавців.

Певною мірою це пов'язано з тим, що драматургічна спадщина Гната Хоткевича на гуцульську тематику залишається розпорошеною по різних архівах України та Російської Федерації. Аналіз унікального джерельного матеріалу та результати польових досліджень автора дають змогу простежити, як гуцульські говірки втілювалися на сцені цього театру автентичними гуцулами, починаючи із часу заснування першого Гуцульського театру (1910–1914) і завершуючи сучасним аматорським Гуцульським театром, який діє з 1988 р.

Гнатові Хоткевичу дуже подобався гуцульський говір, який він швидко опанував. У своїх спогадах писав: «Я не тільки забуваю літературну мову, бо звук говорити по-гуцульськи, але починаю думати, як гуцул». Побувавши якось у корчмі на Варятині (с. Верхній Ясенів), він побачив, як горяни – гуцули – зійшли додолу і почали між собою розмову: «Як днювали? Як ваша маржинка? Як жінка, діти?» [5] і т. д. Усе обговорили, а потім їхні обличчя посерйознішали, вони схопили свої бартки, вийшли на подвір'я і давай битися. Побилися, а потім знову зайшли в корчму і продовжили гостину. А Гнат Хоткевич тоді запитує: «А чому то ви так билися?» А вони у відповідь: «Бо наші старені сі били, і ми сі мусимо бити» [5]. І тоді Хоткевич звернув увагу на їхню акторську майстерність. Саме тоді і виникла ідея створити театр.

Як ми бачимо, автентичність мови Гуцульщини повністю збережена і відтворена пізніше Гнатом Хоткевичем у його драматичних творах. Він ретельно вивчав, записував у своїх щоденниках мову гуцулів, простежував систематичність використання тих чи тих мовних засобів, занотовував значення кожного слова, сферу його вживання, щоб потім використати їх з неабиякою точністю у своїх драматичних творах. Це дає змогу стверджувати, що мова гуцулів у драматургії – це один із способів вираження мовних особливостей ідіостилю Гната Хоткевича.

Гуцульський говір є важливим дієвим засобом вияву глибинної сутності самотутньої української культури. У його фонетиці, граматиці, лексиці відбито архаїчні мовні явища і форми, притаманні староукраїнській мові. Мовний автентизм драматичних творів, який надав йому особливого колориту і вирізняв з-поміж інших, виявлявся в репертуарі, у бездоганному відтворенні гуцульського говору, що надало мові природності, органічності, мелодійності, сприяло створенню повнокровних характерів, посилювало магічний вплив на читача. Гуцульські говірки, як уважав Гнат Хоткевич, мають відіграти значну роль у формуванні української літературної мови, збагатити її та урізноманітнити, а тому ретельно їх досліджував, використовував під час написання, зокрема, драматичних творів. Митець навчився не лише вільно розмовляти і писати по-гуцульськи, але й почав навіть так мислити. Він ретельно вивчав фольклор, етнографічні праці про Гуцульщину [1, с. 78].

Його драматичні твори на гуцульську тематику – невичерпне джерело вивчення говорів, укладання відповідного словника. Митець прискіпливо, дбайливо і відповідально ставився до вживання гуцулізмів, вивчаючи й осмислюючи кожен із них. Гнат Хоткевич уперше в українській драматургії взяв на себе сміливість створити цикл п'єс одним із найбагатших архаїчних говорів української мови, який має чимало спільного з праукраїнською мовою, і в такий спосіб «законсервував» для наступних поколінь мовний дивосвіт гуцулів. Письменника вражала лаконічність, колоритність, смислова насиченість гуцульських говірок. Він чудово орієнтувався в розмаї їхньої мелодійної лексики, що, за

свідченням науковців, «в окремих лексико-семантичних групах своїм багатством перевищує лексичну скарбницю інших українських, у тому числі й сусідніх говорів» [4, с. 11].

У переробці та постановці Гната Хоткевича драма польського драматурга Ю. Коженювського «*Karassu górale*», що отримала назву «Антін Ревізорчук» (на сцені – «Верховинці»), уперше дала можливість героям драми заговорити гуцульським говором, а гуцульським акторам почувати себе на сцені природно й органічно. Це дало змогу покращити композиційну цілісність та сценічність драми, надати їй реалістичнішого звучання, сценічності, національного колориту та правдиво відтворити трагічне життя і кохання Антона Ревізорчука, який дезертирував з австрійського війська, щоб помститися своїм кривдникам, та змушений був стати на шлях збройної боротьби з окупаційним режимом і піти за це на страту. Антиавстрійське спрямування драми стало причиною заборони вистави цензурним відомством австрійсько-польського режиму.

Можемо з упевненістю стверджувати, що мова Гната Хоткевича, незважаючи на поодинокі порушення (а в рецензії Гната Хоткевича на постановку Леся Курбаса їх найбільше, тому ми її й обрали для висвітлення відхилень від норм української літературної мови), відзначається унормованістю, правильністю побудови речень з однорідними членами речення, нормативним уживанням дієприслівникових зворотів, грамотним використанням непрямой мови, відзначається великим словниковим запасом.

Важливо з'ясувати, як алгоритми фольклорно-драматичного мислення знаходять своє відображення в драматичних творах Гната Хоткевича. На думку О. Чумаченко, «синтез літературного театру і фольклору починається не з тексту, а саме з середовища побутування – з атмосфери життєвої театральності, з вироблення певних глядацьких смаків і запитів» [8, с. 104]. Лише занурившись в атмосферу гуцульського середовища, Гнат Хоткевич відчув потребу створити саме такий репертуар, а запрошуючи на репетиції вистав глядачів, мав змогу спостерігати за їхньою реакцією і, у разі потреби, вносити певні корективи. Що стосується пересікання фольклорного алгоритму з індивідуально-авторським, то він відбувається здебільшого «у сферах доволі «високих», абстрагованих від змісту п'єси» [8, с. 104].

Драматичні твори, написані гуцульським говором, розкривають його «образні можливості, апелюють до національного образу світу, який закодований у мові. Розуміння цього дозволяє говорити про «паралельність» фольклорного й літературного, про їх послідовний синтез» [8, с. 104]. Мова персонажів гуцульських п'єс насичена соковитими й образними фразеологізмами, емоційно-експресивними заклинаннями, голосіннями, ворожіннями і є важливим засобом їхньої характеристики. Корінні гуцули послуговуються лише гуцульським говором, що сприяє розкриттю їхніх характерів, світогляду, моральних засад, а також індивідуалізації персонажів. Натомість мова не гуцулів більше тяжіє до літературної мови, часто пересипана польськими словами (як мова полковника Пшилуського в драмі «Довбуш», що надає цьому персонажеві характерних національних ознак).

Авторські ремарки драматичних творів написано українською літературною мовою з деякими вкрапленнями гуцульських слів. Бездоганно відтворити зафіксовану в драматичних творах мову було під силу лише корінним гуцулам, які з молоком матері ввібрали в себе мелодику, ритми, інтонації рідної мови. Живе слово, насичене енергією і волею гуцульських акторів, магічно впливало на глядача. Талановитий гуцульський актор – це своєрідний Перформер (визначення Є. Гротовського), людина дії, що є і танцюристом, і священнослужителем, і воїном, «уміє поєднати імпульс тіла з піснею», утворює «в організмі

канали, через які припливають Енергії», відкриває в собі прадавню тілесність, з якою ми пов'язані потужними родовими узами» [2, с. 135–138].

Самобутність гуцульських акторів полягає насамперед у їхньому безпосередньому зв'язку з рідним краєм, природним середовищем, у самоідентифікації себе як гуцулів, у доброму знанні місцевого життя, традицій, обрядів. Звідси – відсутність акторських штампів, що часто спостерігаються в професіональних акторів. Хоча у світовій практиці є чимало прикладів майстерного втілення акторами образів представників чужої для них культури та національної належності, однак усе ж існують певні проблеми щодо можливостей відтворення ними глибинної сутності національного характеру своїх персонажів. Недарма в гуцульському театрі намагалися дотримуватися правила: не брати до трупи не гуцулів, оскільки в такому разі театрові загрожувала б утрата своєї автентичності та самобутності. Древні жерці досконало володіли магією слова, замовляннями лікували людей. Наприклад, відомо, що «колядування вважалося одним з ефективних засобів для припинення епідемії чуми», а тому є доречним не лише в календарному, а й в оказіональному контексті» [4, с. 57].

По суті, гуцульські актори як духовні нащадки древніх жерців і носії автентичного говору та міфологічних фольклорних знань стали акторами-жерцями, які магією слова зцілювали душі людей, уражених соціальними й фізичними хворобами, виникнення яких, за міфологічними уявленнями, відбувається внаслідок відхилення від першонорми. На відміну від стилізації гуцульського говору, Гнат Хоткевич у своїх п'єсах цілковито дотримувався мовного першоджерела. Мова персонажів гуцульських п'єс Гната Хоткевича не позбавлена поетичності, романтичності, метафоричності, але без зайвої нарочитості, оскільки такою вона є насправді. Цьому слугують такі мовні засоби, як використання лексичних і фразеологічних одиниць, що репрезентують естетичну й експресивну функції. Стилістичні особливості драматичного тексту зумовлені вираженням авторського «я», тобто відображають індивідуальний стиль письменника. На особливостях відтвореного в п'єсах гуцульського говору відбився ідіостиль самого Гната Хоткевича. Трапляються інколи і деякі недоречності. Зокрема, уживання Довбушем в однойменній п'єсі такого негуцульського слова, як *«натомість»* можна пояснити звичайним недоглядом. А от наявність таких слів, як *«чькай»*, *«жовнірь»* в одних випадках з м'яким знаком, а в інших – без нього, можна вважати розмаїттям місцевих форм. Поясненням щодо написання письменником в одних випадках *«дідочку»*, а в інших – *«гідочку»* може слугувати його «Словничок малозрозумілих слів» до повісті «Камінна душа», де вказується, що гуцул може міняти *д* на *г* і навпаки [8, с. 152]. Праця Гната Хоткевича над гуцульськими п'єсами сприяла постійному вдосконаленню його знань гуцульського говору.

Текстологічний аналіз примірників гуцульських п'єс, написаних у різний час, виявив тенденцію до щораз точнішого вживання слів. Якщо, наприклад, в одному з примірників п'єси «Довбуш» ватажок опришків каже: *«Не, най я си довідаю насамперед»* [8, с. 109], то в іншому примірнику п'єси, написаному пізніше, слова Олекси вже дещо видозмінені: *«Не, най я переж си довідаю»* [8, с. 22]. Тобто драматург змінив непритаманне гуцульській говірці слово *«насамперед»*. Кожне гуцульське село має свої мовні особливості. До того ж на початку XIX ст. під час перебування Гната Хоткевича на Гуцульщині посилювалися впливи на гуцульські говірки української літературної мови, а також інших іноземних мов, насамперед німецької і польської. Зрештою, Гнат Хоткевич міг особливо не перейматися деякими неточностями у відтворенні в п'єсах гуцульського говору, оскільки актори, його носії, фактично виконували функції редакторів, бездоганно усуваючи всі мовні неточності на сцені і надаючи діалогам природного звучання. Гната Хоткевича вражала лаконічність окремих

висловлювань гуцулів. «Літературною мовою, – стверджував письменник, – потрібно будувати ціле речення для того, щоб висловити те, що в гуцула сказано у двох словах: «у хаті ситно, на двір прибито»; і не сказано «у двір», чи «до двору», чи ще як-небудь, а вибрано найбільш змістовну, найбільш, так би мовити, ядерну форму «на двір прибито» [3, с. 551].

На основі вищевикладеного можемо стверджувати про визначення мистецьких ознак Гуцульського театру, що репрезентують мовностилістичні ознаки ідіостилю Гната Хоткевича. Зокрема це народність, етнографічність, фольклорність, мовний автентизм, театральність, акторська самобутність, імпровізаційність, які надавали театрові оригінальності та самодостатності.

Варто наголосити, що мова персонажів повністю відображає розмовне мовлення, однак ремарки мають власні особливості, оскільки виступають допоміжними елементами для Гната Хоткевича, акторів та читачів, аби точніше зрозуміти репліки персонажів, їхню прагматичну функцію та задум автора. Ремарки мають власні особливості, вони покликані бути тільки додатковим матеріалом. Однак для нашого дослідження вони відіграють вагомую роль для творення ідіостилю Гната Хоткевича. На відміну від мови персонажів п'єс, мова репліки відповідає всім нормам літературної української мови, що уможливило стверджувати про високу освіченість, грамотність і обізнаність письменника.

Світ гуцульських п'єс Гната Хоткевича заселений численними персонажами, що представляють широкий спектр гуцульської міфології. Багата гуцульська міфологічна лексика нерідко сягає своїм корінням ще індоєвропейської міфології. Серед введених драматургом персонажів у п'єсі «Непросте» до групи демономіфонімів належать: *Гаргон, Триюда, юди, дідьки*. До групи міфоантропонімів – *Довбуш, Ворожбит, Відьма Полагниця, відьми*, які є «непростими» людьми, і до групи некроміфонімів – *лісниця, потопельники, мерці* тощо. Активізація демонічних сил відбувається під час межових весняно-літніх свят, зокрема на Івана Купала, що яскраво відображено в драмі «Непросте». Важливу роль у протидії надприродним силам, які прагнуть заподіяти людям зло, відіграє вербальна магія. Тож горяни нерідко зверталися по допомогу до «непростих» людей, які володіли езотеричними знаннями, удавалися до вербальної магії також і звичайні люди.

У драмі «Гуцульський рік» голова родини Іван, набувши на Святий Вечір сакрального статусу, наказує вовкам, ведмедам і лисам не з'являтися на його обійсті, а чорнокнижників, мольфарів, планетників позбавляє сили заподіяти зло його родині та маржині. Відображено в згаданих п'єсах також характерні лише для Гуцульщини усічені варіанти кличних форм імен: *Йва, Мику, Васи, Пара* [5; 6]. Це пов'язано насамперед з умовами проживання в горах, де найбільш ефективними засобами комунікації є зручна одно- чи двоскладова форма імені.

Лексеми, що іменують театральний реквізит, одягу гуцульських акторів, нерідко сповнені сакрального змісту, відзначаються інформативністю, образністю, асоціативністю: *писанка, бартка, деревище, бесаги, кутя, дора, паскевники, перемітка, весільне дерево, колач, черес, киттар, тугля, кресаня, сардак* [5; 6; 7].

Творче освоєння Гнатом Хоткевичем архаїчних народних традицій та обрядів, знакова система яких містить чимало закодованої інформації про буття гуцулів, дало можливість «законсервувати» їх у драматичних творах на гуцульську тематику, посилити їхню енергетику, торкнутися священних прадавніх джерел. Гнат Хоткевич творить цілком нову гуцульську драму і, на відміну від інших українських драматургів, які використовували лише безпосереднє цитування окремих обрядів, ігор, пісень, а також дискретне цитування фольклору, використовує власне «тотальне» цитування автентичного первісного тексту.

Автентичні фольклорні цитати, які органічно входять у тканину драматичних творів, є багатофункціональними.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, вживання в драматичних творах автентичного гуцульського говору, по-перше, надавало мові персонажів природності, органічності, образності, оскільки носіями цієї мови були корінні гуцули; по-друге, рідна мова допомагала акторам створювати повнокровні, колоритні образи; по-третє, вона збуджувала в акторів архетипне мислення, запалювала їхню фантазію і магічно впливала на глядача, який цілковито піддавався чарам ритму цієї прадавньої мови, глибоко переймався сценічним дійством, духовно зцілювався.

Мовний автентизм Гуцульського театру, який надавав йому особливого колориту, самобутності і вирізняв з-поміж інших театрів, полягає насамперед у створенні репертуару гуцульською говіркою; бездоганному володінні говіркою її безпосередніми носіями – гуцульськими акторами.

По суті, фольклор є елементом авторського тексту, оскільки народна мова є невичерпним джерелом для формування й становлення ідіостилю письменника. Йдеться про спорідненість авторського слова з народною мовою. У драматургії Гната Хоткевича широко використовується народорозмовна мова, що відповідно вплинуло на мовну своєрідність творчості письменника і добір засобів творення текстів творчого доробку.

Його драматичні твори на гуцульську тематику – невичерпне джерело для вивчення говорів, для укладання відповідного словника. Митець прискіпливо, дбайливо і відповідально ставився до вживання гуцулізмів, вивчаючи й осмислюючи кожен із них, створюючи з їхньою допомогою власний стиль. В основу його драматургії лягли такі мовні засоби, як граматичні особливості відтворення праукраїнської мови, лексичні гуцулізми т.ін., що, по суті, і є засобом самоідентифікації мови ідіостилю Гната Хоткевича.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. О языке художественной прозы. Москва, Ленинград : Гос. издательство, 1930. 255с.
2. Гротовський Є. Перформер / пер. з пол. Н. Бічуї. Театр. Ритуал. Перформер / перек. з пол. / упоряд. та вступ. стаття Б. Козака. Львів, 1999.
3. Хоткевич Г. Спогади з театральної діяльності. Твори : У 2 т. /упоряд., вступ. ст. та приміт. Ф. Погребенника. Київ : Дніпро, 1966. Т. 2. С.501–578.
4. Хоткевич Г. Театр гуцульський. ДМТМК України, від. рукоп. фондів, архів Г. Хоткевича, спр. 6081.
5. ЦДІАЛ ф.688, опис I, №107 Гуцульський рік. с. 84.
6. ЦДІАЛ ф.688, опис I, №48 Новели з гуцульського життя. Гірські акварелі. Автограф. с. 77.
7. ЦДІАЛ ф.688, опис I, №56 Новела «Що бачила скеля та літературні твори, назви яких не встановлені». Рукописи. с. 121.
8. Чумаченко А. От фольклора к литературной драме. Становление историко-культурного типа восточнославянской драматургии. Херсон, 1991. 169 с.

REFERENCES

- 1.Vynohradov V. V. O yazyke khudozhestvennoi prozy. Moskva, Leningrad.: Hos. yzdatelstvo, 1930. 255s.
- 2.Grotovskiy Ye. Performer / per. z pol. N. Bichui. Teatr. Rytual. Performer / perek. z pol. / uporiad. ta vstup. stattia B. Kozaka. Lviv, 1999.
- 3.Khotkevych H. Spohady z teatralnoi diialnosti. Tvory : U 2 t. /uporiad., vstup. st. ta prymit. F. Pohrebennyka. Kyiv : Dnipro, 1966. T. 2. S. 501–578.

4.Khotkevych H. Teatr hutsulskyi. DMTMK Ukrainy, vid. rukop. fondiv, arkhiv H. Khotkevycha, spr. 6081.

5.TsDIAL f.688, opys I, №107 Hutsulskyi rik. s. 84.

6.TsDIAL f.688, opys I, №48 Novely z hutsulskoho zhyttia. Hirski akvareli. Avtohrad. s. 77.

7.TsDIAL f.688, opys I, №56 Novela «Shcho bachyla skelia ta literaturni tvory, nazvy yakykh ne vstanovleni». Rukopysy. s. 121.

8.Chumachenko A. Ot folkloru k lyteraturnoi drame. Stanovlenye ystoryko-kulturnoho typu vostochnoslavianskoi dramaturhyy. Kherson, 1991. 169 s.

Подолянчук Ольга Володимирівна, старший викладач кафедри мовознавства, старший науковий співробітник науково-дослідної частини Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (Україна).

Подолянчук Ольга Владимировна, старший преподаватель кафедры языкознания, старший научный сотрудник научно-исследовательской части Хмельницкого университета управления и права имени Леонида Юзькова (Украина).

Podolyanchuk Olga, Senior Lecturer, Department of Linguistics, Senior Researcher at Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov (Ukraine).

Стаття надійшла: 08.11.2019

Статтю прийнято до друку: 15.11.2019

УДК 811.512.161'272

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-51-56

МОРБІАЛЬНА МЕТАФОРА У ПРОМОВАХ ТУРЕЦЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Олена Польова

Київський національний лінгвістичний університет

Україна, м. Київ, вул. Велика Васильківська, 73

e-mail: lena.shulkevich@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5811-5239

У статті досліджено морбiальнi метафори в промовах турецьких полiтикiв. На пiдставi багатого фактичного матерiалу виокремлено метафоричну модель «СУСПIЛЬНО-ПОЛIТИЧНА ДIЙСНIСТЬ – це ХВОРИЙ ОРГАНIЗМ», у якiй переважна бiльшiсть слововживань мають емотивний характер. Аналiз фреймiв i слотiв у рамках метафоричної моделi показує, що сучаснiй турецькiй картинi свiту властиве уподiбнення навколишньої дiйсностi органiзмовi людини, саме тому труднощi й проблеми в суспiльно-полiтичному життi турецького етносу нерiдко характеризують як хвороби.

Ключові слова: морбiальна метафора, метафорична модель, фрейм, слот, полiтичнi промови, турецька картина свiту.

МОРБИАЛЬНАЯ МЕТАФОРА В РЕЧАХ ТУРЕЦКИХ ПОЛИТИКОВ

Елена Полевая

Киевский национальный лингвистический университет

Украина, г. Киев, ул. Большая Васильковская, 73

e-mail: lena.shulkevich@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5811-5239

В статье исследованы морбиальные метафоры в речах турецких политиков. На основе богатого фактического материала было выделено метафорическую модель «ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЙСТВИТЕЛЬНОСТЬ – это БОЛЬНОЙ ОРГАНИЗМ», в которой подавляющее большинство словоупотреблений имеют эмотивный характер. Анализ фреймов и слотов в рамках метафорической модели показывает, что современной турецкой картине мира свойственно уподобление окружающей действительности организму человека, поэтому трудности и проблемы в общественно-политической жизни турецкого этноса нередко характеризуются как болезни.

Ключевые слова: морбиальная метафора, метафорическая модель, фрейм, слот, политические речи, турецкая картина мира.

MORBIAL METAPHOR IN PUBLIC SPEECHES OF TURKISH POLITICIANS

Olena Polova

Kyiv National Linguistic University,

Velyka Vasylkivska St., 73, Kyiv, Ukraine

e-mail: lena.shulkevich@gmail.com

ORCID: 0000-0001-5811-5239

Introduction. *Human thinking and consciousness are inherent in anthropocentricity and the ability to know the outside world in close associative connection with the human organism. The article explores morbial metaphors in public speeches of Turkish politicians. Morbial metaphors are metaphors with such correlative domains as “Diagnosis”, “Symptoms of diseases”, “Causes and pathogens”, “Methods of treatment”. On the basis of the rich factual material, the metaphoric model SOCIO-POLITICAL REALITY is a HUMAN ORGANISM has been distinguished.*

Purpose. *The purpose of the article is to identify and analyze metaphors in public speeches of Turkish politicians based on associations of phenomena, processes and events of socio-political reality with human diseases.*

Results. *Turkish politicians often attribute to the government, political system, industry and economy various diseases, which in a figurative sense symbolize an exacerbated problem or conflict that has long been worrying people, and needs an urgent resolution. These diseases are plague (in Turkish “veba”), and cancer (in Turkish “kanser”).*

In the Turkish picture of the world, the inability to notice what is happening around and properly evaluate it is often associated with blindness (in Turkish “körlük”) in a metaphorical interpretation.

The analysis of speeches of Turkish politicians has shown that not only physical but mental diseases can be correlated with metaphors. Thus, illogical and senseless acts are associated with schizophrenia (in Turkish “şizofreni”), and madness (in Turkish “cinnnet”, “delilik”).

To describe problems, crises in political and social life, Turkish politicians metaphorically use the following words: “apse” (in English “abscess”), “felç” (in English “paralysis”), “alerji” (in English “allergy”), “körelme” (in English “atrophy”), and “baş ağrısı” (in English “headache”).

The sources of political “diseases” can also be infections and their vectors (viruses (in Turkish “virüs”), bacteria (in Turkish “bakteri”), parasites (in Turkish “asalak”), etc.), metaphorical associations with which have extremely negative connotations. As a rule, such metaphors serve to indicate any actions, phenomena, and people capable of causing malfunction of something.

In metaphorical terms, the ways of treating illnesses (injections, anesthesia, surgery, etc.) may not mean solving problems, even on the contrary, often mean their deterioration. At the same time, an effective way of solving problems or crises in the life of the country is donation (in Turkish “donör olmak”), which symbolizes help and support.

Conclusion. The analysis of frames and slots within the metaphoric model shows that the vast majority of words within the model are emotional in nature. The modern Turkish picture of the world is characterized by the similarity of a surrounding reality to a human body, that is why the difficulties and problems in the social and political life of the Turkish ethnic group are often characterized as diseases, the severity of which indicates the seriousness of the issue under discussion.

Keywords: morbid metaphor, metaphoric model, frame, slot, political speeches, Turkish picture of the world.

Постановка проблеми. Людському мисленню і свідомості притаманна антропоцентричність та здатність пізнавати зовнішній світ у тісному асоціативному зв'язку з особистим організмом. У турецькій політичній комунікації широко реалізуються метафори, корелятивними доменами для яких слугують елементи фреймів «Діагноз», «Симптоми хвороб», «Причини й збудники хвороб», «Способи лікування». Такий різновид антропоморфної метафори називають *медичною*, або *морбальною метафорою* (метафора хвороби) [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Морбальну метафору досліджували багато вчених (А. Чудінов [4], А. Баранов [1], Ю. Караулов [1], О. Зубкова [2], І. Телешева [3]), які помітили її серйозну активізацію ще в ХХ ст. Проте варто зауважити, що в турецькому мовознавстві і в українській тюркології морбальна метафора досі не ставала об'єктом вивчення мовознавців, що й зумовлює **актуальність** нашого дослідження.

Мета статті – виявити та проаналізувати метафори в промовах турецьких політиків, ґрунтовані на асоціаціях явищ, процесів і подій суспільно-політичної дійсності з хворобами людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. А. Чудінов стверджує, що образи, які відповідають метафоричній моделі «СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЙСНІСТЬ – це ХВОРИЙ ОРГАНІЗМ», об'єднуються концептуальними векторами агресивності й тривожності, у них відбиваються безвихідь, погані передчуття і душевний біль, пов'язані зі становищем країни, а також відчуття власного безсилля [4, с. 68]. Фрейми і слоти в рамках згаданої метафоричної моделі та метафоричні одиниці, які до них належать, підтверджують істинність міркувань дослідника.

Фрейм 1. Фізичні і психічні захворювання. Аналізуючи метафоричні образи в турецькій політичній комунікації, ми виявили, що турецькі політики часто приписують владі,

політичній системі, промисловості, економіці різні хвороби, які в переносному плані символізують загострену проблему чи конфлікт, що тривалий час турбує і потребує негайного вирішення. Серед таких хвороб превалюють: 1) *veba* (укр. «чума»): «*Çağın vebası etnik ve mezher kutuplaşmasıdır*» – «Чумою (перен. головною проблемою) століття є етнічна й релігійна поляризація»; «*Bu çağın vebası uyuşturucu. Gençliğimizi bu modern yebadan uzak tutalım*» – «Чума (перен. головна проблема) цього століття – це наркотики. Тримаймо нашу молодь якнайдалі від цієї сучасної чуми»; 2) *kanser* (укр. «рак»): «*Rüşvet ve yolsuzluk toplumun kanseridir*» – «Хабарництво і корупція – це рак суспільства».

У турецькій картині світу нездатність помічати те, що відбувається довкола, і невміння правильно його оцінювати в метафоричному тлумаченні нерідко пов'язані зі сліпотою (тур. «körlük»): «*Böyle bir stratejik körlük bugün maalesef komşumuz Suriye'de yaşanıyor*» – «На жаль, сьогодні таку стратегічну сліпоту (перен. невизначеність) переживає наш сусід Сирія».

Аналіз промов турецьких політиків показав, що не лише фізичні, а й психічні хвороби можуть слугувати корелятами для метафор. Від психічних хвороб може страждати як країна загалом, так і її політичні лідери, партії, народ тощо. Зокрема, нелогічні й безглузді вчинки асоціюються із шизофренією (тур. «şizofreni»): «*Sayın Kılıçdaroğlu'nun söylemlerindeki tutarsızlık rahatsız eder. Bu kadar tutarsızlık siyasal şizofrenidir*» – «Невідповідності у висловлюваннях шановного Киличдароглу непокоять. Такі невідповідності – це вже політична шизофренія». Водночас безладдя, нерозумні й нерозсудливі вчинки порівнюються з божевіллям (тур. «cinnet», «delilik»): «*Toplumsal cinnet, ekonomik felaket milletimizin nefesini kesmektedir*» – «Суспільне божевілля, економічна катастрофа душать наш народ»; «*Başkan koltuğuna oturmanın ne büyük delilik olduğunu bilmiyor muyum?*» – «Хіба я не знаю, яке це велике божевілля – сісти в президентське крісло?».

Фрейм 2. Симптоми хвороб. Для опису проблем, кризи в політичному й суспільному житті турецькі політики найчастіше метафорично вживають такі слова:

1) «*apse*» (укр. «абсцес», «нарыв»): «*Teröristlerin sivilleri insani kalkan olarak kullanması, diğer muhalif gruplara saldırması kabul edilemez. Bu arsenin ortadan kaldırılması şart*» – «Неприйнятним є те, що терористи використовують цивільне населення як живий щит та нападають на інші опозиційні групи. Необхідно знищити цей нарыв (перен. вирішити цю проблему)»;

2) «*felç*» (укр. «параліч»). У турецькій картині світу втрата сили, можливості або здатності діяти в переносному плані нерідко пов'язана з паралічем (тур. «felç»): «*Kürdistan kurulursa Türkiye felç olacaktır*» – «Якщо буде засновано Курдистан, Туреччину паралізує (перен. втратить свій вплив)»; «*Her askeri darbe, Türkiye ekonomisini felç etmiş*» – «Кожен військовий переворот паралізував (перен. ослабив) турецьку економіку»;

3) «*alerji*» (укр. «алергія»). Символом негативної реакції на когось, або на щось у метафоричному тлумаченні може виступати алергія (тур. «alerji»): «*Erdogan'ın 'Türk' sözüne alerjisi var*» – «У Ердогана алергія на слово 'турецький'»;

4) «*körelme*» (укр. «атрофія»). З атрофією (тур. «körelme») турецькі політики здебільшого асоціюють втрату або зникнення чогось: «*Sayın Cumhurbaşkanı'nın Birleşmiş Milletler Toplantısı'ndan sonra düzenlediği Almanya ziyareti son derece faydalı olmuş, körelen ilişki ağları tekrar canlanmaya başlamıştır*» – «Візит шановного президента до Німеччини після саміту ООН був надзвичайно корисним, втрачені (досл. атрофовані) відносини почали відновлюватися»; «*Tek bir yöne bakan, değişimden korkan, kendine güvensiz, mücadele ruhu*»

körelmiş bir Türkiye vardı» – «Це була Туреччина, яка дивилася лише в одному напрямку, боялася змін, була невпевнена і втратила бойовий дух (досл. її бойовий дух атрофувався)»;

5) «baş ağrısı» (укр. «головний біль»): «Kuzey Irak'ta başlayan, gelecekte İran ve Türkiye'nin de baş ağrısı olabilecek bölücü faaliyete dur diyebilmek için gerekli tedbirler cesaretle alınmalı» – «Треба рішуче вживати необхідних заходів для того, щоб покінчити із сепаратистською діяльністю, яка розпочалася на території Північного Іраку і в майбутньому стане головним болем (перен. проблемою) Ірану та Туреччини»; «Soykırım sorunu Türkiye için bir baş ağrısı» – «Тема геноциду – це головний біль (перен. проблема) для Туреччини».

Фрейм 3. Причини й збудники хвороб. У рамках цього фрейму нам удалося виокремити лише один слот – «Інфекції».

Слот 3.1. Інфекції. Джерелом політичних «хвороб» також можуть бути різноманітні інфекції та їхні переносники (віруси, мікроби, паразити тощо), метафоричні асоціації з якими характеризуються лише негативними конотаціями [4, с. 72]. Здебільшого, такі метафори слугують для позначення будь-яких дій / явищ / людей, здатних спричинити порушення в роботі когось / чогось: «*Bi örgüt bir virüs. Her ülkeye, her yere sızıyor*» – «Ця організація – це вірус. Він проникає в будь-яке місце, у будь-яку країну»; «*Bir devlete ihanet olacak ve bu ihanet edenler devletin içinde olacak, hala bu mikroplar, virüsler, hainler orada duracak*» – «Державу зрадять, і ці зрадники будуть усередині держави. Ці мікроби, віруси, зрадники все ще залишатимуться там»; «*Biz bakteri yada asalak değiliz, bu ülke için şehit olmuş, gazi olmuş kardeşlerimizin kardeşi, ablası, abisi, anası babasıyız*» – «Ми – не бактерії чи паразити. Ми – батьки, брати і сестри наших співвітчизників, які героїчно загинули заради цієї країни».

Фрейм 4. Способи лікування. Як свідчить аналіз фактичного матеріалу, не завжди способи лікування хвороб (ін'єкції, анестезія, хірургічне втручання тощо) можуть у метафоричному плані означати розв'язання проблем, навіть навпаки, часто означають їхнє загострення: «*Erdoğan ve hükümeti millete korku enjekte etmiştir*» – «Ердоган та його уряд увели народові ін'єкцію страху (перен. заякали народ)»; «*Recep Tayyip Erdoğan partiye yeni kanlar enjekte etme yoluna gitti*» – «Реджен Таїн Ердоган став уводити нову кров у партію (перен. розширювати партію)»; «*Türk milletinin dokusunda yapılacak her operasyon, her etnik cerrahi müdahale sonuçları önceden kestirilemeyecek felaketlere davetiye çıkaracaktır*» – «Наслідки кожної операції, кожного етнічного хірургічного втручання (перен. втручання в життя етнічних меншин) всередині турецької нації можуть призвести до катастрофи, яку неможливо заделегідь передбачити»; «*Her liderin, kitleleri narkoz altına alma gücü var, her lider seçmeni, belli bir dozda narkozlar*» – «Кожен лідер здатний приспати (досл. увести наркоз; перен. обманом, хитрощами створювати ілюзію спокою) народ, кожен лідер уводить виборцеві певну дозу наркозу».

Водночас ефективним способом розв'язання проблемних чи кризових ситуацій у житті країни може бути «донорство» (тур. «donör olmak»), що символізує допомогу, підтримку: «*Türkiye'nin Avrupa Konseyi'nde büyük donör olarak yer alması bizim açımızdan çok önemli*» – «Для нас дуже важливо, що Туреччина є великим донором у Раді Європи»; «*İlk olarak acil gündem maddesi olarak Türkiye'nin büyük donör olarak bütçesini düşürmesi*» – «Насамперед, терміновим питанням на порядку денному є скорочення великим донором Туреччиною власного бюджету».

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Семантика й конотації метафор у рамках моделі «СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ДІЙСНІСТЬ – це ХВОРИЙ ОРГАНІЗМ» дають нам усі підстави стверджувати, що сучасній турецькій картині

світу властиве уподібнення навколишньої дійсності людському організмові, і тому політики часто осмислюють її через категорії здоров'я та хвороб. Проблеми, конфлікти, кризові ситуації в політичному, економічному й суспільному житті Туреччини дедалі частіше характеризують як хвороби, важкість яких свідчить про ступінь серйозності обговорюваної проблеми.

Перспективи досліджень полягають у детальному вивченні інших семантичних розрядів метафор, до яких удаються турецькі політики у своїх промовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранов А. Н., Караулов Ю. Н. Русская политическая метафора. Материалы к словарю. Москва : Институт русского языка АН СССР, 1991. 193 с.
2. Зубкова О. С. Медицинская метафора и медицинская метафора-термин в индивидуальном лексиконе (экспериментальное исследование). Курск, 2010. № 1: Знание. Понимание. Умение. С. 140–145.
3. Телешева И. В. Когнитивное исследование морбиальной метафоры в современном политическом дискурсе России, США и Великобритании : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Челябинск, 2006. 180 с.
4. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000). Екатеринбург : УрГПУ, 2001. 238 с.

REFERENCES

1. Baranov A. N., Karaulov Yu. N. Russkaia polytycheskaia metafora. Materyaly k slovaryu. Moskva : Institut russkogo yazyka AN SSSR, 1991. 193 s.
2. Zubkova O. S. Mediczinskaya metafora i mediczinskaya metafora-termin v individual'nom leksikone (eksperimental'noe issledovanie). Kursk, 2010. № 1: Znanie. Ponimanie. Umenie. S. 140–145.
3. Telesheva I. V. Kognitivnoe issledovanie morbial'noj metafory v sovremennom politicheskom diskurse Rossii, SShA i Velikobritanii : dis. ... kandidata filol. nauk : 10.02.20 «Srvnritel'no-istoricheskoe, tipologicheskoe i sopostavitel'noe yazykoznanie». Chelyabinsk, 2006. 180 s.
4. Chudinov A. P. Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metafory (1991-2000). Ekaterinburg : UrGPU, 2001. 238 s.

Польова Олена Сергіївна, аспірантка кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету, викладач кафедри тюркської філології, Київський національний лінгвістичний університет (Україна).

Полевая Елена Сергеевна, аспірантка кафедри восточной филологии Киевского национального лингвистического университета, преподаватель кафедры тюркской филологии, Киевский национальный лингвистический университет (Украина).

Polova Olena, post-graduate student at the Departure of Eastern Philology of Kyiv National Linguistic University, Turkish language tutor at the Departure of Turkic Philology, Kyiv National Linguistic University (Ukraine).

Стаття надійшла: 13.11.2019

Статтю прийнято до друку: 20.11.2019

УДК 811.161.2'366.55'38

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-57-64

СТИЛІСТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПОРІВНЯНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Людмила Прокопчук

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: liudapro578@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8735-3049

У статті проаналізовано функційно-семантичне навантаження порівняльних конструкцій, уживаних в історичних романах В. Шкляра. З'ясовано особливості використання узуальних й оказіональних порівнянь, схарактеризовано індивідуально-авторські модифікації загальнонародних порівнянь: поширення компонентного складу задля увиразнення зображуваного; зміна основи при збереженні компаративної частини.

Ключові слова: порівняльна конструкція, компонент порівняльної конструкції, узуальні порівняння, оказіональні порівняння, стилістична функція.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ПАРАМЕТРЫ СРАВНЕНИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ ВАСИЛИЯ ШКЛЯРА

Людмила Прокопчук

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: liudapro578@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8735-3049

В статье проанализированы функционально-семантические особенности сравнительных конструкций, употребляемых в исторических романах В. Шкляра. Определена специфика использования узуальных и окказиональных сравнений, охарактеризованы индивидуально-авторские модификации общенародных сравнений: распространение компонентного состава для подчеркивания изображаемого; изменение основания при сохранении компаративной части.

Ключевые слова: сравнительная конструкция, компонент сравнительной конструкции, узуальные сравнения, окказиональные сравнения, стилістическая функция.

STYLISTIC PARAMETERS OF COMPARISONS IN THE ARTISTIC DISCOURSE OF VASYL SHKLIAR

Liudmyla Prokopchuk

Mykhailo Kotsyubinsky Vinnitsa State Pedagogical University

Ukraine, Vinnitsa, Ostrozky St., 32

e-mail: liudapro578@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8735-3049

Introduction. *Comparison is an important component of the figurative system of artistic text. By identifying external and internal connections between objects, these paths help to present the image more specifically, emotionally, and activate the artistic associative thinking of the reader. Therefore, masters of the artistic word often resort to comparison as an emotionally-shaped, stylistically-rich linguistic unit. V. Shkliar's prose became the object of scientific analysis not only of literary critics but also of linguists. However, the comparative constructs used in the writer's works are not investigated at all, which has made our work relevant.*

Purpose. *The purpose of the article is to find out the semantics and functions of comparative units that occur in V. Shkliar's historical prose.*

Research methods. *The methods of linguistic observation and linguistic analysis were used to determine the semantic-functional features of comparative constructs.*

Results. *The analysis of comparative constructions in V. Shkliar's historical novels highlights the basic stylistic functions of comparison as follows: the image of a person, his physical and mental manifestations; comparison of the phenomena of the material world (living and inanimate).*

In describing the living and inanimate nature that surrounds man in his daily life, the author often resorts to such comparisons, which reflect in his imagination the most characteristic features. The main stylistic function of comparative constructions in the analyzed works, in our opinion, is the characterization of the heroes of the works, the explication of the author's human and world perception, the expression of his attitude to the depicted events, characters. Introducing them into the text made it possible for the reader to have a clearer idea of heroes' appearance - whether they were members of the rebel army or representatives of the authorities, especially their speech, depicting the physical or mental state of the characters.

Taking into account the sources of origin of comparisons, as well as the peculiarities of their semantic and formal structures, in the analyzed texts we distinguish between general and occasional comparisons. In his novel V. Shkliar often uses traditional (them, visual) verbal images. Organically woven into the linguistic contexture of the novel, national comparisons help the author to characterize a character, convey his mood or his attitude to the image.

Transforming vernacular images, the author resorts to the following techniques: adding components to express the pictorial or structural-semantic change in the basis while maintaining the comparative part

Conclusion. *Comparisons, as an important component of the analyzed texts, help the reader to understand Vasyl Shkliar's feelings and thoughts better, to understand the mystery of art, to see what seemed to be a vivid, clear picture. By saturating our language with comparisons, the writer teaches us to be sensitive to the word, nurturing a sense of beauty.*

Keywords: *comparative construction, component of comparative construction, general comparisons, occasional comparisons, stylistic function.*

Постановка проблеми. Василь Шкляр – відомий сучасний письменник. Його історичні романи «Залишенець. Чорний Ворон» і «Маруся», присвячені повстанському рухові в Україні 20-х рр. ХХ ст., заслужено стали національними бестселерами. Така популярність творів полягає, з одного боку, у «документалізованій увазі автора до національно-визвольних змагань, унікальній реконструкції української історії, зокрема її захопливій белетризації», а з іншого – у бажанні українців знати «правду про себе, повернутися до свого коріння, зрозуміти власну унікальність» [7, с. 3]. Тому-то інтерес науковців до творчого набутку цього митця є закономірним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Твори В. Шкляра неодноразово поставали об'єктом наукових розвідок вітчизняних літературознавців. Зокрема, В. Пономаренко в дисертації «Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра» з'ясував особливості художнього моделювання історичного минулого в аналізованих романах; визначив доміанти історизму в них з огляду на традиції та новаторство; комплексно проаналізував поетику цих історичних романів; дослідив проблематику, ідейно-тематичну, жанрову, стильову й образну специфіку творів [7]. Маємо також низку статей, у яких досліджено архетипи роману «Залишенець. Чорний Ворон» (Н. Андрійченко); з'ясовано специфіку проблематики цього роману (В. Башманівський); проаналізовано окремі аспекти жанрової специфіки роману «Чорний Ворон» (О. Романенко) та ін. Однак романи «Залишенець. Чорний Ворон» та «Маруся» не так часто потрапляли в коло наукових зацікавлень мовознавців. Розглядові мовних особливостей цих романів (чи одному із них) присвячено статті О. Архіпової [2] (автор аналізує засоби вербалізації концепту «чоловік» у романі «Залишенець»), О. Антонюк, М. Плахотної [1] (визначено й схарактеризовано лексичні засоби створення чоловічих та жіночих образів в історичному романі В. Шкляра «Маруся»), Т. Шевченко [9] (на матеріалі роману В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон» проаналізовано суб'єктно-об'єктні та обставинні детермінанти, що слугують засобам ускладнення семантико-синтаксичної структури речення, окреслено їхні стилістичні функції), Ж. Колоїз [5; 6] (з'ясовано семантико-функціональні особливості застарілої лексики, використаної в історичному романі «Залишенець. Чорний ворон», та специфіку вживання автором кольоративу *чорний* у цьому творі); Т. Шуліченко [10] (проаналізовано мовну особистість персонажа в романі «Чорний Ворон»).

Потреба у виявленні особливостей семантики та стилістичних функцій порівняльних конструкцій як важливого засобу індивідуально-авторського відображення дійсності зумовила **актуальність** пропонованої розвідки.

Мета і завдання статті. Мета статті полягає в з'ясуванні семантико-функціональних особливостей порівняльних конструкцій, які трапляються в історичній прозі В. Шкляра, зокрема в його романах «Залишенець. Чорний Ворон» та «Маруся». Для досягнення мети розв'язано такі **завдання**: виявлено специфіку функціонування порівняльних конструкцій у художньому мовленні В. Шкляра; проаналізовано узуальні й оказіональні порівняння; визначено шляхи оновлення загальнонародних порівнянь.

Виклад основного матеріалу. Кожен автор, особливо творів на історичну тематику, прагне максимально точно передати історично-побутовий колорит зображуваної епохи. Серед різноманітних засобів стилізації того чи того періоду чільне місце посідають порівняння, що, з одного боку, слугують засобом пізнання світу, а з іншого – постають результатом такого пізнання, оформленим як компоненти тексту.

Порівняння становлять невичерпне джерело художнього асоціативного мислення. Майстри художнього слова досить часто вдаються до цього багатопланового феномену для створення образних, конкретно-чуттєвих картин світу, не становить винятку і Василь Шкляр.

Діапазон використовуваних автором способів вираження порівняльних конструкцій досить широкий: від експліцитних морфологічних і синтаксичних побудов до імпліцитних, які актуалізуються в певному контексті: *Отаман! Живи-и-ий... – Замість вовка з темряви викотився чоловік, підбіг до Ворона, який уже зіскочив з коня, і вони навхрест, по-чоловічому обнялися* (1, с. 145); *А ще яка могла бути радість од волі, за якою чорною тінню стояла розлука?* (1, с. 130); *Команда покотилася від сотні до сотні; широко розтягнута полем розстрільна, стискаючись, мов пружина, швидко збиралася в гурти, ладувала кулеметні гнізда* (2, с. 185); *Ми вернулися... – сказав Шановний розсипчастим голосом, наче в роті він тримав гарячу картоплину* (2, с. 285).

Як уже про це вже йшлося, окремі складники порівняльних конструкцій можуть бути лексично не вираженими. Тоді розуміння імпліцитної інформації спирається щонайперше «на номінативне значення компонентів, усвідомлення правил їхнього семантичного поєднання без порушення значеннєвої узгоджуваності» [8, с. 41] або ж його компенсує подальший контекст: *Перед очима у Ворона і зараз стояло це майже потворне і таке свояче лице, схоже на страхітливу маску – оцирене, з червоними голими повіками і лисими бровами, які Вовкулака обсмальював біля нічних багать* (1, с. 55); *Тут біля входу до овальної аудієнц-зали їх зустрів схвильований лисий чоловік, схожий на хорового диригента, – він весь час тримав зігнуті в ліктях руки перед собою* (2, с. 112); *Він лежав на простеленій кавказькій бурці, і сам був схожий на кавказця. Смаглявий, очі смолянисті, великі, і брови над ними сходилися розгонистими крильми* (2, с. 167).

У досліджуваних романах порівняння здебільшого виступають засобом моделювання образу персонажів – чи то учасників повстанської армії, чи представників органів влади. За спостереженнями Т. Шуліченко, В. Шкляр, зображуючи внутрішній світ, національну свідомість і пам'ять повстанців, мову, культуру їхнього спілкування, маркує їх позитивними героями – «перед нами постає збірний образ холодноярця, духовно багатого, шанобливого, позбавленого непотрібної жорстокості» [10, с. 644]. Натомість представники радянської влади є виразно негативними персонажами.

Найчисленнішу групу становлять порівняння-соматизми, суб'єктами в яких виступають різні частини тіла чи їхні елементи: *Він так задер голову, що клобук спав на плечі, відкривши його висушене, як у мумії, обличчя* (1, с. 85); *Дерева і тут не опинався, лише коли залізний шатун занурив у воду його голову, він засмикався усім тілом, запручався руками й ногами, його шия у Момотовій п'ятірні стала твердою, як кістка* (1, с. 126) *Хто такі та що ви робите в Гоці? – запитав лісовик із великими, мов крила, вухами* (2, с. 219) *Він засвітив каганця, і вони побачили приземкуватого, але ще міцного дідка, який, мов ангел, був увесь білий. Біла полотняна сорочка, білі спідні, біла борода й вуса, біле, як пух, ріденьке волосся на голові* (2, с. 215).

Художній портрет персонажів автор досить часто моделює за допомогою лексико-граматичних засобів, серед яких найбільш уживаними виявилися дієслова *нагадувати*, *скидатися* та прикметник *схожий*: *Брила, з якої било джерело, нагадувала висічене в камені скорботне жіноче обличчя, і Дося тільки тут зрозуміла, про що говорив Варфоломій* (1, с. 407); *Сидячи на своєму степовикові, Ходя скидався на якогось Тугай-бея, присланого кримським ханом козакам на підмогу* (1, с. 121); *Тому він і зараз стояв біля кар'єру (трохи далі червонів у променях призахідного сонця його цегляний будинок) і був схожий на*

мандрівного літописця, котрий завжди опиняється у потрібному місці за слушної години (2, с. 174).

Характеристичну функцію здебільшого виконують зооморфні порівняння: *Старий дибав попереду, кривуляв, обминаючи мочарі, за ним слід у слід ступала Маруся, а позаду повагом, як болотяний журавель, переставляв ногами Мирон із веслами на плечі* (2, с. 203); *...туркотіла, як голубка, бабуся і вже бряжчала ложками у миснику* (2, с. 197); *Дехто реготнув, хтось пирснув у кулак, щоб не образити ад'ютанта, а один носатий вершник заіржав, як жеребець* (2, с. 21); *Зігнувся, запетляв по-заячому, але Коляда не поспішав* (1, с. 64) *У повітрі стрельнула нагайка Тимоша Компанійця, вірного Ларіонового ад'ютанта, і так оперезала байбакову спину, що він заскавулів по-собачому* (1, с. 220). Використання зоонімів у ролі об'єктів порівняльної конструкції постає закономірним, що спричинено «загальномовним процесом метафоризації тварин: назви тварин виступають символами рис людського характеру» [8, с. 53].

Автор використовує порівняння, щоб передати внутрішній стан героїв, їхні емоції, почуття: *Той походжав, як півень, той начищав уже вкотре рушницю, ще хтось мугикав-насвистував, а той сидів непорушно – тільки очі горіли лихим вогнем* (1, с. 10); *Поруч із Сальським їхали начштабу Куц і похмурий, як ніч, хорунжий Гаєвський* (2, с. 120); *Первісний інстинкт боротьби враз поглинає всі думки й почування, і ти готовий, як звір, зубами вп'ястися в горлянку ворога* (2, с. 99).

Спорадично трапляються порівняння, що передають фізичний стан героїв: *Та я здоровий, як бик! – він сердито скочив із ліжка й випростався на повен зріст, трохи не дістаючи головою стелі* (1, с. 36).

З огляду на джерела походження порівнянь виокремлюють узуальні й оказіональні порівняння. У своїх романах В. Шкляр не лише використовує загальнонародні словесні образи, але й створює оригінальні авторські порівняння. До традиційних належать порівняння *чорний, як циган; мокрий як хлюц; глухий як пень* та ін.: *На що один кудлатий і чорний, як циган, чолов'яга сказав, що батькові-отаману нема коли з ними плескати язиком, бо він зараз воює з большевиками* (2, с. 14); *Їх також потримали під дощем – стояли мокрі як хлюці й цокотіли зубами* (1, с. 64); *Щоправда, чув погано, бо ворон, по правді сказати, був уже глухий як пень* (1, с. 9).

Традиційні порівняння в художніх текстах можуть зазнавати індивідуально-авторських модифікацій. Такі трансформації спричинені структурно-семантичною зміною основи при збереженні значення об'єкта; зміною або розширенням семантики об'єктної частини при збереженні форми й семантики основи; переосмисленням або трансформацією обох частин порівняння.

Письменник, модифікуючи загальнонародні образи, вдається до зміни основи при збереженні значення об'єкта, наприклад, у реченні *Одного вечора в сутінках до Мирона підійшов, наче тінь, Петро Гультайчук* (2, с. 23), що, своєю чергою, призвело до зміни семантики порівняння загалом, пор.: *ходити, мов тінь* [4, с. 207] – бути смутним, стривоженим; *підійти, мов тінь* – тихо, безшумно.

Трансформації в романах В. Шкляра зазнали такі традиційні порівняння, як-от: *легенький, як пір'їна; легкий, як пух; легке, як із роси і води* [4, с. 106]: автор змінив семантику об'єктної частини, уживши слово *тінь*: – *Вороне, ти живий? – почувся голос, а за тим голосом із вільшини вплив вершник на легкому, як тінь, коні, при шаблі, у короткому кожушку й сивій високій шапці з блакитним шликом* (1, с. 19); *Дося торкнула коня острогами, і він, легкий, мов тінь, поплив убік Чорного шляху* (1, с. 21).

Інколи автор вдається до прийому розширення семантики об'єктної частини задля увиразнення зображуваного, як, зокрема, у реченнях *Йому захотілося крикнути в цю могильну імлу, що кидала йому виклик, наче жива примара...* (1, с. 133); *Еге-ж, козак, викапаний Веремій, а реवेश, як бичок-третячок* (1, с. 141).

За допомогою порівнянь автор передає гаму різноманітних почуттів з їхніми численними відтінками як позитивного, так і негативного характеру. З огляду на зображуване письменник добирає об'єкт порівняння, щоб викликати в читача різноманітні моральні, естетичні та інші почуття.

До прикладу, коли письменник хоче викликати теплі, світлі почуття, він вдається до порівняння з образом дитини. Таке порівняння, звісно, пробуджує радісні спогади, почуття любові до дорогих серцю людей, а отже й до інших, яким ці риси характерні: *Отаман уже й сам, як дитина, сміявся з тих їхніх відгадок, аж тут Вовкулака раптом ударив себе по лобі й сказав, щоб усі замовкли, ану цитьте мені, сказав Вовкулака, бо я здогадався, що найдорожче у тому скарбі* (1, с. 355); *Гриць знову розплакався, як дитина, – це означало, що отаман бере його до загону* (1, с. 365); *Спала вона сторожко, час від часу здригаючись на луск галузки чи далекий окрик нічної пташки, і тоді, як дитина, щільніше горнулася до його грудей* (2, с. 211).

Вибір зіставлюваних предметів, з одного боку, залежить від світогляду і світосприймання мовця, його уяви, а з іншого – від мовних традицій. Тому-то вибір автора – це і є, власне, його стиль.

Проаналізувавши порівняльні конструкції в історичних романах В. Шкляра, спостерігаємо такі їхні семантико-стилістичні функції: зображення людини, її фізичних і психічних проявів; порівняння явищ матеріального світу (живого і неживого).

Автор, описуючи живе і неживе в природі, що оточує людину в її щоденному житті, найчастіше вдається до таких порівнянь, які відбивають у його уяві найхарактерніші риси зображуваного. Хоча такі порівняльні конструкції в аналізованих творах трапляються нечасто: *Древко полетіло, як змій, тягнучи за собою червоного хвоста, і влучило бідоласі прямо в потилицю* (1, с. 53); *Він потягся правою рукою до нагрудної кишені, начебто дістати документи, та зненацька в тій руці, мов з рукава, з'явився маленький, як іграшка, револьвер «кобольд», бідолаха приставив його до підгорля й натиснув на спуск* (1, с. 23); *Коли летять через поле, то гарматки стрибають, як жаби* (2, с. 52).

Отже, порівняння в історичних романах «Залишенець. Чорний Ворон» і «Маруся» слугують засобом експлікації авторського людино- і світосприйняття, вираження його ставлення до зображуваних подій, персонажів. З огляду на джерела виникнення порівнянь, а також особливості їхньої семантичної та формальної структури, виокремлюємо узуальні й оказіональні порівняння. Органічно вплетені в мовну тканину художніх текстів, вони допомагають авторові схарактеризувати той чи той персонаж, передати його настрій або ж своє ставлення до зображуваного. Серед прийомів трансформації традиційних порівнянь спостерегли такі: зміна основи при збереженні компаративної частини та зміну розширенням семантики компаративної частини при збереженні форми й семантики основи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк О. В., Плахотна М. В. Лексичні засоби створення чоловічих та жіночих образів в історичному романі В. Шкляра «Маруся». URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2015_22_9 (дата звернення: 17.10.2019).

2. Архіпова О. В. Засоби мовного вираження концепту «чоловік» (за романом В. Шкляра «Залишенець»). URL : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7\(2\)__14.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7(2)__14.pdf) (дата звернення: 10.10.2019).
3. Вегеш А. Особливості творення літературно-художніх антропонімів у романі Василя Шкляра «Маруся». *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2017. Вип. 22. С. 9–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2017_22_4 (дата звернення: 05.10.2019).
4. Гурын І. Образне слово. Постійні народні порівняння. Київ, 1966. 222 с.
5. Колоїз Ж. В. Кольоратив *чорний* у романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». *Літератури світу: поетика ментальності і духовності*. Кривий Ріг, 2013. Вип. 2. С. 31–40.
6. Колоїз Ж. В. Слова минулої епохи в сучасному історичному романі Василя Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». URL : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7\(2\)__20.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7(2)__20.pdf) (дата звернення: 07.10.2019).
7. Пономаренко В. В. Поетика та проблематика романів «Чорний ворон» («Залишенець») та «Маруся» Василя Шкляра : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец.10.01.01 «Українська література»; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2019. 20 с.
8. Прокопчук Л. В. Порівняння в структурі простого речення. Вінниця, 2005. 131 с.
9. Шевченко Т. В. Детермінантні члени речення в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний ворон». URL : <file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/170-294-1-SM.pdf> (дата звернення: 01.10.2019).
10. Шуліченко Т. Мовна особистість персонажа в романі В. Шкляра «Чорний ворон». *Наукові записки [Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія : Філологічні науки. 2019. Вип. 175. С. 641–645. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2019_175_125 (дата звернення: 01.10.2019)

ДЖЕРЕЛА

1. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків, 2011. 384 с.
2. Шкляр В. М. Маруся. Харків, 2014. 320 с.

REFERENCES

1. Antoniuk O. V., Plakhotna M. V. Leksychni zasoby stvorennia cholovychykh ta zhinochykh obraziv v istorychnomu romanі V. Shkliara «Marusia». URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/zukm_2015_22_9 (data zvernennia: 17.10.2019).
2. Arkhipova O. V. Zasoby movnoho vyrazhennia kontseptu «cholovik» (za romanom V. Shkliara «Zalyshenets»). URL : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7\(2\)__14.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7(2)__14.pdf) (data zvernennia: 10.10.2019).
3. Vehesh A. Osoblyvosti tvorennia literaturno-khudozhnikh antroponimiv u romanі Vasyliia Shkliara «Marusia». *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva*. 2017. Vyp. 22. S. 9–12. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2017_22_4 (data zvernennia: 05.10.2019).
4. Huryn I. Obrazne slovo. Postiini narodni porivniannia. Kyiv, 1966. 222 s.
5. Koloiz Zh. V. Koloratyv chornyi u romanі Vasyliia Shkliara «Zalyshenets. Chornyi voron». *Literaturny svitu: poetyka mentalnosti i dukhovnosti*. Kryvyi Rih, 2013. Vyp. 2. S. 31–40.
6. Koloiz Zh. V. Slova mynuloi epokhy v suchasnomu istorychnomu romanі Vasyliia Shkliara «Zalyshenets. Chornyi voron». URL : [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7\(2\)__20.pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/PhSt_2012_7(2)__20.pdf) (data zvernennia: 07.10.2019).

7. Ponomarenko V. V. Poetyka ta problematyka romaniv «Chornyi voron» («Zalyshenets») ta «Marusia» Vasyliia Shkliara : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.01 «Ukrainska literatura»; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2019. 20 s.

8. Prokopchuk L. V. Porivniannia v strukturі prostoho rechennia. Vinnytsia, 2005. 131 s.

9. Shevchenko T. V. Determinantni chleny rechennia v romanі V. Shkliara «Zalyshenets. Chornyi voron». URL : file:///C:/Documents%20and%20Settings/Admin/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/170-294-1-SM.pdf (data zvernennia: 01.10.2019).

10. Shulichenko T. Movna osobystist personazha v romanі V. Shkliara «Chornyi voron». *Naukovi zapysky [Tsentralnoukrajinskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriiia : Filolohichni nauky.* 2019. Vyp. 175. S. 641–645. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2019_175_125 (data zvernennia: 01.10.2019).

Прокопчук Людмила Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Прокопчук Людмила Владимировна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Prokopchuk Liudmyla, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Assistant Professor, Department of the Ukrainian Language, Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University (Ukraine).

Стаття надійшла: 17.11.2019

Статтю прийнято до друку: 24.11.2019

III. МОВА СУЧАСНИХ ЗМІ

УДК 070.41:811.161.2'42

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-65-70

КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕПІГРАФІВ У ЖУРНАЛІСТСЬКИХ ТВОРАХ

Володимир Каленич

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського
Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32
e-mail: kalenychnv@gmail.com
ORCID 0000-0003-1768-961X

У статті проаналізовано особливості функціонування епіграфів, з'ясовано їхню композиційну роль у сучасних медіатекстах (на матеріалі газетних публікацій інформаційно-аналітичного тижневика «Дзеркало тижня»). Такі компоненти лаконічно задають тему, виявляють ідею, концепцію або створюють підтекст, розкриваючи авторський задум, налаштовують читача на відповідне сприйняття публікації.

Ключові слова: епіграф, цитата, медіатекст, композиція, паратекстуальність.

КОМПОЗИЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЭПИГРАФОВ В ЖУРНАЛИСТСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ

Владимир Каленич

Винницкий государственный педагогический
университет имени Михаила Коцюбинского
Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32
e-mail: kalenychnv@gmail.com
ORCID 0000-0003-1768-961X

В статье проанализированы особенности функционирования эпиграфов и их композиционная роль в современных медиатекстах (на материале газетных публикаций информационно-аналитического еженедельника «Зеркало недели»). Такие компоненты лаконично задают тему, проявляют идею, концепцию или создают подтекст, раскрывая авторский замысел, настраивают читателя на особое восприятие публикации.

Ключевые слова: эпиграф, цитата, медиатекст, композиция, паратекстуальность.

COMPOSITIONAL PECULIARITIES OF EPIGRAPHS IN THE JOURNALISM

Volodymyr Kalenychn

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University,
Ostrozkyi Str, 32, Vinnitsia, Ukraine
e-mail: kalenychnv@gmail.com
ORCID 0000-0003-1768-961X

Introduction. *The genre specificity of journalistic works, their compositional and linguistic stylistic features, the influence of mediatext and its elements on the reader are the pressing research problems.*

An epigraph is an autonomous paratextual element that plays a peculiar text-forming role in journalistic works. As a concise means of evaluating a message, it is mainly related to the content of the publication, reflects the allegorically formulated idea of mediatext, conveys its mood or sets the tone, adjusting the reader to the appropriate perception of the text.

Purpose. *The purpose of the article is to conduct the analysis of the functioning peculiarities of epigraphs and their compositional role in modern mediatexts (on the material of the newspaper publications of the information-analytical weekly “Dzerkalo tyzhnya”).*

Results. *In the published materials of the newspaper “Dzerkalo tyzhnya” authors use epigraphs, which succinctly and accurately set a topic, express an idea, concept or create implication, revealing the author’s intent. These components influence a particular perception of the text and the reader mind.*

The epigraph has an autonomous position, serves as a means of expressing the author’s intentions and communicative and pragmatic setting. Its origin is important for the formation of the readership. Most often the source of epigraphs are various precedent texts: folklore, biblical religious works, literary texts, statements of famous personalities.

Originality. *Functioning of epigraphs in the journalism (in periodicals) is a phenomenon, which calls for thorough investigation. In particular, the use and compositional role of epigraphs in mediatexts lack sufficient scientific substantiation. It makes the topic of our work relevant.*

Conclusion. *By means of epigraphs authors do not only diversify the composition of their texts, but also encourage the reader to reflect on the above. In the journalistic work the epigraph sets a certain tone, focuses on a particular attitude to publications, shapes the setting of the perception of further information and analytical comprehension of reality, emphasizes the author’s position. The aphoristic nature of such elements contributes to associative links with already known texts or catchphrases, which is an intertextual code between the famous person’s past worldview and the journalist’s current view of the problems of the present.*

Keywords: *epigraph, a quotation, mediatext, composition, paratextuality.*

Постановка проблеми. Серед актуальних проблем дослідження журналістських творів вирізняється їхня жанрова специфіка, композиційні та мовностилістичні особливості, вплив медіатексту і його елементів на читача й ін.

Журналістика – це своєрідний акт творчості й пошуку ефективних експресивних засобів для осмислення й відображення буття. Готуючи публікації, журналісти часто залучають висловлювання, образи, символи із соціокультурного фонду, які в іншому контексті набувають нової інтерпретації.

Одним із інтертекстуальних прийомів є епіграф, який відіграє особливу текстотвірну роль у журналістських творах на сторінках періодичної преси. Як лаконічний засіб певної оцінки повідомлення епіграф загалом пов’язаний із вмістом публікації, відображає алегорично сформульовану ідею медіатексту, передає його настрій або задає тон, налаштовуючи читача на відповідне сприйняття тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епіграфи переважно використовують у художніх творах, чим і зумовлена значна кількість дослідницьких напрацювань і в українській філології (О. Куцевол, Н. Мантуло, Т. Павленко, М. Сокол, Н. Торчинська, Н. Чорна та ін.), і в зарубіжній (І. Арнольд, Н. Жирмунська, Ж. Женетт, К. Козицька,

С. Кржижановський, Н. Кузьміна, Ю. Лотман, А. Храмченков та ін.). Детальний аналіз потрактання терміна «епіграф» у науці (літературознавстві, лінгвістиці, психології) пропонує О. Куцевол [2].

К. Серажим вбачає призначення епіграфа в тому, щоб «визначити основну ідею чи тему, загальний тон тексту. Однак визначити не стільки номінативно, скільки шляхом актуалізації асоціативних зв'язків, проведення аналогій тощо» [4, с. 440]. Аналізуючи семіотику інтертекстуальності публіцистичного твору, В. Галич зауважує: «Ужитий після заголовка перед текстом, він у композиційній структурі виконує роль експозиції й сприймається як пояснення, ... як натяк на головний конфлікт твору» [1, с. 48]. Через епіграф «автор відкриває зовнішню межу тексту для інтертекстуальних зв'язків і літературно-мовних впливів різних напрямів і епох, тим самим наповнюючи й розкриваючи внутрішній світ свого тексту» [8, с. 32].

Функціонування таких елементів у журналістиці (у періодичній пресі) – рідкісне явище, із чим і пов'язано недостатнє наукове обґрунтування їхнього використання і композиційної ролі в медіатекстах, що й зумовлює **актуальність** теми нашої роботи.

Мета статті – з'ясувати особливості функціонування епіграфів і їхню композиційну роль у сучасних медіатекстах (на матеріалі газетних публікацій інформаційно-аналітичного тижневика «Дзеркало тижня» за 2018 р.).

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який твір (художній, публіцистичний чи журналістський) має свою композицію як цілісне поєднання всіх його компонентів, з-поміж яких виокремлюємо заголовковий комплекс (шапка, рубрика, заголовок, підзаголовок). До передтекстів журналістського твору належать анонси, епіграфи, врізи, ліди [4, с. 431].

У «Словнику журналіста» *епіграф* трактують як «короткий влучний напис у вигляді прислів'я, приказки, цитати тощо на початку сторінки друкованого ЗМІ, журналістського чи літературного твору (або його розділів) з метою кращого сприйняття його змісту, створення відповідного емоційного колориту» [5, с. 36]. Поряд із поняттям «епіграф» іноді використовують термін «мотто» [3, с. 29].

О. Тертичний зазначає, що зміст епіграфів «являє собою будь-яку загальновідому думку, вічну істину, вимогу закону і т.д., короткий виклад яких і стає епіграфом. Якщо поглянути на епіграф з погляду логіки задуму, скажімо, автора тієї ж книги, то він (задум) виступає ніби головною тезою, яка розкривається, деталізується, аргументується, наповнюється конкретним життєвим матеріалом у ході розвитку художньої оповіді» [7, с. 278].

Відношення твору до свого заголовка, епіграфа, післяслова й передмови в науці про інтертекст кваліфікують як *паратекстуальність* [1, с. 32]. Епіграф є сполучною ланкою в смисловому ланцюжку між заголовком і текстом, розкриває глибинну структуру останнього. Реалізуючись у новому тексті, такі засоби, з одного боку, зберігають свій первісний зміст, а з іншого – актуалізують нове контекстуальне смислове поле.

Епіграф є автономним композиційним паратекстуальним елементом: як текст у тексті має свого автора, свою сферу функціонування і свою вихідну комунікативну ситуацію. Автономність епіграфа посилює його графічне виокремлення й винесення перед основним текстом.

Спостереження М. Сокол засвідчують, що «епіграф діє у тексті, узгоджується з ним, асимілюється, але повністю не розчиняється у новому тексті. Аналіз взаємозв'язків у системі «епіграф – текст під епіграфом» призводить до розуміння епіграфа як найважливішого

засобу вираження образу автора, оскільки саме у виборі епіграфа проявляється авторське «я», що свідчить про його літературні смаки, асоціації, тезаурус, відношення до змісту епіграфа та його творця» [6, с. 118].

Публікуючи свої матеріали в тижневику «Дзеркало тижня», автори використовують епіграфи, які лаконічно і влучно задають тему, виявляють ідею, концепцію або створюють підтекст, розкриваючи авторський задум.

Зокрема, у своїй статті «Вулканічний синдром» (№ 23. – С. 1) В. Горбулін у ролі епіграфа цитує висловлювання американського письменника Френсіса Скотта Фіцджеральда: *«Невміння правильно себе оцінювати – ось що може тобі зашкодити в майбутньому»*, розглядаючи в тексті проблеми весняного політичного загострення в міжнародній політиці, геополітичні питання, роль лідерів передових держав на міжнародній арені і т.д. Автор ділить статтю на частини, кожна з яких також має свій епіграф: «США: вибудовування нових кордонів світосистеми» – *Якщо бажаси, щоб світ змінився, – сам стань цією зміною* (Махатма Ганді); «Берлін-Париж-Москва: нова архітектура „Мюнхенської змови“?» – *Європи ніколи не існувало. Європа – не сума національних суверенітетів ... Європу це треба створити* (Жан Монне); «Україна: пошук себе у світі національного егоїзму» – *Людина повинна мріяти, щоб бачити сенс життя* (Вольтер). Суть таких сентенцій полягає в декодуванні авторського задуму, що об'єктивує особливе сприймання тексту й більш ефективний вплив на свідомість читача.

Крізь призму епіграфа автор спрямовує ідею твору (не лише зрозуміти текст, а й оцінити його). Вислів: *«Право набуває значення тільки в суперечці рівних силою. Сильний робить, що може, а слабкий терпить, що має терпіти»* (Фуکیدід) – є епіграфом до статті С. Немирича «Нова велика гра – і шахи, і покер» (№ 24. – С. 2), у якій мова йде про те, що у світ знову повернулася боротьба великих держав за право визначати модель майбутнього: американська першість має надійну основу, уже давно і глибоко суперечлива ситуація в Європейському Союзі – другому після США економічному гіганті з ВВП; після 40 років зосередженості на питаннях економічного розвитку Китай все більш активний назовні і т.д.

Досить часто у своїх публікаціях із соціологічних, психологічних, політичних та інших проблем використовує епіграфи О. Покальчук. Зокрема, у нарисі «Тонка червона лінія» (№ 23. – С. 10) у ролі такого елемента тексту виступає цитата з книги «Людина перед обличчям смерті» французького історика, автора праць з історії повсякденності, сім'ї та дитинства Філіпа Ар'єса: *«Мені здавалося, що потрібно нагадати про ці аспекти ментальності, бо саме в настановах щодо смерті неусвідомлене або невимовлене відіграє особливо велику роль»*. Автор розмірковує про людину та її роль у суспільстві, життя і його сенс, смерть, самогубство і його причини, особливо у творчих людей (самогубство Л. Кантера, українського кінорежисера-документаліста, продюсера, тележурналіста і письменника, викликало бажання автора написати цей матеріал).

В іншій публікації «Передчуття великого» (№ 15. – С. 13) О. Покальчук також зачіпає екзистенційні питання – від особистого до суспільного, пише про тенденції до негативного світосприйняття дійсності в сучасному соціумі. Епіграфом послуговувалася цитата: *«Щоб справді зруйнувати суспільство спектаклю, потрібні люди, які задіяли б якусь практичну силу»* (Гі Дебор «Суспільство спектаклю»).

В епіграфі проявляється оригінальність автора в текстотворчому процесі – досягненні композиційної та ідейно-тематичної довершеності. Слова американського журналіста Еріка Севарейда *«В остаточному підсумку, важливе те, що стародавні римляни називали gravitas: терпіння, витримка й розважливість. І сміливість. Бо без сміливості всі ці чесноти нічого*

не варті» А. Щерба цитує в статті «Поки дух часу не з нами» (№ 12. – С. 5) про Україну на шляху до Європи в контексті всесвітньої історії, її ситуації на міжнародному рівні, внутрішній і зовнішній політиці.

Скорочена цитата з Євангелія «... *Бо багато званих, та мало обраних*» (Мф. 20: 16; 22:14) стала епіграфом до статті А. Шарова «Національний банк: „Хто на новенького?“» (№ 2. – С. 1) про призначення нового голови Нацбанку України Я. Смолія і про тривалий процес у виборі кандидатури, фінансово-економічних питаннях.

Автор в епіграфі маскує виховну ідею твору, послуговуючись міркуваннями відомих людей. Наприклад, як такий композиційний елемент до статті «„Чорна неділя” для захисту авторського права і суміжних прав» (№ 33. – С. 9) В. Коноваленко використовує загальновідомий афоризм Т. Шевченка: «*Якби ви вчилися так, як треба, То й мудрість би була своя...*». У публікації йдеться про Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав», який набув чинності 22 липня 2018 року. Зокрема, порушено проблему цивільно-правового захисту авторського права і суміжних прав у судах відповідно до нових норм, відповідальність за порушення тощо.

Займаючи автономну позицію, епіграф слугує засобом вираження авторських інтенцій, комунікативно-прагматичної установки автора. Для формування читацької установки важливий не тільки епіграф, а і його походження: часова, просторова, соціокультурна віддаленість джерела. Найчастіше джерелом епіграфів є різні прецедентні тексти: фольклор, біблійно-релігійні твори, художні тексти, висловлювання відомих особистостей.

Джерелами епіграфів-цитат у газеті «Дзеркало тижня» переважно є:

– поезія: Тараса Шевченка (О. Покальчук «Пароксизм брехні». – № 24. – С. 16); Валерія Стратонова (В. Меліхов «Харків: перші постріли в спину Української Народної Республіки». – № 16. – С. 15); Булата Окуджави (В. Мостовий «Вири пам'яті». – № 11. – С. 10); Ярослава Смелякова (В. Меліхов «Предтеча перебудови». – № 8–9. – С. 19) й ін.;

– проза: Льюїса Керрола «Аліса в Країні Чудес» (Т. Жибер «Середньострокове бюджетне планування: панацея чи звичайний інструмент?» – № 48. – С. 6); Альбера Камю «Сторонній» (О. Покальчук «Синдром навченої втоми». – № 20. – С. 11); Ернеста Хемінгуея (О. Сліпушко «Моя війна». – № 12. – С. 11); Френсіса Скотта Фіцджеральда (В. Горбулін «Вулканічний синдром». – № 23. – С. 1);

– висловлювання відомих (і не дуже відомих) діячів політики, культури, науки: Теодора Рузвельта (М. Хвесик, А. Сундук «У грі чи поза грою?» – № 50. – С. 13); Жана Бодрійєра (Д. Череватський «Увесь цей джаз» – № 47. – С. 9); Чарлі Чапліна (О. Ткач «Консервація пенсійної системи. Ще на чотири роки?» – № 45. – С. 7); В. Горбулін «Трагікомедія реакцій на „трагедію” у Гельсінкі». – № 29. – С. 2); Еразма Роттердамського (О. Покальчук «Межа дуракостійкості» – № 35. – С. 11); Омара Хайяма (В. Федянін «Іранський прецедент Трампа» – № 33. – С. 4); А. Ейнштейна (М. Краснянський «Фактор чавуну» № 33. – С. 12); Джона Кейнса (А. Гриценко «Немає нічого більш практичного за хорошу теорію». – № 31. – С. 6); Леся Курбаса (В. Ткач «Мистецтво грошей як пріоритет довіри». – № 27. – С. 12); Миколи Вавилова (Л. Суржик «І все те в пам'яті зерна ...» – № 13. – С. 13) й ін.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок.

Отже, уводячи у свій текст епіграф, автор не тільки урізноманітнює його композицію, а й стимулює читача поміркувати над викладеним. У поезиці журналістського твору епіграф

задає певний тон, націлює на особливе ставлення до публікацій, формує установку сприйняття подальшої інформації й аналітичне осмислення дійсності, підкреслює авторську позицію. Афористичність таких елементів сприяє асоціативним зв'язкам з уже відомими текстами чи крилатими висловами, що є інтертекстуальним кодом між минулим світобаченням митця й сучасним поглядом журналіста на проблеми сьогодення.

Перспективою дослідження епіграфів є їхні комунікативно-прагматичні параметри в медіатекстах, різних за жанровою специфікою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич В. М. Семіотика інтертекстуальності публіцистичного твору: соціально-комунікативна рецепція. Рівне, 2015. 120 с.
2. Куцевол О. Осмислення читачами епіграфа літературного твору як засобу експлікації інтертекстуальності. *Філологія : збірник праць*. Київ, 2009. С. 20–25.
3. Піддубняк В. Г. Словник журналіста і видавця. Херсон, 2005. 120 с.
4. Серажим К. С. Текстознавство. Київ, 2008. 528 с.
5. Словник журналіста: Терміни, мас-медіа, постаті / За заг. ред. Ю. М. Бідзілі. Ужгород, 2007. 224 с.
6. Сокол М. Епіграф як паратекст. *Studia methodologica*. 2011. Вип. 31. С. 115–119.
7. Тертычный А. А. Жанры периодической печати. Москва, 2000. 312 с.
8. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или интертекст в мире текстов. Москва, 2000. 280 с.

REFERENCES

1. Halych V. M. Semiotyka intertekstualnosti publitsystychnoho tvoruu: sotsialno-komunikatyvna retseptsiya. Rivne, 2015. 120 s.
2. Kutsevol O. Osmyslennia chytachamy epihrafa literaturnoho tvoruu yak zasobu eksplikatsii intertekstualnosti. *Filolohiia : zbirnyk prats*. Kyiv, 2009. S. 20–25.
3. Pidubniak V. H. Slovnyk zhurnalista i vydavtsia. Kherson, 2005. 120 s.
4. Serazhym K. S. Tekstoznavstvo. Kyiv, 2008. 528 s.
5. Slovnyk zhurnalista: Terminy, mas-media, postati / Za zah. red. Yu. M. Bidzili. Uzhhorod, 2007. 224 s.
6. Sokol M. Epigraf yak paratekst. *Studia methodologica*. 2011. Vypusk 31. S. 115–119.
7. Tertychnyy A. A. Zhanry peryodycheskoy pechaty. Moskva, 2000. 312 s.
8. Fateeva N. A. Kontrapunkt intertekstualnosti, ili intertekst v mire tekstov. Moskva, 2000. 280 s.

Каленич Володимир Миколайович, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Каленич Владимир Николаевич, кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики, реклами та зв'язків з громадськістю Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Kalenykh Volodymyr, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Journalism, Advertising and Public Relations of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Ukraine.

Стаття надійшла: 04.11.2019

Статтю прийнято до друку: 11.11.2019

IV. ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТОЛОГІЇ ТА ОНОМАСТИКИ

УДК 811.161.2'28:391(045)

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-71-80

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА НАЗВ ПЛЕЧОВОГО ОДЯГУ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Тетяна Бобер

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Україна, м. Черкаси, бул. Шевченка, 81

e-mail: tbobier@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4151-7412

У статті проаналізовано назви плечового одягу, зафіксовані в середньонаддніпрянських говірках, визначено семантичну структуру лексем, диференційні ознаки, особливості словотворення. Мета дослідження – репрезентувати назви плечового одягу, зафіксовані в сучасних середньонаддніпрянських говірках, словниках та збірниках діалектних текстів, з'ясувати особливості їхнього репертуару, його динаміки та функціонування в мовленні діалектоносіїв. Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні описового, компонентного та зіставного методів аналізу фактичного матеріалу. Результати дослідження свідчать про часткову втрату репертуару назв плечового одягу, перехід їх у пасивний словник мовців. Наукова новизна полягає в репрезентації лексико-семантичної групи назв плечового одягу в середньонаддніпрянських говірках, вивченні її репертуару та його динаміки. У зв'язку із виходом із вжитку окремих реалій їхні назви вже архаїзовані та перейшли в пасивний словник мовців старшого віку, причому частину з них уже забуто. У перспективі потрібно дослідити етимологію, мотиваційні ознаки, що лягли в основу окремих назв, розширити їхній репертуар, визначити принципи номінації та просторове варіювання назв плечового одягу в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя.

Ключові слова: тематична група лексики, назви одягу, взуття та прикрас, середньонаддніпрянські говірки, лексема, диференційна ознака.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ ГРУППА НАЗВАНИЙ ПЛЕЧЕВОЙ ОДЕЖДЫ В СРЕДНЕПОДНЕПРОВСКИХ ГОВОРАХ

Татьяна Бобер

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого

Украина, г. Черкасы, бул. Шевченко, 81

e-mail: tbobier@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4151-7412

В статье проанализированы названия плечевой одежды, зафиксированные в среднеподнепровских говорах, определено семантическую структуру лексем, дифференциальные признаки, особенности словообразования. Цель исследования – представить названия плечевой одежды, зафиксированные в современных

среднеподнепровских говорах, словарях и сборниках диалектных текстов, выяснит особенности их репертуара, его динамики и функционирования в речи носителей диалекта. Методология исследования основана на сочетании описательного, компонентного и сопоставимого методов анализа фактического материала. Результаты исследования свидетельствуют о частичной потере репертуара названий плечевой одежды, переход их в пассивный словарь говорящих. Научная новизна заключается в репрезентации лексико-семантической группы названий плечевой одежды в среднеподнепровских говорах, изучении ее репертуара и динамики. В связи с выходом из употребления отдельных реалий их названия уже архаизированные и перешли в пассивный словарь говорящих старшего возраста, причем часть из них уже забыто. В перспективе необходимо исследовать этимологию, мотивационные признаки, которые легли в основу отдельных названий, расширить их репертуар, определить принципы номинации и пространственное варьирование названий плечевой одежды в среднеподнепровско говорах юго-восточного наречия.

Ключевые слова: тематическая группа лексики, названия одежды, обуви и украшений, среднеподнепровско говора, лексема, дифференциальный признак.

LEXICAL-SEMANTIC GROUP OF NAMES OF TOPWEAR ITEMS IN THE MID-UPPER DNEIPEP PATOIS

Tetiana Bober

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy,

Shevchenka Street, 81, Cherkasy, Ukraine,

e-mail: tbobier@ukr.net

ORCID: 0000-0003-4151-7412

***Introduction.** The article analyzes the names of the topwear items, recorded in the Mid-Upper Dnieper patois. The author defines the semantic structure of tokens as well as respective differential features and features of word formation.*

***The purpose** of the research is to represent the names of topwear items recorded in modern Mid-Upper Dnieper patois, dictionaries and collections of dialect texts, to find out the peculiarities of their repertoire, its dynamics and functioning in the language of dialect.*

***The research methodology** is based on the combination of descriptive component and comparative methods of analysis of the material given.*

***The results** of the research indicate a partial loss of the repertoire of the names of topwear items, their transition into a passive vocabulary of speakers.*

***The scientific originality** is to represent the names of the lexical-semantic group of topwear items in the Mid-Upper Dnieper patois, to study its repertoire.*

***Conclusion.** Due to the outdated use of certain realities, their names have already been archived and passed into the passive vocabulary of older speakers or have been forgotten altogether. In the long term it is necessary to study the etymology, the motivational traits that formed the basis of individual names, to expand their repertoire and determine the principles of nomination and spatial variation of the names of topwear items in the Mid-Upper Dnieper patois of the southeast dialect.*

***Keywords:** thematic group of vocabulary, topwear items, footwear and accessories, token, the Mid-Upper Dnieper patois, differential sign.*

Одним із актуальних завдань сучасної лінгвістики є дослідження динаміки словникового складу говірок, адже суспільно-економічний та соціально-культурний розвиток суспільства спричинює значні зміни в традиційному лексиконі українців. В останні десятиліття відчутно зросла увага до діалектного мовлення, системне вивчення якого представлено в працях П. Гриценка, Г. Аркушина, К. Глуховцевої, І. Гороф'янюк, Г. Гримашевич, Г. Мартинової, Т. Щербини та інших вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Найбільш динамічним, порівняно з іншими структурними рівнями, вважають словниковий склад діалектної мови, що детермінує трансформацію її структури й семантики [5, с. 261]. Лексику середньонадніпрянських і суміжних із ними говірок від середини ХХ століття представлено в дослідженнях В. Ваценка [2], Ф. Непійводи [7], А. Очеретного [8], Г. Мартинової [6], Т. Щербини [10], Т. Тищенко [9], Н. Жуган [4].

У контексті сучасної парадигми досліджень тематична група назв одягу, взуття та прикрас середньонадніпрянського говору південно-східного наріччя потребує фіксації та глибокого аналізу, оскільки вивчена нерівномірно на тлі інших діалектів української мови. Одяг є невід'ємним атрибутом життя людини, адже його назви зазнали змін і трансформацій у зв'язку з розвитком людства та різними соціокультурними явищами. Частина лексем архаїзована та перейшла до пасивного словника мовців. Аналіз мовлення представників старшого покоління, у якому збережено раритетні діалектні явища на різних мовних рівнях, свідчить про зникнення з лексичної системи говірки значної кількості назв, переосмислення, звуження чи розширення їхньої семантики, що зумовлено втратою багатьох реалій чи зменшенням обсягу знань про них. Етнографічні студії про походження, призначення та побутування одягу на різних часових зрізах охоплюють усі регіони України (праці П. Чубинського, Ф. Вовка, Г. Маслової, О. Воропая, Т. Ніколаєвої, Г. Стельмашук, К. Матейко). Із погляду лінгвістики згадувана тематична група досліджена на діахронному (Г. Войтів, Г. Миронова) та синхронному (Ф. Бабій, Л. Пономар, Н. Пашкова, Г. Гримашевич, Т. Щербина та ін.) рівнях. Зауважимо, що побутова лексика середньонадніпрянських говірок також перебуває в полі зору діалектологів, зокрема Г. Мартинова вивчала її з метою визначити подільсько-середньонадніпрянську межу, а Т. Щербина дослідила склад, семантичну структуру та географію назв одягу, взуття, головних уборів та прикрас у говірках середньонадніпрянсько-степового порубіжжя [10]. Відсутність повного системного та просторового аналізу тематичної групи назв одягу, взуття та прикрас із говірок Середньої Наддніпрянщини зумовлює **актуальність** пропонованої розвідки.

Мета нашої розвідки – репрезентувати назви плечового одягу, зафіксовані в сучасних середньонадніпрянських говірках, словниках та збірниках діалектних текстів, з'ясувати особливості їхнього репертуру, його динаміки та функціонування в мовленні діалектоносіїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ґрунтом для написання статті стали лексичні матеріали, записані в польових умовах на основі розширеного питальника Й. Дзензелівського від інформантів старшого покоління (1930–1940-і р. н.), що є корінними жителями Черкаської, Київської, Полтавської та Кіровоградської областей.

У словнику полтавських говорів В. Ваценка (Ващенко), виданому пів століття тому, засвідчено назви плечового одягу, які фіксуємо і в сучасних середньонадніпрянських говірках Черкащини та Київщини: *кобе^н'ак* 'теплий верхній одяг із накидкою на голову від холоду та дощу': *бу^ли кобин^{'а}'ки / ви од дош^{'ч}у над^{'і}вайите плашч / а то / коби^{'н}'ак* (Тш); *кур^та* 'короткий теплий одяг', *ма^{'н}'іжка* 'манишка, пришита до чоловічої сорочки', *о^{'с}'інка* 'короткий жіночий одяг на ваті', *п^{'і}допл^{'і}чка* 'вид коротенького нижнього одягу', *са^{'ч}'ок*

‘короткий жіночий одяг на ваті, жикет’, ¹у¹сики, ¹в¹у¹сики ‘складки на верхньому одязі’, ¹у¹ста¹вка, ¹в¹у¹ста¹вка ‘вшиті, вставлені шматки полотна на рукавах жіночої сорочки’, ¹чо¹х¹ли ‘манжети на рукавах одягу’.

В українській діалектології мовознавці класифікують лексику на позначення плечового одягу за різними диференційними ознаками, що зумовлює виокремлення спільних і відмінних груп лексем. Наприклад, Г. Березовська, яка вивчала назви одягу та взуття в східноподільських говірках, вирізняє за ДО «функціональне призначення» лексико-семантичну групу (ЛСГ) назв спіднього та нагрудного одягу [1]. О. Гавадзин вирізняє в говірках Покуття за ДО «місце розташування на тілі людини» ЛСГ назв плечового одягу, що відображають диференціацію реалій за кількома ознаками: «стать», «наявність чи відсутність рукавів», «довжина», «матеріал» [3]. Т. Щербина класифікує назви одягу на підставі функціональної спільності реалій: назви сорочки та її деталей; назви чоловічого костюма; назви жіночого одягу, який носять поверх сорочки; назви верхнього одягу [10, с. 19].

У матеріалі, записаному нами польовим методом, для номінації плечового одягу релевантні ДО «стать», «наявність / відсутність рукавів», «довжина», «матеріал», «місце носіння на тілі», «час носіння». Зокрема, опозицію сем ‘жіноча натільна білизна або одяг, що надягають поверх білизни, для верхньої частини тіла’: ‘чоловіча натільна білизна або одяг, що надягають поверх білизни, для верхньої частини тіла’ в більшості говірок реалізовано однією лексемою: *со¹роч¹ка* (Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Пщ, Іс, Кн, Кнт, Кр, Млн, Дв, Дм, Тш, Дб, Ів, Гр, Пр, Стб, Грб, Др, Яс), лише в кількох говірках засвідчено протиставлення лексем *со¹роч¹ка* : *ру¹ба¹шка* (Пщ, Іс, Пр, Вг).

Різновиди чоловічої та жіночої сорочки диференціюють за матеріалом виготовлення – *полот¹н¹ана со¹роч¹ка* (Пщ, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс, Кн, Дв, Дм, Тш, Дмн, Пр, Др), *со¹роч¹ка із полот¹на* (Гл, Кн, Тш, Гр), *со¹роч¹ка з кал¹ін¹кору* (Пщ, Гр), *трико¹тажна со¹роч¹ка* (Дн), *хол¹това со¹роч¹ка* (Мл), *со¹роч¹ка із л¹ону // про¹ста со¹роч¹ка* (Гр), *со¹роч¹ка з с¹ірого полот¹на* (Стб), *со¹роч¹ка з б¹ілого то¹нен¹кого полот¹на*; за кольором – *б¹іла со¹роч¹ка // б¹ілен¹ка со¹роч¹ка* (Вг); за особливостями виготовлення та крою – *со¹роч¹ка з довгим рука¹вом* (Гр, Вг), *со¹роч¹ка з довгими рука¹вами* (Стб), *со¹роч¹ка до гест¹ки* (Мл), *со¹роч¹ка до гесточ¹ки* (Кнт), *со¹роч¹ка до пухлик¹ів* (Дв), *со¹роч¹ка до уст¹авки* (Кнт), *уст¹авки та¹к¹і* (Дм), *т¹кана со¹роч¹ка* (Грб, Вг); за оздобленням – *со¹роч¹ка з р¹ушками* (Гл), *бух¹ти на рука¹в¹і* (Гр), *ме¹решка на со¹роч¹ці* (Ів), *к¹в¹ітки по рука¹вах* (Ір), *рука¹ва вишит¹і // в пол¹іх повишиване* (Ів), *у по¹лах вишите* (Дв), *без гудзик¹ів // дві пово¹розочки* (Стб), *вишит¹і ц¹в¹іточки* (Вг); за особливостями носіння – *ш¹ведка* (Млн), *тен¹іска* (Млн, Яс), *бизру¹кавка* (Млн), *со¹роч¹ка на¹ви¹пуск* (Гр). Сему ‘вишита сорочка’ реалізовано словосполученням *вишит¹а со¹роч¹ка* (Мл, МК, Кн, Кнт, Дв, Дм, Дб, Ір, Ів, Пр, Стб) та універбатами *виши¹ванка // гу¹цулка* (Дн, Млн). Поряд із назвами сорочки в мовленні діалектоносіїв функціонують лексеми, що позначають її елементи: ‘нагрудник, пришитий або пристебнутий до чоловічої сорочки’ – *ма¹нишка* (Лк, Бг, Пд, Кр, Млн, Дв, Дм, Ір, Пр, Ів, Гр), *ма¹н¹ішка* (Стб), *ма¹н¹іжеч¹ка* (Вг) *вс¹та¹вка вишит¹а* (Мл), *уст¹авка* (Гр), *ласто¹виц¹а* (Гр); ‘простір між грудьми і одежею, яка до них прилягає’ – *пах¹ва* (Дн), *пазуха* (Бг, Кн, Млн, Ів, Гр); ‘частина сорочки, що облягає шию’ – *ком¹ір* (Пд, Дн, Мл, Дв, Ів, Яс), *комир* (Лк, Дм, Бг), *коми¹ре¹ц¹* (Лк, Кр), *ворот¹н¹ік* (Гл, Іс), *ворот¹ник* (Пр), *воротн¹іч¹ок* (Млн), *воротни¹ч¹ок* (Гр); ‘вставка в чоловічій сорочці народного крою від плечей до половини грудей і спини’ – *п¹ідопл¹іч¹ка* (Пщ), *п¹ідк¹ладоч¹ка* (Бг); ‘вилога, закарваш рукава сорочки, блузки тощо’ – *ман¹жет* (Пд, Бг, Іс, Кр, Млн, Ів), *ман¹жетик* (Стб), *ч¹охла* (Дн, Лк, Бг, Мл, Кн, Кнт, Ів), *ч¹охла* (Кр), *ч¹ухла* (Гр, Пр).

Не втрачає актуальності легкий короткий (переважно нижче пояса) жіночий одяг позначуваний у середньонаддніпрянських говірках лексемами *кофта*, *блузка* та їхніми фонетичними і словотвірними варіантами: *кофта* (Млн), *кохта* (Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, Ан, Кр, Млн, Кнт, Дв, Ст, Дб, Тш, Пр, Вг, Др, Стб, Грб), *кохточка* (Пд, Пщ, Дн, Лк, Дмн, Ів, Вг), *блузка* (Дн, Пд, Кнт, Дв), *блузочка* (Бг, Дмн), *бл'узо* (Др). В одній говірці фіксуємо назву *матросочка* (Ів). Мовці вирізняють найменування за характерними ознаками цього одягу: за ДО «фасон» – *кругла кохта* (Гл), *кохта з карманами* (Гл, Дв), *кохта з крил'цями* (Дн), *кохта з рукавами* (Кнт, Др), *кохточка рукав фонарик* (Дн), *кохта до коротеньких рукав* (Бг), *кохта з куцен'ким рукавом* (Ан), *кохта до довгого рукава* (Мл, Дв), *кохта із довгим рукавом* (Ан), *кохта без рукав* (Ст), *кохта до гудзика* (Вг), *кохточка до пояса* (Пд), *йапонка* (Млн), *йапоночка* (Дн), *бобочка* (Кнт); за ДО «матеріал виготовлення» – *кохта з холста* (Бг, Пщ), *сиц:ева кохта* (Дн, Лк, Др), *сич:икова кохта* (Пр), *штанина кохта* (Дн, Др), *шовкова кохта* (Вг), *байкова кохта* (Др), *кохта з кривдишину* (Дн), *кохта з крипжор'жету* (Дн), *кохта з полотна* (Вг), *полотн'ана кохта* (Вг), *легка кохта* (Кнт); за ДО «оздоблення» – *виц'ац'кувана кохта* (Дв), *модна кохта* (Ан), *гарна кохта* (Ст), *розкошина кохта* (Ст), *кохта обложина стрічкою* (Дв), *вишита кохта* (Стб); за ДО «колір, забарвлення» – *біла кохта* (Стб), *біленька кохта* (Вг, Грб), *цвіт'ненка кохта* (Вг), *кохта цвіт'очками* (Вг).

Сему 'жіночий одяг, верхня частина якого (кофта) становить єдине ціле з нижньою частиною (спідниця)' реалізовано лексемою *плат':а* (Пд, Дн, Гл, Бг, Іс, Кр, Млн Дв, Ір, Дмн, Тш, Дб, Ст, Гр, Пр, Ів, Грб, Др), її фонетичними та словотвірними варіантами *плат'а* (Лк), *плат'ачко* (Гл, Ст, Ів, Пр, Стб), *плат':ачко* (Кн, Дм, Дмн, Дб, Ів, Гр, Вг). Різновиди зазначеної реалії позначають складені назви, що виникли за диференційною ознакою «оздоблення» – *плат':а з р'ушами* (Дн), *плат':а з л'енточками* (Дн); «забарвлення» – *плат':а шотланкове* (Дн), *плат':а кл'еточками* (Стб), *плат':а в кв'ітках* (Дб); «колір» – *плат':а біла* (Дб), *плат':а біленька* (Гр), *плат':а коричнева* (Пд), *плат':ачко сінен'ке* (Кн), *плат':а розове* (Дб), *плат':ачко розовен'ке* (Кн); «матеріал» – *плат':а сиц:ева* (Лк, Дв), *плат':ачко сиц:евен'ке* (Вг), *плат':а протне* (Бг), *плат':а протнен'ке* (Бг), *плат':а ширст'ане* (Дн, Грб), *плат':а крипдишинове* (Дн), *плат':а крипдишинове* (Дв), *плат':а саржове* (Дн), *плат':а шовкове* (Пр), *плат':а штанине* (Пр, Грб), *плат':а в'ітветове* (Грб); «особливості крою» – *плат':а тит'аночкою* (Бг), *плат':ачко тит'анкою* (Гр), *плат':а з ком'іром* (Пд), *плат'ачко широкое* (Пр), *плат':а широч'ен'ке* (Гл), *плат'ачко вузен'ке* (Пр), *плат':а до довгих рукав* (Бг), *плат':а з д'лін:им рукавом* (Гл), *плат':а на кокет'кі* (Млн), *пл'іс'іровка* (Грб), *пл'іс'іровочка* (Стб), *плат'ачко у гармошку* (Стб), *плат':а кліночками* (Ір), *плат':а п'ілочками* (Ір). Сему 'смузка тканини, зібрана в складки і пришита до сукні' реалізовано назвами *ст'ожичка* (Бг), *оборка* (Бг), *р'ушики* (Млн), *окантовка* (Млн). Із розповідей інформантів засвідчуємо, що плаття в сільській місцевості з'явилися в 20-х роках ХХ століття і були переважно в представників інтелігенції: *перш і плат':а побачили наш і л'уди на учити'лах* (Гр).

Лексему *корсет* мовці переважно вживають на позначення верхнього жіночого одягу – безрукавки, пошитої в талію з кольорової тканини: *карсет* (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, Кн, Кнт, Кр, Дв, Ст, Дмн, Дб, Тш), *кисет* (Ір, Ів, Грб), *корсетка* (Гр), *терсет* (Яс), *горсет* (Стб). Назви розрізняють за ДО «особливості крою» – *карсет у три склатки* (Лк), *карсет з усами* (Кнт), *п'ят' ус'ів* (Кнт), *карсет до шир'ї ус'ів* (Пд), *в'іс'ім ус'ів* (Кн), *з'ібране до усик'ів* (Ів, Гр) *р'ас'ними зборами* (Кн), *розкл'ошон:ий* (Ір, Грб), *прит'лон:ий* (Грб), *карсет биз рукав* (Дн), *карсет биз рукав'ів* (Гл, Кн, Ст, Ів, Ір), *карсет*

биз рука¹ва (Лк), кир¹сет б¹риликом (Грб), ¹з:аду ск¹латки (Дн), ск¹латки та¹к і (Яс), ¹з:аду ¹уси (Дмн), ¹гудзик ів два р¹ади (Ст); «призначення» – кар¹сет дл¹а п¹разника (Пд), кар¹сет на п¹разник (Бг), у вих ід¹ний (Гл), йак іде в ¹церкву (Ст), йак зилена ни¹д¹іл¹а (Дв), кор¹сетка с¹в¹ат¹кова (Гр), кор¹сетка дл¹а ро¹боти (Гр), шоб бут¹ п¹ід¹т¹агнути (Кр); «матеріал виготовлення» – ¹рипсовий кар¹сет (Дн, Кнт, Дм), ди¹белий шовк (Дн), ш¹тапел¹ний кар¹сет (Дв), кор¹сетка із са¹т¹іну (Гр); «колір» – зилений кар¹сет (Мл, Дв), ко¹рич¹невий кар¹сет (Кнт), голу¹бий кар¹сет (Дв), ¹ч¹орний гор¹сет (Стб), ¹ч¹орний кар¹сет (Ст), ¹ч¹орний кир¹сет (Ів); «наявність / відсутність візерунка» – кар¹сет у к¹в¹іточ¹ку (Кнт), кар¹сет у ц¹в¹іточ¹ок (Кнт), кор¹сетка ви¹шивана (Гр), кир¹сет ¹вишитий (Грб). Зрідка інформанти використовують лексему кар¹сет із її прямим значенням ‘широкий пружистий пояс, який носять під сукнею для стягування талії, надання стрункості фігурі’: шоб бут¹ п¹ід¹т¹агнути (Кр). У давнину корсетки одягали на свято: це йак зилена ни¹д¹іл¹а п¹іходить¹ / то обов¹яз¹ково кар¹сети / ¹вишит¹і со¹роч¹ки (Дв). Люди із великою шаную ставилися до одягу, берегли його в скрині, хоча, як зазначають інформанти, сьогодні деякі елементи одягу втратили велику матеріальну цінність: це на великий п¹разник / а ти¹пер м¹іл¹ із¹йіла // (Тш).

До довгого плечового жіночого одягу належить юпка ‘верхній жіночий одяг у вигляді довгої корсетки (переважно з рукавами)’: ¹йупка (Пщ, Дм, Бг, Лк, Дн, Пд, Ан, Кн, Кнт, Дв, Кр, Дмн, Пр, Ів). Її назви розрізняють за ДО «довжина» – ку¹цен¹ка ¹йупка (Пщ), ¹нижч¹е кол¹ін (Дн), ¹довга ¹йупка (Дв, Дмн); «матеріал» – ват¹ана ¹йупка (Дм), шорс¹т¹ана ¹йупка (Ан), ¹йупка із тон¹кого сук¹на (Гр), ¹йупка з ¹вати (Гр), з¹низу полот¹но / а з¹верху покр¹ивалос¹ са¹т¹іном (Гр); «особливості крою» – ¹йупка у ск¹латку (Гл), ¹з:аду ши¹рок¹і ск¹латки (Дн), ¹йупка ши¹роч¹ен¹ка (Ів), ¹йупка ск¹ладами (Ан), ¹йупка х¹валдойу (Ан), ¹йупка йак пал¹то (Гл, Кн), ¹йупка р¹ас¹на (Лк), ¹йупка р¹ас¹нен¹ка (Дв), ¹йупка до ¹ус¹ів (Пд), ¹йупка із ¹усами (Дв), ¹йупка п¹ід ¹вусики (Ів), ¹йупка до ¹пойаса мов жа¹кет (Пщ), ¹йупка з ¹довгим рукавом (Дн), ¹йупка на п¹ідк¹лац¹:і (Гр); «колір» – ¹ч¹орна ¹йупка (Гл, Лк), ¹син¹а ¹йупка (Гл), ко¹рич¹нива ¹йупка (Лк). Не всі інформанти згадують такий різновид жіночого одягу, проте на запитання про реалію описують її так: ¹йупка ¹женс¹ка (Кр), сара¹х¹ван із пли¹чима (Бг), з¹роблине ¹наче жи¹кетом / а тут та¹койу х¹валдойу / та¹кими ск¹ладами / на кри¹жах ск¹ладками / і ¹пувич¹ки (Ан), бач¹ит¹ йа ¹ййй ¹бач¹ила / ¹з:аду ск¹ладами поск¹ладан¹і (МК), йак ¹пал¹то ¹шийец¹:а / з рука¹вами (Кн). Юпку вважали елементом святкового одягу: ¹йупку / на празні¹ки / до ¹церкви (Дмн). Із розповідей старожилів довідуємося про додаткове призначення цього давнього одягу: йак ди¹тина на¹родиц¹:а / то к¹райом у ¹йупку / і понис¹ла // (Дв). У сучасних говірках фіксуємо зміну семантики лексеми юпка – ‘жіночий одяг, що покриває фігуру від талії донизу’: ¹йупка (Гл, Бг, Млн, Ір, Дб, Ст, Гр, Пр, Ів, Вг).

Сема ‘жіночий короткий плюшевий осінній одяг’ реалізована лексемами: п¹л¹ушка (Лк, Млн, Кнт, Дв, Дмн, Тш, Ів), о¹с¹інка (Дв), о¹с¹інч¹ик (Грб). Цей елемент одягу користувався попитом у жінок та був досить популярним у II пол. ХХ століття: п¹л¹ушка / так йак ку¹файка / а то к¹рашч¹е (Тш); та¹ке мн¹а¹кен¹ке / кра¹с¹іве бу¹ло (Дмн).

Сему ‘жіночий старовинний довгополий верхній одяг, звичайно з домотканого грубого сукна’ реалізовано назвою с¹вита (Пщ, Пд, МК, Кр, Ст, Ів, Гр, Вг, Др, Грб) та її словотвірними варіантом – с¹витка (Ан, Ір, Ст, Гр). Назви с¹вити розрізняють за різними ДО: «розмір» – с¹вита ¹довга (Вг), с¹вита до кол¹ін (Вг); «особливості крою» – ¹з:аду складоч¹ки (Вг), заст¹ібалос¹ дого¹ри (Вг); «матеріал виготовлення» – с¹вита сук¹он¹:а (Вг); «колір» – с¹вита ко¹рич¹нева (Вг), с¹вита ¹ч¹орна (Вг). Свита виконувала захисну функцію від холоду: ¹ран¹ше ж с¹вити були / на¹д¹іне ту с¹виту та й ¹каже / хот¹ кол¹іна ни ¹мерзнут¹ (Ст).

Опозиція сем 'жіноча стьобана куртка на ваті' : 'чоловіча стьобана куртка на ваті' представлена лексемою *ку¹файка* (Дн, Ан, Пщ, Гл, Дм, Бг, Лк, Пд, МлКн, Мл, Іс) та її фонетичним варіантом *кух¹вайка* (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Ан, Іс, Кр, Кн, Кнт, Млн, Дв, Дм, Тш, Ів, Пр, Гр, Грб, Стб, Др, Вг). За диференційною ознакою «спосіб виготовлення» розрізняють складені назви: *кух¹вайка на ¹ват'і* (Кн), *п'ід ¹низом ¹вата* (Млн), *'ватойу накл¹далос'* (Лк). В одній говірці фіксуємо універбат *'ватник* (Гр). У мовленні одного діалектоносія засвідчено час появи реалії: *'п'ісл'а вой'ни п'іш'ли кухвай'ки* (Ір).

Жіночий короткий верхній одяг, що наглухо застібається, представлено переважно назвами *'куртка* (Пщ, Бг, Кн, Кр), *'полу'куртка* (Кр), *'курточ'ка* (Пщ, Лк, Дв). У кількох говірках на позначення чоловічого верхнього короткого одягу фіксуємо лексеми *моск'вич'ка* (Млн, Гр), *лен'інг'радка* (Млн, Лк), *ту'журка* (Млн).

Сема 'верхній жіночий одяг простого крою з фабричного сукна' представлена лексемою: *са'ч'ок* (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл). У кількох говірках її диференціюють за матеріалом виготовлення: *са'ч'ок ¹ват'аний* (Гл), *ва'товий са'ч'ок* (Бг, Пд), *са'ч'ок на ¹ват'і* (Кн), *са'ч'ок з са'тину* (Дн), *са'ч'ок з ¹рубчику* (Дн).

Інформанти використовують однакові назви на позначення чоловічої одягу без коміра та рукавів, яку одягають під піджак чи інший верхній одяг, та жіночої одягу без рукавів, яку одягають на блузку або сукню, – *бизру'кавка* (Пщ, Гл, Іс, Мл, Пд, Бг, Млн, Дн, Тш), *жи'л'етка* (Пщ, Дн, Гр, Грб), *жи'л'отка* (Гл, Дм, Пд), *жи'л'оточ'ка* (Бг), *жи'л'еточ'ка* (Вг), *жи'л'от* (Кн), *т'ілог'р'ейка* (Бг), *душог'р'ейка* (Ст). Різновиди реалії позначають складені найменування: *бизру'кавка з кар'манами* (Гл, Іс, Мл), *бизру'кавка з кап'ушоном* (Млн).

Сему 'жакет, коротка жіноча одяга, яку носять поверх блузки або плаття' в досліджуваних говірках репрезентує лексема *жа'кет* та її фонетичні й словотвірні варіанти: *жа'кет* (Дн), *жи'кет* (Гл, Дн, Кн, Кнт, Ан, Дб, Вг), *жи'кетик* (Пщ, Ан). Сему 'верхня частина чоловічого костюма у вигляді куртки з рукавами й полами на застібці, звичайно з відкритим відкладним коміром' реалізовано назвами *п'іджак* (Лк, Бг, Дм, Кр, Тш, Ір, Пр, Гр), *п'іджак* (Дв) *п'іджа'чок* (Бг, Мл, Стб), *п'іжа'ч'ок* (Вг), *с'урту'ч'ок* (Стб). Уточнюючи інформацію про чоловічий піджак, інформанти утворюють складені назви за ДО «матеріал виготовлення» – *п'іджак із полот'на* (Дм), *п'іджак із коно'пел' ¹зам'іс'т' ¹вати* (Дм), *п'ід с'подом к'лоч'а* (Дм), *п'іджак ¹полусук'новий* (Лк) та «розмір» – *п'іджа'ч'ок дов'ген'кий* (Стб).

Семема 'хутровий одяг' є досить розгалуженою. Сему 'довга, не вкрита сукном шуба з великим коміром, пошита звичайно з овечої шкіри хутром до середини' реалізує лексема *ко'жух*, її фонетичні та словотвірні варіанти: *ко'жух* (Пщ, Пд, Дн, Гл, Дм, Бг, Лк, Мл, МК, Кн, Кнт, Дв, Ст, Тш, Ір, Гр, Пр, Вг, Грб), *ку'жух* (Ан), *кожу'шок* (Бг), *кожу'шина* (Дмн), *ку'жушка* (Гр). Мовці ще добре пам'ятають диференційні ознаки цієї реалії, що вплинули на виникнення складених назв – атрибутивних і субстантивних словосполучень – за ДО «колір, забарвлення»: *ко'жух ко'рич'невий* (Лк, Кнт), *ко'жух ¹білий* (Гл, Дм, Ан, Кнт, Дб, Ів, Гр, Вг), *йак ¹бубон* (Дм), *'сивий ко'жух* (Кн), *ко'жух ¹с'ірий* (Ів), *'ч'орний ко'жух* (Гл, МК, Кн, Кнт), *'темний ко'жух* (Дн, Гр), *ру'дий ко'жух* (МК), *чир'воний ко'жух* (Дв), *ко'жух ¹темночир'воний* (Ів), *блис'кучий ко'жух* (Ст); за ДО «матеріал виготовлення» – *о'веч'ий ко'жух* (Лк, Ір), *'кожаний ко'жух* (Пд), *йа'кас' ш'курка* (Вг), *ко'жух з ш'кури* (Ір), *ко'жух з ¹в'івц'ів* (Ст), *ко'жух нас'под'і із о'вец'* (Пр), *п'ід с'подом о'веч'е* (Дмн), *ко'жух із ¹шерст'і* (Дб); за ДО «довжина» – *довгий ко'жух* (Дн, Ст), *ко'роткий ко'жух* (Дн), *коро'тен'кий ко'жух* (Ст), *ко'жух до кол'ін* (Дн, Вг), *здо'ровий ко'жух* (Ан); за ДО «особливості крою» – *розкл'о'шаний ко'жух* (Ір), *пр'а'мен'кий ко'жух* (Ір); за ДО «оздоблення» – *ком'ір ¹вишитий* (Пд), *крд'с'івий*

ко¹жух (Дн) /гарний ко¹жух (Ст), ви¹шитий ко¹жух (Ст), об¹шито /разними ц¹в¹і¹тами (Грб); за ДО «спосіб виготовлення» – ви¹ч¹инит¹і ко¹жухи (Кнт), к¹рашин¹і ко¹жухи (Кнт), об¹шитий ма¹тер¹ійейу (Дб), /ринсом кра¹с¹івим по¹шите (Дмн). Реалізацію семи ‘кожух з дублених шкір’ в одній із говірок зафіксовано назвою дуб¹л¹онка (Пд). Назви /шу¹ба (Іс, Бг, Млн, Дв), /шу¹бка (Дб, Яс, Др) інформанти використовують на позначення верхнього зимового одягу з хутра.

Давні назви верхнього чоловічого одягу архаїзовані, їх важко актуалізувати в пасивному словнику мовців, оскільки обсяг знань про реалії вже редукований. У кількох говірках збережено назву жу¹пан (Дн, Дв) ‘старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром та позументом, що був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти’. Сему ‘чемерка, старовинний чоловічий верхній одяг, пошитий у талію з фалдами ззаду’ реалізує давня назва чу¹марка (Пщ, Дн, Дм), хоч здебільшого інформанти визначають її так: чу¹марка з /копкоюу (Пщ), на по¹доб¹іє /йупки /наки¹далос¹ на плеч¹і (Дн), йак од дош¹ч¹у плашч¹ (Дм), та¹ке йак кух¹вайка /т¹іл¹ки т¹рошки краси¹в¹іше (Ів), дов¹ген¹ке /р¹ас¹нен¹ке оту¹то (Пр), це та¹ке над¹івалос¹ на /головеу (Стб). Деякі мовці подають її з приблизними значеннями: так на йа¹когос¹ ч¹оло¹в¹іка ка¹зали (Лк), муж¹с¹ка ша¹пка /довга з о¹вец¹ (Бг), то дл¹а мужи¹к¹ів йа¹кас¹ /це у /западн¹ій /там по¹ширине во¹но // (Кр). Зрідка у свідомості діалектоносіїв збережена інформація про реалію, що передають описовими конструкціями. Наприклад, сему ‘бурка, верхній двополий чоловічий одяг з домотканого грубого сукна з відлогою’ пояснюють так: ко¹ротка йак /куртка (Дн), п¹іджак (Пщ, Бг), чоло¹в¹ічий п¹іджак (Бг), це на по¹доб¹іє плашч¹а та¹ке (Ір), то на /головеу б¹іл¹шинст¹во над¹івайец¹:а /з капи¹л¹ухом /од дош¹ч¹у (Ст), во¹на /ч¹орна /і /нач¹е блис¹куч¹а /наки¹далас¹а (Стб). Репрезентанти семи ‘сіряк, старовинний двополий верхній чоловічий одяг із домотканого грубого сукна’ перебувають у пасивному словнику: це п¹іджак (Пщ), це с¹вита /чу¹марка /та¹ке йак п¹іджа¹ч¹ок /т¹іки ва¹тове (Пд), це /йупка з кап¹ішоном /йак плашч¹ /теплий (Дн), це во¹но було до /тал¹ійі /і оце ж та¹к¹і кли¹ни були // це муж¹чини їх над¹івали (Кнт). Деякі мовці сплутують значення лексеми бурка і подають інші: взут¹:а (Лк), це коро¹тен¹к¹і /буроч¹ки /то во¹ни були /разн¹і /із за¹моч¹ками // (Млн). Сема ‘кафтан, короткий одяг із полотна; довгий верхній одяг з полотна або доморобного сукна для жінок і чоловіків’: кафта¹нок – це на плеч¹і оди¹жинка (Пд), п¹іджак домо¹шитий (Дн). Застарілу назву кобеняк ‘суконний довгий і широкий чоловічий верхній одяг з відлогою’ діалектоносії з говірок Київщини описують так: коби¹н¹ак на /головеу над¹івавс¹а /йак у жни¹ва /так на /воз¹і коби¹н¹а¹ком ук¹ривс¹а (Дмн); це так йак ти¹пер ви од дош¹ч¹у над¹івайете плашч¹ /то з¹вавс¹а коби¹н¹ак (Тш); о¹т¹і шо биз ру¹кав /то називали їх коби¹н¹а¹ком (Ст).

Часом інформанти не пам’ятають назви, про реалію збережено тільки фрагменти інформації або якісь приблизні асоціації: сема ‘бекеша, чоловічий теплий одяг старовинного крою з брижами в стані’ в уяві діалектоносія репрезентує /шч¹ос¹ ох¹л¹але (Пд), дехто говорить: це но¹сили за¹можн¹і /л¹уди (Гр), так йак с¹витка /т¹іки з кар¹манами /була /або /темно¹син¹а /або /с¹іра // св¹ат¹кова /то чир¹вона (Гр). Поряд із традиційними в мовленні інформантів старшого віку фіксуємо назви сучасного плечового вбрання: /майка, фут¹болка, с¹в¹ітер, свет¹рик (Грб), /бобоч¹ка, /тен¹іска (Кнт). Плечовий одяг був і залишається широко вживаним, він виконував не тільки захисну, а й естетичну функцію. У сучасних середньонаддніпрянських говірках назви досліджуваної лексико-семантичної групи засвідчено в складі приказок та фразеологізмів, що збагачують народне мовлення: ка¹зав пан /ко¹жух дам /та слово йо¹го /тепле // (Дм); сво¹йа со¹роч¹ка /ближч¹е до /т¹іла // (Дн), /т¹іко /кохта зду¹лас¹а [ГЗП, с. 35].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Аналіз назв плечового одягу в говірках Середньої Наддніпрянщини дає підстави стверджувати, що досліджувана лексико-семантична група має досить розгалужену структуру, об'єднуючи семантичні мікрогрупи. Засвідчений у говірках матеріал уможлиблює висновок про часткову втрату репертуару найменувань. У зв'язку з виходом із вжитку окремих реалій їхні назви вже архаїзовані та перейшли в пасивний словник мовців старшого віку, причому частину з них уже забуто.

У **перспективі** варто дослідити етимологію, мотиваційні ознаки, що лягли в основу окремих назв, розширити їхній репертуар, визначити принципи номінації та просторове варіювання назв плечового одягу в середньонаддніпрянських говірках південно-східного наріччя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березовська Г. Г. Структурна організація та географія назв одягу і прикрас у східноподільських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2011. 20 с.
2. Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків, 1960. 108 с.
3. Гавадзин О. Я. Назви одягу, взуття, головних уборів, прикрас Покуття: структура, семантика, ареалогія : дис. кандидата філол. наук : 10.02.01. ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника». Івано-Франківськ, 2014. 200 с.
4. Жуган Н. А. Лексика ткацтва в середньонаддніпрянських говірках : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Черкаси, 2019. 20 с.
5. Мартинова Г. І. До проблеми зіставності лексичних одиниць у просторі й часі // Діалекти в синхронії та діахронії. Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології / Відп. ред. П. Ю. Гриценко. Київ : КММ, 2017. С. 261–270.
6. Мартинова Г. І. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини. Черкаси, 2000.
7. Непийвода Ф. А. Із спостережень над сільськогосподарською лексикою в говірках Черкащини // Праці X Республіканської діалектологічної наради. Київ : Видавництво АН УРСР, 1961. С. 90–94.
8. Очеретний А. Д. Говірки Уманського району Черкаської області : дис. ... кандидата філол. наук. Київський державний педагогічний інститут імені О. М. Горького. Київ, 1957. 252 с.
9. Тищенко Т. М. Подільсько-середньонаддніпрянське суміжжя у світлі ізоглот : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 19 с.
10. Щербина Т. В. Середньонаддніпрянсько-степове діалектне порубіжжя: у світлі ізоглот : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01. Національна академія наук України. Київ, 2003. 534 с.

Умовні позначення використаних джерел

- СУМ – Словник української мови : в 11 томах. Том 4. Київ, 1973.
Ващенко – Ващенко В. С. Словник полтавських говорів. Харків, 1960. 108 с.
ГЗП – Мартинова Г. І. Говірки Західної Полтавщини: зб. діалектних текстів. Черкаський національний університет імені Б. Хмельницького. 2012.

Умовні позначення говірок

Бг – Богуславець, Гл – Гельмязів, Дн – Деньги, Дм – Домонтове, Лк – Лукашівка, Мл – Маліївка, Пд – Підставки, Пщ – Піщана Золотоніський район, МК – Малі Канівці, Мл – Мельники, Кр – Крутьки Чорнобаївський район, Іс – Іскрене Шполянський район, Кн – Кононівка, Кнт – Кантакузівка Драбівський район, Дб – Дубіївка, Ір – Ірдинь, Ст – Степанки, Яс – Яснозір'я

Черкаський район, Стб – Стеблів, Вг – Виграїв, Грб – Гарбузин, Др – Драбівка Корсунь-Шевченківський район Черкаська обл., Ан – хутір Антонівка село Триліси Олександрівський р-н Кіровоградська область, Дв – Дівички, Дм – Дем'янці, Тш – Ташань Переяслав-Хмельницький район Київська область, Гр – Гриньки, Пр – Пронозівка Глобинський район, Ів – Іванівка Семенівський район Полтавська область.

REFERENCES

1. Berezovska H. H. Strukturna orhanizatsiia ta heohrafiia nazv odiahu i prykras u skhidnopodilskykh hovirkakh : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. Kyiv, 2011. 20 s.
2. Vashchenko V. S. Slovnyk poltavskykh hovoriv. Kharkiv, 1960. 108 s.
3. Havadzyn O. Ya. Nazvy odiahu, vzuttia, holovnykh uboriv, prykras Pokuttia: struktura, semantyka, arealohiia : dys.... kand. filol. nauk : 10.02.01. DVNZ "Prykarp. nats. un-t im. Vasylia Stefanyka". Ivano-Frankivsk, 2014. 200 s.
4. Zhuhan N. A. Leksyka tkatstva v serednonaddniprianskykh hovirkakh : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. Cherkasy, 2019. 20 s.
5. Martynova H. I. Do problemy zistavnosti leksychnykh odynyts u prostori y chasi // Dialekty v synkhronii ta diakhronii. Transformatsiia dialektnoho kontynuumu i problemy linhvokolohii / Vidp. red. P. Yu. Hrytsenko. Kyiv : KMM, 2017. 518 s.
6. Martynova H. I. Linhvistychna heohrafiia Pravoberezhnoi Cherkashchyny. Cherkasy, 2000.
7. Nepyivoda F. A. Iz sposterezhen nad silskohospodarskoiu leksykoiu v hovirkakh Cherkashchyny // Pratsi XX Respublikanskoï dialektolohichnoi narady. Kyiv : Vydavnytstvo AN URSSR, 1961. S. 90–94.
8. Ocheretnyi A. D. Hovirky Umanskoho raionu Cherkaskoi oblasti : dys. kand. filol. nauk / Kyivskiy derzhavnyi pedahohichnyi instytut imeni O. M. Horkoho. Kyiv, 1957. 252 s.
9. Tyshchenko T. M. Podilsko-serednonaddniprianske sumizhzhia u svitli izohlos : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01. Kyiv, 2003. 19 s.
10. Shcherbina T. V. Serednonaddnipriansko-stepove dialektne porubizhzhia: u svitli izohlos : dys... kand. filol. nauk : 10.02.01. Natsionalna akademiia nauk Ukrainy. Kyiv, 2003. 534 s.

Бобер Тетяна Борисівна, аспірантка кафедри українського мовознавства та прикладної лінгвістики Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (Україна).

Бобер Татьяна Борисовна, аспірантка кафедри українського язукознавства и прикладной лингвистики Черкаского национального университета имени Богдана Хмельницкого (Украина).

Bober Tatiana Borysivna, Postgraduate student of the Department of Ukrainian Linguistics and Applied Linguistics of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy (Ukraine).

Стаття надійшла: 12.11.2019

Статтю прийнято до друку: 19.11.2019

УДК 81'282(038)

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-81-95

МАТЕРІАЛИ ДО СЛОВНИКА ГОВІРКИ СЕЛА ПІЩАНИЙ БРІД ДОБРОВЕЛИЧКІВСЬКОГО РАЙОНУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ. А

Тетяна Громко

Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка
Україна, м. Кропивницький, вул. Шевченка, 1
e-mail: gromkotv@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4661-4302

У статті запропоновано фрагмент словника говірки села Піщаний БріД Добровеличківського району Кіровоградської області (Центральна Україна) як продовження сучасних підходів до лексикографічного опрацювання лексики мовлення мешканців одного населеного пункту. Разом з апелювальною лексикою в словник уведено й оніми (вуличні прізвиська, мікротопоніми, топоніми, клички тварин), а також фразеологізми, узвичасні вислови. Стаття є першою спробою введення до наукового обігу діалектних слів говірки, які починаються на літеру А. Кожна словникова стаття ілюстрована максимальною кількістю значень, зафіксованих у говірці, прикладів-цитат із розмовного діалектного мовлення, особливо при тих значеннях, які можуть відрізнятися від значень певної лексеми в літературній мові.

Ключові слова: українська діалектологія, словник, лексикографія, фразеологізм, діалектне мовлення, говірка, село Піщаний БріД.

МАТЕРИАЛЫ К СЛОВАРЮ ГОВОРА СЕЛА ПЕСЧАНЫЙ БРОД ДОБРОВЕЛИЧКОВСКОГО РАЙОНА КИРОВОГРАДСКОЙ ОБЛАСТИ. А

Татьяна Громко

Центральноукраинский государственный педагогический
университет имени Владимира Винниченко
Украина, г. Кропивницкий, ул. Шевченко, 1
e-mail: gromkotv@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4661-4302

В статье предложен фрагмент словаря говора села Песчаный Брод Добровеличковского района Кировоградской области (Центральная Украина) как продолжение современных подходов к лексикографической обработке лексики речи жителей одного населенного пункта. Вместе с апеллятивной лексикой в словарь введено и оним (уличные прозвища, микротопонимы, топонимы, клички животных), а также фразеологизмы, общепринятые выражения. Статья представляет собой первую попытку введения в научный оборот диалектных слов говора, которые начинаются буквой А. Каждая словарная статья иллюстрирована максимальным количеством значений, зафиксированных в говоре, примеров-цитат из разговорной диалектной речи, особенно в тех значениях, которые могут отличаться от значений определенной лексеми в литературном языке.

Ключевые слова: украинская диалектология, словарь, лексикография, фразеологизм, диалектное явление, говор, село Песчаный Брод.

**MATERIALS TO THE DICTIONARY OF PATOIS OF PISHCHANYI BRID
VILLAGE OF DOBROVELYCHKIVSKYI RAION OF KIROVOHRAD OBLAST. A**

Tetiana Hromko

Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University
Shevchenko Str., 1, Kropivnitsky, Ukraine
e-mail: gromkotv@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4661-4302

Introduction. *Description of vocabulary in the form of dictionaries, though an increasingly important activity in Ukrainian dialectology, is not systematic. The problem in this direction is still the lack of a theoretical basis for compiling this type of dialect dictionaries, unifying the description and stratigraphy of lexicographic works.*

Purpose. *The purpose of the article is to present the vocabulary of modern speech of the inhabitants of one village as fully as possible. The Central Ukrainian region, in particular Kirovohrad Oblast, is poorly researched in dialectical terms, with the exception of our studies of the geographical vocabulary of Central Ukraine – “Dictionary of folk geographical terms of Kirovohrad region” (Kyiv – Kirovograd 1999) and the monograph “Semantic features of folk geographical terminology of the Ukrainian language” (Kirovograd, 2000). The above fact determines the urgency of the problem.*

Methods. *Descriptive, structural, techniques of functional-semantic analysis.*

Results. *The village is located on the banks of the river Chornyy Tashlyk. It was founded by Moscow, Kaluga and Chernihiv provinces natives on the border of the Novoslobid Cossack Regiment as a settlement in the 1950s. Subsequently, it became a military settlement, and the peasants were mainly engaged in agriculture. The history of the village demonstrates the peasants’ protests against the occupation regimes, the migration of the population, the participation of the locals in all events of the state, and the active development of local rural infrastructure, among others.*

A fragment of the vocabulary of the village of Pishchanyi Brid of the Dobrovelychkivskiyi Raion of Kirovohrad Oblast (Central Ukraine) is proposed as a continuation of modern approaches to the lexicographic elaboration of the vocabulary of speech of the inhabitants of one settlement.

Each vocabulary article is illustrated with the maximum number of values, recorded in the speech, examples of quotations from spoken dialect, especially at those values, that may differ from the values of a given token in literary language. The register words are in bold in Ukrainian alphabet without extra emphasis. After the word in square brackets, transcription with the obligatory emphasis and other audio features of the tokens are given.

Phonetic phenomena are recorded in the speech: palatalization, substitutions, especially in words of foreign origin. The lexemes are also of interest from a morphological point of view. If the word is ambiguous, all the meanings of the tokens known to the author are stated. These values are separated by Arabic numerals. Together with the appellative vocabulary, the dictionary (street names, microtoponyms, toponyms, animal names), phraseology and common words were also introduced into the dictionary.

Originality. *The article is the first attempt to introduce dialect words to the scientific dialect beginning with the letter A. The author of the article, originally from Pishchanyi Brid, began to write down the materials in the filing cabinet, text file for the proposed dictionary in 1990. This, in her words, is an attempt to “write a dialectical picture of her village”.*

Keywords: *Ukrainian dialectology, dictionary, lexicography, phraseology, dialect fact, dialectal speech, Pishchanyi Brid village.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Дескрипція говірки у формі словників, хоча й має здобутки в українській діалектології, однак не є системною. Проте такі описи, і як зазначають мовознавці [11, с. 79], і на наше переконання, є перспективною ділянкою наукової роботи. Проблематичними в цьому напрямі досі залишається відсутність теоретичного підґрунтя для укладання такого типу діалектних словників, уніфікації опису та стратиграфії лексикографічних праць.

Аналіз досліджень цієї проблеми. В Україні традиція вивчати окремі говірки досить давня (див., напр.: [9; 10; 2]). Сьогодні можна констатувати її відновлення, продовження, активний розвиток. В останні роки опубліковано низку словників, які віддзеркалюють мовлення носіїв окремої говірки: це відомі словники [14], а також численні постатейні лексикографічні дописи «Лексика села Стриганці як об’єкт лексикографічного опрацювання» [12]. Вони спонукають інших українських діалектологів до формування кадастру загальнономовного діалектного словника [15, с. 83].

Теоретичні засади з докладним аналізом лексикографічних праць, які висвітлюють специфічні особливості окремих говірок, здійснено в статті К. Глуховцевої «Говірка як об’єкт діалектологічних досліджень» [1]. Характеристику окремих діалектних словників такого типу подала Н. Хобзей у розвідці «Сучасне українське діалектне словництво» [16].

Мета статті – якнайповніше представити лексику сучасного мовлення мешканців одного села. У зв’язку з поставленою метою визначено такі завдання: а) у межах кожної словникової статті подавати фонетичний запис, за зразком словників І. Сабадоша [14] та Остахів [11; 12]; б) словникові статті, за окремими винятками, супроводжувати цитатами із розмовного мовлення, які містять достатній для розуміння значення реєстрового слова контекст; в) до словника, крім повнозначних слів, подати службові частини мови та вигуки, зафіксовані в говірці; г) разом із апелятивною лексикою у словник ввести й оніми: імена, прізвища, вуличні прізвиська, мікротопоніми; д) подавати в словнику максимальну кількість місцевих фразеологізмів та узвичаєних висловів, розшифровуючи значення кожного із них.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об’єктом дослідження обрано говірку села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області, що локалізована в північно-західній частині степового говору південно-східного наріччя України. Це й відрізняє її від попередніх дескрипцій. Адже центральноукраїнський регіон, зокрема Кіровоградська область, є малодослідженим у діалектологічному відношенні.

Село розташоване на березі річки Чорний Ташлик, за 16 км від районного центру селища Добровеличківка, за 72 км від обласного центру м. Кропивницького, за 9 км від залізничної станції Помічної. Територія сучасного села із часу виникнення Нової Січі входила до складу Буго-Гардівської паланки, що межувала з польським кордоном. Бродом через Чорний Ташлик гайдамаки переправлялися на Правобережну Україну для боротьби з польською шляхтою [8, с. 245]. На кордоні Новослобідського козацького полку. У 50-х роках XVIII ст. вихідці з Московської, Калузької та Чернігівської губерній заснували тоді слободу Піщаний Брід. Перша офіційна згадка про Піщаний Брід датована 1764 роком, коли він

увійшов до складу Єлисаветинської провінції новоутвореної Новоросійської губернії [8, с. 245]. Населення шанця, як відтоді стала іменуватися слобода, було включено до Єлисаветградського пікінерського полку. Шанець поділявся на сотні, або кутки: Шламбове, Метанівка, Сірівчина й Циганка. Два останні збереглися й до нині у формах *Сірівщина* й *Циганка*.

Після ліквідації військових поселень жителів Піщаного Броду перевели до розряду земельних селян. Історія села демонструє і виступи селян проти окупаційних режимів (наприклад, родом звідси була дружина Нестора Махна Галина Кузьменко), і міграцію населення зі свого населеного пункту, а також приїзд сюди молдаван і гагаузів 40-і роки ХХ ст., й участь місцевих жителів у всіх подіях держави (перша та друга світові війни, сучасні події на Сході України), й активний завжди розвиток місцевої сільської інфраструктури (з 1894 року перша земська 2-класна церковнопарафіальна школа з бібліотекою, а з 1902 року – лікарня; 30–50-і роки – мостобудівництво, електростанція, поштове відділення, ряд комунально-побутових приміщень та культурно-освітніх закладів, 70-і – відкриття спеціалізованої допоміжної школи-інтернату, 90-і – аграрний лицей) та багато іншого.

Життя піщанобродців, а що цікаво для нас, їхню говірку, на жаль, досі ніхто не описував, за винятком наших одиничних розвідок [4], з дочкою-школяркою Є. Громко [3], а також в контексті наших досліджень географічної лексики Центральної України – «Словник народних географічних термінів Кіровоградщини» (1999) [5] та монографії «Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини)» (Кіровоград, 2000) [6], що й визначає **актуальність** проблеми.

Варто зауважити, що селяни відкриті до спілкування, виявляють себе як надзвичайно цікаві співрозмовники, що мають почасти свої характери. Вони завжди були патріотами свого села, повноцінними особистостями й колоритними мовцями. Вони зберігають пам'ять про свої роди, своє коріння і намагаються передати ці знання нащадкам, зберегти традиції, навіть якщо вони привезені. Водночас вони відкриті до світу, до досягнень науково-технічного розвитку, сприймають усе нове і прагнуть іти в ногу із часом, із поступом.

Автор статті, родом із Піщаного Броду, почала записувати матеріали до картотеки, текстотеки для пропонованого словника з 1990 року. Мотивом перших записів було поповнення сімейного архіву за запропованою «Програмою для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови» Й. Дзєндзелівського [7] (на жаль, село не увійшло до переліку населених пунктів Кіровоградщини, обов'язкових для збирання діалектного матеріалу в рамках тогочасної діалектологічної практики Кіровоградського державного педагогічного інституту ім. О. С. Пушкіна [13]); пізніше – це спроба «написання діалектологічної картини свого села» (Т. Г.), а останнє десятиліття – це практично безперевна робота зі збору матеріалу всіма способами, засобами, методиками (наприклад, [МСУГ (Громко, 2017)]), актуальними для української діалектологічної науки в наш час.

Через відсутність на початках нашої роботи технічних засобів (магнітофонів, диктофонів), записи здійснювалися графічно, фонетичною транскрипцією. Тому вважаємо за потрібне опублікування всіх зібраних нами в різний час матеріалів до Словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. Реєстром слів на букву «А», як ще робили Р. Осташ та Л. Осташ [12], розпочнемо виклад словника говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області.

Структура словникової статті

Реєстрові слова подано великими літерами жирним шрифтом за українською абеткою

без надрядкового наголосу. Після реєстрового слова в квадратних дужках наведено транскрипцію з обов'язковим позначенням наголосу та інших звукових особливостей лексеми.

У говірці ненаголошені звуки [e], [u] звучать невиразно, часто наближаючись або й переходячи до [i], [i], [e]. Зафіксовані також явища: акання, палаталізації [p]: АРИНДАТОРЬ [арин'датор'] «Орендар», субституції АХТОБУЗ [ах'тобуз], АФТОБУС [аф'тобус] та інші фонетичні явища, особливо в словах іншомовного походження: АПЕНДИЦІТ [апи'ндиц'іт], АМПИДИЦІТ [ампи'диц'іт], АЛЄЯ [ал'ейа], які становлять інтерес як з фонетичного, так і з морфологічного погляду – АЛЮМІНЬ [ал'ум'ін'], 'а, ж., рідко; АДРИСЬ [адрис'], а, ж., рідко. Адреса. Після квадратних дужок подано ремарки: для іменника – вказівка на закінчення родового відмінка однини, вказівка на рід (ч., ж., с., при іменникові спільного роду – сп. р.); для дієслова – вказівка фрагменту фіналі закінчення 1-ї та 2-ї особи однини та на вид (док., недок.); для прикметника – вказівка на частиномовну належність. Прикметники подано у формі чоловічого роду, після того через коми вказано закінчення жіночого та середнього родів; для інших частин мови – вказівка на частиномовну належність, типи, розряди. Якщо слово багатозначне, викладено всі відомі автору значення лексеми. Ці значення відокремлено арабськими цифрами, а також до словникової статті уведено фразеологічні одиниці й узвичаєні вислови: АМЕРИКАНКА [амери'канка], и, ж. 1. Жін. до АМЕРИКАНИЦЬ. ♦ Як американка – яскрава. 2. Сорт картоплі з рожевою шкіркою. 3. перен. Коротка кофтинка, популярна у 80-х роках минулого століття. Уї амери'канках на 'танц'і й'дут' д'іу'ки.; АНЬКИН [ан'кин], а, е, прикм. Який належить або властивий Аньці. Див. АНЬКА. ▲ Анькина душа – безчесна людина. ▲ Анькин хлопець – невизначений чоловік, невідома людина. Омоніми подано в окремих статтях із числовим позначенням індексу праворуч: АБИ¹ [а'би], спол. 1. підр. умови. Якби. 2. підр. допуст. Хоча б, хоч би. 3. підр. мети. Щоб. АБИ² [а'би], част. 1. Щоб. ♦ Аби день до вечора [робити] – [працювати] знічев'я, відбуваючи. 2. Хай, нехай. Усі умовні скорочення подано окремим списком.

Умовні скорочення

вл. н. – власна назва; вул. – вуличне; див. – дивись; дит. – дитяче мовлення; дієприкм. – дієприкметник; док. – доконаний вид; ж. – жіночий рід; жарт. – жартівливе; згруб. – згрубіле; змениш.-пестл. – зменшувально-пестливе; мн. – множина; недок. – недоконаний вид; перен. – переносне значення; пестл. – пестливе; порядк. – порядковий; прикм. – прикметник; присл. – прислівник; с. – середній рід; ч. – чоловічий рід; числ. – числівник; ♦ – фразеологічні одиниці; ▲ – узвичаєні вислови.

А

А¹ [а]. Назва першої букви українського алфавіту. ♦ Од А до Я – від початку (події) до кінця. П'і'д'іт'/ку'ма/ до них на с'вайбу/ і шоб розка'зали ме'н'і/ од А до Я/ йак було.

А² [а], спол. протист. А. Ку'ма лайіт' йо'го/ а в'ін с'пит' со'б'і.

А-А [а-а!], виг., дит. Уживається при заколисуванні дитини.

АБАЗУР [аба'жур], а, ч. Люстра. Ку'пила 'л'устру на три 'ланпоч'к'і.

АБИ¹ [а'би], спол. 1. підр. умови. Якби. А'би здо'ровл'а/ з'рош'і 'будут'. 2. підр. допуст. Хоча б, хоч би. А'би 'д'іти 'виросли/ то 'легч'е було б. 3. підр. мети. Щоб. А'би ди'тина не 'плакала/ воз'ми йі на 'руки. А'би ж'т'іки ж'усе було же ж нор'мал'но.

АБИ² [а'би], част. 1. Щоб. А'би те'бе та ї ли'ха го'дина поб'рала! (прокльон). ♦ Аби день до вечора [робити] – [працювати] знічев'я, відбуваючи. 'Робл'ат' а'би 'ден' до 'веч'ора. 2. Хай, нехай. А'би во'но гет' не так/ ро'би/ йак 'кажут'.

АБИРКОСИ [абир¹коси], *мн.* Лісосмуга із дикими абрикосами [МСУГ (Громко, 2017), с. 206].

А-БИРЬ [а¹бир'!], *виг.* Для відганяння овець. *А¹бир'!/ А¹бир'!/ Бач'у/ шо голонд'і!*

АБИРЬКОСА [абир'коса], *и, ж., бот.* Див. **АБРИКОСА** *Абир'кос поўно/ т'іки дич'ки/ косточ'ка ни одлуш'пуйіц'а од м'йакот'і.*

А-БИРЯ [а¹бир'а!], *виг.* Для відганяння овець, ягнят. *А¹бир'а оц':уда!*

АБИРЯТИ [абир'рати], *р'айу, р'айш, недок.* Відганяти (овець). *Йа абир'рала йім/ абир'рала/ а во'ни сто'йат'/ йак у'копан'і.*

АБИШО [а¹бишо], *присл.* Як-небудь. *А¹бишо робит' // лодир'/ можна ска'зат'.*

АБО-АБО [а¹бо-або], *присл.* На вибір. *Р'ішай/ р'обиш ч'и н'е/ або-або.*

АБРИКОСА [абри¹коса], *и, ж., бот.* Абрикос звичайний, *Armeniaca vulgaris* Lam. *Абрикос у ц'ом год'і шос' мало.*

АБРОЗІЯ [аб¹роз'ія], *йі, ж., бот., рідко.* Див. **АМБРОЗІЯ.** *Д'ід лист'а аброз'ійі сушит'/ шоб йади сво'йі зр'обит'/ од коло'рац'кого жу'ка.*

АБУКА [абука], *и, ж., дит.* Яблуко. *Даї дит'і абуки!*

АВА [ава], *и, ж., дит.* Собака. *Каї! Там ава!*

АВАНС [а¹ванс], *а, ч. 1.* Аванс. *Потратила вес' а'ванс. 2.* Позичка. *У'матер'і а'ванс у'з'ала.*

АВАРІЯ [а¹вар'ія], *йі, ж. 1.* Аварія. *На у'злу коло аўтостації та'ка велика а'варія. 2.* перен., *дит.* Прикрий випадок. *Не до'б'ігла до горш'ка/ а'вар'ія слух'илас'.*

АВГУСТ [аўгуст], *а, ч.* Серпень. *У'аўгус'т'і ро'диўс'а Ва'л'ер'іі.*

АВГУСТОВСЬКИЙ [аўгустоўс'кий], *а, е, прикм.* Серпневий; який народився в серпні. Див. **АВГУСТ.** *Кро'л'і о'ц'і с'лаб'ін'к'і/ аўгустоўс'к'і.*

АВСКІНША [А¹в'екінша], *і, ж. 1.* *вл. н.* Прізвисько жінки Авекін. *А¹в'екінша не майє дітей. 2.* *вл. н., ваконім.* Кличка корови, у якої господарка **АВСКІНША** *1.* *Йа А¹в'ек'інішину л'ублу див'иц'а/ із д'ругих ко'р'іу/ ч'іста та'ка/ у'хожина.*

АВО [аво], *дит., присл.* Ось тут (у грі в піжмурки). *А'во во'на!* (до дитини).

АВОСЬКА [авос'ка], *и, ж.* Сітка для перенесення овочів. *У'авос'к'і ж у'се видно/ шо не'сеи.*

АВТОМАТ [аўто¹мат], *а, ж.* Автоматичний пристрій. *Це те'пер у'же/ і ма'шинка аўто¹мат/ і м'ясо'рубка.*

АВТОМАШИНА [аўтома¹шина], *и, ж.* Машина. *При'їхали д'іти й'її/ та'к'і ба'гат'і/ на аўтома'шин'і/ з Йужноук'райін'с'кого.*

АВТОР [автор], *а, ч., мн.* [аўтор'і]. Автор. *Там/ ка'жис'/ два ав'торі/ у'ц'і к'нижк'і.*

А-ВУР [авур!], *виг.* Для відганяння голубів. *А'вур!/ гон'у йіх/ а во'ни сво'йі/ ну/ голуби/ дика ж н'таха.*

АГА [ага], *част. ствердж.* Так. *Г'деи? – А'га.*

А-ГАЙ-ГАЙ [а-гаї-гаї!], *виг.* Для відганяння хижих птахів від курей, курчат, коли відходять на велику віддаль, або попереджають про наближення небезпеки. *Та'ке шос'/ нач'е о'рел/ ч'і шо/ при'ле'т'іло// а йа кри'ч'у йо'му/ а-гаї-гаї!/ шоб же'ж не у'фа'тило кур'ч'а йа'ке.*

А-ГИЛЬ [а-гил'!], *виг.* Для відганяння гусей, качок. *А-гил'!/ б'ісов'і гуси// це Шу'рин'і/ та'к'і с'ил'н'і з'обами/ шо аж моркву пови'р'ивали на го'род'і.*

А-ГИЛЯ [а-гил'а!], *виг.* Для відганяння гусей, качок. *А-гил'а!/ настис' і д'ім/ за во'рота. Йа о'то р'ано/ а-гил'а!/ вигнала йіх [гусей] на р'іч'ку/ і во'ни аж у об'ід і дут' до'хати.*

АГРАНОМ [агра|ном], а, ч. Агроном. *Приїшоу агра|номом у кол|госп/ так і проро|биу*
сорок год.

АГРАНОМША [агра|ном], а, ж. 1. Жінка-агроном. *Агра|номшою важко бут'/ одн'і ж*
мужи|ки кру|гом. 2. Дружина агронома. *Ус'і у|дови/ а |Шура агро|номша.*

АГРУС [а|грус], а, ч., бот. Агрус. Див. **АГРУС**.

АГРУС [а|грус], а, ч., бот. Агрус, Ribes uva-crispa.

АГУ [агу!], дит., виг. Для загравання до дитини, для прохання посміятися разом. *Агу!*
До |нейі/ а во|на/ пр'ам ру|гоч'е.

А-ГУШ [а-гуш!], виг. Для відганяння лоша́т. *А-гуш! до ло|шати кри|ч'али/ бо*
б'і|жит' же ж/ ко|бил'і н'р'амо н'ід но|гами/ не пон'і|має.

АГРУС [а|грус], а, ч., бот. Агрус, Ribes grossularia L. *І|агрус |кажут'/ і|агрус// хто йак*
хоч'е/ так і зве йо|го.

АД¹ [ад], а, ж. Пекло. *У ад |п'ідеши за б'рехн'і.*

АД² [ад!], виг. Геть. *Ад! од |нейі/ во|на ж ма|нен'ка!*

АДЕС [А|дес], у, ч., топонім. Одеса. Див. **АДЕСА**. *Наш |Кол'а по|йїхау у |А|дес/*
мото|цикол куп'л'ат'. До |А|десу от'с'уда/ к'і|лометр'іу сто н'ід'і|с'ат |будит'/ йак'шо |ч'ериз
пол'а.

АДЕСА [А|деса], и, ж., топонім., рідко. Одеса. *Уу |А|десу посту|пайут/ шоб на*
йу|ристу.

АДЖЬАКИЙ [а|дж'акій], а, е, займ. вказ., зневажл. Отакий. *|Адж'акій ока|заує'а!*

АДИ [а|ди!], виг. Дивись. *Ади! / ади!// н'р'амо |тише по |вулиц'і/ а ни їде. Ади! / меї!*
ти н'іш'ла/ а ко|ш'олку за|була гет'.

АДРИС [а|дрис], а, ч. Адреса. *Ни|ма об|ратн'ого |адри|са на н'іс'м'і.*

АДРИСЬ [а|дрис'], а, ж., рідко. Адреса. *А йа'|кий |адри|с' н'іх'то ни зна.*

АЕС [а|ес], а, ч. Атомна електростанція; від загальноновживаного АЕС. *На |а|ес'і |роб*
л'ат' об'ойе/ у |Йужноук|райінк'і.

АЖ¹ [аж], спол. Що. *Так наса|палас'а/ аж |руки н'ід'н'ат' не |можу.*

АЖ² [аж], част. підсил. ♦ **Аж гай гуде (робити)** – на повну силу, інтенсивно. *П'іш'ла*
р'обота/ |робл'ат'/ аж гай гуде. ♦ **Аж іскри сипляця (з когось)** – сердита людина. *Во|на/*
та|ка аз'і|йа/ шо н'р'амо |іскри з |нейі |сипл'ац'а. ♦ **Аж до неба** – дуже високо. *|Л'ізе на*
дра|бин'і/ аж до |неба. ♦ **Аж синій** – змерзлий. *Змерзли/ аж |син'і.* ♦ **Аж світиця** – тонкий.
Худий/ аж с'в'іти|ц'а.

АЖАЖ [аж|аж], присл. міри і ступ. Занадто. *|Перед с'вал'бойу прибе||рали у дво|рі*
аж|аж.

АЗЕЙБАРЖАНЕЦЬ [азе||бар|жанец'], 'а, ч. Людина родом з Азербайджану. Див.
АЗЕРБАЖАНЕЦЬ. *Азе||бар|жанец' з Добров'іл'іч'коуки.*

АЗЕР [азе||р], а, ч. Людина родом з Азербайджану. Див. **АЗЕРБАЖАНЕЦЬ**.
Шу|кайут' йа|когос' |азе||ра.

АЗЕРБАЖАНЕЦЬ [азе||рба|жанец'], 'а, ч. Людина родом з Азербайджану. *|Хату*
ку|пили йа|кіс' азе||рба|жанц'і.

АЗІЯ [аз'і|йа], йі, ж., зруб. Зла, сварлива жінка. *Він спок'оїній/ а во|на/ та|ка аз'і|йа/*
шо н'р'амо |іскри з |нейі |сипл'ац'а.

АЗІЯКА [аз'і|йака], и, сп., зруб. Зла людина. *А його брат/ було/ аз'і|йака/ |т'іки*
|пакосц'і |робе су|сід'ам. ♦ **Азіяцький син** – злодій. *Аз'і|йац'кий син/ ну ни випрау|л'айіц'а//*
т'ур'ми йо|му/ видно/ |мало.

АЗІЯТ [аз'іят], а, ч. Людина з Азії; кореєць, китаєць; азіат; представник монголоїдної раси. *Йа'к'іс' аз'іяти у́з'али'поле/цибул'у'б'ілу ви'рошич'уват'.*

АКАПИС [акапис], а, ч., ірон. Мораль; повчання. *'Помн'у'бат'ковий'акапис/шо т'реба'іти'ї не спи'н'ац'а.* ♦ **Читати акапис** – виховувати; висповідувати, лаяти. *Було'ц'ілу н'іч'йо'му'акапис'чи'тайу/шоб ни ти'.*

АКАЦІЙКИ [акац'ійки], йок, мн. Зарослі дерев (акації). Див. також **АКАЦІЯ**. У *Фрунз'і* [куток села] *йак жи'ли/то там/акац'ійки та'к'і були/ч'ериз до'рогу од'хати.*

АКАЦІЇ [акац'іі], мн., Зарослі дерев (акації). Див. також **АКАЦІЯ 1, 3**. *Ста'ре к'ладовищ'е перетво'рило'с' у'акац'іі/усе зарос'ло.*

АКАЦІЯ [акац'ія], ії, ж., 1. Акація, *Asacia repinervis*. 2. буд. Матеріал з дерева акації. *'Посл'і во'їни/йак ст'ройіли'с'/то'л'еса/не було де у́з'ат'/то б'рали'акац'ію//кре'ве/а шо ж з'робиш? 3. Зарослі дерев (акації); [СНГТ К, с. 14; МСУГ (Громко, 2017), с. 206–207]. Див. **ОКАЦІЯ**. 4. Насадження високих дерев із білими квітками; насадження кущів акації з жовтими квітками. *Там із'парку'т'іки'акац'іія'мала ос'талас'.* [МСУГ (Громко, 2017), с. 206–207].*

А-КАЧІ [а-кач'і!], виг. Для підкликання качок. *'Сипл'у конб'і'корму'йім/а-кач'і! б'і'ж'ат'/го'лодн'і.*

АКИ [аки], мн., збірн. Учні класу А старшої школи. *Це'нтро'в'і/з'Першого'т'райн'а/аки//з'дру'гих'школ/з'Шеу'ч'енка/з'Пу'т'і/то'беки.*

А-КИШ [а-киш!], виг. Для відганяння курей. *А-киш! а-киш! де там? гребут'/гади/а ни'кур'і/до'води.*

А-КИША [а-киша!], виг. Для відганяння курей. *А-киша! Кажу/йак до'поро'с'ач'ої'каш'і'л'ізут'ну/не'можна'остудит'/бі'з'курей'не ос'в'ати'ц'а.*

А-КОЗЬ [а-коз'!], виг. Для підкликання кіз. *Баба'Йел'ка'к'із з'двац'ат' мала//тага'їе'йіх//а-коз'! а-коз'!*

А-КОСЬ [а-кос'!], виг. Для підганяння лошади, яке супроводжує підводу. *У'же'ч'уйім/ше з'пово'рота/шо'Пе'рехрист'йіде/о'цей'кон'ух/з'Кри'кунки [колишнє сусіднє село]//а-кос'! кри'ч'ит'бо'ше'ї з'ло'шам.*

АКСАКАЛ [акса'кал], а, ч. Кавказець, горець. ♦ **Як аксакал** – міра натягання шапки (на очі). *Г'реба/шоб'лоб'видний'бу'ї//а'то'на'т'агнут'/о'ч'еї'не'видно/йак'акса'кали.*

АКУРАТ [акурат], присл. 1. Саме так, якраз. *Аку'рат'так'і'виши'вала'бол'гарс'ким'х'рестиком/йак'т'ітка'Дус'а'у'ч'ила.* 2. Щойно. *При'го'тові'ла'на'ст'іл/аку'рат'при'їш'ли.*

АКУРАТИСТ [акура'т'іст], а. Охайний, який дотримується чистоти і порядку.

АКУРАТИСТКА [акура'т'істка], а. Жін. до **АКУРАТИСТ**. *У'бол'ниці'медсест'рою'робе/то'та'ка'акура'т'істка//усе'вимите/наг'лад'ане.*

АКУРАТНИЙ [аку'ратний], а, е, прикм. Охайний, який дотримується чистоти і порядку. *Чоло'в'ік'аку'ратний.* Див. також **АКУРАТИСТ**.

А-КУРІ [а-кур'і!], виг. Для виганяння всіх курей із сараю. *'Рано'йім/а-кур'і! пове'ходи'є'ли! ни'ма'ч'ім'дихат'у'са'райі/а-кур'і!*

АЛА! [ала!], виг. Репетування. *'Ала'те'л'а'п'ідзи'вайут'а-луч'!*

АЛАЛАТИ [ала'лати], айу, айш, недок. 1. Репетувати, заважати криком. *П'ід'бол'ниці'о'йу'ган'айут'і'ала'лайут'/а'бол'н'і'у'же'спл'ат'.* 2. Репетування про допомогу. *Во'на/б'едн'ін'ка/ала'лала'на'у'се'поле.*

АЛЄЙКА [ал'ейка], и, ж. Смуга кущів [МСУГ(Громко,2017), с.207].

АЛЄЯ [ал'ейя], йі, ж. Смуга дерев [МСУГ(Громко,2017), с.207].

АЛИЧА [алич'а], і, ж. Зарості дерев, лісосмуга аличі в полі [МСУГ (Громко, 2017), с. 206].

АЛІМНІЙОВИЙ [ал'і'м'ін'овий], а, е, *прикм.* Алюмінійовий (посуд). *Ал'ум'ін'ове в'ід'ро.*

АЛКАНАВТ [алка'наўт], а, ч., *жарт.* П'яниця. *Коло ч'аї'ноїї си'дит о'дин алка'наўт/ ўже пі'д:атиї.*

АЛКАШ [ал'каш], а, ч., *жарт.* П'яниця. *У пар'ку/ п'ід куш'ч'ами ал'каш спит.*

АЛКАШНЯ [алкаш'н'а], і, ж., *збірн., знев.* П'яниці. *До 'нейі/ ўс'а алкаш'н'а с'ходе"ц'а/ водку куп'л'а.*

АЛКИНА [Алкина], ойі, *прикм. типу, вл. н., ваконім.* Кличка корови, у якої господарка Алка [В ПБ, с.56].

АЛКОГОЛІК [алко'гол'ік], а, ч. П'яниця; людина, яка зловживає алкогольними напоями.

АЛКОГОЛІЧКА [алко'гол'іч'ка], а, ч. Жін. до **АЛКОГОЛІК**. *Вал'айіц'а під за'бором/ ц'а алко'гол'іч'ка.*

А-ЛУЧ! [а-л'уч'!], *виг.* Для підкликання теляти. *А 'те"л'а п'ідзи'вайут' а-л'уч'!*

А-ЛУЧ-ЛУЧКИ! [а-л'уч-л'учки!], *виг.* Для підкликання телят. *Це на 'ферм'і/ кри'чу бу'ло/ а-л'уч'ки!/ те"л'атам/ а во'ни кол'госпн'і/ з'р'аз'н'і/ го'лодн'і.*

АЛЬОША [Ал'оша], і, ч., *ірон.* Нерозумна людина, йолоп. *Ти шо Ал'оша/ шо не пон'і'майіш?*

АЛЮМІНКА [ал'ум'інка], и, ж. Алюмінійовий посуд. *Йак ал'ум'інка/ то приго'р'айе.*

АЛЮМІНЬ [ал'ум'ін'н'], 'а, ж., *рідко.* Алюміній. *Каст'рул'ка та'ка з ал'ум'ін'і.*

АЛЯ-ЛЯ [ал'а-л'а!], *виг.* Звуконаслідування беззмістовного, довгого і надокучливого говоріння. *На 'лавоч'к'і/ увес' ден' / ал'а-л'а! / ал'а-л'а! / ни 'майут' шо ро'бит'.*

АЛЯЛЯКАТИ [ал'а'л'акати], айу, айіш, *недок.* Говорити беззмістовно, довго й надокучливо. *Г'ду на ро'боту/ ал'а'л'акайут' / з ро'боти/ зноў ал'а'л'акайут'.*

АМ [ам!], *виг., дит.* Для спонування дітей їсти. *Ам! / до'ц'а/ ам! / хо'роша/ 'мамина.*

АМАТЬ [амат'], амайу, амайіш, *недок., дит.* Їсти. *'Будиш 'амат'?*

АМБА [амба], ж., *незм.* 1. Кінець, загибель. *'Амба йо'му.* 2. *виг., жарг.* Кінець. *Кон'ч'аї ро'бит'! / 'Амба! / Ша'баш!*

АМБРОЗІЯ [амб'роз'ія], йі, ж. Амброзія, Ambrósia. *Су'шиў 'лис'т'а амб'роз'іі/ а тод'і пери^емел'уваў// добаў'л'аў шос' і кро'пиў жу'ка коло'рац'кого.*

АМЕРИКАНИЦЬ [амери^еканиц'], 'а, ч. 1. Чоловік родом з Америки. *Найшла со'б'і ч'оло'в'іка/ в'ін амери^еканиц'.* 2. *перен.* Предмет, виготовлений в Америці. *Шаўро'л'ет/ амери^еканиц'.*

АМЕРИКАНКА [амери^еканка], и, ж. 1. Жін. до **АМЕРИКАНИЦЬ**. ♦ **Як американка** – яскрава. *'Йарка та'ка по'мада/ разу'д'ета/ йак амери^еканка.* 2. Сорт картоплі з рожевою шкіркою. *Амери'канки ўкинули п'ят 'в'ідер.* 3. *перен.* Коротка кофтинка, популярна у 80-х роках минулого століття. *Уў амери'канках на 'танц'і і 'д'ут' д'іў'ки.*

АМОЖ [а'мож], *част., вст. слово.* Може. *При'де хот' на с'вайбу до 'доч'ки/ а'мож.*

АМПИДИЦТ [ампи^едиц'іт], а, ч., *рідко.* Апендицит. *Зро'биў йо'му Вал'сил' Ан'тонович' ампи^едиц'іт.*

АМУНІСТІЯ [амун'іс'т'ія], йі, ж., *рідко.* Амністія. *Не дож'даў амун'іс'т'іі/ ўмер.*

АНА [ана!], *виг.,* яким супроводжують биття когось. *Ана! то'б'і за те/ шо кур'ча з':іў.*

АНАНІЙ [анан'ій], йа, ч., перен. Дуже спокійний чоловік. *Тої/ з Пу'т'і [мікротопонім]/ та'кий у'же спо'коїний/ то А'нан'ій ка'зали на н'ого.*

АНБА [анба], ж., незм. Кінець. Див **АМБА 1**. *Анба йо'му/ і у'се.*

АНБРОЗІЯ [анб'роз'ія], йі, ж. Амброзія. Див. **АМБРОЗІЯ**. *Ран'ч'е 'ц'ойі анб'роз'ійі не було// дес' у шис'т'іди'с'атих во'на по'явилас'.*

АНГЕЛ [ангел], а, ч., рел. 1. Посланець Бога, ангел. ♦ **Перелетів ангел хату** – про настання спокою (в родині). *Нако'н'е'ц-то пере'лет'і'у' ангел на'шу хату.* 2. перен. Захисник, охоронець. *У'нейі ч'оло'в'ік 'ангел дл'а'нейі.* ♦ **Ангел-хранитель**. *Носит' в'і'кону йак 'ангела-хра'нител'а.* 3. перен. Спокійний, безтурботний, мовчазний чоловік. ♦ **Як ангел**. *Су'с'ід йак 'ангел.*

АНГЕЛЬСЬКИЙ [ангел'с'кий], а, е, рел. Прикм. до **АНГЕЛ 2**. ♦ **Ангельський характер**. *І'у'ди'тини то'же 'ангел'с'кий ха'рактер.*

АНГИНА [ан'гина], и, ж. Ангіна. *Ан'гини у'нейі 'ч'аст'і бу'ли/ то з'ланди 'вир'ізали.*

АНГЛІЙЧАНКА [англ'ійч'анка], и, ж. Учителька англійської мови. *У'дом'іку жи'ла англ'ійч'анка 'Райа.*

АНДАТРА [ан'датра], и, ж., зоол. Ондатра, *Ondatra zibethica*. *На Коси'н'і [мікропопонім] ан'дату'бач'іли.*

АНДЕЧКИ [анде'ч'ки], присл. Ось. *Анде'ч'ки во'на схо'валас'/ а йа йі'йі найш'ла.*

АНДРІЙЧУЧКА [А'ндр'ійчучка], и, ж. 1. вл. н.. Прізвисько жінки Андрійчук. *А'ндр'ійч'уч'ка 'коло т'раси жи'ве.* 2. вл. н., ваконім. Кличка корови, у якої господарка **АНДРІЙЧУЧКА 1**. *А'ндр'ійч'уч'ка знов у'т'ікла з че'ре'ди.*

АНИДОТ [ани'дот], а, ч. Анекдот. *Жиз'н'аний ани'дот.*

АНИ [ан'і], част. Аж ніяк. *Не йде у'гос'т'і до 'мене/ а'н'і не йде// ч'ос' 'серди'ц'а.*

АНИ-АНИ [ан'і], присл. Анітрохи. *Не с'ходить' з 'м'еста а'н'і-а'н'і.*

АННА [Анна], и, ж., вл. н., церк., христ. Свята Анна – матір Богородиці. ▲ **Аннин день** – свято на честь непорочного зачаття Св. Анною Св. Марії. *На 'Аннин 'де'н' у' Лисо'гору [с. Лиса Гора] у'церкву 'йіздили.*

АНОСЬ [ан'ос'], займ. вказ. *А'нос'/ 'т'іки 'ками'н'і ос'талис' од 'хати/ де 'Гал'а Мах'нова жи'ла.*

АНТОНОВИЧ [ан'тонович], а, ч., вл. н., фамільярне. Іменування місцевого заслуженого лікаря-хірурга Сидоренка Василя Антоновича. *Йа'кас' 'гула дес' у'з'алас'/ н'і'ду до Ан'тонович'а/ хай 'вир'іже.*

АНТРАЦІТ [антра'ц'іт], а, ч. Антрацит, сорт вугілля. *Антра'ц'іт да'вали 'т'іки інва'л'ідам і ве'те'ранам во'їни.*

АНУ [ану!], виг. Для проганяння когось. *А'ну! Оц' 'с'уда! Пови'лазили!*

АНУ-НУ [ану-ну!], виг. Для прохання щось розповісти. *Ану-ну!/ розка'жи/ шо там у'ч'ора було.*

АНЦИБОЛ [ан'цибол], а, ч. Зірвіголова, бешкетник. *Та'к'і бу'ли ма'лими ан'циболами/ та пови'рос'тали.* ♦ **Анцибольська душяра** – лайка бешкетників за особливі й неодноразові витівки. *Йак во'но у'ро'дилос'/ то во'но/ шо ни ро'би/ ан'цибол'с'ка ду'ш'ара.*

АНЦИХРИСТ [ан'цихрист], а, ч. 1. Людина, яка не вірить в Бога. *Дош'ч'і не їдут'/ бо ба'гато ан'цихрист'і у'ро'дилос'.* 2. Зірвіголова, шибеник. *То та'кий ан'цихрист/ шо хай Гос'под' 'милує.*

АНЬКА [Ан'ка], и, ж., вл. н., знев. Легковажна дівчина. ♦ **Як Анька [за поклони]** – несерйозно, легковажно. *При'на'лас'/ йак 'Ан'ка за пок'лони.*

АНЬКИН [ʼанʼкин], а, е, *прикм.* Який належить або властивий Аньці. Див. **АНЬКА**.
▲ Анькина душа – безчесна людина. *Порʼадушина/ йак ʼанʼкина душа*. **▲ Анькин хлопець** – невизначений чоловік, невідома людина. *Приʼї/жаў тут йа/кїсʼа/ ч·и нʼе// йак ʼанʼкин хлопець*.

АПЕНДИКОК [апи^енди|кок], а, ч., *жарг.* Апендицит. Див. **АПЕНДИЦІТ**. *То/бʼі ўже ʼвирʼізали апи^енди/кок?*

АПЕНДИЦІТ [апи^енди|цʼіт], а, ч. Апендицит. *Зр/обили йо/му апи^енди/цʼіт ў Добрʼі* [с-ще Добровеличківка].

АПОСТОЛ [а/постол], а, ч. Зображення святого. *А/постол Пет/ро*. **◆ Як апостол** – нерухома постава людини. *Не поше^у велицʼа/ йак а/постол/ стаў і сто/їтʼ*.

АПРЕЛЬ [ап/релʼ], а, ч. Квітень. *Уў ап/релʼ і ʼрозни/салисʼ ми*.

АПРЕЛЬКА [Ап/релʼка], и, *ж.* 1. *вл. н.*, вул. Прізвисько жінки, яка народилася у квітні. *Йа з Ап/релʼкойу ў од/нʼі ʼї/фермʼі до/їли ко/рʼіў*. 2. *вл. н.*, *вакон.* Кличка корови, у якої господарка **АПРЕЛЬКА** 1. *Ап/релʼка ў ч·ере/дʼі/перва ўсʼіг/да*.

АПРЕЛЬСЬКИЙ [ап/релʼсʼкїй], а, е, *прикм.* Який відбувається у квітні. Див. **АПРЕЛЬ**. **▲ Апрельський виводок** – *Кро/лʼі ў мене/ ап/релʼсʼкїй/виводок*.

АРАВА [а/рава], и, *ж.* Орава, юрба, натовп. *Ц/іла а/рава йде ў Ше^у/ч·енка* [мікротопонім] / *ў клуб на/танцʼі*.

АРАВОЮ [а/равойу], *незм.*, *присл. сп. дії.* Гуртом. *Х/лопцʼі а/равойу за/нейу/ходʼатʼ*.

АРБАЖІКА [арба/ж·іка], и, *ж.*, *бот.* Цибуля-сіянка. *Арба/ж·іку ʼбаноч·ками прода/їутʼ*.

АРГОНЯ [ар/гонʼїя], іїі, *ж.* Жоржина. *Йак к/рупна/ то ар/гонʼїя// а/мʼелка/ гʼіор/гʼін*.

АРИНДАРЬ [арин/дарʼ], а, ч. Орендар. Див. **АРИНДАТОРЬ**. *Арин/дарʼ стаў/ка*.

АРИНДАТОРЬ [арин/даторʼ], а, ч. Орендар. *Во/на продаўш/ч·ицʼа/ а вʼін арин/даторʼ мага/зʼіна*.

АРКАДІЙ [Ар/кадʼїй], а, ч., *вл. н.* Іменування місцевого майстровитого кравця. *Ар/кадʼїй к/ройіў і шч·і/таў ўсе у ш/вейні*. **▲ У Аркадія** – у швейній майстерні. *Де ʼшила п/лата? – У Ар/кадʼїя*.

АРКАНИТИ [ар/канити], нʼу, ниш, *недок.* 1. Робити аркан для ловіння коней. *Так ар/каниў/коней/ нʼіх/то не мʼіг так*. 2. Триножити коней мотузкою.

АРКУШИХА [Ар/кушиха], и, *ж.* Прізвисько місцевої продавчині одягу. *Кос/тʼум ʼКолі ў Ар/кушихи ку/пила/ дву/бортниї*.

АРНАУТКА [арна/утка], и, *ж.* Пшениця тверда, *Tritioum durum Deaf.* *Арна/утку ше з/разу ў кол/госп за/возили/ длʼа по/садки // а ти/пер ни/садʼатʼ та/ку*.

АРТАЧІТИСЬ [артач·ітисʼ], усʼ, ісʼа, *недок.* Чинити супротив, опиратися. *Мо/їа* [корова] *так ар/тач·іцʼа/ гетʼ ни/хоч·е і/ти*.

АРТЕЗІАН [артезʼїан], а, ч. Артезіанський колодязь [СНГТ К, с. 14].

АРТЕЛЬ [ар/тʼелʼ], і, *ж.* 1. Колгосп. *Ар/тʼелʼ і ч·и кол/госпи/ ни з/найу/ ми ʼтемнʼі бу/ли/ тʼіки шоб ро/били*. 2. Колектив з кількох колгоспників, які виконують різні польові роботи. *По пїатʼ тракто/рʼіў/ було та/ка ар/тʼелʼ*.

АРТИЗІАН [артизʼїан], а, ч. Артезіанський колодязь [СНГТ К, с. 14]. Див. **АРТЕЗІАН**.

АРХАРОВЦІ [ар/хароўцʼі], ів, *мн.*, *вл. н.* Прізвисько групи молодиків. *У/класʼі ў нас/ на двох х/лопцʼіў/ ар/хароўцʼі ч·осʼ ка/зали*.

АРШИН 1. *заст.* Міра довжини. *Набрала ма/терʼїї ар/шин ʼдесʼатʼ/ двʼінацʼатʼ*. 2. Невелика земельна ділянка. *Ар/шин ʼменшїй ч·ім гу/ктар*. 3. Прилад для вимірювання

земельної ділянки. *Приїшоу із с'іл'со'в'ета/ шоб ар'шином 'вим'ір'ат' го'род/ ми^е'жу/ і су'с'ід'ам/ і нам.*

АРЯ [a'p'a!], виг. 1. мисл. Для цькування собак. 2. Для відганяння собак. *Т'і'каї! А'р'а!*

АСВАЛЬТ [a'sval't], а, ч. 1. Асфальт. *Йак ас'вал'т у дво'р'і/ то ўже ни 'б'едн'і хазаї'ни.* 2. Двір із настеленим асфальтом. *Ха'рош дв'ір та'киї поха'з'аїс'к'і ўсе з'робл'ано ас'вал'т у дво'р'і* [МСУГ (Громко, 2017), с. 207]. 3. Дорога з твердим покриттям [МСУГ (Громко, 2017), с. 207].

АСВАЛЬТІРОВАНІЙ [асвалт'і'вал'т'і'рованій], а, е, дієприкм. пас. мин. ч. від **АСВАЛЬТІРОВАТЬ**. *Асвал'т'і'рованій дв'ір.*

АСВАЛЬТІРОВАТЬ [асвалт'і'вал'т'і'руват'], уйу, уйіш, недок. Асвальтувати. *Ў Ше'у'ч'енка* [мікротопонім] *йа'к'іс' гру'з'іни асвал'т'і'рували/ ше при Горба'ч'ову.*

АСІНА [Асіна], ойі, прикм. типу, вл. н., ваконім. Кличка корови, у якої господарка Ася [В ПБ, с.56].

АСМА [асма], и, ж., мед. Астма. 2. Задишка (не хвороба). *Проїшоу н'ід 'гору/ та'ка 'нач'е 'асма/ 'важко 'дихайу.*

АСМАТІК [ас'мат'ік], а, сп. Чоловік або жінка, хворі на астму. Див. **АСМА**. *Во'на ас'мат'ік була/ ўсе по бол'ни'ц'ах 'йізде.*

АСЬКА [Ас'ка], и, ж., вл. н., капронім. *Ба'сixa їде/ 'Ас'ка поне'ред'і/ і д'вац'ат коз за н'у.*

АТЛАСОВІЙ [ат'ласовій], а, е, прикм. Атласний, виготовлений з атласної тканини. *Ат'ласове од'і'йало. Ат'ласов'і 'л'енти.*

АТОМНА [атомна], ойі, субст. Атомна електростанція. Див. **АЕС**. *На 'атомн'і пра'ц'у'йут'.*

АТПРУСЬ [атп'рус'!], виг. Для проганяння котів.

АТРАЦІТ [атра'ц'іт], а, ч. Антрацит, сорт вугілля. Див. **АНТРАЦІТ**. *Атра'ц'іта ў'кину/ і до 'ранку 'тепло ў'хат'і.*

АТРУСЬ [ат'рус'!], виг. Для проганяння кролів.

АУЛ [а'ул], а, ч. Найдальший, найглухіший куток села. *Аж на а'ул'і жи'вут' / ту'ди/ н'ід 'Коколову* [колишне сусіднє село].

АФІРІСТ [аф'і'р'іст], а, ч. Аферист, злодій, обманщик. *Йа'к'иїс'а аф'і'р'іст хо'диў/ ка'заў/ шо страхо'ван'ііе.*

АФІША [аф'і'ша], і, ж. 1. Афіша. *'Л'он'а 'Д'інул* [місцевий художник-оформлювач] *та'к'і а'ф'іш'і мал'у'ваў / з к'і'на л'у'деї н'р'амо.* 2. Місце, де вивішували афіші. *'Коло к'луба од а'ф'іш'і най'крашч'е 'видно/ і с'ваїбу/ і па'рад.*

АФОН [афон], а, ч. Свята гора у Греції. ♦ **З Афону спустиця** – не знати чогось загальновідомого. *Ти шо/ з А'фону спус'тилас' / ўс'і ж з'найут'.*

АФТОБУС [аф'тобус], а, ч. Автобус.

АФТОБУСНА [аф'тобусна], ойі, ж., субст. Автобусна станція. *Поноч'і їдем на аф'тобусну.*

АФЬОРА [аф'ора], а, ч. Афера, злочин, обман. ♦ **Афьори крутити** – обманювати, повертати нечесні справи. *А'ф'ори ў мага'з'ін'і кру'тила.*

АХ [ах!], виг. 1. Для вираження незадоволення, обурення. *Ах! / ти та'ка-с'а'ка.* 2. Для вираження іронії, сарказму, насмішки *Ах! / ти ди'ви на 'нейі// н'р'амо н'і'ч'о йіі не ска'жи.*

АХНУТИ [ахнути], -ну, -ниш, док., ірон. Померти. *Йак ви тут? – Ше ни 'ахнула.*

АХ-ТІ-ТІ [ахт'і'т'і!], виг. від захоплення кимось, чимось. ♦ **Ахтіті який!** – Дуже гарний, захоплюючий.

АХТОБУЗ [ах¹тобуз], а, ч., рідко. Автобус. Див. ще **АФТОБУС**. *Поўний ах¹тобуз на¹биўс'а.*

АХТОМАТ [ахто¹мат], а, ч., рідко. 1. Автомат. *Ахто¹мат йе¹т'іки у войенру¹ка ў ш¹кол'і.* 2. Мисливська рушниця. *У моло¹дих ахто¹мат/а йа так.*

А-ЦІБА [а-ц¹'іба!], виг. Для відганяння собак. *А-ц¹'іба! Т'іч¹ка йа¹ка!*

АЦЬКА [ац'ка], и, ж., дит. Яблуко. *Ац'ку¹коч'у!*

АЧ [ач¹], част. Бачиш. *Ач¹ йа¹ка ти¹перич¹ки моло¹д'ож¹!*

АЧКА [ач¹ка], и, ж., дит. Собака. *Ач¹ка¹кус'а.*

АЧУ [ач¹у!], виг. Для відганяння свиней. *Ач¹у! на них! Ди¹ви!*

АЯК [а¹йак], част. ствердж. Авжеж. *А¹йак/т'іки так.*

АЯКЖЕШ [а¹йакжеш], част. Авжеж, звісно, так. *П'і¹ду/а¹йакжеш п'і¹ду.*

АЯКЖИЖ [а¹йакжиж], част. ствердж. Авжеж. Див. **АЯКЖЕШ**. *А¹йакжеш/ў три¹ноч'і ста¹вали.*

А-Я-Я [а-йа-йа!], виг. Для присоромлення кого-небудь. *А-йа-йа! Йак тобі ни стидно.*

А-Я-ЯЙ [а-йа-йаї!], виг. Для присоромлення кого-небудь. Див. **А-Я-Я**. *А-йа-йаї! Йак вам не ої-ої-йої!*

ЛІТЕРАТУРА

1. Глуховцева К. Д. Говірка як об'єкт діалектологічних досліджень. *Діалектологічні студії. 4. Школи, постаті, проблеми* / Відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів, 2004. С. 262–274.
2. Горбач О. Південноволинська говірка й діалектний словник с. Ступно кол. Пов. Здобунів. *О. Горбач. Зібрані статті. V. Діалектологія*. Мюнхен, 1993. С. 403–426.
3. Громко Т. В., Громко Є. А. Феліноніми у говірковому мовленні Центральної України. *Крок у науку* : збірник статей IV Всеукраїнської наукової шкільної конференції 26–27 квітня 2018 року. Дніпро, 2018. С. 173–177.
4. Громко Т. В. Кіноніми у говірковому мовленні Центральної України. *Філологічні науки: сучасні тенденції та фактори розвитку* : збірник статей Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 грудня 2018 року. Одеса, 2018. С. 10–12.
5. Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Київ; Кіровоград, 1999. 224 с.
6. Громко Т. В. Семантичні особливості народної географічної термінології Центральної України (на матеріалі Кіровоградщини). Кіровоград, 2000. 175 с.
7. Дзендзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови. Київ, 1987. 299 с.
8. Кіровоградська область: Історія міст і сіл УРСР. Київ, 1970. 560 с.
9. Курило О. Фонетичні та деякі морфологічні особливості села Хоробричів давніше Городенського повіту, тепер Сновської округи на Чернігівщині. Київ, 1924. 111 с.
10. Мельничук О. С. Словник специфічної лексики говірки села Писарівки (Кодимського району Одеської області). *Лексикографічний бюлетень Інституту мовознавства АН УРСР*. Київ, 1932. Вип. 2. С. 67–98.
11. Остап Л., Остап Р. Лексика села Стриганці як об'єкт лексикографічного опрацювання. Д. 1 (ДАВАТИ – ДВІЙНИЙ). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuflm_2013_1_20 (дата звернення: 19.11.2019).
12. Остап Р., Остап Л. Словник говірки села Стриганці Тисменицького району Івано-Франківської області [А, Б, В]. *Діалектологічні студії. 9. Запозичення та інтерференція* / Відп. ред. Павло Гриценко, Наталя Хобзей. Львів, 2010. С. 347–410.
13. Поляруш Т. І. Про збирання матеріалів до Лексичного атласу української мови на території Кіровоградщини. *Топонімія Кіровоградщини*. Кіровоград, 1990. С. 13–16.

14. Сабодош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород, 2008. 480 с.

15. Хібеба Н. Матеріали до словника говірки села Росохи Старосамбірського району Львівської області *Лінгвістика. № 2(41) (2019)*. URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/56/59>. DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103> (дата звернення: 19.11.2019).

16. Хобзей Н. В. Сучасне українське діалектне словництво. *Україна: культура, спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006. Вип. 13. С. 819–826.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

1. В ПБ – Громко Т. Ваконами села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк, 2016. Вип. 5. С. 53–59.

2. МСУГ (Громко, 2017) – Громко Т. В. Матеріали до словника українських говірок. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки: Studia semasiologica*. Кропивницький, 2017. Вип. 160. С. 239–253.

3. СНГТ ПБ – Громко Т. В. Семантика народних географічних термінів говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки: Studia semasiologica*. Кропивницький, 2017. Вип. 160. С. 202–217.

4. СНГТ К – Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіровоградщини. Кіровоград, 1999. 224 с.

REFERENCES

1. Hlukhovtseva K. D. Hovirka yak ob'iekt dialektolohichnykh doslidzhen. *Dialektolohichni studii*. 4. Shkoly, postati, problemy / Vidp. red. P. Hrytsenko, N. Khobzei. Lviv, 2004. S. 262–274.

2. Horbach O. Pivdenovolynska hovirka y dialektnyi slovnyk s. Stupno kol. Pov. Zdobuniv. O. Horbach. *Zibrani statti. V. Diialektolohiia*. Miunkhen, 1993. S. 403–426.

3. Hromko T. V., Hromko Ye. A. Felinonimy u hovirkovomu movlenni Tsentralnoi Ukrainy. *Krok u nauku : zbirnyk statei IV Vseukrainskoi naukovoї shkilnoi konferentsii 26–27 kvitnia 2018 roku*. Dnipro, 2018. S. 173–177.

4. Hromko T. V. Kinonimy u hovirkovomu movlenni Tsentralnoi Ukrainy. *Filolohichni nauky: suchasni tendentsii ta faktory rozvytku [Mizhnarodna naukova-praktychna konferentsiia, 21–22 hrudnia 2018 roku]*. Odesa, 2018. S. 10–12.

5. Hromko T. V., Luchyk V. V., Poliarush T. I. *Slovnyk narodnykh heohrafichnykh terminiv Kirovohradshchyny*. Kyiv; Kirovohrad, 1999. 224 s.

6. Hromko T. V. *Semantychni osoblyvosti narodnoi heohrafichnoi terminolohii Tsentralnoi Ukrainy (na materialii Kirovohradshchyny)*. Kirovohrad, 2000. 175 s.

7. Dzendzelivskiy Y. O. *Prohrama dlia zbyrannia materialiv do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy*. Kyiv, 1987. 299 s.

8. *Kirovohradska oblast. Istoriiia mist i sil URSR*. Kyiv, 1970. 560 s.

9. Kurylo O. *Fonetychni ta deiaki morfolohichni osoblyvosti sela Khorobrychiv davnishe Horodenskoho povitu, teper Snovskoi okruhy na Chernihivshchyni*. Kyiv, 1924. 111 s.

10. Melnychuk O. S. *Slovnyk spetsyficnoi leksyky hovirky sela Pysarivky (Kodymskoho raionu Odeskoi oblasti)*. *Leksykohrafichni biuleten Instytutu movoznavstva AN URSR*. Vyp. 2. Kyiv, 1932. S. 67–98.

11. Ostash L., Ostash R. *Leksyka sela Stryhantsi yak ob'iekt leksykohrafichnogo opratsiuвання*. D. 1 (DAVATY – DVIINYI). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnuflm_2013_1_20 (дата звернення: 19.11.2019).

12. Ostash R., Ostash L. *Slovnyk hovirky sela Stryhantsi Tysmenytskoho raionu Ivano Frankivskoi oblasti [A, B, V]*. *Dialektolohichni studii*. 9. *Zapozychennia ta interferentsiia / Vidp. red. Pavlo Hrytsenko, Natalia Khobzei*. Lviv, 2010. S. 347–410.

13. Poliarush T. I. *Pro zbyrannia materialiv do Leksychnoho atlasu ukrainskoi movy na terytorii Kirovohradshchyny. Toponimiia Kirovohradshchyny*. Kirovohrad, 1990. S. 13–16.

14. Sabadosh I. V. *Slovnyk zakarpatskoi hovirky sela Sokyrnytsia Khustskoho raionu*. Uzhhorod,

2008. 480 s.

15. Khibeba N. Materialy do slovnyka hovirky sela Rosokhy Starosambirskoho raionu Lvivskoi oblasti Lnhvistyka. № 2(41) (2019). URL: <http://ling.luguniv.edu.ua/index.php/ling/article/view/56/59>. DOI: <https://doi.org/10.12958/2227-2631-2019-2-41-83-103> (data zvernennia: 19.11.2019).

16. Khobzei N. V. Suchasne ukrainske dialektne slovnytstvo. Ukraina: kultura, spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Vyp. 13. Lviv, 2006. S. 819–826.

Громко Тетяна Василівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (Україна).

Громко Татьяна Васильевна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко (Украина).

Hromko Tetiana, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department at Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University, Kropyvnytskyi (Ukraine).

Стаття надійшла: 01.11.2019

Статтю прийнято до друку: 08.11.2019

УДК 811.161.2 '373.21:556 (477.44)

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-95-101

ОСНОВНІ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ МІКРОГІДРОНІМІВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Наталія Павликівська

Вінницький державний педагогічний університет

імені Михайла Коцюбинського

Україна, м. Вінниця, вул. Острозького, 32

e-mail: pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

У статті йдеться про відонімні мікрогідроніми Вінницької області, які окреслюють у семантичному плані відантропонімні, відойконімні, відгідронімні похідні та похідні від інших топонімів.

У цьому форматі мова йдеться про такі ономастичні явища, як трансонімізація, трансгідронімізація та транстопонімізація.

З'ясовано, що домінують у досліджуваній мікрогідронімії переважно номінації слов'янського походження, які відзначаються прозорою етимологією і є відносно пізніми утвореннями на основі української мови.

Ключові слова: *гідронім, мікрогідронім, антропонім, ойконім, топонім.*

ОСНОВНЫЕ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ МИКРОГИДРОНИМОВ ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

Наталья Павликивская

Винницкий государственный педагогический университет

имени Михаила Коцюбинского

Украина, г. Винница, ул. Острожского, 32

e-mail: pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

В статье проанализированы отонимные микрогидронимы Винницкой области, которые в семантическом плане составляют антропонимические, ойконимные, отгидронимные производные и производные от других топонимов.

В этом формате рассматриваются такие ономастические явления, как трансонимизация, трансгидронимизация и транстопонимизация.

Определено, что доминируют в исследованной микрогидронимии преимущественно номинации славянского происхождения, которые отличаются прозрачной этимологией и являются относительно поздними образованиями на основании украинского языка.

Ключевые слова: гидроним, микрогидроним, антропоним, ойконим, топоним.

MAIN LEXICAL-SEMANTIC GROUPS OF MICROHYDRONYMS OF VINNYTSIA OBLAST

Natalia Pavlykivska

Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Ostrozhskego st., 32, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: pavlikivska@i.ua

ORCID: 0000-0002-2297-4872

Introduction. *The study of microhydronyms has an important place among toponymic studies. They create one of the most in-depth encoded information systems. In the lexical composition of each language, the hydronymic names are marked by relative age and stability over a long period. They are able to accumulate diverse chronological linguistic information, which causes them to be highly informative in ethnogenetic studies.*

A number of well-known monographs in the field of linguistics are dedicated to hydronomics of Ukraine. They analyze the names of reservoirs of different habitats of Ukraine, including Vinnytsia Oblast. The above works are mainly concerned with the analysis of flowing reservoirs. The names of still water studies are fewer. Their number is constantly decreasing, and some of them are forgotten. Therefore, the question of scientific understanding of the whole layer of the hydronimic vocabulary is urgent.

The purpose of the article *is to analyze the main lexical-semantic types of names of still reservoirs of Vinnitsa Oblast.*

Methods. *The main research methods are descriptive, structural and partly etymological.*

Results. *As a result of the research, the main lexical-semantic types of the names of still reservoirs of Vinnytsia Oblast were identified: the anthroponymic, the oikonymic, the toponymic derivatives and derivatives of other toponyms. The hydro basis of the toponymic derivatives is made*

up of the widely used Ukrainian names, surnames and aliases of people. Most of these names have a direct connection with the water feature.

Among the derivatives of the oikonoms, hydro-bases are distinguished, the semantics of which are related to the unofficial names of particular parts of settlements, as well as to the names of modern or former economic centres.

The bases for the hydronymic derivations were relatively large in volume water arteries, derived from toponyms make up the smallest group among the known derivations of Vinnytsia Oblast.

Novelty. To expand the “Vinnychchyna Microhydronymics Dictionary” (2013) by including new entries.

Conclusions. The basis of the microhydronomy of Vinnytsia Oblast are nominations of Slavic origin, which are marked by transparent etymology and reflect the main lexical features of modern Ukrainian.

Keywords: onomastics, toponyms, hydronyms, microhydronyms, oikonoms, anthroponyms.

Постановка проблеми. Вивчення водних назв посідає важливе місце серед топонімічних досліджень, оскільки вони створюють одну з найглибінніших закодованих інформативних систем. У лексиконі кожної мови назви водойм, або гідроніми, відзначаються відносною давністю, стабільністю впродовж тривалого періоду, здатністю акумулювати різнохронологічну мовну інформацію, що спричиняє їхню високу інформативність в етногенетичних дослідженнях, тому актуальним є питання наукового вивчення гідронімної лексики, яка є цінним джерелом для відновлення картини мовно-етнічних процесів, історії краю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню гідронімії України присвячено низку відомих монографічних праць мовознавчого спрямування. У них проаналізовано назви водоймищ різних ареалів України: Є. Отіна (про гідроніми Східної України), А. Корепанової (про гідроніми басейну нижньої Десни), О. Стрижака (про назви річок Полтавщини), І. Муромцева (про гідроніми басейну Сіверського Дінця), Л. Масенко (про гідроніми Східного Поділля), Ю. Карпенка (про гідроніми Нижнього Подністров'я), О. Карпенко (про назви річок Нижньої Правобережної Наддніпрянщини), І. Железняк (про гідроніми басейну Росі), В. Лучика (про назви гідрооб'єктів Середнього Дніпро-Бузького межиріччя), В. Шульгача (про назви водозбору Стиру й межиріччя Західного Бугу та Случі), С. Вербича (про гідроніми Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення) та інші. Усі ці праці присвячені переважно аналізу протічних водоймищ. Назви непротічних водоймищ досліджені менше, хоча їхня кількість помітно зменшується, а певна частина їх забувається. Тому актуальним є питання наукового осмислення цього пласту гідронімної лексики.

Назви непротічних водоймищ (мікрогідроніми) тривалий час (60–80 роки) розглядали поряд з потамонімами: О. Волох (про гідроніми Нижнього Подністров'я), М. Грицак (про назви гідрорельєфу і гідронімію), І. Муромцев (про територіальні діалекти і власні назви), А. Корепанова (про топо- і гідронімічні типи *plurality tantum* басейну Десни), М. Пономаренко (про гідронімікон Золотоніщини) та інші.

Багатий фактичний матеріал інтерпретувався в працях І. Сухомлина (про систему назв озер басейну Самари), О. Горпинича (про словотворчі тенденції в розвитку мікрогідронімії Сумщини), К. Баченко (про місцеві апелятиви в топонімії Хмельниччини), В. Горбачук (про гідронімію Вінниччини) та інших.

Пізніше, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., з'являються публікації, присвячені власне мікрогідронімам: І. Желєзняк (матеріали до «Словника гідронімів України (непротічні води)»: Вінницька область), О. Карпенко (матеріали до «Словника гідронімів України (непротічні води): Дніпропетровська область, Запорізька область, Кіровоградська область), В. Лучик (про мікрогідроніми і норму), Н. Павликівська (про лексико-семантичні та словотвірні типи).

На сьогодні маємо «Словник мікрогідронімів України. Волинь. Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Полтавщина, Черкащина (укл.: І. Желєзняк та ін.), «Словник мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель (упоряд. Г. Аркушин), «Словник мікрогідронімів Вінниччини» (укл. Н. Павликівська).

Мета статті – проаналізувати основні лексико-семантичні типи непротічних водоймищ Вінницької області.

Об'єктом дослідження слугували назви озер, ставків, боліт, колодязів, торфовищ, долин Вінницької області [4].

Предметом дослідження є лексико-семантичні особливості непротічних водоймищ Вінницької області.

Виклад основного матеріалу.

Оскільки до уваги береться широке коло назв, то поряд із терміном «назви непротічних водоймищ» послуговуємося також терміном «мікрогідроніми». Особливість мікрогідроніма виявляється насамперед у його семантичному і структурному оформленні та у сфері поширення.

Мікрогідронімія Вінницької області характеризується високим вмістом відантропонімічних похідних, що свідчить про відносно пізнє походження основної маси назв. За гідрооснову відантропонімічних номінацій правлять широковживані українські імена, прізвища і прізвиська людей. Вони повністю десемантизувалися, хоча і зберігають початкове посесивне значення. Переважну більшість мікрогідронімів цього лексико-семантичного типу становлять ті, основа яких у семантичному плані має безпосередній зв'язок з гідрооб'єктом (озера: *Сотське, Салабаєвське, Макогонове, Довбушеве, Перцеве, Денисенків*; ставки: *Додівський, Сокурів, Гуренків, Дроздів*; болота, долини: *Музики, Зайцева, Пенделика, Ковтунова*; копанки, криниці: *Грубого, Чуйчина, Жуковського, Когутова, Кармелюкова*).

Основою деяких мікрогідронімів слугували прізвища, або прізвиська, що походять від назв професій (кр. *Бондарева*, ст. *Ковалів*). Значне поширення у Вінницькій області мають мікрогідроніми, похідні від особових імен (ст. *Янів*, дол. *Маркова*, бол. *Олексове*, коп. *Охрімова*, кр. *Явдощина*). У мікрогідроніміконі регіону досить часто трапляються назви, до складу яких входять номенклатурні терміни (дол. *Хомів Берег*, торф. *Руда Шмельова*).

Нерідко трапляються гідроназви з опосередкованим зв'язком щодо водних об'єктів. Такий зв'язок здійснюється через посередництво інших топонімічних класів (полів, лісів, урочищ тощо). Зокрема, скажімо, кр. *Кравцева* і п. *Кравцеве* того ж населеного пункту, кр. *Герасимова* і уроч. *Герасимове*, кр. *Садовенкова* і ліс *Садовенкове*, кр. *Драбетова* і под. *Драбетова*, ст. *Терешків* і бер. *Терешків*, ст. *Габрів* і садиба *Габрів*.

В історії східнослов'янської топонімії позначена широка і різнопланова взаємодія гідронімічних лексем з найменуваннями поселень. Питання взаємозв'язків річкових назв і населених пунктів розглядалося в топонімічній літературі багатьма ономастами (Є. Отін, Ю. Карпенко, А. Непокупний, В. Вільконь та інші). Серед похідних від ойконімів виокремлюються гідрооснови, семантика яких пов'язана з неофіційними назвами окремих

частин населених пунктів (кутків), а також з найменуваннями сучасних або колишніх господарських центрів.

Критерієм визначення первинності чи вторинності мікрогідроніма, генетично спорідненого з контактним ойконімом, переважно є словотворча будова назви. При переході назви з одного географічного об'єкта на інший найчастіше змінюється її структура в суфіксальній частині. Такі зміни наближаються до узгодження з типовими словотворчими моделями гідронімів або інших категорій топонімів. Словотворча будова мікрогідронімів Вінницької області, генетично споріднених з контактними ойконімами, свідчить про первинність останніх. Відойконімні похідні спостерігаються передусім серед назв штучних водоймищ: ст. *Вербівський* (с. Вербівка), ст. *Тиманівський* (с. Тиманівка), водосх. *Ладизинське* (сміт. Ладизин) та інші. Рідше утворюються від назв населених пунктів назви озер, долин, криниць: оз. *Бахтинове* (с. Бахтин), дол. *Митківська* (с. Митки), кр. *Соболівчанка* (с. Соболівка).

Деякі мікрогідроніми в своїх основах зберегли колишні назви населених пунктів, які перейменовувались, вийшли з офіційного вжитку: ст. *Березянський* і с. Березівка (с. Лука-Мелешківська), ст. *Лаціоровське* і с. *Лаціорове* (с. Мальовниче), водосх. *Сандрацьке* і с. Сандраки (с. Широка Гребля), ст. *Хрінівський* і с. Хрінівка (с. Привітне) та інші.

Трапляються мікрогідроніми, семантика яких пов'язана з назвами окремих частин (кутків) населених пунктів: оз. *Забуснянське* і куток Забуснянський (с. Лука-Мелешківська), ст. *Кавкулянський* і куток Кавкули (с. Тирлівка), ст. *Зарічанський* і куток Зарічанське (с. Вербівка), кр. *Слободянська* і куток *Слобода* (с. Гонорівка), кр. *Полівчанка* і куток *Польове* (с. Дашів).

Окремі мікрогідроніми омонімічні з назвами населених пунктів або їхніх кутків: ст. *Голяни* і куток *Голяни* (с. Грушківці), оз. *Гармаки* і с. *Гармаки* (Бар.), дол. *Жабокрич* і с. *Жабокрич* (Криж.) та інші.

Однак у мікрогідроніміконі Вінницької області простежується тенденція до усунення омонімії між гідронімом і контактним ойконімом, що здійснюється шляхом словотворчої перебудови мікрогідроніма.

Наступну семантичну підгрупу відономастичних похідних окреслюють мікрогідроніми, похідні від інших гідронімічних найменувань. За основу відгідронімічних утворень слугували порівняно значні за обсягом водні артерії, аналіз яких дозволяє говорити про далеке минуле, про давні контакти і міграції народів, про особливості етногенезу. У Вінницькій області переважають мікрогідронімічні номінації, які мають семантичний зв'язок саме з новими слов'янськими за походженням річковими назвами. Однак у басейні Пд. Бугу зафіксовано значну за обсягом групу архаїчних слов'янських і неслов'янських назв. Існує думка, що гідронімікон України, особливо Правобережної, щільно пов'язаний із Балканським ономастичним континуумом [3, с. 1]. Доведено, що на Правобережній Україні найбільше іллірійських за походженням гідронімів, фракійських менше, а таких, які можна пов'язати з кельтськими мовами, ще менше. Для української мови цей пласт лексики вважається субстратним. Здатність гідронімів акумулювати різнохронологічну мовну інформацію спричиняє їхню високу інформативність в етногенетичних дослідженнях [2, с. 1].

За основу мікрогідронімів Вінницької області слугували такі річкові назви, як: *Дохна* (ст. *Дохна*), *Думка* (ст. *Думка*), *Снивода* (оз. *Снивода*), *Гнилоп'ять* (бол. *Гнилоп'ять*), *Самець* (ст. *Самець*), *Бакай* (ст. *Бакай*), *Бурта* (ст. *Бурта*), *Вільшанка* (ст. *Вільша*, ст. *Ольшанка*, бол. *Вільшаки*), *Гребелька* (бол. *Гребельки*, дол. *Гребелька*, ст. *Гребелька*) та інші.

Окремо розглядаємо мікрогідроніми *Руда*, *Рудка*. Більшість з них утворено безпосередньо від географічного номенклатурного слова *руда*, *рудка*. Однак окремі, на нашу думку, є відгідронімними утвореннями: бол. *Рудка* (с. Сальник), бол. *Руди* (м. Калинівка), ст. *Руда* (с. Черепашинці), коп. *Рудка* (с. Лемешівка), дол. *Руда* (с. Лісова-Лісіївка).

Мікрогідроніми Вінницької області можуть бути похідними від інших топонімів, зокрем від назв лісів, ярів, урочищ тощо. Такі утворення зазвичай становлять топонімічні тотожності. Однак топонімічною метонімією, тобто перенесенням назв за сумісністю з одного географічного об'єкта на інший, можна пояснити лише частину подібних випадків: ставок і ліс *Звінячка* (сmt. Дашів), ставок і ліс *Слупич* (с. Пологи), болото *Павукове* і горб *Павук* (с. Роля), криниця *Пославська* і поле *Пославське* (с. Станіславське), ст. *Голоснівський* і вулиця *Голоснівська* (с. Міз'яківські Хутори), криниця *Чапайлова* і долина *Чапайлова* (с. Криківці), копанка *Їжакова* і поле *Їжакове* (сmt. Тиврів) та інші.

Решта випадків пояснюється первинною нерозчленованістю географічної назви, яка надається певній місцевості в цілому, а з часом розподіляється між її складовими об'єктами. Така топонімічна метонімія є вторинною, оскільки ніякого переходу не відбулося, була тільки топографічна деталізація назви: криниця *Мошкова*, поле *Мошкове*, куток *Мошків* (с. Михайлин), ставок *Гегово*, хутір *Гегово*, урочище *Гегово* (сmt. Дашів), ставок *Бахтіна*, криниця *Бахтіна*, поле *Бахтіна* (с. Лука-Барська), криниця *Сіножатська*, ліс *Сіножать*, поле *Сіножать* (с. Нишівці), ставок *Попівський*, левада *Попівська*, криниця *Попівська* (с. Дубовець) та інші.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок.

Отже, відонімні мікрогідроніми в семантичному плані окреслюють відантропонімні похідні (трансонімізація – перехід антропоніма в топонім, зокрема мікрогідронім), похідні від ойконімів (трансонімізація – перехід топоніма одного класу в топонім іншого класу, зокрема ойконіма в мікрогідронім), похідні від гідронімів (трансгідронімізація – перехід гідронімів в мікрогідроніми) та похідні від інших топонімів (транстопонімізація).

Найбільшу групу серед відонімних похідних становлять відантропонімічні номінації, за гідрооснову яких слугували широковживані українські імена, прізвища та прізвиська людей. Такі лексеми, зберігаючи початкове посесивне значення, повністю десемантизувалися.

Щодо відойконімних похідних, то певна їх частина засвідчує омонімічні відношення з назвами поселень, однак шляхом словотворчої перебудови мікрогідронімів відбувається усунення омонімії.

Відгідронімні похідні найчастіше трапляються в Барському, Калинівському, Хмільницькому та Шаргородському районах і мають аналоги на інших територіях України. Переважна більшість відгідронімних номінацій має зв'язок саме з новими слов'янськими за походженням річковими назвами, оскільки останні є верхнім шаром слов'янської лексики.

Отож, мікрогідроніми Вінницької області – це переважно номінації слов'янського походження, які мають прозору етимологію і є відносно пізніми утвореннями на основі української мови.

У подальших дослідженнях передбачено поповнити «Словник мікрогідронімів Вінниччини» (2013 р.) новими назвами непротічних водоймищ, а також упорядкувати картотеку зібраних мікротопонімів, які у перспективі слугуватимуть матеріалом для подальших ономастичних студій.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НОМЕНКЛАТУРНИХ ТЕРМІНІВ

- Бол. – болото
Вдсх. – водосховище
Ковб. – ковбаня
Кол. – колодязь
Коп. – копанка
Оз. – озеро
С. – село
Смт – селище міського типу

ЛІТЕРАТУРА

1. Вербич С. О. Етимологічні студії з подільської мікротопонімії // Студії з ономастики та етимології, 2011-2012 / відп. ред. О. П. Карпенко, В. П. Шульгач. Київ, 2012. С. 51–60.
2. Вербич С. О. Гідронімія Наддністрянщини: склад, будова, особливості становлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2017.
3. Гідронімія Нижнього Подністров'я / За ред. проф. Ю. О. Карпенка. Київ; Одеса : Вища школа, 1981. 300 с.
4. Павликівська Н. М. Словник мікрогідронімів Вінниччини. Вінниця : ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2013. 147 с.

REFERENCES

1. Verbych S. O. Etymologichni studii z podilskoi mikrotoponimii // Studii z onomastyky ta etymolohii, 2011-2012 / Vidp. red. O. P. Karpenko, V. P. Shulhach. Kyiv, 2012. S. 51–60.
2. Verbych S. O. Hidronimiia Naddnistrianshchyny: sklad, budova, osoblyvosti stanovlennia: avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk: spets. 10.02.01. Kyiv, 2017.
3. Hidronimiia Nyzhnoho Podnistrovia / Za red. Prof.. Yu. O. Karpenka. Kyiv; Odesa: Vyshcha shkola, 1981. 300 s.
4. Pavlykivska N. M. Slovyk mikrohidronimiv Vinnychchynu. Vinnytsia : TOV «Merkiuri-Podillia», 2013. 147 s.

Павликівська Наталія Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Павликівська Наталія Михайлівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри українського мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Pavlykivska Natalia, doctor of philological sciences, professor, head of the Department of the Ukrainian Language of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Стаття надійшла: 30.10.2019

Статтю прийнято до друку: 08.11.2019

УДК 811.161.2:81'28:551.5

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-102-112

НАРОДНА МЕТЕОРОЛОГІЯ В СЕРЕДНЬОПОЛІСЬКИХ ВІРУВАННЯХ

Антоніна Плечко

Житомирський національний агроєкологічний університет

Україна, м. Житомир, Старий бульвар, 7

e-mail: antonia43@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4739-0750

У статті йдеться про специфіку сучасного стану побутування традиційних метеорологічних вірувань українців території Середнього Полісся. Зокрема, авторка розглядає короткотермінові прикмети (прогнозування кількості опадів, зміну температури тощо упродовж найближчого часу) за небесними світилами: Місяцем, Сонцем та зорями. Основою праці послужили матеріали польових досліджень середньополіських вірувань про Місяць, Сонце та зорі як об'єкти неживої природи, зібрані на території Середнього Полісся України в 55 населених пунктах Житомирської, Київської та Рівненської областей упродовж 2010–2012 років.

Ключові слова: метеорологія, Середнє Полісся, бінарні опозиції, погодні прикмети, погода, негода.

НАРОДНАЯ МЕТЕОРОЛОГИЯ В СРЕДНЕПОЛЕССКИХ ВЕРОВАНИЯХ

Антонина Плечко

Житомирский национальный агроэкологический университет

Украина, г. Житомир, Старый бульвар, 7

e-mail: antonia43@ukr.net

ORCID:0000-0002-4739-0750

В статье говорится о специфике современного состояния бытования традиционных метеорологических верований украинской территории Среднего Полесья. В частности, автор рассматривает краткосрочные приметы (прогнозирование количества осадков, изменение температуры и т.п. в течение ближайшего времени), связанные с небесными светилами: Луной, Солнцем и звёздами. Основой работы послужили материалы полевых исследований среднеполесских верований о Луне, Солнце и звездах как объектах неживой природы, собранные на территории Среднего Полесья Украины в 55 населенных пунктах Житомирской, Киевской и Ровенской областей на протяжении 2010–2012 годов.

Ключевые слова: метеорология, Среднее Полесье, бинарные оппозиции, погодные приметы, погода, непогода.

FOLK METEOROLOGY IN CENTRAL POLISSIA BELIEFS

Antonina Plechko

Zhytomyr National Agroecological University

Saryi Blvd 7, Zhytomyr, 10008 Ukraine

e-mail: antonia43@ukr.net

ORCID: 0000-0002-4739-0750

Introduction. *The article deals with the specifics of the current state of traditional meteorological beliefs of Ukrainians residing in the territory of Central Polissia. In particular, the author considers short-term ethnoscience (rainfall forecasting, temperature alterations in the near future, etc.) in accordance with the celestial bodies: the Moon, the Sun and the stars.*

Originality. *The majority of ethnographic studies of folk traditions connected with the weather forecasting relate to the past XIX and XX centuries. Significant changes have taken place in the traditional folk spiritual culture due to the rapid information and computer progress over the past decades. Therefore, this surveying is considered to be quite relevant and enables to find out the current state of existence in the traditional Polissia meteorological beliefs, which in recent years have not been paid much attention to by scientists. The materials of field studies of Central Polissia beliefs about the Moon, the Sun and the stars as objects of inanimate nature are the basis of the work. The materials were gathered in the territory of Central Polissia of Ukraine in 55 settlements of Zhytomyr, Kyiv and Rivne Oblasts in the period of 2010-2012.*

Purpose. *The article is aimed at analysing and systematizing the contemporary state of existence of Central Polissia traditional beliefs in the realm of folk meteorology based upon the observation of the celestial bodies: the Moon, the Sun and the stars. The above goal assumes the following tasks: to provide a system description of superstition beliefs in Central Polissia dialect that are associated with the weather forecasting based on the observation of celestial bodies; to interpret the individual elements of the cultural phenomenon analysing the holistic cultural text; to define the oppositions created by the weather beliefs; to identify common and regional specific features of the investigated phenomenon in East Slavic and Ukraine-wide contexts.*

Research methods. *The descriptive method was chosen to represent the classified materials of dialect texts gathered by means of field research.*

Result. *Beliefs that predict weather changes as reflected by the night sky (its cleanness), the brightness of celestial bodies (the Moon, stars), the initial phase of the Moon, the peculiarities of sunrise and sunset, the abundance of stars in the sky, etc. are considered to be the most widespread in Polissia, as well as throughout Ukraine. Though these natural phenomena were bewildering for our ancestors, they were often associated with close weather changes. This is reflected in the recorded meteorological beliefs of modern Polissia village as well.*

Conclusion. *The present-day Polishchuks' ideas about folk weather forecast according to the Moon, the Sun and the stars are characterized as archaic, despite the gradual loss of certain traditions. In Central Polissia short-term weather beliefs associated with the Moon the main opposition "good weather – bad weather" is realized through the specific oppositions: clean – dull, bright – dark, east – west, north – south, cloudy – clear, high – low, up – down, warmth – cold, heat – frost, dry – wet, soon – not soon. In weather beliefs associated with the Sun the main opposition "good weather – bad weather" is realized through the specific oppositions: sunrise – sunset, morning – evening, today – tomorrow, winter – summer, clear – cloudy, clean – foggy, cold – warmth, frost – heat. Instead, in beliefs related to the stars the main opposition "good weather – bad weather" is realized through the specific oppositions: clear – cloudy, visible – hidden (stars), shines brightly – dark, bright stars – dim; starry sky – no stars, more stars – less stars.*

Keywords: *meteorology, Central Polissia, binary oppositions, weather beliefs, weather, bad weather.*

Постановка проблеми. Дослідження традиційних уявлень про систему передбачень і прикмет, пов'язаних із погодою, можуть бути цінним матеріалом для реконструкції традиційної народної духовної культури. Місце метеорології в народному світогляді, обрядовій практиці та побуті зазвичай визначається прямою залежністю всієї господарської діяльності (землеробства, скотарства тощо) від погодних умов [11, с. 248].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Погодні прикмети були об'єктом вивчення здавна: у кінці XIX ст. з'являються етнографічні праці П. Чубинського, Б. Грінченка та інших учених, у яких, описуючи побут та культуру українського села, дослідники фіксували метеорологічні спостереження селян [5; 7; 14]. Етнографічні особливості Середнього Полісся на початку XX ст., зокрема й погодні прикмети, вивчав В. Кравченко [8]. На зрізі XX та XXI ст. з'являється низка наукових праць, також присвячених народній метеорології українців (О. Васянович, О. Могила, В. Скуратівський, О. Федорів) [1; 2; 3; 4; 9; 10; 12; 13]. Погодні прикмети (народна метеорологія) були предметом наукових досліджень лінгвістів Московської та Люблінської етнолінгвістичних шкіл, у яких науковці відображають слов'янські погляди на метеорологію [11; 15].

Окреслення невирішених питань, порушених у статті. Більшість етнографічних досліджень народних прикмет, пов'язаних із прогнозуванням погоди, стосуються минулих століть (XIX та XX ст.). Унаслідок швидкого інформаційно-комп'ютерного прогресу за останні десятиріччя відбулися значні зміни в традиційній народній духовній культурі. Тож ця розвідка буде цілком актуальною та дасть змогу з'ясувати сучасний стан побутування традиційних поліських метеорологічних вірувань, які впродовж останніх років не привертати уваги вчених.

Мета і завдання статті. Мета статті – проаналізувати та систематизувати сучасний стан побутування традиційних середньополіських вірувань із народної метеорології на основі спостережень за небесними світилами: Місяцем, Сонцем та зорями. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- здійснити системний опис прикмет, пов'язаних із прогнозуванням погоди на основі спостережень за небесними світилами в середньополіському діалекті та інтерпретацію окремих елементів культурного явища на основі аналізу цілісного культурного тексту;
- визначити опозиції, у які вступають номінації погодних прикмет;
- виявити спільні та регіонально специфічні риси досліджуваного явища в східнослов'янському та загальноукраїнському контекстах.

Джерельною базою є матеріали польових досліджень середньополіських вірувань про Місяць, Сонце та зорі як об'єкти неживої природи, зібрані на території Середнього Полісся України в 55 населених пунктах Житомирської, Київської та Рівненської областей (2010–2012 рр.).

Об'єктом дослідження є номінація погодних прикмет, традиційні уявлення про етнометеорологію у віруваннях поліщуків.

Методи дослідження. Насамперед із методів дослідження було обрано описовий, за допомогою якого репрезентовано систематизований, зібраний методом польового дослідження матеріал діалектних текстів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У давнину передбачення погоди часто ґрунтувалися на спостереженнях окремих явищ життя природи та спиралися на циклічно повторювані процеси [1, с. 86–87]. Найпоширенішими на Поліссі, як і на теренах усієї України, були прикмети, що прогнозують погодні зміни за нічним небом, яскравістю небесних світил (Місяця, зірок), особливостями сходу та заходу Сонця тощо. Такі явища природи, хоча й були малозрозумілими нашим

предкам, але при цьому їх часто пов'язували з близькою зміною погоди. Це відбито і в зафіксованих метеорологічних прикметах сучасного поліського села.

Розглянемо погодні прикмети, на які звертали увагу респонденти під час споглядання за нічним небесним світилом Місяцем. У прогнозуванні погоди важливе значення мав незвичний вигляд Місяця в різних фазах, а особливо початкова його поява на небі. Здавна поліщуки примітили, що за молодиком можна прогнозувати погоду не лише на короткий час (день, два), а й на весь наступний місяць. Люди вірили, що поява молодика супроводжує зміну попередньої погоди (частіше пов'язували з дощем), тому на молодика інколи спеціально чекали: *'Кажут' от дошчу н'е'ма да ї н'е'ма 'хаї би нас'таў молод'ік, то ўже дошч 'пойд'е* (н.п. 11); *у молод'і'ку ўс'е'гда по'года м'е'н'айеца, або дошч, або сн'ег* (н.п. 19); *на молоді'ка 'зм'ін'уйеца по'года і по 'н'ому 'першому ди'вилис', чи 'зм'іниці'а, чи н'е* (н.п. 26); *'ждали молоді'ка дл'а 'зм'іни по'годи* (н.п. 46, 48); *на молод'і'ку дошч не 'пойд'е, то 'хто зна, чи 'дал'е он 'пойд'е* (н.п. 47). Подібна прикмета наявна не лише в українців, зокрема поліщуків, а й відображає білоруські традиції [2, с. 94].

У своїх передбаченнях поліщуки звертали увагу на: помутніння небесного світила (ніби в тумані) – на дощ (н.п. 1, 14, 20, 22, 24, 25, 28, 31, 41, 43, 44, 48, 53), негоду (н.п. 4, 9, 11, 16, 22, 27, 34, 36, 40, 41, 48, 50, 52, 53), зміну погоди (н.п. 27, 29), поодинокі вітер (н.п. 1), на гриби (н.п. 39), на сніг (н.п. 48): *Йак бр'ед'е 'м'ес'ац, то на дошч чи на 'в'ет'ер* (н.п. 1); *йак зат'мареній – то 'буде н'е'года* (н.п. 4); *вон 'мутній, ў ту'ман'е – н'е'года 'буд'е* (н.п. 9); *помут'н'енійе, ў ту'ман'е б'і шо, то 'буд'е 'н'е'год' ('негода')* (н.п. 11); *йак 'м'іс'ац' у ту'ман'і – на дошч* (н.п. 14); *'г'інишій 'м'ес'ац зату'ман'еній – це ўже на н'е'году* (н.п. 16); *зату'ман'еній на дошч* (н.п. 20); *'хмурній 'м'ес'ац, то не'года, 'хмур'іца д'бо 'м'ес'ац у ту'ман'е, то 'буде дошч* (н.п. 22); *о'пужаній 'м'іс'ац та'к'її, 'мутній, то 'буде дошч* (н.п. 24); *о'пужаній 'м'іс'ац', ў та'кому обод'ку, 'темній, 'буде дошч* (н.п. 25); *а йе та'к'її у ту'ман'і – на не'году чи п'ер'ем'ена по'годи* (н.п. 27); *йак 'м'іес'ац ў ту'ман'і, то 'хмарно 'буде д'бо дошч* (н.п. 28); *йак пуд'поўна сто'їт' у ту'ман'і, то м'е'н'айеца по'года на 'іншу* (н.п. 29); *йак у ту'ман'і 'кажут бр'еде 'м'ес'ац або 'сонце, то мо дошч 'буде* (н.п. 31); *обди'майеца 'м'іс'ац, то буде не'года, бо йак ў дим'ку, обди'майеца* (н.п. 34); *'м'іс'ац' чис'тен'к'її, то 'заўтра 'добрий ден', а йак у ту'ман'і, то дошч 'буде* (н.п. 36); *йак 'м'іс'ац у ту'мані, 'сивий 'м'іс'ац – гри'би 'будут ро'сти* (н.п. 39); *у ту'ман'і 'м'іс'ац' на не'году* (н.п. 40, 41, 48, 50, 52); *йак 'т'м'аній молод'ик за'ховуйеца, на'хмаруйе, то ўже на дошч* (н.п. 41); *'поўний 'м'іс'ац в ок'руз'і, то 'м'іс'ац бри'де ў ту'ман'і – на дошч'і* (н.п. 43); *йак 'мутній 'робиці'а, то на дошч* (н.п. 44); *йак 'м'іес'ац за'темнений, так йак у 'хмар'е, то 'буде 'падат сн'ег, а 'л'етом 'буде 'падат дошч* (н.п. 48); *ў ту'ман'і огоро'д'ілоса, то 'дошч 'скоро 'буд'е, н'е'года* (н.п. 53).

Поліщуки спостерігали й за яскравістю Місяця – на погоду й мороз: *'Йак 'йасно 'сходить' 'м'ес'ац – 'буде по'года, а йак 'темно 'сходить' – не'года* (н.п. 2); *йак 'йасний 'мес'ац, то 'буд'е по'года* (н.п. 15, 42); *йак 'йасний, то на мороз зи'мої* (н.п. 22, 24); *йак о'митий – це на по'году, йе 'йасний молоді'чок, то 'добре* (н.п. 27); *йак 'м'іес'ац 'дуже 'йарк'її, ка'зали, шо 'буде ве'лика жа'ра* (н.п. 30). Подібні прикмети відзначено в польській традиції [15, с. 168]. Поодинокі поліщуки конкретизують колір місяця та погодні прикмету, пов'язану з ним: *'Йак 'м'ес'ац чер'воний, то на 'в'етер 'буде* (н.п. 2). Подібна прикмета наявна в українській традиції здавна [7, с. 25; 14, с. 11]. Синонімічний ряд ознак місяця за попередньою прикметою 'місяць у тумані' ('мутній, зат'мареній, зату'ман'еній, 'хмурній, о'пужаній, о'пужаній; темній, 'т'м'ан:ий, за'темнений, 'сивий) вступає в опозицію із синонімічним рядом ознак світлого місяця: 'йасний, 'йарк'її, йаск'равий. Отже, маємо бінарну опозицію *погода – негода: ясний – затуманений (темний)*.

Прогнозували погоду й за розташуванням Місяця щодо частин світу – місяць на сході, півночі – на холод та мороз, на півдні – на тепло, погоду: *Йак м'єс'ац на сход'і молодий зйаўл'айеца – значит', м'єс'ац холадний. А йак б'іл'а мо'йейі хати, то буде м'єсац теплий* (н.п. 7); *а йак м'іс'ац' дуже йасний та'к іі р'ожок на п'іўн'іч, гарний, то мороз буде* (н.п. 24); *м'єс'ац по'шоў з пуўд'на ту'да, ў'сторону – на по'году. Йак до за'ходу дал'ше м'єс'ац – на холад, йак с'у'ди до пуўд'на – то на те'пло* (н.п. 51). Наявна бінарна опозиція *північ – південь : холод – тепло*.

Водночас респонденти звертали увагу на розташування Місяця щодо горизонту (високо – на погоду, низько – на дощ): *йак високо-високо по'шоў м'йєсац, то на по'году, а ўзимку на мороз, а йак низен'ко ходит', то на дощ* (н.п. 28). Відзначаємо бінарні опозиції *високо – низько : погода – негода; низько – високо : мокрий – сухий*.

Крім того, погоду визначали за чистотою неба й місяця: *йак хмарно і м'єс'ац, то дощ буде і'ти, а йак йасно, то по'года* (н.п. 21); *а йасно м'іс'ац' і з'ірок ба'гато, то на по'году* (н.п. 41). Отже, наявна бінарна опозиція *ясно – хмарно : погода – негода*.

У середньополіських короткострокових погодніх прикметах, пов'язаних із нічним світилом Місяцем, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції, *чистий : тьмянний, ясно : темно, схід : захід, північ : південь, хмарно : ясно, високо : низько, тепло : холод, спека : мороз, сухо : мокро, скоро : нескоро*. Погодні прикмети утворюють і бінарні опозиції, що пов'язані між собою та вступають у певні взаємозв'язки «погода і негода»: *погода – негода : ясний – затуманений (темний); погода – негода : близько – далеко : скоро – нескоро (зміна погоди); високо – низько : погода – негода; ясно – хмарно : погода – негода; «тепло і холод»: південь – північ : тепло – холод*.

Розглянемо фактичний матеріал прогнозування погоди респондентами Середнього Полісся під час споглядання денного небесного світила Сонця. Досліджуваний матеріал свідчить, що поліщуки надають більшого значення заходу світила, оскільки лексема *заход* насправді не вичерпується фонетичними варіантами іменника *заход* (н.п. 9, 16, 34, 46), *зах'ід* (н.п. 24) у значенні *час, коли стає темно, закінчується день, а представлена парадигмою дієслів-синонімів з елементами -заход(-заход'-, -зайшл-), -с'ід(-с'ед-), пов'язаних із дієсловами заходити та сідати: заходить'* (н.п. 2, 3, 4, 6, 7, 8, 12, 14, 18, 20, 22, 23, 26, 30, 31, 32, 33, 35, 41, 45, 49, 50, 51, 54); *заходило* (н.п. 43), *заход'ім* (н.п. 5, 10, 11, 19, 55), *заїшло* (н.п. 16), *с'ідаіе* (н.п. 9, 19, 25, 38, 48, 52); *с'едаіе* (н.п. 15, 28, 31, 44, 48). Поліська назва *сход* (н.п. 16, 34, 43) у значенні *'час, коли стає світло, починається день'* може використовуватися у складі дієлівних конструкцій: *йарко сходить'* (н.п. 18, 35), *сход'ім за'ран'е, схопіло'а* (н.п. 9), або респонденти вживають назву доби *ўранц'і* (н.п. 10), *на 'ранок* (н.п. 46). Спорадично поліщуки стверджують: *бол'шин'ство дивилис' на зах'ід сон'ца* (н.п. 24), *по сходу мени визна'чали, по за'ходу сон'ца бол'ш* (н.п. 34), *не так при сход'і, йак при заход'і* (н.п. 43).

За свідченнями респондентів Середнього Полісся, Сонце часто є провісником погоди. Його поведінка могла вказувати на такі атмосферні явища, як *мороз* (н.п. 3, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 19, 20, 22, 23, 24, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 35, 40, 41, 43, 44, 47, 48, 49, 50, 55); *холод* (н.п. 8, 24, 37, 38), *дощ* (н.п. 2, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 14, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43, 44, 47, 49, 50, 52); *дощик* (н.п. 46), *в'ет'ер* (н.п. 1); *в'єтер* (н.п. 16); *ўйетер* (н.п. 13,37); *ўйет'ер* (н.п. 15); *ўйітер* (н.п. 24); *в'ітер* (н.п. 20, 39, 40, 43), *в'єлика бур'а* (н.п. 3), *бура* (н.п. 11), *бур'є в'ї* (н.п. 27), *шторм* (н.п. 3), рідше *град, сн'єг* (н.п. 27), *те'пло* (н.п.19, 24), *в'ідлига* (н.п. 50), *спека* (н.п. 31), *жа'ра* (н.п. 34), *жарко* (н.п. 41). Опозиції, властиві цій парадигмі значень – *холод : тепло, мороз : спека*.

Здавна українці фіксували прикмети: схід Сонця із-за хмар – на гарну погоду, ясний схід Сонця, а коли сходить за хмару – на дощ; сідає за стіну (за хмару) – на дощ, а як чисто заходить, то не буде дощу [7, с. 24; 5, с. 12; 10, с. 72]. У польській культурі зафіксовано: якщо при сході Сонця є хмара – на дощ, Сонце заходить за хмару – теж на дощ [15, с. 145, 151].

Зазвичай поліщуки зазначають, що ясне Сонце або ясний захід:

– на мороз (н.п. 3, 9, 22, 28, 34, 35): *Зі'мойу йак 'сонце йаск'раво, то мо'роз 'дуже 'сил'ний* (н.п. 3); *'с'іл'но 'йасний за'ход 'сонца – то це на мо'роз* (н.п. 9); *йак йаск'раво за'ходить', то 'ўзимку на мо'роз* (н.п. 22), *а 'йасно на мо'роз* (н.п. 28); *йак 'йасно на жа'ру чи мо'роз* (н.п. 34), *йак 'сонце за'ходить' 'йарко – на мо'роз* (н.п. 35), *з'і'мойу за'ходить' 'йасно, 'йасно то на мо'роз* (н.п. 50);

– на погоду (н.п. 2, 5, 6, 7, 12, 13, 22, 23, 28, 32, 48, 51, 54, 55): *'йасне 'сонечко – по'года* (н.п. 2); *'йак 'йасно за'ход'іт 'сонце 'зв'еч'ер'і, то 'кажут': «'Заўтра 'йасна по'года»* (н.п. 5); *'сонце за'ходить' 'йас'нен'ко – то 'буде по'года* (н.п. 6); *а йак 'йасно за'ходить' – по'года* (н.п. 7); *йак за'ходить' 'йасно – то на по'году* (н.п. 12, 13, 28); *а йак йаск'раво за'ходить', то на по'году* (н.п. 22); *а 'йак за'ходить' 'йас'нен'ко, то 'буде по'года* (н.п. 23); *за'ходить' 'йасно, то та'ка і 'буде по'года* (н.п. 32); *йак'шо 'йасне 'сонце с'і'дає, то 'буде по'года* (н.п. 48); *йак 'сонце за'ходить' 'йасно, то на по'году* (н.п. 51, 54); *йак 'чист'ен'ко, 'св'ітло сонце, то по'года бу'де* (н.п. 55);

– на добре (н.п. 4): *'йак 'сонечко 'йасно за'ходить' – то 'добре* (н.п. 4);

– на дощ (н.п. 18, 35): *йак 'сонце 'сходить' 'йарко, то ка'зали, 'може 'бути дощ* (н.п. 18); *йак 'йарко 'сходить', то на 'негод' (на дощ)* (н.п. 35). Ознака **ясності Сонця** в цих конструкціях реалізується через бінарні опозиції *ясний – хмарний (за хмару) : добре – погано; ясний – хмарний : погода – негода, ясний – хмарний : мороз – дощ; ясний схід – ясний захід : дощ (негода) – погода* тощо.

У середньополіських короткострокових погодних прикметах, пов'язаних із денним світилом Сонцем, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції *схід : захід, ранок : вечір, сьогодні : завтра, зима : літо, ясно : хмарно (за хмару), чистенько : мутно, холод : тепло, мороз : спека*. Погодні прикмети утворюють бінарні опозиції, що пов'язані між собою та вступають у певні взаємозв'язки на зразок «схід сонця – захід сонця»: *йарко сходить' – йарко заходить' : негода (дощ) – мороз, ясний схід – ясний захід : дощ (негода) – погода, схід – захід : мороз – вітер (дощ); «ясний – хмарний (за хмару)»: ясний – хмарний (за хмару) : добре – погано; ясний – хмарний : погода – негода, ясний – хмарний : мороз – дощ; «погода – негода»: ясний схід – ясний захід : дощ (негода) – погода, ясний – хмарний : погода – негода; «влітку – взимку»: влітку – взимку : спека (вітер) – мороз, влітку – взимку : дощ (град) – сніг.*

Розглянемо метеорологічні прикмети, зібрані на Середньому Поліссі, пов'язані із зорями. Оскільки місяць спостерігають уночі, а сонце лише вдень, місяць як небесний об'єкт більш наближений до зоряного неба, у якому народна традиція виокремлює конкретні номінації сузір'їв та планет і прикмети, пов'язані з ними.

Варто зауважити, що результати нашого дослідження вказують на поступовий занепад вірувань у метеорологічні прикмети по зорях: у 28 н.п. із 55 обстежених дали негативну відповідь про такі вірування: *не з'найу, не 'чули* (н.п. 1, 2, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 17, 19, 20, 21, 22, 25, 31, 32, 34, 36, 37, 42, 49, 50, 51, 52, 53). Водночас респонденти зрідка зазначали: *Те'пер 'ўсе п'ер'ем'ен'ілос'. І пр'ік'м'ети теж* (н.п.2), *ко'лис' було 'ст'ікі з'і'рок на 'неб'і, 'ўсе 'небо заха'рашчене* (н.п. 38), *'бат'ко м'іі 'ўгадува'у, а йа не 'знайу* (н.п. 41). Поодинокі

респонденти вказували на важливість інших небесних світил (сонця чи місяця) в прогнозуванні погоди, а не зірок: *по з'ірках н'є, ток'і по м'ес'ацу, сонцу* (н.п. 16); *по з'ірках не чула, по сонцу* (н.п. 29). Сьогодні поліщуки довіряють засобам масової інформації, а не народним спостереженням за зорями для встановлення погоди: *зарє по рад'іу, а коліс бат'к'і визначали і по зорах, не знайу йак і по сонц'у* (н.п. 35).

Народні прогнозування погоди досліджувала О. Федорів, яка запропонувала поділ народних метеорологічних прикмет на дві підгрупи: прикмети, які прогнозують погоду на короткий час та на тривалий термін (короткотермінові та довготривалі) [3, с. 422–423]. За свідченнями поліщуків, зорі, як і сонце та місяць, теж є провісниками погоди. Найчастіше ми фіксували короткотермінові метеорологічні знання поліщуків про зорі. При цьому погодні вірування поліщуків реалізуються через основну опозицію *погода : негода*: *Йак зор'і видно – то буде погода, а йак н'є то негода* (н.п. 4); *йє зор'і, а йак др'ожашч'іє м'ігот'ат', то на негоду* (н.п. 9); *йак багато з'ірок, то це на погоду* (н.п.10); *йак хмурно, мутно, то негода, а йак йасно, то погода* (н.п.12); *йак йаск'раво то на погоду, а йак т'м'ане, то негода* (н.п. 15); *йак багато з'ірок да йаснийє, то на добру погоду* (н.п. 18); *йакшо там йасн'і зор'і, то це на погоду* (н.п. 27); *йак хмарне небо, то не буде погоди, а йасно то інше* (н.п.28); *бол'ш зор, то тепл'єшиї ден', погода, а мени, то холодн'єї* (н.п. 30); *на погоду йак з'ерна н'іч, то спека велика ўден'* (н.п. 33); *йак йасно, то погода, а нема з'ірок, то на дощ* (н.п. 38); *йак йаск'рав'і зор'і, то погода, а т'м'ан'і, не видно, то негода* (н.п. 40); *йак хмарно, то на дощ, а йак чисте небо, то на погоду* (н.п. 41); *йакшо немає зірок – на дощ, а зор'ане небо, йасне, то на йасну погоду* (н.п. 43); *йак йасно і зор'і – погода буде* (н.п. 45) *йєсл'і сильно йарко і йасно свет'іт, то погода, а йак мало і не йасно, то негода* (н.п. 54); *йаснийє з'ірк'і на погоду, а темнийє на негоду* (н.п. 55). Подібне трактування зоряного неба підтверджують інші науковці: *на Поліссі літом, коли зірко, то погода буде* [3, с. 430], подібне відзначають і в польській культурі: *Pogoda będzie, jeżeli gwiazdy błyszczą jarząco, świecą rzadko i jasno* [15, с. 210]. За метеорологічними спостереженнями поліщуків та гуцулів, *зорі можна побачити лише тоді, якщо на небі немає хмар, тобто складаються сприятливі для гарної погоди умови* [3, с. 430; 4, с. 15]. На відміну від сучасних погодніх прикмет, у ХІХ ст. П. Чубинський відзначав: *як зірки мало видно – до бурі* [14, с. 15].

Погодня прикмета варіювалася відповідно до пори року: *йак йасно – на мороз ўзимку чи на спеку л'ітом* (н.п. 26). Узимку поліщуки приглядалися до зоряного неба з приводу визначення *морозу (погоди)* чи *відлиги (негоди)* на найближчі дні: *Зор'і на мороз* (н.п. 8); *йаснийє зор'і на мороз, а ц'йє тусклиє на н'єгоду* (н.п. 9); *а йак йасно, то погода, зимоу – на мороз* (н.п. 12); *йак з'імоу йасно, то на мороз* (н.п. 18); *йак дуже зор'ане небо, то буде погода, мороз* (н.п. 23); *йак так св'іт'ат' аж м'ігає там, то буде крепк'ії мороз* (н.п. 24); *а зорно, то знаї, шо буде мороз* (н.п. 30); *зімоу з'ірк'і на неб'і на мороз* (н.п. 39); *на мороз ўзимку йак св'іт'ат', наче одлига, йак йіх не видно* (н.п. 44); *ўзимку – на сил'ній мороз, йакшо йаск'рав'і* (н.п. 46); *дуже йаснийє зорк'і на мороз* (н.п. 47); *а йак йаснийє зор'і, то буде мороз* (н.п. 48). Тому за порою року опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції *ясніє : тусклиє, зима : літо, мороз : одлига*.

Водночас зауважимо, що спорадично в окремих говірках ми зафіксували довготривалу погодню прикмету за зорями на свято: *Йакшо з'ір дуже багато в Р'ізв'ан'і св'а'та, то буде сп'єкотне л'іто, але урожайне, на сичене теплом* (н.п.3). Подібна традиція примічати за зорями у свято є в польській культурі: *Dobra pogoda będzie jeśli Droga Mleczna jasna w dzień Jakuba* [15, с. 254].

Зазначимо, що символіка множини зірок (їхня кількісна характеристика) здавна простежується в погодних прикметах різних культур. Зокрема, велика кількість зірок на небі вказує на дощ (серб, хорв., болг.) [11, с. 294], в українській традиції багато зірок – на погоду, нема зірок – на дощ [6, с. 254], у польській традиції: якщо багато зірок – буде погода, якщо мало зірок – негода (сльота) *Pogoda będzie, jeżeli: jest gwiazd dużo... deszcz: jest mało gwiazd po zachodzie słońka*. [15, с. 210].

Отже, у середньополіських погодних прикметах, пов'язаних із зорями, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції *ясно : хмурно (мутно)*, *видно : не видно (зорі)*, *ясно світліт : неясно*; *яскраві зорі : тьмяні*; *зоряне небо : немає зірок*; *більш зірок : менш зірок*.

Погодні прикмети за зорями утворюють бінарні опозиції, що пов'язані між собою і вступають у певні взаємозв'язки на зразок «погода-негода»: *погода – негода : зорі видно – не видно*; *погода – негода : хмурно (мутно) – ясно (яскраво)*; *погода – негода : багато зірок – мало зірок*; *погода – негода : хмарне небо – ясне небо*; «тепло – холод»: *тепло – холод : більш зірок – менш зірок*; «мороз – відлига»: *мороз – одлига : ясніє зорі – тускліє*; «багато зірок – мало зірок»: *багато зірок – мало зірок : урожай – немає врожаю : багато зірок – мало зірок : погода – негода; багато зірок – мало зірок : тепло – холод*.

Зібраний матеріал уможлиблює фіксацію як фонетичних, так і лексичних варіантів у номінації стану атмосфери в процесі споглядання небесних світил. Під час спостереження за Місяцем, Сонцем, зорями поліщуки використовують лексеми зі значенням 'погана погода': *н'єгода* (н.п. 1, 4, 9, 10, 16, 53, 55), *негода* (н.п. 2, 18, 22, 27, 34, 40, 41, 42, 48, 50, 52), *н'єґод* (н.п. 11), *н'єгод* (н.п. 29), *ок'ід* (н.п. 54) та 'гарна погода': *погода* (н.п. 1, 2, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 34, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 48, 49, 51, 52, 55), які вступають в опозицію. У прогнозуванні погоди за небесними світилами наші предки насамперед визначали 'погану погоду' та 'гарну погоду'.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, сучасні уявлення поліщуків про народні прогнозування погоди за Місяцем, Сонцем та зорями, незважаючи на поступову втрату окремих традицій, відзначаються архаїчністю. У середньополіських короткострокових погодних прикметах, пов'язаних із нічним світилом Місяцем, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції, *чистий : тьмянний*, *ясно : темно*, *схід : захід*, *північ : південь*, *хмарно : ясно*, *високо : низько*, *тепло : холод*, *спека : мороз*, *сухо : мокро*, *скоро : нескоро*; водночас у погодних прикметах, пов'язаних із денним світилом Сонцем, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції *схід : захід*, *ранок : вечір*, *сьогодні : завтра*, *зима : літо*, *ясно : хмарно (за хмару)*, *чистенько : мутно*, *холод : тепло*, *мороз : спека*; натомість у прикметах, пов'язаних із зорями, основна опозиція *погода : негода* реалізується через конкретні опозиції *ясно : хмурно (мутно)*, *видно : не видно (зорі)*, *ясно світліт : неясно*; *яскраві зорі : тьмяні*; *зоряне небо : немає зірок*; *більш зірок : менш зірок*.

Зібраний матеріал відображає лише часткові вірування поліщуків про окрему сферу спостереження за небесними світилами (Місяцем, Сонцем та зорями) – народну метеорологію, тож системне вивчення подібних вірувань залишається актуальним у сучасній етнолінгвістиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович О. Загальна та регіональна характеристика короткотермінових метеорологічних знань українців Середнього Полісся. *Вісник Львівського університету: Серія історична*. 2008. Вип. 43. С. 421–451.
2. Васянович О. Метеорологічні прикмети в народному календарі українців Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 2. С. 86–92.
3. Васянович О. Народна метеорологія українців Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 6. С. 94–97.
4. Васянович О. Сучасні метеорологічні знання та вірування гуцулів. *Народна творчість та етнологія*. 2013. № 6. С. 13–26. URL : <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2013/N6/13> (дата звернення: 11.08.2018).
5. Гринченко Б. Етнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Вып. 1. Чернигов, 1895. URL : <http://stg603.rusfolder.com/download/14994088&lzjbaAQ> (дата звернення: 11.08.2018).
6. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси : навч. посіб /. Відп. ред. Г. П. Півторак. Київ : Довіра, 2007. 262 с.
7. Кое-что из народных примѣтъ, касающихся погоды и урожая. Этнографическое обозрѣніе. Кн. XXXIII., № 2, 1897. Москва. URL: <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/12684-2-god-9-y-kn-xxxiii-1897> (дата звернення 11.08.2018).
8. Кравченко В. Этнографические материалы, собранные в Гр. Кравченко в Волинской и сосѣдних с ней губерниях. Труды общества изслѣдователей Волыни. Т. V. Житомир, 1911. С. 88–148.
9. Могила О. А. Метеорологическая лексика украинских говоров: лексико-семантическая и генетическая характеристика : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.02. Киев, 1984. 22 с.
10. Скуратівський В. Місяцелик. Український народний календар. Київ, 1993. 208 с.
11. Славянские древности. Этнолингвистический словарь в 5 томах. Под общей ред. Н. И. Толстого. Т. 3. К-П. Москва, 2004. 704 с.
12. Федорів О. Из народної метеорології поліщуків. *Жовтень*. 1984. № 5. С. 99–104.
13. Федорів О. Народна метеорологія українців Полісся. *Народна творчість та етнографія*. 1984. № 6. С. 52–54.
14. Чубинський П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край. Материалы и исследования, собранные д. чл. П. П. Чубинскимъ. Т. 1. С.-Петербургъ, 1872. 224 с. URL: <https://www.twirpx.com/search/> (дата звернення: 11.08.2012).
15. Słownik stereotypów i symboli ludowych. Koncepcja całości i redakcja J. Bartmiński. Т. 1. Z. 1. Niebo. Światła niebieskie. Ogen. Kamienie. Lublin, 1996. 439 s.

Список обстежених населених пунктів:

1. с. Виступовичі Овруцького р-ну **Житомирської області**;
2. с. Гошів Овруцького р-ну;
3. с. Журба (Невгоди) Овруцького р-ну;
4. с. Ігнатпіль Овруцького р-ну;
5. с. Красилівка Овруцького р-ну;
6. с. Пішаниця Овруцького р-ну;
7. с. Потаповичі Овруцького р-ну;
8. с. Сорокопень Овруцького р-ну;
9. с. Тхорин Овруцького р-ну;
10. с. Чабан Овруцького р-ну;
11. с. Черевки Овруцького р-ну;
12. с. Стирти Черняхівського р-ну;
13. с. Пиріжки Малинського р-ну;
14. с. Чоповичі Малинського р-ну;
15. с. Білокоровичі Олевського р-ну;
16. с. Кишин Олевського р-ну;
17. с. Перга Олевського р-ну;
18. с. Радовель Олевського р-ну;
19. с. Устинівка Олевського р-ну;
20. с. Бовсуни Лугинського р-ну;
21. с. Літки Лугинського р-ну;
22. с. Червона Волока Лугинського р-ну;
23. с. Куліші Ємільчинського р-ну;
24. с. Медведове Ємільчинського р-ну;
25. с. Миколаївка Ємільчинського р-ну;
26. с. Рясне Ємільчинського р-ну;
27. с. Середи Ємільчинського р-ну;
28. с. Лозниця Народицького р-ну;
29. с. Рудня Базарська Народицького р-ну;
30. с. Селець Народицького р-ну;
31. с. Христинівка Народицького р-ну;
32. с. Межирічка Радомишльського р-н;
33. с. Вишевичі Радомишльського р-ну;
34. с. Дубовик Радомишльського р-ну;
35. с. Облітки

Радомишльського р-ну; 36. с. Потіївка Радомишльського р-ну; 37. с. Мелені Коростенського р-ну; 38. с. Мойсіївка Коростенського р-ну; 39. с. Рудня Коростенського р-ну; 40. с. Рудня Ушомирська Коростенського р-ну; 41. с. Сарновичі Коростенського р-ну; 42. с. Курчиця Новоград-Волинського р-ну; 43. с. Рижани Володарськ-Волинського р-ну (зараз Хорошівського р-ну); 44. с. Кухарі Іванківського р-ну **Київської області**; 45. с. Мар'янівка Поліського р-ну; 46. с. Дитяткі Чорнобильського р-ну; 47. с. Машеве Чорнобильського р-ну (зараз переселене в с. Лукаші Барашівського р-ну); 48. с. Берестя Дубровицького району **Рівненської області**; 49. с. Яполоть Костопільського району; 50. с. Липки Гощанського району; 51. с. Чудель Сарненського району; 52. с. Яцковичі Березнівського району; 53. с. Борове Рокитнянського району; 54. с. Глинне Рокитнянського району; 55. с. Дроздинь Рокитнянського району.

REFERENCES

1. Vasianovych O. Zahalna ta rehionalna kharakterystyka korotkotermynovykh meteorolohichnykh znan ukrainsiv Serednoho Polissia. Visnyk Lvivskoho universytetu: Serii istorichna. Vyp. 43, 2008. S. 421–451.
2. Vasianovych O. Meteorolohichni prykmety v narodnomu kalendari ukrainsiv Polissia. Narodna tvorchist ta etnohrafia. 2005. № 2. S. 86–92.
3. Vasianovych O. Narodna meteorolohiia ukrainsiv Polissia. Narodna tvorchist ta etnohrafia. 2005. № 6. S. 94–97.
4. Vasianovych O. Suchasni meteorolohichni znannia ta viruvannia hutsuliv. Narodna tvorchist ta etnolohiia. 2013. № 6. S. 13–26. URL : <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2013/N6/13>. (data zvernennia: 11.08.2018).
5. Grinchenko B. Etnograficheskie materialy, sobrannye v Chernigovskoy i sosednikh s ney guberniyakh. Vyp. 1. Chernigov, 1895. URL : <http://stg603.rusfolder.com/download/14994088&lzjbaAQ>. (data zvernennia: 11.08.2018).
6. Zhaivoronok V. Ukrainska etnolinhvistyka. Narysy : navch. posib. / Vidp. red. H. P. Pivtorak. Kyiv : Dovira, 2007. 262 s.
7. Koe-что iz narodnykh prim'bt, kasayushchikhsya pogody i urozhaya. Etnograficheskoe obozr'enie. Kn. XXXIII., 1897. № 2. Moskva. URL : <http://elib.shpl.ru/ru/nodes/12684-2-god-9-y-kn-xxxiii-1897> (data zvernennya: 11.08.2018).
8. Kravchenko V. Etnograficheskie materialy, sobrannye V. Gr. Kravchenko v Volynskoy i sos'bdnikh s ney guberniyakh. Trudy obshchestva izsl'bdovateley Volyni. T. V. Zhitomir, 1911. S. 88–148.
9. Mogila O. A. Meteorologicheskaya leksika ukrainskikh govorov: Leksiko-semanticheskaya i geneticheskaya kharakteristika : avtoref. dis. ... kand filol. nauk: 10.02.02. Kiev, 1984. 22 s.
10. Skurativskiy V. Misiatselyk. Ukrainskyi narodnyi kalendar. Kyiv, 1993. 208 s.
11. Slavyanskije drevnosti. Etnolingvisticheskij slovar v 5 tomakh. Pod obshchey red. N. I. Tolstogo. T. 3. K-P. Moskva, 2004. 704 s.
12. Fedoriv O. Iz narodnoi meteorolohii polishchukiv. Zhovten. 1984. № 5. S. 99–104.
13. Fedoriv O. Narodna meteorolohiia ukrainsiv Polissia. Narodna tvorchist ta etnohrafia. 1984. № 6. S. 52–54.
14. Chubinskiy P. P. Trudy etnograficheskoy-statisticheskoy ekspeditsii v zapadno-russkiy kray. Materialy i issledovaniya, sobrannye d. chl. P. P. Chubinskim. T. 1. S.-Peterburg, 1872. 224 s. URL : <https://www.twirpx.com/search/> (data zvernennya: 11.08.2012).
15. Słownik stereotypow i symboli ludowych. Koncepcja calosci i redakcja J. Bartmiski. T. 1. Z. 1. Niebo. Swiatla niebieskie. Ogen. Kamienie. Lublin, 1996. 439 s.

Плечко Антоніна Андріївна, старший викладач кафедри іноземних мов Житомирського національного агроекологічного університету (Україна).

Пlechko Antonina Андреевна, старший преподаватель кафедры иностранных языков Житомирского национального агроэкологического университета (Украина).

Plechko Antonina, senior lector of the Department of Foreign Languages, Zhytomyr National Agroecological University (Ukraine)

Стаття надійшла: 05.09.2019

Статтю прийнято до друку: 12.09.2019

УДК: 81'28:821.161. 2-31 Дочинць 7 Мафтей

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-112-121

ДИАЛЕКТНА ЛЕКСИКА В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»

Лідія Прокопович

Мукачівський державний університет

Україна, Закарпатська область, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

e-mail: tubek25@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4882-5322

У статті проаналізовано діалектизми, які функціонують у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». Виокремлено лексико-семантичні групи діалектної лексики в художньому дискурсі. На основі аналізу лексико-семантичних особливостей простежено ступінь збереження діалектизмів у сучасних закарпатських говірках та їх уходження до літературної мови. Здійснено спробу з'ясувати конотативне значення діалектних лексем у контекстуальній реалізації.

Ключові слова: діалектизм, говірки, контекст, дискурс, лексико-семантичні групи.

ДИАЛЕКТНАЯ ЛЕКСИКА В РОМАНЕ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦА «МАФТЕЙ»

Лидия Прокопович

Мукачевский государственный университет

Украина, Закарпатская область, г. Мукачево, ул. Ужгородская, 26

e-mail: tubek25@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4882-5322

В статье проанализированы диалектизмы, функционирующие в романе Мирослава Дочинца «Мафтей». Определены лексико-семантические группы диалектной лексики в художественном дискурсе. На основании анализа лексико-семантических особенностей

прослежены степень сохранения диалектизмов в современных закарпатских говорах, степень их адаптации в литературном языке. Сделана попытка выяснить коннотативные значения диалектных лексем в контекстуальной реализации.

Ключевые слова: диалектизм, говор, контекст, дискурс, лексико-семантические группы.

DIALECT VOCABULARY IN THE NOVEL «MAFTEY» BY MYROSLAV DOCHYNETS

Lidia Prokopovych

Mukachevo State University

Uzhhorodska St., 26, Mukachevo, Zakarpattia Oblast, Ukraine

e-mail: tubek25@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4882-5322

***Uprising of the problem.** In Ukrainian linguistics, the attention to systematic analysis of dialect phenomena has significantly increased, which allows to study active processes in spatial linguistic units, to reveal archaic elements, to establish connections between the material world and the spiritual culture of a particular sub-ethnos. One of the urgent problems of Ukrainian linguistic science is the study of the functioning of dialects in the realm of a literary work.*

The artistic texts of the Transcarpathian writer Myroslav Dochynets can serve as useful material for the investigation of dialects.

Transcarpathia is an ethnocultural region. The wealth of this language area is widely reflected in ethnographic, ethnological, and folklore researches.

***Analysis of recent studies and publications.** The writing style of Myroslav Dochynets is a phenomenon, which is the result of the author's permanent activity. It has become the subject of investigations by literature scholars and linguists. Thus, L. Prokopovych and M. Yatskiv studied individual phraseological units of the author; L. Prokopovych analysed aphorisms and sacral vocabulary in the works by M. Dochynets; R. Terebus investigated the writer's metaphors.*

Hence, typical of Myroslav Dochynets' Transcarpathian dialect words comprise an integral part of his artistic discourses. According to O. Mykytyuk and L. Prokopovych, the historical and cultural memory of the people has been embodied here. Linguocultural studies of dialect vocabulary have helped us to reveal the spiritual values produced by individual ethnicities over the millennia.

***The article aims at** investigating lexical and semantic groups of dialect vocabulary, tracing the level of preservation of dialects in modern Transcarpathian sayings and determining connotative meaning of dialect vocabulary in context realization.*

***The layout of main research material.** Special attention is paid to dialect vocabulary denoting buildings or agricultural establishments. It should be noted that lexical units exist in urban as well as in rural areas. One example "kadub" (source, spring) can be found in the following text fragment: "My provenance is closely linked to the banks of the Latorica that have seen the footsteps of my forefathers. It is bewitched by their live conversation, flowing from ancient times, like water from under a kadub (spring)".*

Another example is "dufort" – an opened yard: "The town has become still more rushed, lousy, and smelling since the time I visited it last. Dirt and slops are flowing down gutters into the Latorica, cast-offs are being thrown out of windows on people's heads, in duforts (open yards) rosin is being melted in boilers, linen is being bleached, washing barrels are boiling, the leather is

being tumbled in caustic alum, clay is being moulded into pots, horses are being shod, sheep are being sheared, fish, poultry and meat of rabbit are being roasted, wine, beer and berry starch drink are being poured."

One more example is "kolyba" – hovel: "A hovel (kolyba) was put for summer."

Among the findings of the given research work is the author's rich linguistic palette of dialect vocabulary, indicating the life of Transcarpathians: e.g. "pamoloch" – linen; "besagy – bags. The novel under consideration also contains a rather comprehensive group of words denoting food: e.g. "dzymka" – soup; "piknytsa" – sausage; "leguminy" – delicacies. Dialect words denoting states, processes and actions are represented by "zochyv" – looked; "skomtaty" – tickle; "uprovid" – funeral.

Conclusions. *The further detailed investigation of fixed and systemized dialect vocabulary makes it possible to disclose the mechanism of its changes in time and space, to evaluate the potential of this language material. Hence, there is a need for thorough study of dialect lexemes of the Transcarpathian variant of language, as well as particular dialects, which are significant for linguistic science.*

Keywords: *dialects, sayings, context, discourse, lexico-semantic groups.*

Постановка проблеми. В українському мовознавстві помітно зростає увага до системного аналізу діалектних явищ, що дає змогу дослідити активні процеси в просторових мовних одиницях, виявити архаїчні елементи, установити зв'язки між матеріальним світом і духовною культурою того чи того субетносу. Однією з актуальних проблем української мовознавчої науки залишається вивчення функціонування діалектизмів у канві художнього твору. У свій час Іван Франко в статті «Літературна мова і діалект» писав, що «кожна літературна мова жива і здібна до життя, доки має можливість, з одного боку, всисати в себе всі культурні елементи сучасності, а з другого боку, має тенденцію збагачуватися чимраз новими елементами з питомого народного життя і з відмін та діалектів народного говору» [7, с. 207].

Вдячними матеріалом для розгляду діалектизмів можуть слугувати художні тексти закарпатського письменника Мирослава Дочинця. Слово в Мирослава Дочинця, як зазначає М. Ісак, – «як глина в майстерного гончаря чи скульптора – він ліпить із нього жбан нашої уяви, формує плоть нашої генетичної пам'яті» [3].

Закарпаття, де сьогодні живе і творить Мирослав Дочинець, – етнокультурний регіон. Багатство цього мовного простору широко представлено в ґрунтовних етнографічних, етнологічних, фольклористичних розвідках науковців, відбито в художніх творах майстрів слова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самобутність і художнє багатство романів Мирослава Дочинця дедалі частіше привертає увагу вчених-літературознавців. Дослідники В. Базилевський, О. Гаврош, Є. Серстюк, Л. Скорина, М. Слабошпицький у своїх студіях подають загальну характеристику художнього світу автора, простежують витoki його творчості, анонсують вихід романів. Останнім часом з'явилися розвідки М. Васьківа, Л. Горболіс, О. Капленко, О. Талько, спрямовані здебільшого на виявлення основних художніх особливостей прози, її проблемно-тематичного діапазону, сюжетно-композиційного рівня окремих творів, образної системи.

Мовний стиль художніх творів Мирослава Дочинця – феномен, результат невтомної діяльності письменника. У наукових розвідках лінгвістів розроблені окремі питання, пов'язані з індивідуально-авторськими фразеологічними одиницями (Л. Прокопович),

(М. Яцків) [9], афоризмами, сакральною лексикою (Л. Прокопович), метафорами (Р. Теребус) [6].

Утім, рідні для Мирослава Дочинця закарпатські говори становлять невід'ємний елемент його художніх дискурсів (О. Микитюк, Л. Прокопович). На думку цих дослідників, саме в них втілюється історична й культурна пам'ять народу. Лінгвокультурологічні дослідження на матеріалі діалектної лексики допомагають нам уявити духовні цінності, витворені окремими етносами протягом тисячоліть.

Зокрема, ґрунтовно вивчені закарпатські говори, що представлено в багатьох працях науковців (С. Бевзенка, І. Верхратського, К. Галаса, Й. Дзендзелівського, Д. Добоша, В. Лавера, П. Лизанця, В. Німчука, І. Сабодоша, П. Чучки, М. Сюська, О. Миголинець, Н. Венжинович).

Актуальним є вивчення діалектної лексики з погляду етнокультурного збагачення мови, який здійснила О. Микитюк. Діалектні особливості творів М. Дочинця схарактеризовано передусім на основі лексики, бо вона відображає ті самобутні риси авторського мовлення, що дають відомості про матеріальну культуру закарпатців (лексичні та етнографічні діалектизми), відтворюють мовлення персонажів, розкривають їхні уявлення про світ, підсилюють виражальні можливості мови, стилістично увиразнюють та емоційно наснажують текст [4].

У дослідженні «Лексико-семантичні особливості закарпатських говірок у романі Мирослава Дочинця «Мафтей» автор доводить, що «діалектизми у художньому тексті будуть виправдані тільки тоді, коли вони по-перше, необхідні для кращої характеристики зображуваних осіб, сцен, подій; по-друге, з контексту зрозумілі читацьким масам, тобто нічим не затемнюють змісту твору; по-третє вживаються з почуттям міри, отже кількісно і якісно не порушують художньо-естетичних вимог твору» [5, с. 79]. Предметом дослідження в названій розвідці є корпус діалектних лексем, що позначають побут закарпатців, а саме: назви одягу, назви тварин, рослин, осіб за родом діяльності чи національною належністю. Однак значна кількість лексем, які належать до таких лексико-семантичних груп як лексика на позначення дій, процесів, станів, лексика на позначення ужиткових речей, лексика на позначення назв будівель чи сільськогосподарських споруд, лексика на позначення продуктів харчування, страв, лексика на позначення війкових та адміністративних понять та ін. залишилися поза увагою. Власне, відсутність таких досліджень і побудила нас до вибору об'єкта статті – художнього тексту роману Мирослава Дочинця «Мафтей».

Звідси мета статті – дослідити лексико-семантичні групи вищезазначеної діалектної лексики, простежити ступінь збереження діалектизмів у сучасних закарпатських говірках та з'ясувати конотативне значення діалектних лексем у контекстуальній реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. У нашому дослідженні ми виходимо із загальновідомого положення, що діалектна мова, як і мова взагалі, є складною єдністю багатовимірності. «Будь-яка мовна просторова конструкція (наріччя, група говорів, говори) чи говірка (остання як єдина комунікативна одиниця) відзначається системною організацією. Така ж властивість притаманна і окремим рівням чи підрівням певного просторового сегменту національної мови» [8, с. 162].

«Лексика, в тому числі й діалектна, завдяки особливій ролі лексичних одиниць у структуруванні й категоризації світу, тісному зв'язку пізнавальних й лінгвальних процесів та номінативній функції лексем, сегментує культурний простір на дискретні компоненти, які в цілості репрезентують культуру певного етносу, захищує зберігає і репрезентує цю культуру в словесних знаках, які в комунікативній діяльності заступають безпосередні «кванти»

культури. Відбиваючи основні властивості складників культури семантика лексем стає надійними джерелом знань про культуру загалом [2, с. 59].

Діалектна лексика Закарпаття, незважаючи на довготривале контактування українських говірок з різними наріччями та мовами, зберегла специфічно національні риси, у ній відображається історичний поступ народу, його різноманітне трудове життя, його світогляд, звичаї та вірування. Текст роману «Мафтей» багатий на майстерні переходи від книжної стандартизованої мови із чітким дотриманням загальноновживаних літературних норм до природних розмовних діалогів чи монологів, у яких нове стилістичне життя починають діалектизми. Зупинимось на лексико-семантичних групах, які найбільш повно представлені в романі та коротко опишемо мовностилістичні аспекти цих мовних одиниць.

Особливу увагу привертає діалектна лексика на позначення назв будівель чи сільськогосподарських споруд. Зауважимо, що ці лексичні одиниці побутують як у міському, так і сільському просторі: **Кадуб** – джерело, криниця. *Мій починок прибитий до надбережжя Латориці ступнями моїх прадідів, заговорений їх живою бесідою, що точиться з предковічності, як вода з-під кадуба* (Доч., с. 9). **Дуфорт** – відкритий двір, пасаж. *Город заколотився, завошивів, засмердівся ще більше від часу моєї останньої візити. Шанцями в Латорицю стікає лайно і помії, покидьки згрібають із вікон на голови, в дуфортах вариться в котлах смола, відбілюється полотно, киплять пральні бочки, мнуться в їдкому галуні шкури, ліпляться горшки, куються коні, стрижуться вівці, смажиться на рожгах риба, птиця і зайчатина, точиться вино, пиво й киселиця* (Доч., с. 22). **Будар** – дворова вбиральня. – *Злота ходила в дощатий будар з повним жбаном води і обрусиком* (Доч., с. 72). **Колиба** – курінь. *На літо клав собі колибу і копав, копав, копав* (Доч., с. 79). **Каштіль** – замок, фортеця. *Із нашого сурдика бігали, і прийшли з торговиці, і стражники з карштелю, і писарчук один являвся...* (Доч., с. 82). **Баня** – шахта. *Раз у житті я видів таку сіль – у солотвинській бані, що називалася Кунігунда* (Доч., с. 86). **Хурдига** – в'язниця. *От і прийшло: дівиці нема, а легінь у хурдизи* (Доч., с. 115). **Облок** – вікно. *Без облочка та й без двері, бо мені вже по вечері* (Доч., с. 139). **Драч** – млин. *Він, неборак, за мною «шкоду» мав дурно відробити два тижні коло Книшева драча* (Доч., с. 155). **Дідорня** – батьківське обійстя. *Ступивши на дідорню, я вздрів, що з коша стирчить стрижена голова* (Доч., с. 177). **Падамент** – підлога. *«Матфею, ти потомник знатного каменяра, то дорадь, чим настелити нам падамент»* (Доч., с. 191). **Куча** – хата. *Се добра дахівка як для кучі, так і для храмини* (Доч., с. 231).

Хедер – єврейська школа. *Мене в хедері називали єврейським дурником* (Доч., с. 255). **Туман** – пам'ятник. *«Я знав і ту, що на її честь витесали тумана з соли...»* (Доч., с. 273).

Лексика на позначення продуктів харчування, страв. Важливу інформацію про харчування закарпатців, які страви і напої вони вживали, із чого їх приготувляли заховують закарпатські діалектні назви їжі, страв, напоїв. Зауважимо, традиційно страви закарпатців не відзначалися багатим асортиментом, а підкреслювали їхнє скромне та небагате життя: **Квасна капуста** – квашена. Разом із картоплею і квасолею – головна їжа русинів. – *Богу слава, – прошамкав старий, – бо в нас уже квасна капуста на денці* (Доч., с. 31). **Марена** – річкова риба. *До людей я звик ходити з чимось. Витяг із пазухи дві тугі марени в онучці і поклав на припічок* (Доч., с. 31). **Паленка** – горілка. *І паленку носив, і капшучком тряс, і худобиною лакомив* (Доч., с. 46). **Миндра** (рум.) – горілка. *Звідти мараморошиці тайкома провадять через Тису миндру* (Доч., с. 88). **Легуміни** – смаколики, ласощі. *Се леда я тут присів дурно на твої легуміни...* (Доч., с. 145). **Дзямка** – юшка. *Провиднілося рано, а в мене вже була готова дзямка з дичини* (Доч., с. 166). **Шпірітус** – спиртне. *Знав би сей вуличний*

скрипаль, котрий тонко вітрить запах шпиритусу, що піднятий ним срібняк збуриє цілу содому в мурашиній купі... (Доч., с. 169). **Пструг** – форель. **Пстругів** і рапанів держали в особному кориті – дорога риба (Доч., с. 202). **Шасла** – легке біле вино. Дорогою купували у винаря Короля скляницю білої шасли, а заїдок мали в жебах – монаші яблука і кошерну халу, солодко-солений білий хліб (Доч., с. 211). **Кост** – їжа, харчі. Не виджу добродійної Параскеви, аби подякувати за ситний **кост** (Доч., с. 250). **Пікниця** – ковбаса. Я велів принести тонкої заячої **пикниці** (Доч., с. 252). **Гаряч** – давня назва чаю. Тепер се було першорядними ліком купно з трав'яними гарячами, які я запарював зранку (Доч., с. 285).

Ще одну групу використаної побутової діалектної лексики становлять назви речей господарського призначення. Серед них виділяємо лексику хатнього і кухонного начиння:

Циліндр – видовжена баклава на 2–3 літри. **Кевурт** – комплект столового посуду. Мишко шваркнув щось підручному, і той мигцем приніс тацю з **кувертами** (Доч., с. 145). **Фінджа** – філіжанка, кухоль. **Штемпелик** – келишок. Скупий посвіт знадвору цвітньо грав на рядах штофів, корчаг, караф, сулій, кубів, бутлів, фіндж, пивних фля, винних погарів, корчменних штемпеликів та булькатих циліндрів, оперезаних мірними жолопами (Доч., с. 88). **Шкалик** – слоїчок. А затим дістав **шкаличок** густої масті (Доч., с. 114). **Товкан** – глек. А на столі під горішиною – товкан молока і вгадувана опуклість під обрусом (Доч., с. 204). **Чуплак** – ніжик. Я так і зробив – вирізьбив почутий вираз садовим **чуплаком** (Доч., с. 215). **Чебря** – посуд. Тут його варили як для вжиткового **чеберя**, так і на весельчаку смальту для вигадливих штук... (Доч., с. 220). **Гарнець** – міра рідини, близько 3, 3 літра. У таку посудину вміщається рівно **гарнець** вина (Доч., с. 221). **Біль, памолоч** – білизна. Натоптана жінчовка бочечкою котилася довкола двох діж, у яких виварювалася **біль** (Доч., с. 61). **Парнюх** – перина. Возами провадили пухкі, як **парнюхи**, словацькі хлібці. **Джерга** – груба вовняна ковдра. Зняла кошлату **джергу**, в яку була закутана, і кинула на траву. **Рянда** – шматина, ганчірка. Сторчак із вицвілою **ряндю** був мені за маяк (Доч., с. 290). **Шарага** – вішалка. А в закуті стояла вкопана ялинова **шарага** з повішеним руб'ям, що відгонило рибою і нехвороцю... (Доч., с. 172). **Гоклик** – ослінчик. Ними застеляють лавиці, столи, скрині гоклики, постелі, долівки, завішують стіни... (Доч., с. 245). **Шпаргет** – плита. І коли я останнє намалював материн **шпаргет**? (Доч., с. 180).

Оскільки події в романі відбуваються на берегах річок, то цілком умотивованою є низка діалектних слів на позначення човнів, плотів та знаряддя для рибальства. **Волок** – невід. У ранній жер треба натягнути в затоні перший **волок** – ачей здуриться якась риба (Доч., с. 21). **Кітвиця** – якір. «Ні, туди я не попливу», – зітхнув я полегшено і підняв **кітвицю** (Доч., с. 111). **Покон** – вудка. Сам же любив одинцем посидіти під вільхою з вудою: замашиий черемховий **покон**, нитка з тонкої жили, кістяний гачок, наплавок із пера (Доч., с. 306). **Ялик** – легкий човен. Друге око кліпає на **ялику** (Доч., с. 203). **Дараба** – пліт, на якому спускалися гірськими ріками бокоরাші. Туди-сюди ночами орють Тису човни, тратви й малі плотики, провадять сюди ходовий румунський крам, а відтак дарабами звозять у багаті долини (Доч., с. 225).

Мовну картину світу закарпатців увиразнюють такі поодинокі діалектні лексеми: **Деревище** – труна. Небіжчик лежав у неструганому **деревищі**, притрушений дерев'яною стружкою замість уквивала (Доч., с. 18). **Пенго** – грошова одиниця. Якщо тобі пощастить там щось допаяти і я дістану в обслугу вісім **костомах**, то за кожен відциплю тобі **пенго** (Доч., с. 20). **Файка** – люлька. Із тим димом змішються й сірі клуби від **файок**, які смокче нагощена гурма (Доч., с. 41). **Бесаги** – сакви. Один віз **бесаги** з поклажею (Доч., с. 54–55); Мій дідो плів таким робом і міхи на зерно, і великодні кошарки, і корбиці для м'яса, і напічні **бесаги**, покрівці іхатню обставу, і бавки для дітей... (Доч., с. 162). **Кочія** – карета. Біля мене

рвучко зупинилася **кочія**, з дверей вистромив голову якийсь урядник (Доч., с. 93). **Лушниця** – факел. *А опівночі вернувся під міст і запалив смерикову лушницю* (Доч., с. 111). **Лазиво** – драбина. *Після тої приключки люди мене ославили як кури лазиво* (Доч., с. 133). **Тайстринка** – торбинка. **Тайстринку** з накупом я притириу в вербнику, а сам махнув через лози в Дорошовицю (Доч., с. 171). **Образчик** – картина, портрет. *От і маєш. Благоліпний образник...* (Доч., с. 253). **Икон** – ікона. *А Симко на свою, як на икон позирає, душу свою виїняти їй гораздий* (Доч., с. 260).

Засвідчено чималу кількість лексики на позначення дій, процесів, станів:

Зочив – дивився. *Далі я зочив, як із осокура на тому березі війнув дим голубів* (Доч., с. 10). **Скомтати** – лоскотати. *Сонце теплим квачиком малювало медові поворози на моїх повіках, скомтало губи, як збитошна дівця* (Доч., с. 10). **Упровід** – похорон. *Ну, а твій упровід, якщо Господь призве тебе раніше, буде моїм коштом, як я й обіцяв. Трусяк із писка не робить гузицю* (Доч., с. 21). **Банувати** – сумувати. *Малий мовчки знизав плечима, рот був зайнятий лакоминою. – Бануєш за сестрою?* (Доч., с. 23). **Опрягтися** – померти. *Судиться їм опрягтися – я й готовий* (Доч., с. 57). **Баяти** – зараджувати, рятувати. Від слів бай, баїльник – знахар, відун. *Ті, що при вулиці. А за хлібом родять. Оленка встигла їм побаяти, аби не всохли?* (Доч., с. 65). **Файчити** – палити. В домі ніхто не **файчить**, із лампою того вечора до худоби не ходили (Доч., с. 69). **Заклялася** – пропала, зникла. *Худоба ходить вроздрід, а дівка заклалася* (Доч., с. 97). **Помінити** – пообіцяти. *Я помінив учинити для неї ще одні ліки* (Доч., с. 98). **Заголосити** – видати, замельдувати. *Казали, що його заголосив Тончі, той, що тереп нам рибу достачає* (Доч., с. 123). **Запуки** – замовити, ворожіння. *Видати, знає запуки на рибу...* (Доч., с. 126). **Вадасувати** – полювати. *Ми вчора вадасували косуль над Грабівницею* (Доч., с. 132). **Фіглювати** – жартувати. *Одну козу маю і ту щодня за хвіст підіймаю, – фіглювала мамка, маючи на оці заслінку шпаргета* (Доч., с. 184). **Нащавити** – провідати. *Жив-здоров, може його нащавити* (Доч., с. 193). **Спіхувати** – готувати. *Спіхував деревину для майстрів* (Доч., с. 230). **Ськати** – шукати. *А я пускався на незвичні влови – ськати ремесників* (Доч., с. 239). **Помінити** – пообіцяти *Лиш би донці в посаг, та ж помітив тобі* (Доч., с. 253). **Бештати** – говорити, базікати. *Ніколи не бештав як інші рибарі, – «їмати рибу», «брати рибу», «дурити рибу». Казав «Іду д'воді»* (Доч., с. 306).

Серед діалектних слів, ужитих в романі, чимало лексем із абстрактним значенням:

Пришта – біда клопіт. *Майже рік як на Мукачово давила ся пришта* (Доч., с. 13). **Хибіло** – бракувало, не вистачало. *А нашій Павлинці що хибіло?* (Доч., с. 59). **Авторамент** (арх.) – авторитет. *Хто б се не був, він мав у них великий авторамент, велику довіру* (Доч., с. 69). **Хосен** – користь *Тим більше, що з мого кривого вітця хісна було мало* (Доч., с. 79). **Ферттик** (нім.) – кінець. *За ними гуси, воло спухає – і ферттик* (Доч., с. 84). **Бран** – неволя. *Той, хто не скусив любовного брану, не вседно не зрозуміє* (Доч., с. 216). **Силоміття** – насильство. *Бо де люди – там і колотнеча.* (Доч., с. 217).

У романі функціонально активною є лексика іншомовного походження, як зауважує С. Бевзенко, проникнення іномовних слів у діалекти відбувалося внаслідок більш-менш постійних безпосередніх контактів найрізноманітнішого характеру носії різних українських діалектів з носіями суміжних діалектів сусідніх мов, причому ці суміжні діалекти нерідко були й посередниками при передачі слів із тієї мови, з носіями якої українське населення безпосередньо не контактувало чи мало контактувало. Зокрема, наприклад, ряд слів німецького походження, можна гадати, проникло в галицькі діалекти через польське посередництво, а чимало тюркізмів увійшло в карпатські говори, зокрема в середньозакарпатські говірки, через угорську мову та ін. [1, с. 186–187]

Прикладом можуть слугувати окремі лексеми на позначення військових та адміністративних понять: **Дикунук** – окоп. *Судилося б йому глитати порохи маршів і гібити у вогких дикунках на полях свар, якби не коні* (Доч., с. 46). **Фенрих** – військове звання, молодший офіцер. *Драгуни стали над рікою табором, а ввечері фенрих привів діда до*

капітанового шатра і той сказав: Припарадися, з тобою хоче говорити князь славонський, під чиєю рукою кавалерія імператриці (Доч., с. 47). **Оберст** – полковник. «Знаєш, як зарадити жеребчикові?» – виможисто запитав **оберст** (Доч., с. 47). **Катуна (угор)** – вояк. Правду кажеш, **катуно**, – блиснув перловими зубами полковник (Доч., с. 47). **Рігімент** – полк. Так його було зараховано до обслуги, яка школувала виборних тварин для **рігіментів** кавалерії (Доч., с. 49). **Спис** – реєстр, список. Благословив його подумки і пішов своєю дорогою – до писарні, де з наказу бурмістра мені мали дати **спис** пропалих дівиць (Доч., с. 27). **Валка** – війна. З **валки** вернувся він не лише з ранами (Доч., с. 70). **Пеня** – штраф. Видайте указ, що виніс сміття за ворота карається **пенєю** (Доч., с. 132). **Токма** – домовленість, угода. – Ану, Мошку, укладемо з тобою **токму** (Доч., с. 146). **Алеман** – улан, кавалерист. Унтер відкрився мені, що є **алеманом** із Тіроля (Доч., с. 256). **Гунцунство** – ошуканство, політичні ігри. Навіть мені, далекому від панського **гунцунства**, ті надумали прийшли під смак (Доч., с. 322).

Серед багатого арсеналу народнорозмовних засобів, що майстерно використовує автор у своєму романі, на окрему увагу заслуговує:

– лексика на позначення часових відрізків: **Май** – травень. На переломі **маю**, перед молодим місяцем стали теплі я і ясні, як очі дитини, погоди (Доч., с. 9). **Літєсь** – торік. **Літусь** дівчак їх утопивсь в керниці (Доч., с. 38). **Вакації** – канікули. Так я вперше того літа зажив **вакації** від чернечого вишколу (Доч., с. 103);

– лексика на позначення частин тіла: **Голосниця** – скроня. Я торкнувся його ледь посрібленої **голосниці** (Доч., с. 14). **Варги** – губи. Мені коли родився, **варги** часником намастили. Дотепер помагає... А ви біжіть до тієї брочки – там для вас цілий скарб навалено (Доч., с. 24). **Довбня** – тут голова. Може, коли йому по тім'ю врубали, то мозок повернувся в **довбні**? (Доч., с. 40). **Копоня** – голова. Та в твою **копону** стільки лою наливо, що на два Мукачова стане (Доч., с. 141). **Гузичка** – гузенце, задок. Ми з нею в дівцатві голими **гузичками** на Капуні всі дерева обчухали (Доч., с. 273);

– лексика на позначення ліків, зілля, привороту, хвороби: **Привороти** – ліки, зілля. Даючи хворим **привороти**, я теж часом примовляю: «Кедь довго се пити, виростуть крила» (Доч., с. 29). **Сипняк** – тиф, **корела** – холера. Гартував ями вапняні для померлих від **сипняка** та **корели** (Доч., с. 22). **Гостинець**, **ревма** – ревматизм. Гамує біль і неспокій, виганяє **гостинець** із поперека, гасить гудячий кус, зводить коросту, а як носити корінь на собі, то дівчаківі ліпше йде наука (Доч., с. 177). **Скорбут** – цинга. Скільки лікую малоковну мужицьку дитню від скорбуту, а не знав, що в сьому місці так буйно розкошує гравілат – спасенний природний квасець, що годен замінити недоступні взимі плоди і ягоди (Доч., с. 288). **Франца** – пранці, сифіліс. Що то за **франца**?! (Доч., с. 300).

– лексика на позначення просторових понять: **Сурдик** – куточок, місцевість. Ні, відколи дві дівки з їх **сурдика** пропали, матері іншим заказали (Доч., с. 34). **Бакай** – велика яма в ріці. Я впустив у **бакаї** дві мережі, сплетені з черемхи (Доч., с. 56). **Сага** – заглибина в березі, пристань. У прибережній невеличкій **сазі** чорнів забитий кілок (Доч., с. 123). **Варош** (угор.) – місто. Ану кажіть, що нового у **вароші**? (Доч., с. 192). **Бездень** – безодня. Коли довго зазирати в **бездень**, то й він гляне на тебе (Доч., с. 235). **Жудец** – терен, територія. То вже був румунський **жудец** (Доч., с. 236). **Парцела** – ділянка. Міркує знайти в горах привабну **парцелу** і закласти собі до вподоби **гражду** (Доч., с. 274).

Підсумовуючи сказане, доходимо висновку, що діалектизми виступають як і в мові персонажів, так і в мові автора. Проте частотність уживання їх дещо відмінна: мова автора –

це літературна мова з деякими вкрапленнями цього говору. Мова персонажів містить більше закарпатських діалектних слів.

Неоднорідними є лексичні діалектизми з погляду їхнього походження. Тривале життя закарпатського люду в складі Австро-Угорської імперії, Чехословаччини з німцями, румунами, угорцями, чехами, словаками зумовили тісні етномовні взаємини, тому немало діалектних слів походять з інших мов.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Детальне вивчення зафіксованої і в певний спосіб систематизованої діалектної лексики дає змогу з'ясувати механізм її змін у часі і просторі, по-справжньому оцінити потенційні можливості цього мовного матеріалу. Звідси – пильна наукова увага до вивчення діалектних лексем закарпатських говорів, а також окремих говірок, які мають велике значення для лінгвістичної науки.

Зафіксовані у творах письменника діалектизми репрезентують етнонаціональну картину світу закарпатців, точно передають ті назви, що вийшли зі щоденного вжитку, зрештою, увиразнюють споконвічні традиції українського народу, відтворюють культуру, релігію, освіту певного етносу. Поданий матеріал можна вивчати в аспекті самотутньої картини світу, застосовуючи дані психолінгвістики, лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики.

Тому перспективу подальшого дослідження пов'язуємо з поглибленим вивченням діалектної лексики в інших художніх творах Мирослава Дочинця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 245с.
2. Грещук В. Словник «Гуцульська лексика в українській художній мові» як джерело пізнання гуцульської культури гуцулів. *Мовознавчі студії*. Вип.3: Діалект у лінгвокультурологічному просторі (За матеріалами Міжнародної наукової конференції на пошану сторіччя від дня народження професора Гаврила Шила). Дрогобич : Швидкодрук, 2010.
3. Ісак М. Природа і душа не терплять порожнечі. URL : <http://mirosl-dochinets.com/> / рецензії /85-природа –і–душа–не– терплять– порожнечі (дата звернення: 15.10.209).
4. Микитюк О. Діалектизми як засіб увиразнення текстів Мирослава Дочинця. *Лінгвостилістичні студії*. Луцьк : Східноєвропейський університет імені Лесі Українки. 2015. № 2. С. 85–91.
5. Прокопович Л. С. Лексико-семантичні особливості закарпатських говірок у романі Мирослава Дочинця «Мафтей». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2018. № 2. С. 76–82.
6. Тербус Р. М. Метафора як засіб художнього увиразнення в романі Мирослава Дочинця «Вічник». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. № 35. Том 1. С. 50–53.
7. Франко І. Літературна мова і діалект // Зібрання творів в 50-ти томах. Т.37. Київ, 1982. С. 205–210.
8. Яким М. Б. Полісемійність ареальних фразем (на матеріалі іменних фразем бойківських говірок). *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство)* : збірник наукових праць. Дрогобич : Швидкодрук, 2017. № 8, т. 2.
9. Яцьків М. Ю Фразеологічна картина світу в романі Мирослава Дочинця «Вічник». *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія Філологічні науки*. 2015. Вип. 38. – С. 386–391.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

Доч. – Дочинець М. Мафтей. Книга написана сухим пером: роман. Мукачево : Карпатська вежа, 2016. 352 с.

REFERENCES

1. Bevzenko S. P. Ukrainian dialectology. Kyiv : High School, 1980 245 s.
2. Greschuk V. Dictionary "Hutsul vocabulary in Ukrainian artistic language" as a source of knowledge of Hutsul culture of Hutsuls. Linguistic studios. Issue 3: Dialect in Linguocultural Space (Based on Proceedings of the International Scientific Conference on Honoring the Birthday of Professor Gavril Shyla). Drohobych : The Print, 2010.
3. Isak M. Nature and the soul do not tolerate emptiness. URL : <http://mirosl-dochinets.com/retsenziyi/85-pryroda-i-dusha-ne-terplyat-porozhnechi>. (data zvernennia: 15.10.2019).
4. Mykytyuk O. Dialecticisms as a means of expressing the texts of Myroslav Dochynets. Lihvostylistychni studiyi. Lutsk : Skhidnoyevropeyskyy universytet imeni Lesi Ukrayinky. 2015. № 2. С. 85–91.
5. Prokopovych L. S. Lexical and semantic features of Transcarpathian dialects in the novel by Myroslav Dochinets "Maftay". Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky. Zaporizhzhya : 2018. № 2. S. 76–82.
6. Terebus R. M. Metaphor as a means of artistic expression in the novel by Myroslav Dochinets. «Vichnyk» Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiya. 2018. № 35, t.1. S. 50–53.
7. Franko I. Literature language and dialect // Zibrannya tvoriv v 50-ty tomakh. T. 37. Kyiv, 1982. S. 205–210.
8. Yakym M. B. Polisemiynist arealnykh frazem (na materialy imennykh frazem boykivskykh hovirok // Naukovyy visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya: «Filolohichni nauky» (movoznavstvo) : zbirnyk naukovykh prats. Drohobych, 2017. № 8, t. 2. 160 s.
9. Yatskiv M. Y. Phraseological picture of the world in the novel by Myroslav Dochinets. «Vichnyk» Naukovi pratsi Kamyanets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiyenka. Seriya Filolohichni nauky. 2015. Vyp. 38. S. 386–391.

Conditional source reduction

Doch. – Dochinets M. Maftay. The book is written with a dry pen. Novel. Mukachevo : Karpatska Vezha, 2016. 352 p.

Прокопович Лідія Сигізмундівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій Мукачівського державного університету (Україна).

Прокопович Лидия Сигизмундовна, кандидат филологических наук, доцент, заведующий кафедрой филологических дисциплин и социальных коммуникаций Мукачевского государственного университета (Украина).

Prokopovych Lidia, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Philological Sciences and Social Communications, Mukachevo State University (Ukraine).

Стаття надійшла: 15.11.2019

Статтю прийнято до друку: 22.11.2019

V. ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 81' 276.6: 359

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-122-130

МОВНА СИТУАЦІЯ ТА МОВНА ПОЛІТИКА ПОСТРАДЯНСЬКОЇ РОСІЇ

Ольга Андріянова

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

м. Львів, вул. Героїв Майдану, 32

e-mail: andr2013@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4111-5934

У статті проаналізовано мовну ситуацію пострадянської Росії та з'ясовано, яку мовну політику здійснює держава сьогодні. Розглянуто різні підходи науковців до дефініції «мовна політика». Досліджено мовну політику Російської Федерації, яка декларує сприяння вільному розвитку й використанню мов народів РФ, а насправді проводить політику асиміляції. З'ясовано вплив федеративної багатонаціональної Росії на мовну ситуацію в Україні, а саме: агресивні дії, спрямовані проти розширення сфер уживання української мови в унітарній моноетнічній Україні та асиміляції етнічних росіян в Україні.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовна ситуація, мовна політика, мовне планування, російська мова, асиміляція, українська мова.

ЯЗЫКОВАЯ СИТУАЦИЯ И ЯЗЫКОВАЯ ПОЛИТИКА ПОСТСОВЕТСКОЙ РОССИИ

Ольга Андріянова

Национальная академия сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного

г. Львов, ул. Героев Майдана, 32

e-mail: andr2013@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4111-5934

В статье проанализирована языковая ситуация в постсоветской России и охарактеризована языковая политика, осуществляемая государством. Рассмотрены различные дефиниции термина «языковая политика». Исследована языковая политика Российской Федерации, которая декларирует содействие свободному развитию и использованию языков народов РФ, а на практике проводит политику ассимиляции. Выяснено влияние федеративной многонациональной России на языковую ситуацию в Украине, а именно: агрессивные действия направлены против расширения сфер употребления украинского языка в унитарной моноэтнической Украине и ассимиляции этнических россиян в Украине.

Ключевые слова: социолингвистика, языковая ситуация, языковая политика, языковое планирование, русский язык, ассимиляция, украинский язык.

THE LANGUAGE SITUATION AND LANGUAGE POLICY OF POST-SOVIET RUSSIA

Olga Andriyanova

Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy

Lviv, 32 Heroes of the Maidan str.

e-mail: andr2013@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4111-5934

Introduction. *One of the priority areas of modern linguistics is functional sociolinguistics, which studies a complex of issues related to the social nature of language, among which the study of language policy issues is relevant. Today, the hybrid war of Russia against Ukraine continues not only on the battlefield, but also on the linguistic front. The main reason for the annexation of the Crimea and the support of separatists in the East of Ukraine was the language issue. Therefore, the analysis and thorough study of the language situation and the language policy of Russia are of particular importance nowadays.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze the linguistic situation of post-Soviet Russia and find out how the language policy of the state is carried out today. The realization of this goal implies the following solutions:*

- to consider the definitions of “language policy”;
- to study the distinctive features of the language policy of post-Soviet Russia;
- to reveal the ways the Russian Federation influences the language situation in Ukraine.

Methods. *The research of the state language situation in post-Soviet Russia and language policy has been conducted using state policy analysis tools, including institutional and systemic methods, as well as the generalization method.*

Results. *The article analyzes the linguistic situation of post-Soviet Russia and finds out what language policy the state is implementing today. Different approaches of scientists to definition of the term “language policy” are considered. While officially the Russian Federation declares the promotion of the free development and use of the languages of the peoples of the country, guarantees their development and protection of the speakers’ rights, in practice the government tries to accelerate Russification and pursues an assimilation policy of citizens of different nationalities. Nowadays there are no Ukrainian-Russian agreements that would regulate the education of Ukrainians in Russia. The influence of federal multinational Russia on the language situation of Ukraine has been clarified, namely: aggressive actions against expanding of the sphere of the Ukrainian language usage in unitary mono-ethnic Ukraine (especially important today, when the Government of Ukraine seeks to reduce Russian influence by adopting the new Law on Language) and assimilation of ethnic Russians in Ukraine (obtaining Russian citizenship, language situation in the Crimea).*

Conclusion. *Therefore, the language policy of Russia is of totalitarian character. The development of the languages of all republics and the care about the languages of minorities are only a matter of formality, and in reality the goal is to take away the mother tongue from the indigenous peoples of Russia, which is regulated at the legislative level. With regard to the state of the Ukrainian language in Russia, there is a continuous assimilation of the Ukrainian population. Moreover, Russia tries to put pressure on the linguistic situation within Ukraine itself.*

It should be noted that further study of the given problem calls for researching the ways language policies are executed the world over, particularly in the world's leading democracies.

Keywords: *sociolinguistics, language situation, language policy, language planning, the Russian language, assimilation, the Ukrainian language.*

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів сучасного мовознавства є функціональна соціолінгвістика, яка вивчає комплекс питань, пов'язаних із суспільною природою мови, серед яких актуальним є дослідження проблем мовної політики.

Сьогодні, коли між Росією й Україною триває гібридна війна, можемо констатувати, що це війна не лише на полі бою, а й на мовному фронті. Головною причиною до анексії Криму та підтримки сепаратистів на Сході країни стало мовне питання. Тому аналіз мовної ситуації та мовної політики Росії набуває для нас особливої значущості й потребує ґрунтовного вивчення та аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Мовна політика» в різних аспектах стала предметом наукових розвідок українських мовознавців. Важливі теоретичні та практичні проблеми були об'єктом наукових досліджень українців: Л. Масенко, О. Тараненка, В. Брицина, О. Ткаченка, Н. Князевої, О. Калиновської, Г. Залізник, В. Радчука та ін. Питання мовної політики в Україні є предметом зацікавлення закордонних учених Ю. Бестерс-Дільгер, Б. Баурінга, Т. Фудерер тощо. Вивченню досвіду мовних політик світових держав присвячено окремі праці Б. Ажнюка, Ю. Жлуктенка, Л. Лазаренка та ін. Однак більшість указаних дослідників не ставили перед собою мету ґрунтовно розглянути проблему мовної ситуації в Росії та її мовну політику.

Мета і завдання статті. **Мета статті** – проаналізувати мовну ситуацію пострадянської Росії та з'ясувати, як здійснює мовну політику держава сьогодні. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- розглянути дефініції науковців до терміна «мовна політика»;
- дослідити мовну політику пострадянської Росії;
- з'ясувати вплив Російської Федерації на мовну ситуацію в Україні.

Дослідження проведено із застосуванням інструментарію аналізу державної політики, зокрема інституційного та системного методів, а також методу узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досвід регулювання мовної ситуації й утілення державної мовної політики у світі різноманітний. Завданням національної політики будь-якої держави є захист рідної мови та турбота про її розвиток і функціонування. У кожній країні мовна політика є складником національної політики. РФ, багатонаціональна, багатоконфесійна, багатомовна, провадить наступну лінію – одна російська етнічна нація, одна християнська православна релігія, одна російська мова.

У нашій розвідці на позначення заходів, спрямованих на регулювання мовних відносин у суспільстві, ми послуговуємося терміном «мовна політика».

Як зазначає М. Кочерган: «Мовна політика – це свідомий і цілеспрямований вплив, який має на меті сприяти ефективному функціонуванню мови в різних сферах її застосування; сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у суспільстві, державі; сукупність політичних і адміністративних заходів, спрямованих на надання мовному розвитку бажаного спрямування» [4, с. 18].

«Мовна політика» в дослідженні Н. Попович [8] представлена як демонстрація ставлення держави в особі органів державної влади до розв'язання мовних проблем у конкретній країні. Українські лінгвісти О. Куць та В. Заблоцький у розвідці «Мовна політика

в Україні» [5, с. 13–14], відзначають, що «мовну політику» варто розглядати як діяльність суб'єктів етнополітики (держави, етноспільнот, політичних партій тощо), спрямовану на розв'язання національно-мовних інтересів, гармонізації національних відносин та зміцнення стабільності поліетнічного суспільства.

Виробленню єдиної дефініції терміна «мовна політика», як зазначає мовознавець Л. Лазаренко, перешкоджає багатоаспектність і неоднорідність, а також паралельне функціонування інших термінів, таких як «мовне облаштування», «мовне планування» [6, с. 6]. Зміст аналізованих праць дає підстави стверджувати, що наше розуміння поняття «мовна політика» збігається загалом із тим, яке подано в Енциклопедії української мови: «Мовна політика – це сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, спрямованих на регулювання мовних відносин у країні або на розвиток мовної системи у певному напрямі» [12].

У радянській науковій літературі вживаним є термін «мовне будівництво», використовуваний здебільшого на позначення позитивного процесу, спрямованого на зміцнення комунікативних і соціальних можливостей мов. Проте мовна політика може бути й деструктивною, а саме: обмежувати вживання мови чи навіть забороняти її. Тому, на думку Н. Мечковської [7, с. 199], варто надати перевагу термінові «мовна політика».

У сучасному українському мовознавстві, крім терміна «мовна політика», уживаним є термін «мовне планування». Останній використовує, зокрема, Л. Боярова [1, с. 9–13], на думку якої, мовне планування – різні способи свідомого впливу людини на мову, а також попередньо заплановані змінювання її засобів і форм. Новими в категорійному апараті мовної політики є поняття «мовний менеджмент» і «мовний маркетинг».

Мовна політика Росії має тоталітарний характер, є політикою подвійних стандартів: одні стандарти для внутрішнього використання, інші – для сусідніх держав. Ознакою цивілізованості, демократії та дотримання прав і свобод людини є вільне користування рідними мовами меншин.

У себе в країні багатонаціональна Росія проголошує сприяння вільному розвитку й використанню мов народів Росії, а на практиці проводить політику асиміляції. О. Пономарів зазначає, що асиміляція – це втрата мови народом і перехід на мову іншого народу, а також утрата мовою своїх оригінальних рис під впливом мови панівної нації [2]. Найвищим рівнем асиміляції є знищення мовно-національної свідомості народу, коли сфера поширення мови народу звужується внаслідок імперської асиміляційної політики чужої для нього держави.

Росія – федеративна країна. Згідно з Конституцією в її складі перебувають 85 суб'єктів (разом з окупованими українськими територіями – Кримом та Севастополем): 46 областей, 22 республіки, 9 країв, 3 міста федерального значення, 4 автономні округи й 1 автономна область. У республіках РФ мовні питання здебільшого врегульовані республіканською Конституцією та окремим законом, які гарантують їхній розвиток та захист прав носіїв [4].

Для розв'язання питань, пов'язаних із російською мовою, як виконавча, так і законодавча гілки влади вживають відповідних заходів. Мовний суверенітет у РФ розпочався із прийнятого Верховною Радою СРСР 24 квітня 1990 року за № 1450-1 закону «Про мови народів СРСР», який дозволяв союзним та автономним республікам урегульовувати мовні питання, вони отримали право визначати правовий статус мов республік, а отже й установлювати їх державними. За російською мовою на території СРСР залишився статус офіційної мови СРСР та мови міжнаціонального спілкування.

1991 року Рада РРФСР прийняла Декларацію про мови народів Росії та закон «Про мови народів РРФСР», який насправді став першим законом РФ про мови народів РФ, російська мова вперше за багато століть отримала статус державної мови.

Закон визначив засади щодо мовної політики:

- рівність усіх мов незалежно від кількості носіїв мови;
- статус російської мови;
- право республік на визначення державної мови.

Закон дозволив зняти тодішню національну напругу, яка могла проявитися в різний спосіб. Проте наступний закон (Федеральний закон РФ «Про державну мову Російської Федерації» прийнятий у 2005 році) [13] визначає передусім статус російської мови як державної мови та передбачає її використання у сферах, які визначені цим законом та іншими нормативними актами, що на практиці означає повсюдне використання російської мови. Перші мовні закони в республіках теж змінили, спрямовуючи їх на утвердження державної російської мови. Отже, це ще одне свідчення того, що формально в РФ федералізм та багатомовність, а насправді здійснюється тотальна русифікація.

З 1996 року Урядом Російської Федерації затверджена Федеральна цільова програма «Російська мова», у якій, зокрема, констатовалося, що в державі «виникли серйозні труднощі у викладанні російської мови в школах і ВНЗ, відсутня налагоджена система пропаганди російської мови в середній і вищій школі» [10]. Програма реалізовувалася за такими розділами:

– Російська мова як мова РФ. Державна політика в галузі російської мови. Функціонування й розвиток російської мови як державної мови РФ.

– Російська мова як національна мова російського народу, основа його художньої та духовної культури.

– Російська мова як світова мова. Російська мова в системі освіти іноземних громадян. Російська мова в системі вищої освіти.

Отож головним завданням убачається захист російської мови як державної, національної та світової мови.

Але завдання програми аж ніяк цим не обмежилось. Щоп'ять років у РФ затверджується нова програма. Поступово відбувається зміцнення позицій та розширення ареалу побутування російської мови за межами своїх кордонів. Стратегічним завданням програми є розширення сфери функціонування російської мови. Здійснюється значне збільшення фінансування. До прикладу, у 2011–2015 рр. бюджет фінансування заходів програми становив 2526,66 млн рублів, а у 2016–2020 рр. передбачено витратити 6147,5232 млн рублів. Фінансування збільшилася майже в 2,5 рази порівняно з аналогічною попередньою програмою [9].

На початку січня 2018 року ЮНЕСКО опублікувала оновлений Атлас мов світу, що перебувають у небезпеці. У Росії в зоні ризику опинилося 136 мов. Структура ООН, яка займається питаннями освіти, науки й культури, визнала зниклими 20 мов. Скажімо, югська мова, яка належить до Єнісейської мовної сім'ї, вимерла до кінця ХХ століття, ареал – центральний Сибір уздовж Єнісею; убихська, мова убихів, з родини абхазо-адизьких мов, ареал – чорноморське узбережжя Кавказу, останній носій мови Тевфік Есенч був активним її дослідником і помер 1992 року. 22 мови – у критичному стані (наприклад, алеутська, яка використовується на Командорських островах, терсько-саамська, якою, за даними на 2010 рік, розмовляли не більше 10 осіб на півночі Кольського півострова). 29 мов РФ – у серйозній небезпеці (нівхська, чукотська, карельська тощо). Під загрозою зникнення – 49 мов

(калмицька, удмуртська, ідиш та ін.). Занепокоєння викликає стан 20 мов (білоруська, якутська, тувинська тощо). У списку опинилася ітельменська (не більше 100 носіїв), водська (не більше 15), мови орокська (не більше 60) і ульчська (близько 700 носіїв) та ін. Під час оцінювання життєздатності мови беруть до уваги й ставлення до неї держави та суспільства. Держава може підтримувати або ігнорувати мову, заохочувати чи не заохочувати її вивчення, стимулювати асиміляцію, примушувати до неї [14].

У липні 2019 року в РФ, а саме в Якутську, відбулася міжнародна конференція «Збереження мов народів світу і розвиток мовного різноманіття в кіберпросторі: контекст, політика, практика». У конференції взяли участь науковці, політики, дипломати, журналісти, викладачі вишів із 70 країн світу. Раніше міжнародні форуми під егідою ЮНЕСКО з проблем збереження мов уже проводилися в Якутську у 2008, 2011 і 2014 рр., і в Ханті-Мансійську в 2015 та 2017 рр. Такі обставини не спричинюють тривоги уряду, навпаки, урядовці РФ зазначають, що це ще одна перемога країни щодо збереження національних мов і культур. На нашу думку, така мовна політика пов'язана передусім зі специфікою країни та її імперською політикою.

Щодо застосування української мови в РФ, то від 2015 року зліквідовані дві найважливіші українські крайові організації – Об'єднання українців Росії і Федеральна національно-культурна автономія Росії. Поза законом опинилися й УВКР (Українська Всесвітня Координаційна Рада) та СКУ (Світовий Конгрес Українців). У Росії досі немає федерального закону, який би регламентував статус і права національних меншин у країні. Також відсутні будь-які українсько-російські угоди, які б регулювали питання освіти українців українською мовою. Попри те, що в Росії велика кількість «офіційних» українців, освітніх закладів із навчанням українською мовою на території РФ немає.

Крім того, Росія намагається впливати на мовну ситуацію інших держав, передусім України, заявляючи про порушення прав російськомовних у незалежних державах, які утворилися з колишніх радянських республік і почали формувати свою мовну політику. Усі мови, крім російської, кваліфікувалися як неперспективні, їх піддавали всіляким заборонам. У такий спосіб Росія окреслила території, які вважає сферою своїх інтересів і впливу. Тому доречними видаються міркування над тим, яку мовну політику здійснює пострадянська Росія щодо України сьогодні.

Федеративна багатонаціональна Росія агресивно виступає проти розширення сфер вживання української мови в унітарній моноетнічній Україні й асиміляції етнічних росіян в Україні.

Від часу приєднання України до Росії й аж до розпаду СРСР, що був фактичним спадкоємцем Російської імперії, як свідчить історія мови, було 58 хвиль заборони мови до вжитку, які регулювалися указами, циркулярами, актами із різними формами заборони. Така мовна політика розпочалася ще задовго до російсько-української війни.

Сьогодні уряд України прагне знизити російський вплив, насамперед шляхом ухвалення нового Закону про мову. Російська мова в Україні остаточно втрачає статус мови міжнаціонального спілкування. Ці функції чинний мовний закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [11] покладає винятково на українську мову. Обов'язкове володіння українською для державних службовців було запроваджене і раніше законом «Про державну службу». Але тепер володіння українською стає обов'язком кожного громадянина України й навіть осіб, що прагнуть набути українського громадянства.

Проте таке рішення викликало велике невдоволення з боку нашого північного сусіда. Росія намагалася двічі ініціювати проведення засідання Ради Безпеки ООН щодо

українського «мовного закону». Перша пропозиція 20 травня 2019 р. була заблокована делегаціями Сполучених Штатів Америки та європейських держав, які послались на його маніпулятивну мету. Проте 16 липня 2019 р. делегація РФ скликала засідання Ради Безпеки ООН для обговорення закону, де засудила його, заявляючи, що боротьба за національну ідентичність порушує права російськомовної меншини. Українська делегація в ООН неодноразово заявляла, що мовний закон є внутрішнім питанням нашої держави. Рада Безпеки до нього непричетна.

І знову Міністерство закордонних справ РФ звинуватило владу України в нібито «подвійній дискримінації» російської мови, викликане заявою міністра освіти України Ганни Новосад про перехід російськомовних шкіл на українську мову навчання з вересня 2020 року.

У Російській Федерації уродженців України прагнуть визнати носіями російської мови без співбесіди. Це дозволить українцям не проходити відповідної співбесіди під час отримання російського громадянства. Зміни пропонують унести до ст. 331 закону «Про громадянство Російської Федерації».

Таку ж політику веде Росія в окупованому Криму і є відповідальною за дискримінацію українців і кримських татар у доступі до освіти рідною мовою. Автономна Республіка Крим мала своє мовне законодавство, згідно з яким російська, українська та кримськотатарська мови є державними, а російська, до того ж, ще й офіційною. Реальне ж функціонування в суспільному житті автономії фактично мала тільки російська мова. Після анексії катастрофічно зменшилась кількість учнів, які навчаються українською. Крім того, за свідченнями батьків та вчителів, під час вибору мови навчання батьки піддаються моральному або адміністративному тиску з боку керівництва шкіл або роботодавців, їм висувають вимогу не вказувати українську як мову навчання. Скажімо, у школах окупованого Російською Федерацією Севастополя у 2019 році з 41 тис. дітей українську мову знову почали вивчати лише 180. Ситуація, що склалася є доказом грубих порушень Росією норм міжнародного права, що зобов'язують держави не допускати будь-якої дискримінації, а отже й за етнічною або мовною ознакою.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, мовна політика Росії має тоталітарний характер. У РФ лише формально – розвивають мови республік, дбають про мови меншин, гарантують їхній розвиток та захист прав носіїв, а реально – пришвидшують русифікацію, асиміляцію всіх громадян різних національностей, і навіть відбирають рідну мову в корінних народів Росії, що регулюється на законодавчому рівні. Для просування російської мови держава здійснює імперську політику, яка призводить до втрати мови меншин. Щодо стану української мови в Росії, то відбувається мовний утиск та суцільна асиміляція українського населення. До того ж, Росія намагається тиснути на мовну ситуацію в самій Україні, протестуючи проти розширення сфер уживання української мови та асиміляції етнічних росіян в Україні.

Подальше вивчення проблеми передбачає дослідження «мовної політики» інших держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боярова Л. Г. Позамовні чинники формування українського термінофонду. *Вісник Харк. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія»*. 2015. № 73. С. 9–13.
2. Енциклопедія Сучасної України / редкол.: І. М. Дзюба та ін. Київ : САМ, 2016. Т. 17. 712 с. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44438 (дата звернення: 01.11.2019).

3. Конституция Российской Федерации (принята всенародным голосованием 12.12.1993) (с учетом поправок, внесенных Законами РФ о поправках к Конституции РФ от 30.12.2008 N 6-ФКЗ, от 30.12.2008 N 7-ФКЗ, от 05.02.2014 N 2-ФКЗ, от 21.07.2014 N 11-ФКЗ). URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (дата звернення: 05.10.2019).
4. Кочерган М. Мовна ситуація і мовна політика в Україні. *Світогляд*. 2008. № 2. С. 18–23.
5. Куць О. М., Заблоцький В.В. Мовна політика в Україні [текст]. Харків : ХНУ ім. В. Каразіна. 2007. С. 13–14.
6. Лазаренко Л. Досвід мовних політик світу й українська перспектива (інформаційно-аналітичний огляд). *Українська мова*. 2003. № 4. С. 3–22.
7. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная психология языков. Москва : Издательство «Флинта». 2001. 312 с.
8. Попович Н. Розвиток мови як віддзеркалення впливової ролі держави. *Вісник Нац. акад. держ. упр.* 2011. № 2. С. 267–275.
9. Постановление Правительства РФ от 20 июня 2011 г. № 492 «О федеральной целевой программе «Русский язык» на 2011–2015 годы» (с изменениями и дополнениями). URL : <http://base.garant.ru/55171580/> (дата звернення: 01.11.2019).
10. Постановление Правительства РФ от 23.07.1996 № 881 «Об утверждении федеральной целевой программы «Русский язык». URL : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/102042676> (дата звернення: 11.10.2019).
11. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25.04.2019, № 21, ст.81. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 21.10.2019).
12. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М.(співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
13. Федеральный закон от 1 июня 2005 г. N 53-ФЗ «О государственном языке Российской Федерации». URL : <http://ivo.garant.ru> (дата звернення: 21.10.2019).
14. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. URL : <http://www.unesco.org/languages-atlas> (дата звернення: 21.10.2019).

REFERENCES

1. Boiarova L. H. Pozamovni chynnyky formuvannia ukrainskoho terminofondu. *Visnyk Khark. nats. un-tu imeni V. N. Karazina. Serii «Filolohiia»*. 2015. № 73. S. 9–13.
2. Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy / redkol.: I. M. Dziuba ta in. Kyiv : SAM, 2016. T. 17. 712 s. URL : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=44438 (data zvernennia: 01.11.2019).
3. Konstitutsiya Rossiyskoy Federatsii (prynata vsenarodnym golosovaniem 12.12.1993) (s uchetom popravok, vnesennykh Zakonami RF o popravkakh k Konstitutsii RF ot 30.12.2008 N 6-FKZ, ot 30.12.2008 N 7-FKZ, ot 05.02.2014 N 2-FKZ, ot 21.07.2014 N 11-FKZ). URL : http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/ (data zvernennya: 05.10.2019).
4. Kocherhan M. Movna sytuatsiia i movna polityka v Ukraini. *Svitohliad*. 2008. № 2. S.18–23.
5. Kuts O. M., Zablotskiy V. V. Movna polityka v Ukraini [tekst]. Kharkiv : KhNU im. V. Karazina. 2007. S. 13–14.
6. Lazarenko L. Dosvid movnykh polityk svitu y ukrainska perspektyva (informatsiino-analitychnyi ohliad). *Ukrainska mova*. 2003. № 4. S. 3–22.
7. Mechkovskaya N. B. Obsheee yazykoznanie: Strukturnaya i sotsialnaya psikhologiya yazykov. Moskva : Izdatelstvo «Flinta». 2001. 312 s.
8. Popovych N. Rozvytok movy yak viddzermalennia vplyvovoi roli derzhavy. *Visnyk Nats. akad. derzh. upr.* 2011. № 2. S. 267–275.

9. Postanovlenie Pravitelstva RF ot 20 iyunya 2011 g. № 492 «O federalnoy tselevoy programme «Russkiy yazyk» na 2011–2015 gody» (s izmeneniyami i dopolneniyami). URL : <http://base.garant.ru/55171580/> (data zvernennya: 01.11.2019).

10. Postanovlenie Pravitelstva RF ot 23.07.1996 № 881 «Ob utverzhdenii federalnoy tselevoy programmy «Russkiy yazyk». URL : <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/102042676> (data zvernennya: 11.10.2019).

11. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi. Zakon Ukrainy vid 25.04.2019, № 21, st.81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (data zvernennia: 21.10.2019).

12. Ukrainska mova: Entsyklopediia / Redkol.: Rusanivskiy V. M.(spivholova), Taranenko O. O. (spivholova), Ziabliuk M. P. ta in. – 2-he vyd., vypr. i dop. Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. 824 s.

13. Federalnyy zakon ot 1 iyunya 2005 g. N 53-FZ «O gosudarstvennom yazyke Rossiyskoy Federatsii». URL : <http://ivo.garant.ru> (data zvernennya: 21.10.2019).

14. UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger. URL : <http://www.unesco.org/languages-atlas> (дата звернення: 21.10.2019).

Андриянова Ольга Ярославівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Андриянова Ольга Ярославовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры гуманитарных наук Национальной академии сухопутных войск имени гетмана Петра Сагайдачного.

Olga Yaroslavivna, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Humanities at Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy.

Стаття надійшла: 29.10.2019

Статтю прийнято до друку: 05.11.2019

УДК 811.111:347.78.034

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-130-139

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНОЇ СУПРОВІДНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

Наталія Гудкова

Київський національний університет технологій та дизайну

Україна, м. Київ, вул. Немировича-Данченка, 2

e-mail: gudkova.nm@knutd.com.ua

ORCID: 0000-0003-0370-0283

У статті висвітлено особливості перекладу технічної супровідної документації. Описано основні жанри наукового стилю та обґрунтовано актуальність дослідження прийомів і способів перекладу сучасної супровідної документації у світлі наукових розвідок сучасної науково-лінгвістичної парадигми. Проаналізовано специфіку науково-технічної

літератури та пов'язану із цим проблему вивчення типових помилок, що виникають у процесі перекладу науково-технічних текстів.

Ключові слова: технічна супровідна документація, науковий стиль, перекладацька діяльність, прямий та непрямий переклад, типові помилки, професійний перекладач.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКОЙ СОПРОВОДИТЕЛЬНОЙ ДОКУМЕНТАЦИИ

Наталья Гудкова

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Украина, г. Киев, ул. Немировича-Данченко, 2

e-mail: gudkova.nm@knutd.com.ua

ORCID: 0000-0003-0370-0283

В статье освещены особенности перевода технической сопроводительной документации. Описаны основные жанры научного стиля и обоснована актуальность исследования приемов и способов перевода современной сопроводительной документации в свете научных исследований современной научно-лингвистической парадигмы. Проанализированы специфика научно-технической литературы и связанная с этим проблема изучения типичных ошибок, возникающих в процессе перевода научно-технических текстов.

Ключевые слова: техническая сопроводительная документация, научный стиль, переводческая деятельность, прямой и косвенный перевод, типичные ошибки, профессиональный переводчик.

PECULIARITIES OF TRANSLATION OF TECHNICAL SUPPORTING DOCUMENTS

Nataliia Gudkova

Kyiv National University of Technologies and Design (KNUTD)

Nemyrovycha-Danchenka Str., 2, Kyiv, Ukraine

e-mail: gudkova.nm@knutd.com.ua

ORCID: 0000-0003-0370-0283

Introduction. *The development of the translation of scientific and technical texts is among the priorities of modern translation studies. Today the translation of scientific texts is crucial in the context of a growing flow of information and the constant expansion of international scientific exchange. Contemporary translation studies tend to extend research issues to discourse, which involves the study of scientific and technical discourse and the definition of basic translation strategies, analysis of mechanisms and principles of adequate translation of texts of scientific and technical nature.*

Purpose. *The purpose of the article is to highlight the peculiarities of translation of technical supporting documents, to describe the main genres of the scientific style, to analyze the features of scientific and technical texts and typical mistakes that arise in the process of translating scientific and technical documents, to research the ways and methods of translation of technical supporting documentation.*

Methods of observation, classification, generalization, description have been used in this paper.

Results. The brief survey of the main scientific achievements of foreign and national translation and interpreting studies helps realize that one of the priority areas of modern Ukrainian translation studies is to research the specificity of interpretation of scientific and technical texts. The study of the techniques and methods of translation of the modern supporting technical documents involves the study of the characteristic features of scientific and technical texts. These features extend to their stylistics, vocabulary, grammar, word formation and graphics. It is shown that spelling, punctuation, semantic and stylistic mistakes are the most common in translating technical documents. It is mentioned that many translation applications have been developed recently, but machine tools for technical translation are still not effective. The quality of the translation and its agreement with the original can only be guaranteed by the work of a professional translator, who performs interpretation in direct and indirect ways.

Originality. The article presents the examples of borrowing, costing, and literal translation which are among direct translation methods actively used in the translation of technical documents. It is emphasized that if literal translation is found to be inappropriate, in other words, it does not make sense, then the methods of indirect translation such as transposition, modulation, equivalence and adaptation should be used. At the same time not all of the existing indirect translation methods can be applied to the translation of scientific and technical documents.

Conclusion. In the last decades we have seen a growing interest in both translation theory and practice. It is generally agreed that a translator of technical documents must accurately convey the content of the original text in a form as close as possible to the source. Transformations of various types and deviations from the original text must be controlled by the specificity of the Ukrainian language, as well as the requirements of style. At the same time the efficient translation of technical documents calls for profound knowledge of industry terminology and the achievements of scientific and technological progress. Further development of modern translation studies must be carried out with reference to the key tendencies of their convergence with other branches of linguistics, in particular linguistic semantics and linguistic pragmatics.

Keywords: technical supporting documents, scientific style, translation activity, direct and indirect translation, common mistakes, professional translator.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей перекладу наукової літератури становить найважливіший напрям у сучасній філології. Це зумовлює дослідження в сучасній науково-лінгвістичній парадигмі не мови взагалі, а функціональних стилів, зокрема наукового. Протягом десятиліть предметом філологічних досліджень залишався лише стиль художньої літератури. Однак сьогодні, в умовах стрімкого зростання потоку інформації та постійного розширення міжнародного наукового обміну переклад наукової літератури має вирішальне значення. З огляду на прикладний характер перекладознавства воно постає як міждисциплінарна галузь, оскільки переклад є не лише мовним, але й досить складним когнітивним феноменом. Отже, серед актуальних проблем сучасного перекладознавства важливе місце посідає розвиток такої галузі, як переклад науково-технічних текстів, який є особливим видом перекладацької діяльності і спеціальної теорії, що досліджує цей вид діяльності, саме тому науково-технічний переклад набуває останнім часом статусу самостійної прикладної дисципліни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про те, що перекладознавство розуміють як філологічну галузь, яка вивчає закономірності процесу перекладу з однієї мови

на іншу в його різноманітних виявах, а також досліджує міжмовні відповідники різних рівнів і механізми та способи досягнення різних типів еквівалентності текстів оригіналу й перекладу [20, с. 670]. Вагомим внеском у розроблення загальнонаукових питань перекладознавства є праці сучасних вітчизняних та зарубіжних учених. Аспектами дослідження постають такі проблеми сучасного перекладознавства, як вивчення поняття еквіваленту оригіналу й перекладу в їх співвідношенні [14; 23], моделювання процесу перекладу [10; 26], визначення перекладацьких стратегій [16; 3], аналіз засобів прагматичної адаптації перекладу [7; 22], інвентаризація перекладацьких лакун і способів їх компенсації [4; 29], методи дослідження перекладу [9; 30], виділення та класифікація помилок під час перекладу [13], розроблення прикладних напрямів перекладознавства [6; 18] та багато інших.

Сучасне перекладознавство прагне поширити дослідну проблематику на дискурсологію, що передбачає вивчення науково-технічного дискурсу та визначення основних перекладацьких стратегій, аналіз механізмів і принципів адекватного перекладу текстів науково-технічного характеру. Одним із пріоритетних напрямів сучасного українського перекладознавства є дослідження специфіки перекладу науково-технічних текстів та текстів фахового спрямування, про що йдеться в монографічних працях А. Гудманян [8], Т. Іщенко [11], В. Карабан [12], Т. Кияк [13], А. Кур'янова [15], З. Чепурна, Г. Лисенко [24], О. Мушніна [17], І. Шаргай [25], Н. Яременко [27].

Мета і завдання статті. **Мета статті** – висвітлити особливості перекладу технічної супровідної документації. Задекларована мета зумовила потребу в вирішенні таких **завдань**: 1) описати основні жанри наукового стилю та обґрунтувати актуальність дослідження прийомів і способів перекладу сучасної супровідної технічної документації; 2) проаналізувати особливості науково-технічної літератури; 3) проаналізувати типові помилки, що виникають у процесі перекладу науково-технічних текстів; 4) дослідити способи та прийоми перекладу технічної супровідної документації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Широкий та інтенсивний розвиток наукового стилю призвів до формування в його рамках численних жанрів. Ще в 50-х роках ХХ століття М. Бахтін писав, що в кожній сфері існують і застосовуються свої жанри, що відповідають специфічним умовам цієї сфери: «певна функція (наукова, технічна, ділова, побутова) і певні, специфічні для кожної сфери умови мовленнєвого спілкування породжують певні жанри, тобто певні відносно стійкі тематичні, композиційні та стилістичні типи висловлювань» [5, с. 248]. У науковому стилі сьогодні виокремлюють такі жанри, як монографія, стаття, дисертація, реферат, анотація, тези, курсова та дипломна роботи, стаття, монографія, підручник, патентний опис (опис винаходу), реферат, анотація, документація, каталог, довідник, специфікація, інструкція, реклама [21, с. 217]. Кожному жанрові притаманні свої індивідуально-стильові риси, однак вони не порушують єдності наукового стилю, наслідуючи його загальні ознаки та специфіку.

Серед актуальних галузей сучасного перекладознавства, яка потребує подальшого розвитку, є переклад супровідної технічної документації. Це пояснюється труднощами, які виникають у зв'язку зі взаємним проникненням спеціальної термінології з одних галузей знань в інші. Унаслідок цього для перекладу супровідної технічної документації, наприклад, по системах зв'язку потрібно одночасно використовувати галузеві та тлумачні словники з телекомунікацій, радіоелектроніки, мікроелектроніки, обчислювальної техніки, економіки та фінансів, реклами та маркетингу і нерідко – із засобів масової інформації. Дуже гостро стоїть проблема з новою термінологією в тих сферах, де відставання вітчизняної науки обчислюється не одним десятком років (наприклад, у галузі фізики відмов і організації

технічного обслуговування складного виробничого обладнання). У цій частині важливе завдання виконують технічні фахівці-лексикографи, працюючи над створенням галузевих словників [1; 2; 19; 28] та пропонуючи осмислені українськомовні аналоги, а не кальки відповідних норм мови-першоджерела.

Дослідження прийомів і способів перекладу сучасної супровідної технічної документації потребує особливої уваги, оскільки її стиль, як і стиль всієї науково-технічної літератури англійською мовою, підпорядковується певним правилам англійської письмової мови з деякими специфічними рисами. Характерні особливості науково-технічної літератури поширюються на її стилістику, лексику, граматику, словотворення та графіку.

Стилістичні особливості. Головне завдання наукової-технічної літератури – повно й достовірно донести інформацію до читача. Тому технічній літературі притаманне формальне, логічне, майже математичне викладення матеріалу. Головний наголос робиться на логічний, а не емоційний аспект інформації. Отже, у технічній літературі майже не використовують таких виразних засобів, як метафора, метонімія та інших тропів, виклад має дещо сухуватий, формальний характер. Потрібно відзначити, що попри стилістичну віддаленість від живої розмовної мови технічний текст усе ж містить певну кількість більш-менш нейтральних за забарвленням фразеологічних сполучень технічного характеру, наприклад: *in full blast* (повної тягою), *the wire is alive* (провід під струмом), *the wire is dead* (провід відключений), *to be knocked down* (бути виведеним з ладу), *to drive into the background* (посунути).

Лексичні особливості. Словниковий склад технічної літератури характеризується застосуванням великої кількості технічних термінів, тобто слів або словосполучень, що позначають технічні поняття (*plastic, temperature, engine, carbon, hydroisotherm*). Слова вибираються з великою точністю для максимально правильної передачі інформації. Значну роль у технічній літературі відіграють службові слова, зокрема прийменники та сполучники (*upon, instead of, in preference to, except (for), save, in addition (to), in accordance with, for the purpose of, in order to, as a result, providing*), а також слова, які забезпечують логічний взаємозв'язок між окремими елементами висловлювань (наприклад, прислівники *however, also, again, now, thus, alternatively, on the other hand*).

Грамматичні особливості. Основною формою речень у технічній літературі служать складносурядні та складнопідрядні речення. В англійській технічній літературі особові форми дієслова дуже часто вживають у пасивному стані. Крім того, у сучасній технічній літературі прийнято вести виклад не від першої, а від третьої особи; часто застосовують безособові й неозначено-особові конструкції типу: *it was decided, it has been found, it is to be noted, it is necessary, it is important*. Для логічного виділення окремих смислових елементів в англійській технічній літературі часто використовують порушення прямого порядку слів, тобто інверсію (*Then followed the invention of tools of tungsten carbide*).

До словотворчих особливостей науково-технічного тексту належать конверсії (*a boost → to boost, a grease → to grease, a drive → to drive, a machine → to machine*), префіксація та суфіксація (*dissolution, unscrew, retrieve, stiffness, transmission, uncertainty*), словоскладення (*counterweight, crankshaft, dot-matrix, knitwear, lead-screw, low-grade, punch-card, vacuum-tube, workshop*), скорочення у вигляді абrevіатур (*ppm – parts per million*), акронімів (*laser – light amplification by stimulated emission of radiation*) і под.

Графічні особливості. У передачі загального змісту наукового документа, крім лінгвістичних засобів, беруть участь і графічні компоненти. Вони можуть бути представлені у вигляді формул, графіків, таблиць, малюнків, діаграм, карт. У плані інформативності ці

компоненти можуть бути навіть більш значущими, ніж лінійний текст документа, тому вербальні складники цих графічних компонентів потребують адекватного перекладу.

У перекладі технічної документації найбільше цінується єдність використовуваної термінології й точна передача змісту. Але незалежно від особливостей перекладного тексту потрібно дотримуватися певних правил та уникати традиційних помилок, виділення та класифікація яких, на думку О. Селіванової, є однією з головних проблем сучасного перекладознавства [20, с. 672]. Серед найбільш типових помилок виділяють орфографічні, пунктуаційні, смислові та стилістичні.

Здебільшого орфографічні помилки вважають найбільш поширеними серед інших видів. Помилки в орфографії досить легко відшукати за допомогою спеціальних програм, що здійснюють перевірку правильності написання слів.

Серед пунктуаційних помилок особливо потрібно відзначити виділення вставних слів. Суперечки виникають здебільшого навколо слів *наприклад*, *отже*, *проте* і *таким чином*.

Смислові помилки виникають під час конструювання фрази, тобто у визначенні порядку слів у реченні. Тоді як порядок слів в англійському реченні має чітко виражену структуру, українська мова характеризується зміною порядку слів у реченні. Йдеться про те, що в змісті речення виділяють тему й рему. Темою називають відому в попередніх частинах інформацію, яка не є якоюсь новиною і задана попереднім контекстом. Ремою називають відомості, про які йдеться в реченні вперше. Також має місце таке загальне правило: у реченні тема передує ремі. Із цією метою початок речення має містити значущу для читача тему, а тільки потім вказувати на дію.

Поява стилістичних помилок зумовлена неправильним, недоречним уживанням певних мовних одиниць і конструкцій. Перед тим, як визначитися з певним стилем викладу матеріалу, перекладач має окреслити поставлені перед ним завдання. На відміну від перекладу рекламного тексту, наприклад, який буде насичений емоційними й експресивними виражальними засобами та стилістичними фігурами, під час перекладу технічної документації не варто використовувати складні багатоконпонентні структури з різними видами зв'язку, а передавати думку чітко, доступною мовою, іншими словами, слідувати нейтральному стилю викладу.

Методи перекладу технічної супровідної документації поділяють на автоматизовані та ручні. На сьогодні розроблено велику кількість перекладацьких програм, але машинні засоби для технічного перекладу текстів приречені на провал. До послуг електронного перекладача, який видає буквальный переклад і не здатний визначати переносні значення слів або вибрати доречний варіант перекладу, можна звернутися для вирішення завдань перекладу окремого технічного терміна. Гарантією якості перекладу і його ідентичності оригіналу може бути тільки робота професійного перекладача, який здійснює його прямим (буквальним) та непрямим (зовнішнім) шляхами.

До прямих способів перекладу належать запозичення, калькування та дослівний переклад, які активно використовують під час перекладу технічної документації.

Основними тенденціями перекладу неологізмів науково-технічних текстів є запозичення нових термінів. Величезна хвиля запозичень, що припала на 90-ті роки ХХ століття, поповнила лексичний склад української мови загальнотехнічними, інженерними й особливо комп'ютерними термінами, багато з яких задокументовано словниками, наприклад, *картрідер*, *інтернет-провайдер*, *desktop* та ін. Надмірне запозичення термінів поступається місцем лексичним замінам. Незважаючи на це, ще доволі часто спостерігається необґрунтоване запозичення наявних уже в українській мові термінів,

через що потрібно акцентувати увагу на наявності в українській мові варіанта перекладу і на відсутності необхідності запозичення. Наприклад, *to upgrade* варто перекладати *оновити*, *вдосконалити*, а не *зробити апгрейд*.

Калькування є запозиченням особливого роду: буквально перекладається або запозичений вираз, або структура, причому в мову привносяться нові конструкції, наприклад, *science-fiction* перекладається буквально як *наука-фантастика*. У технічних науках поширений поелементний переклад-калькування складних за структурою термінів: *hypersonic system* – *ультразвукова система*, *carbon steel* – *вуглецева сталь*, *boring mill* – *розточувальний верстат*, *heat treatment* – *теплова обробка*, *hard disk* – *жорсткий диск*.

Дослівний переклад, або переклад «слово в слово», позначає перехід від мови оригінального тексту до мови перекладу, який призводить до створення правильного тексту, а перекладач при цьому стежить тільки за дотриманням обов'язкових норм мови. Якщо дослівний переклад визнається неприйнятним, тобто має інший сенс, або не має сенсу, або не відповідає нічому в металінгвістиці мови перекладу, або відповідає оригіналу, але з порушенням стилістики мови, то потрібно звернутися до методів непрямого перекладу, до яких належать транспозиція, модуляція, еквіваленція та адаптація. Хоча не всі з наявних технологій непрямого перекладу можуть бути застосованими в процесі перекладу науково-технічної документації.

Транспозиція передбачає заміну однієї частини мови іншою частиною мови без зміни змісту всього повідомлення. Основний і транспонований звороти не обов'язково еквівалентні зі стилістичного погляду. Транспонований зворот зазвичай має літературний характер, наприклад, *machine tool* – *механічний інструмент*, *packet switching* – *пакетне підключення*.

Модуляція є варіювання повідомлення, під час якого одиниця мови, яка перекладається, замінюється на контекстуальне, логічно пов'язане з нею слово або словосполучення. В основі лежить принцип, коли згадана в тексті причина розвивається і замінюється її наслідком (або навпаки). Ось декілька прикладів: *improved drag coefficient* – *зменшений коефіцієнт аеродинамічного опору* (що менше цей коефіцієнт, а отже й менше аеродинамічний опір, то краще); *best tolerance* – *найменший допуск* (що менший допуск, то краща, точніша деталь); *worst tolerance* – *найбільший допуск* (чим більше допуск, тим гірше деталь); *fire protection* – *протипожежний захист* (від пожежі); *shock requirements* – *вимоги протистояти ударним навантаженням*.

Еквіваленція становить спосіб перекладу, коли два тексти описують ту саму ситуацію, використовуючи зовсім різні стилістичні та структурні засоби. Більшість прикладів еквівалентного способу перекладу – це сталі вирази, які входять до складу ідіоматичної фразеології. Фразеологізми у вихідному своєму значенні і як засіб зображальності в науковому тексті є неприпустимими, бо можуть слугувати джерелом неясності або двозначності. Отже, у науково-технічній документації лише фразеологізми-терміни, що складаються з двох та більше слів, наприклад: *boiling point*, *static friction force*, *impose control*, *security documentation*.

Адаптація застосовується тоді, коли ситуація, про яку йдеться в оригінальному тексті, не існує в мові перекладу, і має бути описана із залученням іншої ситуації, яку можна вважати еквівалентною. Взаємозв'язок між еквівалентністю текстів та явищем адаптації зумовлює еквівалентність ситуації, що є дуже важливою умовою під час перекладу технічної документації.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Загалом можна зробити висновок про те, що переклад змісту технічної документації має достовірно

передавати зміст оригінального тексту у формі, максимально близькою до першоджерела. Трансформації різного типу та відхилення від тексту оригіналу мають бути зумовлені специфікою української мови, а також вимогами стилю.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок вбачаємо нові аспекти дослідження сучасного перекладознавства, визначені відцентрованими тенденціями його зближення з іншими галузями лінгвістики, зокрема лінгвістичною семантикою та лінгвістичною прагматикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англійсько-український глосарій виробів Microsoft®. Львів : ЕКОінформ, 2006. 208 с.
2. Англо-український словник авіаційних термінів. Фастів : КуПол, 2009. 280 с.
3. Андрієнко Т. П. Стратегії і тактики перекладу: когнітивно-дискурсивний аспект (на матеріалі художнього перекладу з англійської мови на українську та російську) : монографія. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 340 с.
4. Анохіна Т. О. Лакуни ретрансльованих перекладів. *Нова філологія* : зб. наук. праць Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 17. С. 12–17.
5. Бахтин М. М. Проблема речевих жанров. Литературно-практические статьи. Москва : Художественная литература, 1986. С. 237–280.
6. Быкова И. А. Когнитивно-лингвистические аспекты переводоведения. Теоретический курс. Москва : Издательство РУДН, 2003. 56 с.
7. Гудкова Н. М. Особливості трансформації метафори при перекладі англomовного наукового тексту на українську мову. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 45. С. 224 – 226.
8. Гудманян А. Г. Практика перекладу з основної іноземної мови науково-технічної літератури : хрестоматія. Київ : НАУБ, 2005. 80 с.
9. Добровольська Д. М. Методологія дослідження перекладу рекламного тексту : основні перекладацькі стратегії. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe Budapest. Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. № 98. С. 42–46.
10. Єнчева Г. Г. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів (на матеріалі англо-українських версій нормативно-технічної документації ІСАО) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.16. Київ, 2011. 243 с.
11. Іщенко Т. В. Деякі особливості перекладу фахових текстів. *Наукові записки. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2014. Вип. 116. С. 305–308.
12. Карабан В. Переклад англійської наукової і технічної літератури : Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 574 с.
13. Кияк Т. Р. Перекладознавчі та термінологічні проблеми фахових мов. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. 2007. № 772. С. 7–11.
14. Козак Т. Б. Адекватність та еквівалентність перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 59. С. 221–223.
15. Кур'янова М. О. Граматичні труднощі перекладу німецьких науково-технічних текстів українською мовою: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2006. 19 с.
16. Михайленко О. А. Поняття «Перекладацькі стратегії» як складова стратегічної компетенції. *Педагогічні науки*. 2014. Вип. 121. С. 148–154.
17. Мушніна О. О. Граматичні особливості українського перекладу англomовної науково-технічної та художньої прози: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2006. 15 с.
18. Нелюбин Л. Л. Перевод и прикладная лингвистика : монографія. Москва : Высшая школа, 1983. 207 с.

19. Саврук М. П. Українсько-англійський науково-технічний словник. Київ : Наукова думка, 2008. 912 с.
20. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
21. Стегалюк А. В. Особливості перекладу українською мовою професійної термінології текстів науково-технічного спрямування. *Інформаційні технології в освіті, науці та виробництві*. 2014. Вип. 5(10). С. 216–225.
22. Тюрина Н. А. Прагматическая адаптация англоязычных газетно-публицистических текстов : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04. Санкт-Петербург, 2003. 210 с.
23. Тютюбаева А. М. Моделирование переводческого процесса. *Фундаментальные исследования*. Пенза : Академия естествознания, 2013. № 6 (Ч. 1). С. 207–211.
24. Чепурна З. В., Лисенко Г. Л. Деякі проблеми перекладу фахових мов. *Филологія, соціологія і культурологія. Наука вчора, сьогодні, завтра*. 2015. С. 92–97.
25. Шаргай І. Є. Значення понять стиль та жанру для перекладацької інтерпретації. *Вісник Запорізького державного університету*. 2001. № 4. С. 160–165.
26. Шостак У. В. Моделювання перекладацького процесу як одного з допоміжних засобів прийняття правильних перекладацьких рішень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2017. № 27. Том 2. С. 166–168.
27. Яременко Н. Переклад термінів у сфері транспортних перевезень з англійської на українську мову. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 25. С. 245–252.
28. Яремійчук Р. Англо-український нафтогазовий словник. Київ : Укр. книга, 1998. 544 с.
29. Tumanbayev R. K., Dairbekova A. M. Non-equivalent lacuna in English while translating. *Язык и культура*. Новосибирск : Центр развития научного сотрудничества, 2015. С. 86–93.
30. Venuti L. *Strategies of translation*. London and New York : Routledge, 1998. P. 240–244.

REFERENCES

1. Anhliisko-ukrainskyi hlosarii vyrobiv Microsoft®. Lviv : EKOinform, 2006. 208 s.
2. Anhlo-ukrainskyi slovnyk aviatsiinykh terminiv. Fastiv : KuPol, 2009. 280 s.
3. Andriienko T. P. Stratehii i taktyky perekladu: kohnityvno-dyskursyvnyi aspekt (na materialii khudozhnoho perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku ta rosiisku) : monohrafiia. Kyiv : Vydavnychii dim Dmytra Buraho, 2016. 340 s.
4. Anokhina T. O. Lakuny retranslovanykh perekladiv. *Nova filolohiia : zb. nauk. pr. Zaporizhzhia : ZNU*, 2017. № 17. S. 12–17.
5. Bakhtin M. M. Problema rechevykh zhanrov. *Literaturno-prakticheskie stati*. Moskva : Khudozhestvennaya literatura, 1986. – S.237–280.
6. Bykova I. A. Kognitivno-lingvisticheskie aspekty perevodovedeniya. *Teoreticheskiy kurs*. Moskva : Izdatelstvo RUDN, 2003. 56 s.
7. Gudkova N. M. Osoblyvosti transformatsii metafory pry pereklyadi anhlo-movnoho naukovoho tekstu na ukrainsku movu. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna»*. 2014. Vyp. 45. S. 224–226.
8. Hudmanian A. H. Praktyka perekladu z osnovnoi inozemnoi movy naukovykh tekhnichnoi literatury : khrestomatiia. Kyiv : NAUB, 2005. 80 s.
9. Dobrovolska D. M. Metodolohiia doslidzhennia perekladu reklamnoho tekstu : osnovni perekladatski stratehii. *Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe Budapest. Science and Education a New Dimension. Philology*. 2016. № 98. S. 42–46.
10. Yenchewa H. H. Linhvokohnityvne modeliuvannia protsesu perekladu aviatsiinykh terminiv (na materialii anhlo-ukrainskykh versii normativno-tekhnichnoi dokumentatsii ISAO) : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.16. Kyiv, 2011. 243 s.
11. Ishchenko T. V. Deiaki osoblyvosti perekladu fakhovykh teksti. *Naukovi zapysky. Seriiia : Filolohichni nauky (movoznavstvo)*. 2014. Vyp. 116. S. 305–308.

12. Karaban V. Perekład anhliskoi naukovo i tekhnichnoi literatury : Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. Vinnytsia : Nova knyha, 2004. 574 s.
13. Kyiak T. R. Perekladoznavchi ta terminolohichni problemy fakhovykh mov. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. 2007. № 772. S. 7–11.
14. Kozak T. B. Adekvatnist ta ekvivalentnist perekladu. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Filolohichna». 2015. Vyp. 59. S. 221–223.
15. Kurianova M. O. Hramatychni trudnoshchi perekladu nimetskykh naukovo-tekhnichnykh tekstiv ukrainskoiu movoiu : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.16. Kyiv, 2006. 19 s.
16. Mykhailenko O. A. Poniattia «Perekladatski stratehii» yak skladova stratehichnoi kompetentsii. Pedahohichni nauky. 2014. Vyp. 121. S. 148–154.
17. Mushnina O. O. Hramatychni osoblyvosti ukrainskoho perekladu anhlomovnoi naukovo-tekhnichnoi ta khudozhnoi prozy : avtoreferet dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.16. Kyiv, 2006. 15 s.
18. Nelyubin L. L. Perevod i prikladnaya lingvistika : monografiya. Moskva : Vysshaya shkola, 1983. 207 s.
19. Savruk M. P. Ukrainsko-anhliiskyi naukovo-tekhnichni slovnyk. Kyiv : Naukova dumka, 2008. 912 s.
20. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka: napriamy ta problemy : pidruchnyk. Poltava : Dovkillia-K, 2008. 712 s.
21. Stehaliuk A. V. Osoblyvosti perekladu ukrainskoiu movoiu profesiinoi terminolohii tekstiv naukovo-tekhnichnoho spriamuvannia. Informatsiini tekhnolohii vosviti, nautsi ta vyrobnytstvi. 2014. Vyp. 5(10). S. 216–225.
22. Tiuryna N. A. Prahmatycheskaia adaptatsiia anhloiazychnykh hazetno-publytsystycheskykh tekstov : dys. ... kandydata filol. nauk : 10.02.04. Sankt-Peterburh, 2003. 210 s.
23. Tyutebaeva A. M. Modelirovanie perevodcheskogo protsessa. Fundamentalnye issledovaniya. Penza : Akademiya estestvoznaniya, 2013. № 6 (Ch. 1). S. 207–211.
24. Chepurna Z. V., Lysenko H. L. Deiaki problemy perekladu fakhovykh mov. Fylolohiia, sotsyolohiia y kulturolohiia. Nauka vchera, sehodnia, zavtra. 2015. S. 92–97.
25. Sharhai I. Ye. Znachennia poniat styl ta zhanru dlia perekladatskoi interpretatsii. Visnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu. 2001. № 4. S. 160–165.
26. Shostak U. V. Modeliuvannia perekladatskoho protsesu yak odnogo z dopomizhnykh zasobiv pryiniattia pravylnykh perekladatskykh rishen. Naukovi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii : Filolohiia. 2017. № 27. Tom 2. S. 166–168.
27. Yaremenko N. Perekład terminiv u sferi transportnykh perevezen z anhliiskoi na ukrainsku movu. Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii : Filolohiia (movozaavstvo). 2017. Vyp. 25. S. 245–252.
28. Yaremiichuk R. Anhlo-ukrainskyi naftohazovi slovnyk. Kyiv : Ukr. knyha, 1998. 544 s.
29. Tumanbayev R. K., Dairbekova A. M. Non-equivalent lacuna in English while translating. *Yazyk i kultura. Novosibirsk : Tsentrazvitiya nauchnogo sotrudnichestva*, 2015. S. 86–93.
30. Venuti L. Strategies of translation. London and New York : Routledge, 1998. P. 240–244.

Гудкова Наталія Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Київського національного університету технологій та дизайну (Україна).

Гудкова Наталья Николаевна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Київського національного університету технологій та дизайну (Україна).

Gudkova Nataliia, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Languages, Kyiv National University of Technologies and Design (Ukraine).

Стаття надійшла: 14.11.2019

Статтю прийнято до друку: 21.11.2019

УДК 81'42.82.111.81'367.332.7

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-140-147

ЛЕКСИЧНА РЕДУПЛІКАЦІЯ В БРИТАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Юрій Дзядик

Університет Гани

Гана, м. Аккра, Поштова скринька LG 207

e-mail: yuridlviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9639-1020

У статті розглянуто редуплікацію як мовне явище, проаналізовано конструкції з лексичною редуплікацією, які відносимо до розряду однорідних членів речення. У праці виявлено їхню роль у побудові тематичного змісту англомовних феміністичних прозових творів. Описано функції, які виконують лексичні повтори. Звернено на увагу на те, як другорядні члени речення впливають на конструкції з повторенням та в яких відношеннях вони перебувають із редуплікованими одиницями. З'ясовано, як повтор поширює елементи ряду. У дослідженні висвітлено лексичні повтори із сполучниковим та безсполучниковим типами сурядного зв'язку.

Ключові слова: повтор, синтаксичний статус, елемент, центр речення, трансформація, однорідні члени, сурядний зв'язок.

ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕДУПЛИКАЦИЯ В БРИТАНСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Юрий Дзядык

Университет Ганы

Гана, г. Аккра, Почтовый ящик LG 207

e-mail: yuridlviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9639-1020

В данной статье рассматривается редупликация как языковое явление; анализируются конструкции с лексической редупликацией, которые мы относим к однородным членам предложения. В работе освещается роль повторов в построении тематического содержания англоязычных феминистических призывов. Описываются функции лексических повторов. Прослеживается влияние второстепенных членов предложения на редуплицированные единицы. В исследовании речь идет о том, как повтор расширяет элементы ряда. На основе проведенного исследования автором предлагается выделить лексические повторы с союзной и бессоюзной связью.

Ключевые слова: повтор, синтаксический статус, элемент, центр предложения, трансформация, однородные члены, сочинительная связь.

LEXICAL REDUPLICATION IN BRITISH FICTION

Yuriy Dzyadyk

University of Ghana

Ghana, Accra, P. O. Box LG 207

e-mail: yuridlviv@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9639-1020

Introduction. *Modern linguistics is characterized by an increased interest in the study of text and its categories, in particular, the category of cohesion, which defines the internal textual organization. Lexical reduplication takes a special place in linguistic studies because it is an important component in syntactic and semantic connections in the text and is associated with repetition. Text coherence is achieved through the repetition of text components at syntactic, semantic, lexical levels, which helps to unite its parts. The main function of repetition is to convey expressiveness, to provide additional information. The authors use this stylistic device, because by means of repetition, the reality becomes emotionally rich and more rhythmic; after all, repetition is an artistic tool of individual style.*

Purpose. *The purpose of the paper is to identify the reduplication in British feminist fiction. Achieving this goal involves the following tasks: to study constructions with reduplication; to structuralize series of homogeneous parts in which there exists lexical reduplication.*

Methods. *Lexical-semantic, structural and descriptive linguistic methods are used in the study of lexical reduplication.*

Results. *The repetition lexically strengthens the predicative parts, expressing the unity of the theme and eliminates the recipient's perception of the glut of text, while providing the constructive basis of the series. Repetition enhances the artistic and figurative properties of syntactic groups. In terms of stylistics, repetition accelerates or slows the tempo, influences the rhythm, acts as a composite unit. Reduplication actively implements expressive function because repetition increases the value of what is expressed by a given lexeme. The choice of the authors of the duplicate forms is explained by the desire of the writer to insert the awareness of symmetry, rhythm as categories of harmony, and author's intention to make characters use them in the process of speech act. Repetition is a lexical-syntactic phenomenon that contains independence and has the ability to complete syntactic blocks. It is regularly used as a means of constructing a syntactically complete unit. The text-forming function of repetition is high. Repetition highlights each action, adds more weight to each component. This, in turn, extends the semantic capacity of the sentence. In addition to the main message about the development of a certain situation, a characteristic of additional course of action is presented. Repetition may weaken the homogeneity of the sentence parts, but not to the extent that it complicates the comprehension of the text, rather the repetition enlivens the story, expresses the author's attitude to the events being described, and gives them different assessment.*

Originality. *A lot of research has been done in the study of postmodern literature. However, many linguistic problems at the text level have not been solved yet. The originality of this paper is in the attempt to analyze units with lexical reduplication in British feminist fiction of the early XXI century. The function of repetition is different in 'women's' writing. Sentence parts occur in another linguistic position. Writers try to bring readers to the inner world of their female characters. Social events become a background to show the role of women in various life situations. The vocabulary used is more emotional. Lexical reduplication becomes brighter and more*

colourful. These are not mere words that are repeated but rather meaningful units that appear in the text fragments to reach readers' hearts and create specific atmosphere.

Conclusion. *The constructions with lexical reduplication play an important role in the arrangement of modern British feminist novels, since they create speech expressiveness, special rhythm, liveliness of characters. In accordance with the criteria of homogeneity, sentences with repetition belong to the category of sentences with homogeneous parts. The analysis of these syntactic structures provides the basis for further research in the area.*

Keywords: *repetition, syntactic status, element, centre of a sentence, transformation, homogeneous parts, coordination.*

Постановка проблеми. Сучасна мовознавча наука вирізняється підвищеним інтересом до вивчення тексту та його категорій, зокрема, категорія когезії, яка визначає внутрішню текстову організацію. Лексична редуплікація посідає особливе місце в мовознавчих студіях, оскільки вона є важливим компонентом у побудові синтаксичних та семантичних зв'язків у тексті й асоціюється з повтором. Зв'язність тексту досягається через повтор компонентів тексту на синтаксичному, семантичному, лексичному рівнях, що сприяє об'єднанню частин в єдине ціле [5, с. 24]. Основна функція повтору – передавати експресивність, надавати додаткову інформацію. Автори художніх творів вдаються до цієї стилістичної фігури, оскільки за допомогою повторів дійсність постає емоційно багатою та яскравіше вираженою, більш ритмічною; зрештою, повтор є художнім засобом індивідуального авторського стилю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повторювані елементи здебільшого не розглядаються в розділі про однорідні члени речення [9, с. 117]. Проте деякі лінгвісти все ж вважають однорідними члени речення, які повторюються [6]. Повтор присудків класифікують як ускладнені прості присудки, а лексично однакові обставини способу дії відносять до розряду однорідних; повторення члена речення чи його частини є найпростішим видом синтаксичного процесу розширення, яке створює емоційний ефект і слугує засобом підсилення. Лексичні редуплікації розглядають як один із універсальних принципів регулятивності поетичного чи прозового тексту [8, с. 39–45]. Більшість граматистів відокремлюють повтор слів від однорідних членів і відносять їх до граматичного класу подвоєних форм чи редуплікації [18; 13]. Це зумовлено розмаїттям повторів. Вони близькі зовнішньо до однорідних членів речення. Функційне призначення повтору залежить від синтаксичного статусу члена речення та його морфологічного вираження. Існують сполучникові повтори, які більше нагадують частки або своєрідні дефіси [7, с. 99]. У лінгвістичній науці для позначення процесу редуплікації використовують терміни «подвоєння», «повтор», «дуплікація» [12, с. 139]. Різні аспекти цього явища досліджували в германістиці О. Есперсен [14, с. 113–183], Д. Болінгер [11], Е. Моравчик [16, с. 297–334]. Іноді термін «повтор» застосовують до стилістичного прийому, а термін «редуплікація» використовують для позначення процесу творення слів та словоформ.

Мета і завдання статті. Мета роботи полягає у виявленні редуплікації в британських прозових творах. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: вивчити редупліковані конструкції, застосовуючи лексико-семантичний, структурно-описовий лінгвістичні методи; сформувані своєрідні ряди однорідних присудків, у яких наявна лексична редуплікація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Речення будується навколо предикативного елемента – дієслова. Тому якраз семантика дієслова визначає склад речення.

Будучи структурно-семантичним центром речення, дієслово формує семантику всього речення. Формування семантики речення відбувається шляхом нашарування граматичного значення на лексичне, яке виступає основним, оскільки на нього спрямована увага учасників мовленнєвого процесу [3, с. 31]. Сурядний зв'язок пропонує поєднання двох чи більше компонентів за допомогою синтаксичної рівноправності, що базується на їхній взаємній участі в предикативно-координаційних зв'язках. Розглядаючи лексичну редуплікацію, яка виражається в повторенні як дієслів, так й інших частин мови, кожен елемент ряду з повторами належить до того самого члена речення – підмета; між собою повтори поєднуються сурядним зв'язком; утворюють модально-часовий план; тотожні за своєю функцією. Повтор слова характеризується граматичною варіативністю, що полягає в трансформації граматичного та семантичного значення, яке виявляється в багатозначності слова [2]. Маючи ідентичну форму, вони не можуть посідати ту саму позицію в структурі речення, оскільки розвиток дії неминучий, і кожен наступний елемент позначає щось нове, семантично відмінне від попереднього. Це можна зобразити формулою: VP/NP_a + VP/NP_b + VP/NP_n. Хоча трансформація речення з додаванням підмета до кожного елемента веде до абсурдності, оскільки всі трансформовані речення будуть ідентичними, на відміну від подібних трансформацій з дієсловами різного семантичного наповнення, проте в структурі речення повтори мають риси, притаманні однорідним членам; у синкретичних моделях вони яскравіше функціонують як однорідні члени речення. Тому моделі речень із повторами розглядаємо з позицій однорідності.

Синтаксична рівноправність компонентів відображає в мовленнєвому висловлюванні когнітивне вирівнювання [10, с. 151–152]. В ілюстративному матеріалі спостерігаємо синтаксичний паралелізм, який складається з однотипних конструкцій. Комунікативне та експресивне значення висловлювань підсилюється. У художньому дискурсі натрапляємо на повний (абсолютний, «чистий») повтор, який пов'язаний із синтаксичним паралелізмом [4]:

*Ending the relationship with Angela had been awful; she **had cried** and **cried**. Tom had done the honourable thing, and not let things drag on* (17, с. 36).

Повтор виділяє кожну дію, додає кожному компоненту більше ваги, вносить експресивне забарвлення. Це, своєю чергою, розширює семантичну ємність речення. Крім основного повідомлення про розвиток певної ситуації, подається характеристика додаткового протікання дії. Повтор може послабити однорідність членів речення, проте не до такої межі, щоби ускладнити розуміння тексту; радше повтор членів оживляє розповідь, виражає ставлення автора до подій, що описуються, і дає їм різну оцінку, критеріями якої є норма, фонові знання й переконання як чинники, що впливають на оцінку [20]. В англійськомовному постмодерністському художньому тексті внутрішні форми мовлення персонажа як вияв моментів його психічного стану зображуються засобами зовнішнього мовлення [1, с. 76]. Тому редуплікація дієслів може передавати значення подовження дії, її інтенсивності при послідовній репрезентації однакових дій у дистантній позиції так, як цього бажає автор, розмежовуючи лексичну редуплікацію внутрішніми переживаннями та роздумами. Урешті-решт, ситуація вимагає використання того самого дієслова, нагадуючи читачеві, що відбувалося на початку фрагментарної розповіді. Використання синкретичних моделей лише увиразнюють розповідь:

*Kiss him [Kyle]. The thought blossomed in my mind. **Kiss him** and be done with it. He was a nice guy. One of the good guys. We both felt from the same place, this place of pain. This land of unending agony. We could do this. I could do this. It didn't matter that I didn't feel that way about him, that I wasn't attracted to him. It'd just be a thing to do. A way to get from here to there without*

feeling all of this in-between. Because it was all of this in-between that was killing me. Killing him. Killing us. We needed a way to forget about all of this for a while. To think about something else. Kiss him and see what happens (15, с. 321–322).

Редуплікація активно реалізовує експресивну функцію, оскільки повтор підсилює значення того, що виражається певною лексемою. Вибір авторами редуплікованих форм пояснюється прагненням укласти в репліки персонажів усвідомлення симетрії, ритму як категорії гармонії та використати їх у процесі мовленнєвого акту. Повтор – це лексико-синтаксичне явище, що містить у собі незалежність, а також має властивість добудовувати синтаксичні блоки. Він регулярно використовується як засіб конструювання синтаксично завершеного цілого. Текстотвірна функція повторів висока. На основну лексичну редуплікацію, виражену однорідними формами нашаровується додатковий повтор лексеми *kiss* у різних граматичних формах. Попереднє висловлювання не зупинене, воно триває якийсь момент до настання дії наступного висловлювання:

I lifted my head and slowly, gently, his lips grazed over mine. I gasped silently. Gradually his [Gabrielle's] lips pressed down onto mine and his hand came up to my face. I let go. Let go of the last edge keeping me on the cliff, let go of the sofa and laced my arms around him, ran my fingers up his neck, over the soft bristles of hair at the back of his head as I let him kiss me. I kissed him back. We stood under the stars kissing as though this was just about me and him (15, с. 159–160).

У різних відтинках речення, ускладненого другорядними членами, повтор лексично зміцнює предикативні частини, виражаючи єдність теми й нівелює сприймання адресатом перенасиченості тексту, водночас забезпечуючи конструктивну основу сурядного ряду. Повтори посилюють художньо-зображальні властивості синтаксичних угруповань. Вони також контекстуально організовують висловлювання, виконуючи синтаксичну роль. У стилістичному плані повтор пришвидшує або уповільнює темп, впливає на ритм, виступає композиційною одиницею:

*His gasp tightened. Perhaps he had no chance anyway. Chloe had told him [Hugh] as much that morning, hadn't she? She'd stood in front of him and told him it was over, that it had been a stupid mistake. Perhaps he should believe her. But he **couldn't**, just **couldn't**. He'd seen the light in her eye; the trembling of her lips. All the giveaway signs to show him that she felt just as passionately as he did. Of course she had rejected him this morning. Of course she had felt guilty on waking. But her refusal had been a hasty, knee-jerk reaction – a sign of guilt. It hadn't meant she didn't, deep down, still feel the same way. She could still weaken. It was still possible* (19, с. 232).

Повтор того самого слова у формах, що поєднані синдетично чи асиндетично, є синтаксичною конструкцією, що відображає відношення сурядності у сфері лексичної інтеграції. Повтор, поширюючи один із компонентів, формує в тексті сурядні структури, призначені для вираження конкретизації:

*For her, as much as it was her war effort, it was also a bargaining with fate, warding off something worse: losing Tom. And it had worked. Just. She [Laura] had nearly lost him [Tom], but now he **was safe**, and properly **safe** for the rest of the war, for he had written to tell her he was no longer required, as he put it with a certain bitterness, but **invalided out*** (17, с. 51).

Підкреслення пояснювальних відношень у безсполучникових моделях встановлюється через дистантність повторів, кожен із яких має свій поширювач або будується синкретичними моделями, де створюється фон, що визначає логічну однорідність і синонімічність складників:

*He [Jaxon] **glanced** up for a moment, then **glanced** down again, a ghost of smile on his face* (15, с. 26).

*In Regent's Park, Summer and Jaxon lost their inhibitions and went wild. They ran over the grass like two caged animals released into natural environment for the first time. Summer's hair flowed behind her as she ran, a breeze ruffled Jaxon's locks as he chased after his sister. Their legs pumped, their faces glowed, they were unrecognisable. They were different people from the ones I'd been spending time with. These two **were free**. **Free** to be children. **Free** to run and jump and laugh* (15, с. 147).

Повтор із поширенням одного із елементів локалізується в синтаксичній зоні предиката і по-особливому організовує речення. При відміні повтору сполучникове поєднання стає неможливим, оскільки мова йде про цілком відмінні предмети / події, а за допомогою повтору читач легко впізнає логіку викладеного тексту:

*Ned was throwing up. He threw up relentlessly, day after day; he tried to think of it as something nobler than run-of-the-mill seasickness, as his war effort, but that didn't help. He had thought he **would get used** to it, **get used** to the sea and its horrors – it was always said you did and it was wrong* (17, с. 43).

*They were relieved at one point at night by a troop of men from the Royal Fusiliers who moved in silently, boots wrapped in sandbags, the only sound the croaking of frogs. Incredibly, Johnathan **found himself** at breakfast staring at one of his greatest friends from Eton, **found himself** greeted with a clap on the back and, 'Good Lord, Gunners, nice to see you. How are you, old chap?' It was almost in the Dr Livingstone league of British understatement* (17, с. 65).

Синтаксичні конструкції з повтором утворюють одиниці, які мають як спільні, так і відмінні риси, тобто семантично достатні ознаки, для того щоб виникли сурядні відношення між ними.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Розглянуті синтаксичні структури відображають специфіку синтаксичного структурування в просторі синтаксичної позиції, де однакові і відмінні риси компонентів, що її наповнюють, взаємно урівноважуються і взаємно компенсуються при породженні мовленнєвого висловлювання. Синтаксичні моделі з повтором посідають особливе місце в художній організації сучасних англомовних романів, слугуючи поширенню мовленнєвої виразності, поетичної маркованості, особливої ритмомелодики, відтворення живої розмови персонажів. Відповідаючи критеріям однорідності, речення з повторами належать до розряду речень з однорідними членами. Результати проведеного аналізу конструкцій із лексичною редуплікацією закладають перспективи подальшого дослідження їхнього потенціалу, якого вони набувають у художньому стилі.

Глобальною перспективою видається встановлення повного якісного складу конструкцій із лексичною редуплікацією в «жіночих» прозових творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І. Думка у думці як ендофазна форма мовлення в художній проекції персонажного дискурсу. *Лінгвістика*. 2019. № 1 (40). С. 73–84.
2. Букатникова С. Д. К вопросу о классификации редупликаций. *Молодой ученый*. 2014. № 4. С. 1201–1203. URL : [https:// moluch.ru/archive/63/10128/](https://moluch.ru/archive/63/10128/) (дата звернення: 15.11.2019).
3. Дурст-Андерсен П. В. Ментальная грамматика и лингвистические супертипы. *Вопросы языкознания*. 1995. № 6. С. 30–43.

4. Крючкова О. Ю. Редупликация в аспекте языковой типологии. *Вопросы языкознания*. 2000. № 4. С. 68–84.
5. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории. Аналитический минимум. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство «Ось-89», 2005.
6. Максимова Е. Д. Предложения с однородными сказуемыми в современном английском языке. Ростов-на-Дону, 1961. 43 с.
7. Перетрухин В. Н. Однородные члены предложения в современном русском языке : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.01. Белгород, 1979. 455 с.
8. Петрова Н. Г. К вопросу о статусе лексического повтора в поэтическом дискурсе с позиций теории регулятивности. *Вестник ТГПУ*. 2010. Вып. 6 (96). С. 39–45.
9. Почепцов Г. Г. Конструктивный анализ структуры предложения. Київ : Вища школа, 1971. 191 с.
10. Сигал К. Я. Сочинительные конструкции в тексте: опыт теоретико-экспериментального исследования: на материале простого предложения: дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19. Москва, 2004. 390 с.
11. Bolinger D. *Language – The Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today*. London; New York : Longman, 1980. 214 p.
12. Brown D. W., Brown W. C., Bailey D. *Form in Modern English*. Oxford University Press, 1958. 338 p.
13. Ghomeshi J., Jackendoff R., Rosen N. and Russell K. Contrastive Focus Reduplication in English. *Natural Language & Linguistic Theory*. Kluwer Academic Publishers: Netherlands, 2004. Vol. 22, Issue 2. P. 307 – 357.
14. Jespersen O. *Modern English Grammar. On Historical Principles. Part VI*. London, 1954. P. 113–183.
15. Koomson D. *Marshmallows for Breakfast*. Sphere, 2007. 440 p.
16. Moravcsik E. Reduplicative constructions. *Universals of Human Language* / ed. J. H. Greenberg, C. Ferguson and E. Moravcsik. Vol. 3. Stanford: Stanford University Press, 1978. P. 297–334.
17. Vincenzi P. *A Question of Trust*. Headline Publishing Group, 2017. 598 p.
18. Wales M. T. B. *Reduplicative Construction in Spanish and English: Pedagogical Grammar Approach*. Universidad de La Rioja. Servicio de Publicaciones, 2016. 71 p. URL : https://biblioteca.unirioja.es/tfe_e/TFE001209.pdf (дата звернення: 22.09.2019).
19. Wickham M. *Sleeping Arrangements*. Black Swan, 2010. 304 p.
20. Wright G. H. von *The Varieties of Goodness*. London, 1963. 222 p.

REFERENCES

1. Bekhta I. Dumka u dumtsi yak endofazna forma movlennia v khudozhnii proektsii personazhnoho dyskursu. *Linhvistyka*. 2019. № 1 (40). S. 73–84.
2. Bukatnikova S. D. K voprosu o klassifikatsii reduplikatsiy. *Molodoy uchenyy*. 2014. № 4. S. 1201–1203. URL : <https://moluch.ru/archive/63/10128/> (data obrashcheniya: 15.11.2019).
3. Durst-Andersen P. V. Mentalnaya grammatika i lingvisticheskie supertipy. *Voprosy yazykoznaniiya*. 1995. № 6. S. 30–43.
4. Kryuchkova O. Yu. Reduplikatsiya v aspekte yazykovoy tipologii. *Voprosy yazykoznaniiya*, 2000. № 4. S. 68–84.
5. Lukin V. A. *Khudozhestvennyy tekst: Osnovy lingvisticheskoy teorii. Analiticheskiy minimum*. 2-e izd., pererab. i dop. Moskva : Izdatelstvo «Os-89», 2005. S. 24.
6. Maksimova Ye. D. *Predlozheniya s odnorodnymi skazuemymi v sovremennom angliyskom yazyke*. Rostov-na-Donu, 1961. 43 s.
7. Peretruxhin V. N. *Odnorodnye chleny predlozheniya v sovremennom russkom yazyke: dis. ... doktora filol. nauk : 10.02.01. Belgorod, 1979. 455 s.*

8. Petrova N. G. K voprosu o statuse leksicheskogo povtora v poeticheskom diskurse s pozitsiy teorii regulyativnosti. Vestnik TGPU. 2010. Vyp. 6 (96). S. 39–45.
9. Pocheptsov G. G. Konstruktivnyy analiz struktury predlozheniya. Kyiv. : Vishcha shkola, 1971. 191 s.
10. Sigal K. Ya. Sochinitelnye konstruksii v tekste: opyt teoretiko-eksperimentalnogo issledovaniya: na materiale prostogo predlozheniya: dis. ... doktora filol.. nauk: 10.02.19. Moskva, 2004. 390 s.
11. Bolinger D. Language – The Loaded Weapon. The Use and Abuse of Language Today. L.; N. Y.: Longman, 1980. 214 p.
12. Brown D. W., Brown W. C., Bailey D. Form in Modern English. Oxford University Press, 1958. 338 p.
13. Ghomeshi J., Jackendoff R., Rosen N. and Russell K. Contrastive Focus Reduplication in English. *Natural Language & Linguistic Theory*. Kluwer Academic Publishers: Netherlands, 2004. Vol. 22, Issue 2. P. 307–357.
14. Jespersen O. Modern English Grammar. On Historical Principles. Part VI. London, 1954. P. 113–183.
15. Koomson D. Marshmallows for Breakfast. Sphere, 2007. 440 p.
16. Moravcsik E. Reduplicative constructions. *Universals of Human Language* / ed. J. H. Greenberg, C. Ferguson and E. Moravcsik. Vol. 3. Stanford: Stanford University Press, 1978. P. 297–334.
17. Vincenzi P. A Question of Trust. Headline Publishing Group, 2017. 598 p.
18. Wales M. T. B. Reduplicative Construction in Spanish and English: Pedagogical Grammar Approach. Universidad de La Rioja. Servicio de Publicaciones, 2016. 71 p. URL : https://biblioteca.unirioja.es/tfe_e/TFE001209.pdf. (data zvernenna: 22.09.2019).
19. Wickham M. Sleeping Arrangements. Black Swan, 2010. 304 p.
20. Wright G. H. von The Varieties of Goodness. London, 1963. 222 p.

Дзядик Юрій Іванович, асистент кафедри сучасних мов Університету Гани (м. Аккра, Гана).

Дзядык Юрий Иванович, асистент кафедры современных языков Университета Ганы (г. Аккра, Гана).

Dzyadyk Yuriy, Assistant Lecturer of the Department of Modern Languages, University of Ghana (Accra, Ghana).

Стаття надійшла: 15.11.2019

Статтю прийнято до друку: 22.11.2019

УДК 811.112.2'374

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-148-154

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЛЮБОВІ В НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ХХ СТОЛІТТЯ: ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ

Наталя Романова

Херсонський державний університет

Україна, м. Херсон, вул. Університетська, 27

e-mail: vissensvelt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7444-3811

У статті проаналізовано смислове наповнення поняття «Liebe» у німецькій лінгвокультурі минулого століття, висвітлено етимологію й архетип, окреслено мовні одиниці за різними типами словників: енциклопедичним, тлумачним, двомовним, синонімічним, стилістичним. З'ясовано, що в енциклопедичному словникові «Liebe» є ускладненим феноменом, у двомовному, синонімічному й стилістичному – складним, у тлумачному – відносно простим. Виявлено три частини мови – іменник, прикметник, дієслово та сталі словосполучення. Розкрито багатоплановість й амбівалентність поняття, проведено вододіл між поняттями «любов» і «кохання».

Ключові слова: любов, еддичні міфи, богині асині, мовні одиниці, іменник, прикметник, дієслово, сталі словосполучення.

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ЛЮБВИ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ ХХ ВЕКА: ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Наталья Романова

Херсонский государственный университет

Украина, г. Херсон, ул. Университетская, 27

e-mail: vissensvelt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7444-3811

В статье проанализировано смысловое наполнение понятия «Liebe» в немецкой лингвокультуре прошлого века, освещено этимологию и архетип, определены языковые единицы в различных типах словарей: энциклопедическом, толковом, двуязычном, синонимическом, стилистическом. Выяснено, что в энциклопедическом словаре «Liebe» является усложнённым феноменом, в двуязычном, синонимическом и стилистическом – сложным, в толковом – относительно простым. Выявлены три части речи – имя существительное, имя прилагательное, глагол и устойчивые словосочетания. Раскрыто многоплановость и амбивалентность понятия, дифференцировано его разновидности.

Ключевые слова: любовь, эддические мифы, богини асыни, языковые единицы, имя существительное, имя прилагательное, глагол, устойчивое словосочетание.

VERBALIZATION OF LOVE IN THE GERMAN LANGUAGE OF XX CENTURY: LEXICOGRAPHICAL ANALYSIS

Natalya Romanova

Kherson State University

Universitetska St., 27, Kherson, Ukraine

e-mail: vissensvelt@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7444-3811

The article analyzes the essence of the concept of «Liebe» in the German linguistic culture of the last century. The author focuses on the etymology and archetype of the concept as well as the ways it is defined in different types of dictionaries: encyclopaedical, explanatory, bilingual, thesauruses, and style guides.

The interest in the interdisciplinary object of the study lies in two areas: theoretical and practical. Theorists consider the basic feeling of a person – love – to a greater extent in the procedural aspect (nature, functions, mechanisms, characteristics, levels, styles), whereas practitioners – in personal expressions (emotional excitability, emotional experiences, emotional states, emotional stability, etc.), including fiction.

The definition of love correlates with the methodological basis of the study, and evolves on a chronological axis. Historical accounts make it possible to conclude that in life of the German ethnos love has been interpreted in terms of its various manifestations, namely: socio-psychological (one's passion for a thing, an idea, a person as a social being, and the humanity as a whole), mental (sense of affection between a man and a woman), moral (spiritual support of each other, and respect for each other) and biological ones (procreation).

In Eddic Mythology love appeals to sacredness (e.g. the names Frigg, Frey, Seun, Loven); the ideal, divine energy; planetary existence (e.g. the supreme goddess of the ancient German pantheon, Assen Frigg).

Urgency of the research is due to its relevance to the general direction of modern anthropological, anthropocentric, cultural, ethno-poetic, and linguistic-stylistic explorations focused on revealing the connection between language, emotions, culture and history, as codified by different types of lexicographic sources.

The purpose of the proposed study is to identify the paradigm of language, denoting love in the German language of the twentieth century. Achieving this goal involves solving a number of tasks: 1) to find out the meaning of the concept of “Liebe”; 2) to separate the language units with the meaning of “love” in bilingual dictionaries, namely: German-Ukrainian dictionary (edited by E. I. Lysenko); 3) to classify empiric material according to the linguistic criterion.

It has been found that in the encyclopaedical dictionary “Liebe” is treated as a complicated phenomenon, whereas in bilingual dictionaries, thesauruses, and style guides – as a complex one. At the same time the explanatory dictionary refers to “Liebe” as a relatively simple phenomenon. “Liebe” is used as a noun, an adjective, and a verb. It can also be found in set expressions. The multiplicity and ambivalence of the concept are revealed.

Consideration of the problem of verbalization of love in the German language of the twentieth century made it possible to identify the scope and content of the concept of “Liebe”, to make a distinction between the concept and its representation, to identify the most important with the meaning of “Liebe”, to classify them in terms of morphology.

The problem of studying the semantic features of “Liebe” in artistic prose and poetic speech is a promising line of further research. We also consider relevant the comparative analysis of the functional load of “Liebe” in Ukrainian and German literature of different genres, folk literature and songcraft.

Keywords: love, eddic myths, goddesses of Aspen, language units, noun, adjective, verb, set expression.

Постановка проблеми. Любов – один із базових механізмів світотворення [7, с. 6], складник духовного й душевного єства людини [3, с. 410–412], активатор культурного розвитку людства [8, с. 93–94] – привертає до себе увагу філософів (Аристотель, Г. Гегель, Платон, В. Спіноза та ін.), письменників (Е. М. Ремарк, В. Сосюра, Ф. Стендаль, Л. Толстой та ін.), психологів (Г. Бреслав, К. Ізард, Т. Рейк, З. Фройд, Е. Фромм та ін.), лінгвістів (К. Кіреєнко, М. Красавський, А. Колесова, Н. Романова та ін.) попри час і простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цитованих та інших лінгвістичних працях феномен розглядають у зіставному, лінгвокогнітивному, культурологічному, гендерному, польовому, лексико-семантичному, концептуальному, лінгвостилістичному, прагматичному форматах. Незважаючи на досить широкий спектр підходів, на периферії дотепер лишаються питання репрезентації німецькомовних найменувань любові в лексикографічних джерелах та класифікації за частиномовним принципом. Ці лакуни й намагається заповнити наша студія.

Мета і завдання статті. Мета статті – виявити мовні засоби на позначення любові в німецькій мові ХХ століття. Досягнення поставленої мети передбачає розв’язання низки завдань: 1) з’ясувати смислове наповнення поняття «Liebe», 2) виокремити мовні одиниці зі значенням «любов, кохання» у двомовних словниках, а саме: німецько-українському словникові за ред. В. Лисенка, 3) класифікувати емпіричний матеріал за частиномовним критерієм.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спостереження над довідниковою літературою свідчить [13, с. 204], що онтологічно й епістеміологічно поняття «Liebe» неоднорідне. Ідеться про соціально-психологічний (захоплення індивідуума якоюсь справою, ідею, людиною як соціальною істотою або людством), психічний (почуття прихильності між чоловіком і жінкою), моральний (духовна підтримка один одного, повага) та біологічний (продовження роду) компоненти на тлі позитивної оцінки. Водночас любов визнають найдавнішим архетипом. Її пов’язують із едичними міфами про богинь асинь або богинь вищої касті: Фрігг, Фрейю, Севн і Ловн. Щоправда, Фрейя походить із роду богів нижчої категорії – ванів, з якими ворогували боги аси. Примирення стало можливим завдяки шлюбу бога вітру Ода і Фрейї [4, с. 44]. Отож, щоб у світі панував мир, варто керуватися двома правилами: поєднати чоловіче й жіноче начала на добровільній основі та розбудити в кожному із цих начал почуття відповідальності один за одного й ширше – за етноспільноту, людство загалом. Про взаємне кохання, гаму емоційних переживань наречених тут не йдеться. Однак соціальний статус заміжньої жінки вивищується: вона починає користуватися широкими громадянськими правами, не зазнає принижень за статевою ознакою та за походженням.

В едичному світобаченні давні германці наближаються до ідеалізації подружжя й любові. Через це шлюбні стосунки опоетизовуються. Коли чоловік (Од) мандрує світом, дружина (Фрейя) проливає сльози, еквівалентні червоному золоту. Червоний колір має позитивну й негативну символіку [12, с. 365], золото – лише позитивну [10, с. 122–123]. У

цьому контексті золоті сльози засвідчують матеріальний прояв божественної природи кохання.

Богині Фрігг, Фрейя, Севн і Ловн посідають відповідно перше, шосте, сьоме й восьме місця в жіночій ієрархії германських божеств – усього 14 богинь асинь. Один символізує первинну цілісність, Божественну сутність, світло або сонце, джерело життя, шість указує на союз і рівновагу, сім орієнтує на космічний і духовний порядок, завершення природного циклу, вісім релевантне космічній рівновазі, циклічному оновленню, відродженню й вічному блаженству [10, с. 248, 419, 327, 50]. Тобто любов невід’ємна від сакральності, енергії, буття, а також від соціальної, психологічної, космічної, духовної, моральної ситуацій, які природно впливають на структуру вихідного почуття, змінюють його темпорально, кількісно та якісно. При цьому психологічна ситуація є константно-інтенсивною: вічне блаженство.

Передбачаємо, що теонім Фрігг «кохана» містить семи «життя», «любий, дорогий (свій)», його глибинна семантика виражає інтимні відносини між чоловіком і дружиною [6, с. 78]. Отже, поняття «*Liebe*» фіксує як процесуальний стан, так і оцінку цього стану та умову біологічного існування людського буття. Упадає у вічі синонімічність функцій богинь асинь, до прикладу, Фрігг заступається за кохання, шлюб, домашнє вогнище, Фрейя опікується одруженими чоловіками поза домівкою, Севн схиляє серця людей, чоловіків і жінок до кохання, Ловн трансформує мирське бажання створити родину в сакральне. На передній план виходить не стільки синонімічність, скільки диференціація понять «любов» і «кохання»: Фрігг асоціюється із романтичною любов’ю, Фрейя – із залежною, Севн – із примусовою або активатором кохання, Ловн – із прагматичною любов’ю.

Як бачимо, любов – свідома прихильність людини до когось, кохання – скаузована, відповідно.

Осмилення любові у ХХ столітті, як уже зазначалося, є психологічною категорією, що зберігає релікти сакральності через стилістичний аспект. Останній відображено формою художнього мовлення – поезію *dicht* та стилями любові: духовна *Minne*, романтична *Eros*, дружня *Freundschaft*, доброзичлива *Wohllwollen* (5, с. 376). Звідси виходить, що *Liebe* з предмета психології стає предметом мистецтва.

До стилістичних ознак можна віднести й полісемічність *Liebe*, яку кваліфікуємо на прямі й переносні значення. У прямому сенсі елемент позначає: 1) інтенсивність прихильності, 2) співчуття, милосердя, християнське ставлення, 3) привітність, 4) об’єкт (носія почуттів), переносний сенс – *Brennende Liebe* «ліхніс» – ґрунтується на метафорі й апелює до рослинного світу *Pflanzenart*, маніфестує функціональний стиль, зокрема розмовний: *das macht der Liebe kein Kind* «*umg; dazu gehört mehr; das ist doch nicht so schlimm*» (6, с. 401) – «розм.; для цього потрібно багато; це вже й не так погано» (тут і далі переклад на українську мову зробив автор. – Н. Р.).

Відповідно до наведених значень, семантика *Liebe* відзначається контрастністю (якісно) й асиметричністю (кількісно) функціонування. Прямі значення слова вказують на енергетичну природу людських стосунків, гуманність і релігійність, етику, предметність, перенесені – на комунікативну прагматику. Зважаючи на словникове посилання *Pflanzenart*, можна стверджувати, що в словосполученні *Brennende Liebe* досліджувана мовна одиниця тяжіє до ботанічного терміна, тобто виражає наукове поняття.

Liebe як омонім означає суб’єкт (носія почуттів) чи об’єкт (носія почуттів) та почуття або чуттєве ставлення однієї людини до іншої. Суб’єкт кваліфікують як іменник жіночого роду *f* (1, с. 564), чоловічого *m* і жіночого *f* родів (2, с. 34; 4, с. 372), об’єкт, своєю чергою, постає як іменник середнього роду *n* (4, с. 372). Отже, семантика омоніма *Liebe* є

опозиційною: «живе – неживе», «людина – річ», «людина – жінка», «чоловік – жінка», «психічне – фізичне», «фемінінне – нейтральне», «позитивне – нульове чи нейтральне».

Проведений аналіз показує, що поняття «*Liebe*» варіює в межах обсягу й змісту. Обсяг означений: від одного до п'яти значень, зміст неозначений, оскільки пов'язаний із позамовними й мовними чинниками. Утім, це вже інша проблематика, розв'язання якої може бути предметом наступного студіювання. Наразі ж ми звернемося до емпіричного матеріалу, що дає змогу виявити мовні засоби вербалізації любові в німецькомовній культурі.

Методом суцільного вибирання із пропонованої німецько-українським словником найуживанішої лексики німецької мови ХХ ст. загальнолітературного й розмовного характеру, найпоширеніших висловів і словосполучень (3, с. 5) – усього близько 20 000 випадків, було одержано незначну кількість мовних одиниць зі значенням «любов, кохання» – 68 чи 0,34 % реєстру. Тобто 34 слова й словосполучення на 1000. Причина низької кількості виявлених мовних одиниць зумовлена, по-перше, обмеженим обсягом поняття, по-друге, стереотипністю зв'язку лексичного значення й лінгвістичного контексту. Стереотипність семантичного зв'язку слова пов'язана з архетипами сприйняття навколишнього світу й досвідом етносу. Кожний етнос виробив моделі можливих порівнянь, зіставлень, у рамках яких і здійснюється номінація [11, с. 231–232]. У процесі історично-культурного розвитку ці моделі можуть змінюватися [1, с. 43–51].

Експериментальна картотека містить три основні частини мови: **іменник** (32), наприклад: *Anhänger* «прихильник», *Beliebtheit* «любов», *Habgier* «користолюбство», **прикметник** (17), наприклад: *arbeitsfreudig* «працелюбний», *beliebt* «улюблений», *eigensüchtig* «себелюбний», **дієслово** (9), наприклад: *hängen* «любити», *lieben* «так само», *liebgewinnen* «полюбити, покохати». Домінують іменники, але це не означає, що любов належить суто до предметного світу, наприклад: *Freund* «любитель (чого)». Природа любові субстанційна *Liebenswürdigkeit* «люб'язність, ласкавість», тілесно дотична *Liebkosung* «ласка, пестощі», екстравертна *Funkamateur* «радіолюбитель» або інтровертна *Eigenliebe* «себелюбство», соціально *Geliebte* «коханий, кохана» й морально значуща *Eigennutz* «користолюбство», процесуально-вербальна: від *Verliebte* «закоханий, закохана» до *Liebeseklärung* «освідчення, признання в коханні», суб'єктно-статусна *Liebling* «улюбленець, любимець», мотиваційна *Lieblingsbeschäftigung* «улюблене заняття, захоплення». Відповідно до наведених прикладів, любов підлягає оцінці. Тож цілком логічно, що феномен постає як позитивне, негативне чи амбівалентне почуття. Проілюструємо останній випадок через прикметники. Доведено, що прикметник як частина мови зародився в часи античності, має іменникову природу, є більш абстрактним ніж іменник [2, с. 3, 16]. У німецькій мові ХХ століття прикметник можна відрізнити від іменника за зовнішніми ознаками, закінченням, відсутністю артикля, правописом.

Віддієслівний прикметник *friedliebend* «миролюбний» відображає позитивне ставлення людини до способу і якості життя та водночас негативне ставлення до воєнних дій, ворожнечі, сварок; іменниковий прикметник *habgierig* «користолюбний» указує на прагнення індивіда до власної матеріальної вигоди, наживи, прибутків. Із позиції соціуму така риса є суто негативною, бо виходить за межі його етично-моральних принципів, норм, еталонів, з позиції суб'єкта, що перебуває у важкому матеріальному стані, – позитивною, бо актуалізує розумові здібності, скеровує й підпорядковує напрям ментальних процесів на результат, формує уявлення про новий ступінь соціалізації діяльності, змінює світоглядну зрілість і суспільну активність [5, с. 176]. Доходимо висновку, що амбівалентність значення

почуття любові можна диференціювати й уточнити на основі певного ситуативного чи предметного контекстів.

Виявлено **сталі вирази** (5 чи 0,025 %), що означають: 1) дію, спрямовану на об'єкт (носія почуття) *j-m sein Geständnis machen* «освідчитися в коханні кому-н.», 2) психічний процес, спрямований на об'єкт (носія почуття) *für j-n Zuneigung empfinden* «відчувати до кого-н. симпатію», 3) емоційне звернення маскуліного характеру (2) *teuer Freund!* «любий друже!», *weter Freund!* «так само», 4) специфіку функціонування *er hat Pech in der Liebe* «розм. йому не щастить у коханні». Сюди уналежнюємо й граматично нейтральне й семантично позитивне *Liebchen* «люба, мила, кохана», що вживається в розмовному стилі. Нейтральність граматичного роду й позитивний сенс наведеного деривата спричинено демінутивним суфіксом *-chen*. Трагування емоційного, сентиментального, позитивного *Liebchen* як нейтрального в українській мовній культурі пов'язане з ментальністю українців, «жіночністю» української психіки, соціальною пасивністю, розвитком «стилістики “мейозисного” мовлення» [9, с. 43–50].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Дослідження вербалізації любові в німецькій мові ХХ ст. із залученням низки лексикографічних джерел дало змогу виявити обсяг і зміст поняття «*Liebe*», уточнити вододіл між поняттям і уявленням *Liebe*, виокремити найважливіші номінації та сполучення зі значенням «*Liebe*», класифікувати їх у рамках морфології, виділити основний функціональний стиль та реконструювати трансляційну міжкультурну специфіку.

Проблема вивчення семантичних особливостей *Liebe* у художньому прозовому й поетичному мовленні є перспективною для подальших студіювань. Актуальним вважаємо також зіставний аналіз функціонального навантаження *Liebe* в українській і німецькій літературі різних жанрів, фольклорних і літературних казках, пісенній творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессонова О. Л. Оценочные стереотипы в контексте гендерных исследований. *Нова філологія*. 2001. № 1 (10). С. 41–57.
2. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ : Наукова думка, 1978. 20 с.
3. Изард К. Э. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 464 с. .
4. Левицкий В. В. Германские языки и древние германцы. Черновцы : Рута, 2004. 208 с.
5. Психологічний словник / [за ред. В. І. Войтка]. Київ : Вища школа, 1982. 216 с.
6. Романова Н. В. Про назву головних германських богів. *Печатное слово*. 2005. № 2/13. С. 77–79.
7. Свято-Русские Веды. Книга Коляды / [воссозд. песен, обраб., пер. с разных слав. яз., и диал. А. И. Асова]. Москва : ФАИР, 2007. 576 с.
8. Стрельникова А. И., Стрельникова Л. Л. Откровения Космоса. Москва : Амрита-Русь, 2008. 576 с.
9. Тараненко О. О. Про демінутив як вияв національної ментальності (деякі міжмовні паралелі). *Проблеми зіставної семантики*. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2009. Вип. 9. С. 43–52.
10. Тресиддер Дж. Словарь символов. Москва : ФАИР-ПРЕСС, 2001. 448 с.
11. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование. Херсон : Издательство ХГУ, 2003. 336 с.
12. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов. Москва : Издательство АСТ, 2001. 591 с.
13. Meyers Handlexikon: in 2 Bd. / [hrsg. von H. Göschel]. Leipzig : VEB Bibliografisches Institut, 1978. Bd. 2 : Lb bis Z. 644 s.

ДЖЕРЕЛА

1. Большой немецко-русский словарь / [К. Лейн, Д. В. Мальцева, А. Н. Зуев и др.]. Москва : Русский язык, 1999. 1040 с.
2. Большой немецко-русский словарь: в 2 т. / [Лепинг Е. И., Страхова Н. П., Филичѐва Н. И. и др.]. Москва : Русский язык, 1980. Т. 2: L–Z. 656 с.
3. Німецько-український словник. Близько 20 000 слів / [за ред. Е. І. Лисенко]. Київ : Радянська школа, 1978. 527 с.
4. Daum E., Schenk W. Wörterbuch Deutsch-Russisch. Leipzig : VEB Enzyklopädie Verlag, 1979. 720 s.
5. Synonymwörterbuch. Sinnverwandte Ausdrücke der deutschen Sprache / [hrsg. von H. Görner, G. Kempcke]. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1982. 644 s.
6. Wörter und Wendungen. Wörterbuch zum deutschen Sprachgebrauch / [hrsg. von E. Agricola]. Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1972. 818 s.

REFERENCES

1. Bessonova O. L. Otsenochnye stereotipy v kontekste gendernykh issledovaniy. Nova filologiya. 2001. № 1 (10). S. 41–57.
2. Grischenko A. P. Prykmetnyk v ukrayinskiy movi. Kyiv : Naukova dumka, 1978. 20 s.
3. Izard C. E. Psikhologiya emotsiy. Sankt-Peterburg : Piter, 2008. 464 s.
4. Levitskiy V. V. Germanskie yazyki i drevnie germantsy. Chernovtsy : Ruta, 2004. 208 s.
5. Psykhologichnyi slovnyk / za red. V. I. Voitka. Kyiv : Vyscha shkola, 1982. 216 s.
6. Romanova N. V. Pro nazvu golovnykh germanskykh bogiv. Pechatne slovo. 2005. № 2/13. S. 77–79.
7. Svyato-Russkie Vedy. Kniga Kolyady / vossozd. pesen, obrab., per. s raznykh clav. yaz., i dial. A. I. Asova. Moskva : FAIR, 2007. 576 s.
8. Strel'nikova A. I., Strel'nikova L. L. Otkroveniya Kosmosa. Moskva : Amrita-Rus?. 2008. 576 s.
9. Taranenko O. O. Pro deminutivy yak vvyav natsional'noi mental'nosti (deyaki mizhmovni paraleli). Problemy zistavnoi semantyky. Kyiv : Vydavnychiy tsentr KNLU, 2009. Vyp. 9. S. 43–52.
10. Tresidder Dzh. Slovar' simvolov. Moskva : FAIR-PRESS, 2001. 448 s.
11. Tropina N. P. Semanticheskaya derivatsiya: multiparadigmal'noe issledovanie. Kherson : Izdatelstvo KhGU, 2003. 336 s.
12. Sheinina E. Ya. Entsiklopediya simvolov. Moskva : Izdatel'stvo AST, 2001. 591 s.
13. Meyers Handlexikon: in 2 Bd. / [hrsg. von H. Göschel]. Leipzig : VEB Bibliogrphisches Institut, 1978. Bd. 2 : Lb bis Z. 644 s.

Романова Наталя Василівна, доктор філологічних наук, професор кафедри німецької та романської філології, Херсонський державний університет (Україна).

Романова Наталья Васильевна, доктор філологічних наук, професор кафедри німецької та романської філології, Херсонський державний університет (Україна).

Romanova Natalya, Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of German and Romance Philology Kherson State University (Ukraine).

Стаття надійшла: 14.11.2019

Статтю прийнято до друку: 21.11.2019

УДК: 811.111'255.4:821.111(94)

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-155-162

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ГУМОРИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАНЬ ГЕНРІ ЛОУСОНА

Людмила Романюк

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

e-mail: romanyuk.l@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5295-4429

Наталя Іщук

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

e-mail: natadestiny@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8801-2679

Олена Корж

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Україна, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21

e-mail: madam.korzh2017@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8130-9111

Стаття присвячена дослідженню особливостей перекладу австралійських гумористичних художніх текстів. Проаналізовано гумористичні тексти Генрі Лоусона, зокрема, художньо-стилістичні засоби, які використовують під час перекладу на іншу мову з урахуванням особливостей національного й культурного контексту.

Ключові слова: гумористичні художні тексти, особливості перекладу, комічний ефект, гіпербола, парадокс.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА АВСТРАЛИЙСКИХ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ НА ПРИМЕРЕ РАССКАЗОВ ГЕНРИ ЛОУСОНА

Людмила Романюк

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

Украина, г. Винница, ул. 600-летия, 21

e-mail: romanyuk.l@donnu.edu.ua

ORCID: 0000-0001-5295-4429

Наталя Іщук

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса

Украина, г. Винница, ул. 600-летия, 21

e-mail: natadestiny@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8801-2679

Елена Корж

Донецкий национальный университет имени Василия Стуса
Украина, г. Винница, ул. 600-летия, 21
e-mail: madam.korzh2017@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8130-9111

Статья посвящена исследованию особенностей перевода австралийских юмористических художественных текстов. Проанализированны юмористические тексты Генри Лоусона, в частности, художественно-стилистические приемы, которые используются при переводе на другой язык с учетом особенностей национального и культурного контекста.

Ключевые слова: юмористические художественные тексты, особенности перевода, комический эффект, гипербола, парадокс.

**THE TRANSLATION PECULIARITIES OF AUSTRALIAN HUMOROUS TEXTS ON
THE STORIES BY HENRY LAWSON**

Liudmyla Romaniuk

Vasyl Stus' Donetsk National University
21, 600-richchia Str., Vinnytsa, Ukraine
e-mail: romanyuk.l@donnu.edu.ua
ORCID: 0000-0001-5295-4429

Nataliia Ishchuk

Vasyl Stus' Donetsk National University
21, 600-richchia Str., Vinnytsia, Ukraine
e-mail: natadestiny@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8801-2679

Olena Korzh

Vasyl Stus' Donetsk National University
21, 600-richchia Str., Vinnytsa, Ukraine
e-mail: madam.korzh2017@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8130-9111

The given article deals with the investigation of the translation peculiarities of humorous art texts. The humorous texts by Henry Lawson and artistic and stylistic devices, which have been used in the translation into other language with the peculiarities of national and cultural aspect, have been analyzed in the article.

Hyperbole is a favorite stylistic means of many writers, including Australian. It is not only exaggerated but also creates grotesque effect (grotesque), which, in turn, leads to a humorous effect. Grotesque is used for mockery of human condition that looks absurd in unexpected situations. Henry Lawson uses this stylistic means when the description of the characters' actions or the result of actions is needed. Among the comic linguistic resources Lawson shows the combination of diversified concepts.

It was found that the basis of situational humor (the combination of unexpected situations) is the duality of the situation. Certain situations can be interpreted in different ways. First, the duality remains undetected, leading to a false understanding of it. The differences between the two different interpretations and the effect of surprise create a comic effect for the situation. For the humorous matter of course sensual visual nature of certain subjects, the game using the size of the object (grotesque caricature) and the fantastic combinations are important. At the same time, wit (sharpness), appearing from a comparison, based on the convergence of the separated from each other concepts. Thus, the features of translation is adequate transmission of humorous texts as well as the complete or partial disappearance of the comic and the addition of the own humorous aspect by the interpreter.

Keywords: *humorous art texts, translation peculiarities, comical effect, hyperbole, paradox.*

Постановка проблеми. Дослідження національного гумору в контексті етнонаціональної культурної специфіки та його особливостей, зумовлених непорозуміннями унаслідок збоїв комунікації, має водночас загальнотеоретичне та практичне значення, набираючи особливої актуальності у зв'язку з нагальною потребою в розбудові адекватного міжкультурного спілкування. Варто зазначити про потребу поєднання досягнень філософських, літературознавчих (теоретичне вивчення комічного) та філологічних (зв'язок мови та культури загалом та теорія перекладу зокрема) дисциплін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велике значення для розуміння феномена художнього перекладу мають праці А. Андреса, Р. Барта, Л. Бархударова, М. Бахтіна, З. Волкової, Н. Галеєвої, М. Гаспарова, Б. Григор'єва, І. Кашкіна, В. Комісарова, В. Коптілова, А. Коралової, Ю. Левіна, І. Левого, А. Лілової, О. Потебні, І. Ревзіна, Я. Рецкера, П. Топера, С. Флоріна, Г. Чернова, А. Федорова, Л. Щерби та ін.

Важливий внесок у вивчення природи комічного та гумористичного зробили М. Бахтін, А. Бергсон, Ю. Борєв, Ж. Лакан, К. Лоренц, З. Фройд та ін.

Незважаючи на наявну джерельну базу щодо проблеми якісного перекладу художніх текстів, зазначена проблема все ще вимагає подальшого вивчення, оскільки в теорії і практиці перекладу немає однозначної відповіді на питання про якісний художній переклад гумористичних текстів.

З огляду на актуальність та недостатню розробленість теорії і практики перекладу художніх текстів, **мета статті** полягає в аналізі особливостей перекладу австралійських гумористичних текстів на прикладі оповідань Генрі Лоусона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гумор має досить чіткі національні характеристики, які виявляються і у виборі його предмета, і в різних «технологіях» створення сміхового ефекту. Ця специфіка не завжди піддається чіткому формулюванню, оскільки феномени людської культури взагалі ніколи не підлягають остаточній формалізації. Проте і на професійному, і на побутовому рівні визнана відмінність різних національних гумористичних традицій [2, с. 59–70]. Зокрема, австралійський гумор нерідко оцінюється як занадто специфічний для того, щоб завжди бути зрозумілим для представників інших народів. Однак значна частина цієї «незрозумілості» є результатом не відмінних менталітетів, а некоректних перекладів.

Гумор настроює на більш вдумливе, серйозне ставлення до предмета сміху, на осягнення правди, незважаючи на смішні дивацтва. Гумор виступає як наступник безособового найдавнішого типу комічного – обрядово-ігрового та святкового сміху. Сферою гумору є особистісне начало в суб'єкті сміху, предметі сміху, критеріїв оцінки.

Пасивне й усепрощаюче співчуття до зображуваного є характерною рисою гумору. Гумор часто межує з безглуздом або забороненим.

А. Болдирева вважає, що в основі гумору є алогічні моменти, які виявляються в порушенні законів формальної логіки, відповідно до яких будуються всі правильні висловлювання, тобто лінгвістичною основою гумористичного ефекту є семантичні зрушення, які відбуваються в окремих словах чи мовленнєвих структурах, під впливом не очікувано використаного сусіднього слова або елемента в певному контексті (мовний гумор) і суміщення несподіваних ситуацій (ситуативний гумор) [1, с. 112].

Комічний ефект у мовному гуморі створюється в такий спосіб, як і в ситуативному, але до цього додається ще один елемент – слухач або читач тексту. Варто зазначити, що існує відсутність одного з елементів або невідповідність змісту формі. Супутнім ефектом завжди є підвищена експресивність висловлювання. В основі такої експресії лежить, як уже зазначалося, чинник несподіванки, незвичності, відступу від норми.

Гумористичний ефект звичайних загальноживаних слів пов'язаний передусім з можливостями їх метафоризації і з їхньою багатозначністю. Гумор посилюється за рахунок окремих слів при різному їх поєднанні, набутті ними додаткового комічного забарвлення в комічному середовищі, при непорозуміннях, що виникають протягом діалогів і взаємних реплік персонажів.

Слова, іноді фрази, вирвані із звичного контексту починають працювати в нових умовах, створюючи комічний ефект. Більшість англійських авторів використовують у своїх творах так названі кліше, які, повторюючись, створюють іронічне звучання (наприклад, *heart of gold, crown of thorns, angel of mercy* etc.). До цього типу можуть належати як фразеологічні одиниці, так й інші словосполучення. Згідно з етимологією, усі словосполучення колись були мовними метафорами. Колись вони прикрашали мову, виникнувши як яскраві образи, із часом вони втратили цю образність та перетворилися на кліше. Проте, коли кліше вживаються в нових контекстах, вони набувають нової образності. Проте на першому плані з'являється узагальнене сприйняття цих сполучень таких як: а) колись подібних; б) книжкових; в) такі, що викликають навіть не завжди історико-культурні асоціації [3, с. 19]. Кліше відіграють важливу роль в актуалізації іронії.

Гіпербола є улюбленим стилістичним засобом багатьох письменників, вона не тільки перебільшує, але й створює гротескний ефект (гротеск), який, своєю чергою, реалізується в гумористичному ефекті. Генрі Лоусон, зокрема, використовує цей стилістичний засіб, коли потрібно описати дії персонажів або результат дій. Наприклад:

Ноги Енди рванулись вперед прежде, чем заработала его мысль, и он помчался за Дэйвом и Джимом. А пес пустился вдогонку за Энди. Дэйв и Джим были хорошими спринтерами, особенно Джим. Энди же был медлителен и неуклюж, но зато силен и вынослив, и у него хорошо работали легкие [4, с. 124].

Andy's legs started with a jolt; his legs started before his brain did, and he made after Dave and Jim. And the dog followed Andy.

Dave and Jim were good runners--Jim the best--for a short distance; Andy was slow and heavy, but he had the strength and the wind and could last [5].

Серед мовних засобів комічного ми знаходимо в Лоусона поєднання різнопланових понять (у Хангерфорді з цистерни «пили кози, вівиці, собаки та решта населення»; Стілмен прийшов уночі, «наповнений до країв обуренням і данідинським пивом...», у містера Смеллінгшека на сніданок була «досить добре приготовлена відбивна і листок» Геральда...), метафоричне використання професіоналізмів. Наприклад, у реченні:

«*The swag had been prospected and fos sicked for a clue, but yielded none*», щоб показати марність пошуків речей, які могли б поживавити пам'ять крутія, «забув», хто він і звідки, ужиті дієслова з лексики старателів, рідко гіперболу й метонімію (свегмен був «одягнутий в колєнкорові латки»).

Коли ж мова йде про проблеми суспільного звучання (земельну реформу, яка не виправдала сподівань незаможних («Зайнятися сільським господарством»), безглузду роз'єднаність колоній («Хангерфорд»), застарілі звичаї («Редклейській герой», «Забутий світ»), куцу філантропію та святенництво буржуа («Будильник Арві Еспінолла», «Два хлопчика з заводу братів Грайндер»)), письменник удається до сатири, зображення набуває рис гротеску.

Збереження фонетичних мовних особливостей Лоусон використовує як засіб індивідуального характеру персонажа і як засіб досягнення комічного ефекту. Цій подвійній меті служить ірландський акцент (brogue) золотошукача на прізвисько Пшеничне Борошно («Відчайдушний ірландець») або фермера О'Деніа («Забутий світ»), який уперто твердить, що хоче жити по-добросусідськи, але «звести рахунки де з ким усе ж доведеться».

У промові оповідачів-дотепників чимало каламбурів («*Stiffner'll stiffen us*», «*They called it dining-rooms, but it was only one room and there wasn't half-enough room in it to work your elbows*»). Відтворюється рух усної розповіді: повторюються однорідні синтаксичні конструкції («*Meanwhile Smith ate, worked, and slept, and borrowed tobacco and forgot to return it...*»), робляться паузи, коли оповідач затинається («*He was scarcely more'n boy – about nineteen – and a soft kind of a fellow, something like you, only good-looking – that is, he was passable*»), нарощуються означальні слова за ознакою посилення якості («*He was apt to be obstinately, uncomfortably, exasperatingly truthful*»).

Прикладів майстерності Лоусона в поданні мовної характеристики персонажів в аналізованих оповіданнях можна було навести багато. В оповіданні «Заряжений собака» Лоусон демонструє австралійський гумор.

Зокрема, письменник приділяє увагу характеристиці пса та його породи загалом. Для цього він використовує метафору у поєднанні з іронією та метафоричний епітет.

У них была большая черная, обученная носить поноску дворняжка; собственно говоря, это был еще крупный щенок, глупый четвероногий друг; он все время крутился вокруг них и стегал их по ногам своим тяжелым хвостом, размахивая им, как кнутом [4, с. 123].

They had a big black young retriever dog--or rather an overgrown pup, a big, foolish, four-footed mate, who was always slobbering round them and lashing their legs with his heavy tail that swung round like a stock-whip [5].

Це порівняння від початку створює гумористичний ефект. При цьому перекладач досить уміло добирає переклад для передачі гумористичного ефекту тексту оригіналу. Наприклад: *При первом взгляде на него в глаза бросалась только широко открытая красная пасть, – он всегда ухмылялся собственной глупости. Казалось, к жизни, к миру, к своим двуногим друзьям и к своей привычке таскать поноску он относился юмористически* [4, с. 123].

Most of his head was usually a red, idiotic, slobbering grin of appreciation of his own silliness. He seemed to take life, the world, his two-legged mates, and his own instinct as a huge joke [5].

Своєю чергою, гумористичний ефект досягається за рахунок іронічного ставлення автора (в особі оповідача) до того, про що або про кого йдеться у повісті, особливо, під час характеристики самої ситуації.

Отже, у цьому випадку гумористичний ефект досягається за рахунок порушення норми, зіткнення несподіваного. Отже, прикладом цього може бути стилістичний засіб парадокс. За своєю сутністю він і є сама суперечність. Тут тільки перекладач використовує засіб парадоксу для створення й досягнення гумористичного ефекту під час перекладу, тобто він поєднує розмовний та офіційний стилі мовлення. Наприклад,

Раньше у них была еще кошка; во время жары она сдохла, и Энди закинул ее подальше в заросли. Как-то рано утром, примерно через неделю после этого, пес нашел ее, притащил в лагерь и положил у входа в палатку. Ребята, встав в это раннее летнее утро и подозрительно приюхиваясь к приторно-сладкой атмосфере, сразу обнаружили покойницу [4, с. 123].

They had a cat that died in hot weather, and Andy threw it a good distance away in the scrub; and early one morning the dog found the cat, after it had been dead a week or so, and carried it back to camp, and laid it just inside the tent-flaps, where it could best make its presence known when the mates should rise and begin to sniff suspiciously in the sickly smothering atmosphere of the summer sunrise [5].

Для створення гумористичного ефекту Генрі Лоусон використовує також порівняння: *Собака рыскала вокруг, как будто что-то потерял* [4, с. 123]. *The retriever went nosing round after something he seemed to have missed* [5].

До того ж, перекладач досить уміло передає ситуативний гумор, який використовував Генрі Лоусон у тексті-оригіналі. Наприклад, *Ни Дэйв, ни Джим, ни Энди – так же как и собака – никогда потом не могли объяснить, почему они неслись друг за другом, но Дэйв мчался точно по следу Джима, Энди бежал за Дэйвом, собака крутилась вокруг Энди, а горящий шнур болтался туда и сюда, шипел, трещал и вонял* [4, с. 124].

They could never explain, any more than the dog, why they followed each other, but so they ran, Dave keeping in Jim's track in all its turnings, Andy after Dave, and the dog circling round Andy – the live fuse swishing in all directions and hissing and spluttering and stinking [5].

У такий спосіб письменник демонструє, наскільки персонажі були налякані, і це стає безглуздим та смішним. Гротескність використовується для глузування над станом людей, які виглядають абсурдними в несподіваних ситуаціях.

Треба зазначити, що письменник для посилення гумористичного ефекту не тільки використовує порівняння персонажів, але й надає собаці властивості та здатності, що притаманні людині. Через те пес думає, розуміє та спілкується з головними героями, що, своєю чергою, призводить до ситуативного гумористичного ефекту. Наприклад, *Дэйв орал и проклинал собаку, а та, увидев, что он обиделся, покинула его и бросилась за Джимом, который был далеко впереди. Джим метнулся к дереву и взобрался на него с ловкостью сумчатого медведя. Это было молодое деревце, и Джим не мог влезть выше чем на десять – двенадцать футов. Собака положила патрон у подножия дерева – осторожно, как будто это был котенок, и стала прыгать, скакать и радостно лаять* [4, с. 125].

Dave roared and cursed at the dog, who seeing that Dave was offended, left him and went after Jim, who was well ahead. Jim swung to a sapling and went up it like a native bear; it was a young sapling, and Jim couldn't safely get more than ten or twelve feet from the ground. The dog laid the cartridge, as carefully as if it was a kitten, at the foot of the sapling, and capered and leaped and whooped joyously round under Jim [5].

Ще один приклад, як пес реагує, немов людина, на дії головного героя: *Джим добежал до какой-то ямы глубиной футов в десять, соскользнул на дно, прямо в мягкую грязь, и*

оказался в безопасности. Собака с минуту стояла у края ямы, сардонически усмехаясь и как бы размышляя, не сбросит ли патрон на Джима [4, с. 125].

*Jim ran to a digger's hole, about ten feet deep, and **dropped down into it--landing on soft mud--and was safe. The dog grinned sardonically down on him, over the edge, for a moment, as if he thought it would be a good lark to drop the cartridge down on Jim*** [5].

Варто відзначити доречний переклад епітетів, які сприяють розвитку уявлення читача та характеризують головних персонажів оповідання. Наприклад, *Томми залез под кухню между сваями, но, к счастью для находившихся в ней, там сидел злобный рыжий пес-ублюдок, который ушел туда копить свою злость. Это был подлый, драчливый, вороватый пес, которого соседи давно хотели пристрелить или отравить* [4, с. 126].

The retriever went in under the kitchen, amongst the piles, but, luckily for those inside, there was a vicious yellow mongrel cattle-dog sulking and nursing his nastiness under there--a sneaking, fighting, thieving canine, whom neighbours had tried for years to shoot or poison [5].

Вдалим є переклад епізода про пса, який загинув. Наприклад, *Глядя на то, что от нее осталось, можно было подумать, что сначала лошадь швырнула собаку копытом в огонь, потом ее основательно переехали тачкой и, наконец, с размаху илпеннули об забор* [4, с. 126].

When the smoke and dust cleared away, the remains of the nasty yellow dog were lying against the paling fence of the yard looking as if he had been kicked into a fire by a horse and afterwards rolled in the dust under a barrow, and finally thrown against the fence from a distance [5].

Отже, було виявлено, що в основі ситуативного гумору лежить подвійність ситуації. Певну ситуацію можна інтерпретувати по-різному. Спочатку подвійність залишається непоміченою, що веде до її помилкового розуміння. Відмінності між двома різними інтерпретаціями та ефект несподіванки для ситуації створюють комічний ефект. Для гумористичного, звичайно, має значення почуттєво наочна природа певного предмета, гра за допомогою розмірів предмета (гротеск, карикатура), на фантастичних сполученнях. Водночас дотепність (гострота), виростаючи з порівняння, будується також на зближенні віддалених один від одного понять. Особливостями перекладу є не лише адекватна передача гумористичного текстів, а й повне або часткове зникнення гумористичного та додавання перекладачем власного гумористичного аспекту.

Найближчі перспективи подальшого дослідження обраної проблеми ми вбачаємо у визначенні інших художньо-стилістичних засобів створення гумористичного ефекту під час перекладу на іншу мову на прикладі творів Генрі Лоусона.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болдырева А. Е. Лингво-когнитивные механизмы создания юмористического эффекта. *Мова і культура*. 2004. Вип. 7, т. 4/1. С. 111–116.
2. Борев Ю. Б. Комическое, или О том, как смех казнит несовершенство мира, очищает и обновляет человека и утверждает реальность бытия. Москва : Искусство, 1970. 269 с.
3. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии. Киев : Наук. думка, 1989. 128 с.
4. Лоусон Г. Заряженная собака : рассказ / пер. Л. Либерзон. URL : <http://fantlab.ru/translator12174> (дата звернення: 19.12.2019).
5. Lawson H. The Loaded Dog. URL : <http://www.readbookonline.net/readOnLine/13005/> (дата звернення: 19.12.2019).

REFERENCES

1. Boldyireva A. E. Lingvo-kognitivnyie mehanizmyi sozdaniya yumoristicheskogo effekta. *Mova i kultura*. 2004. Vip. 7, t. 4/1. S. 111–116.
2. Borev Yu. B. Komicheskoe, ili O tom, kak smeh kaznit nesovershenstvo mira, ochischaet i obnovlyaet cheloveka i utverzhaet realnost byitiya. Moskva : Iskusstvo, 1970. 269 s.
3. Pohodnya S. I. Yazykovyie vidyi i sredstva realizatsii ironii. Kiev : Nauk. dumka, 1989. 128 s.
4. Louson G. Zaryazhennaya sobaka : rasskaz / per. L. Liberzon. URL : <http://fantlab.ru/translator12174> (data zvernennia: 19.12.2019).
5. Lawson H. The Loaded Dog. URL: <http://www.readbookonline.net/readOnLine/13005/> (data zvernennia: 19.12.2019).

Романюк Людмила Вячеславівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна).

Романюк Людмила Вячеславовна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна).

Romaniuk Liudmyla, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Vasyl Stus' Donetsk National University (Ukraine)

Ищук Наталя Юрїївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна)

Ищук Наталия Юрьевна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры иностранных языков профессионального направления Донецкого национального университета имени Василя Стуса (Україна)

Ishchuk Nataliia, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Vasyl Stus' Donetsk National University (Ukraine)

Корж Елена Юрїївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування Донецького національного університету імені Василя Стуса (Україна)

Корж Елена Юрьевна, кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры иностранных языков профессионального направления Донецкого национального университета имени Василя Стуса (Україна)

Korzh Olena, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages for Specific Purposes, Vasyl Stus' Donetsk National University (Ukraine)

Стаття надійшла: 06.11.2019

Статтю прийнято до друку: 13.11.2019

УДК 811.133.1'34

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-163-169

ФОНЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФРАНЦУЗЬКОГО РОЗМОВНОГО МОВЛЕННЯ

Ольга Хірочинська

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Україна, м. Луцьк, пр. Воли, 13

e-mail: olia.mychalechyk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2441-2654

У статті проаналізовано фонетичні процеси у французькому розмовному мовленні. Розглянуто механізми змін, яких зазнає артикуляція звуків у потоці мовлення. Проведено аналіз полеміки з питань про наявність чи відсутність палаталізації, про доречність застосування терміна «редукція» до приголосних звуків.

Метою дослідження є вивчення фонетичних процесів і їхнього впливу на фонетичну структуру мови, виявлення найбільш характерних тенденцій в її позиційних змінах.

Науковий матеріал відображає погляди найбільш авторитетних учених у галузі фонетики та фонології, як теоретиків, так і практиків. Вихідні нормативні поняття базуються на теоретичних положеннях, розроблених відомими лінгвістами, які займаються проблемами фонетичних процесів у мовленні (А. Рапанович, В. Гак, Л. Зіндер, Ф. Картон, П. Делятр, М. Леон, В. Люсі, Ш. Балі, К. Блани-Бенвеніст, П. Гіро, М. Грамон, О. Соважо, П. Мерль, В. Соколова, А. Саламарська та ін.). Під час викладу практичного матеріалу використано дослідження, наявні в лінгвістичній літературі (вітчизняній та зарубіжній), і власні спостереження автора за промовою інформантів – носіїв мови. Подано приклади не лише з літературного мовлення, а й із розмовного, що допомагає найбільш повно проілюструвати процеси та явища, які є актуальними на сучасному етапі розвитку мови.

Ключові слова: розмовне мовлення, фонетика, фонологія, артикуляція, вимова, ритмічна група, редукція, елізія, зв'язування, пауза, асиміляція

ФОНЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФРАНЦУЗСКОЙ РАЗГОВОРНОЙ РЕЧИ

Ольга Хирочинская

Восточноевропейский национальный университет

Украина, г. Луцк, пр. Воли, 13

e-mail: olia.mychalechyk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2441-2654

В статье проанализированы фонетические процессы во французской разговорной речи. Рассмотрены механизмы изменений, которым подвергается артикуляция звуков в речевом потоке. Проведен анализ полеміки по вопросу о наличии или отсутствии палатализации, об уместности применения термина «редукция» к согласным звукам.

Целью исследования является изучение фонетических процессов и их влияния на фонетическую структуру языка, выявление наиболее характерных тенденций в позиционных изменениях языка. Научный материал отражает взгляды наиболее авторитетных ученых в области фонетики и фонологии, как теоретиков, так и практиков. Исходные нормативные понятия базируются на теоретических положениях,

разработанных известными лингвистами, которые занимаются проблемами фонетических процессов в речи (А. Рапанович, В. Гак, Л. Зиндер, Ф. Картон, П. Делятр, М. Леон, В. Люси, Ш. Бали, К. Блани-Бенвенист, П. Гиро, М. Грамон, О. Соважо, П. Мерль, В. Соколова, А. Саламарская и др.). При изложении практического материала использованы как исследования, имеющиеся в лингвистической литературе (отечественной и зарубежной), так и собственные наблюдения автора за речью информантов – носителей языка. Приводятся примеры как с литературной речи, так и с разговорной и даже просторечия, что помогает наиболее полно проиллюстрировать процессы и явления, которые являются актуальными на современном этапе развития языка.

Ключевые слова: разговорная речь, фонетика, фонология, артикуляция, произношение, ритмическая группа, редукция, элизия, связывание, пауза, ассимиляция

PHONETIC PARTICULARITIES OF FRENCH COLLOQUIAL SPEECH

Olha Khirochynska

Lesya Ukrainka Eastern European National University

Voli Av.,13, Lutsk, Ukraine

e-mail: olia.mychalechyk@gmail.com

ORCID: 0000-0002-2441-2654

Introduction. *The article analyzes the phonetic processes in French colloquial speech. The mechanisms of changes, which the articulation of sounds undergoes in the flow of speech, are examined. An analysis of the debate on the presence or absence of palatalization as well as on the appropriateness of the use of the term “reduction” to consonants is carried out.*

Purpose. *The aim of the research is to study the phonetic processes and their influence on the phonetic structure of the language, to identify the most characteristic trends in positional changes in the language.*

Methods. *The following methods and techniques are used in the article: the method of linguistic observation and description – to characterize phonetic particularities and features in French colloquial speech such as: ellipticality, loss of sounds, reduction of sounds, emphatic emphasis, uneven use of pauses, etc.; the method of comparison of linguistic and social phenomena – to establish the interconnection and interdependence of changes in the colloquial and literary speech of French speakers. Partially used is the method of interviewing informants of different social groups – to verify the status of individual units under study.*

Results. *The scientific material reflects the views of the most respected scientists in the field of phonetics and phonology, both theorists and practitioners, who conducted investigations into the given subject. The reference normative concepts are based on theoretical concepts developed by well-known linguists who deal with the problems of phonetic processes in speech (A. Rapanovich, V. Gak, L.Zinder, F. Carton, P. Delatre, M. Leon, V. Lucy, S. Bally, K. Blanche-Benveniste, P. Giro, M. Gramon, P. Delatre, O. Sovazho, P. Merle, V. Sokolova, A. Solomarska etc.). In presenting the practical material, we used the studies available in linguistic literature (national and foreign), as well as the author’s own observations of the speech of informants – native speakers. Examples are given, both from literary and colloquial speech including vernacular, which helps to most fully illustrate the processes and phenomena that are relevant at the present stage of language development.*

Originality. *At the present stage of the development of linguistics, the questions of the peculiarities of the phonetic system of the French language are still relevant. In particular, studying*

live French colloquial speech in all its aspects is considered to be an urgent task. The interest of linguists in the study of this issue is well founded, since the vast majority of linguistic changes occur precisely in the oral colloquial speech.

Conclusion. *Therefore, an analysis of the main features of French colloquial speech shows a tendency to compress, to reduce the number of liaison connections, as well as the tendency towards assimilation, to changes in tone of a text, to changes in the length of sounds. These phenomena constitute the main specifics of colloquial speech, which distinguish it from other speech varieties. Taking into account this specificity is especially important for those who want to learn a foreign language outside the natural language environment.*

A detailed study of the particularities of colloquial speech will help students master the skills of perception of a foreign language, develop their linguistic outlook, which allows them to go beyond the normative language phenomena, to evaluate the language in all the variety and versatility of its manifestations and to trace the tendencies of linguistic evolution

Keywords: *colloquial speech, phonetics, phonology, articulation, correlation, rhythmic group, reduction, elision, linking, pause, assimilation.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку мовознавства ще досі актуальні питання особливостей фонетичної системи французької мови, зокрема проблема вивчення французького живого мовлення в усіх його аспектах. Інтерес лінгвістів до вивчення цього питання є цілком обґрунтованим, оскільки абсолютна більшість мовних змін відбувається саме в усному розмовному мовленні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню специфіки французького розмовного мовлення, зокрема її фонетичного аспекту присвячені роботи Ф. Картона, П. Делятра, М. Леона, В. Люсі, Ш. Баллі, К. Бланш-Бенвеніста, П. Гіро, М. Грамона, П. Делятра, О. Соважо, П. Мерля, В. Соколової, О. Соломарської та інших, проте питання актуальне ще й сьогодні.

Мета статті – проаналізувати фонетичні особливості сучасного французького мовлення, визначити основні ознаки та простежити зміни в його фонетичній системі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розмовне мовлення – це один із функціональних різновидів літературної мови. Як засіб комунікації, воно відіграє важливу роль у житті людини й характеризується певними фонетичними особливостями. У сучасній лінгвістичній літературі немає єдиного дифініціювання поняття «розмовне мовлення», що свідчить про багатогранність цього явища. Мовознавці по-різному підходять до визначення цього поняття.

Розмовне мовлення розглядають як усну форму спонтанного діалогічного мовлення [2, с. 42], як особливу систему мовних засобів, які функціонують в різних сферах спілкування на офіційному й неофіційному рівнях й основною формою якої є діалог [3, с. 74], як один із функціонально-стилістичних різновидів мови, як особливу систему, що має специфічний набір одиниць та специфічні закони їхнього функціонування. Відсутність єдиного визначення цього поняття є свідченням його багатоаспектності.

Однією з характеристик розмовного мовлення є його спонтанність, завдяки якій складається враження певної неупорядкованості й навіть недбалості у вимові носіїв конкретної мови, зокрема французької [3, с. 71].

Досліджуючи проблему фонетичних особливостей французького розмовного мовлення, варто зазначити, що офіційне французьке мовлення відзначається чіткою артикуляцією звуків. Проте в процесі спонтанного діалогічного мовлення на побутовому

рівні відбуваються фонетичні зміни, які виникають унаслідок прагнення комуніканта якомога швидше донести ту чи ту інформацію до співрозмовника. Характерними ознаками усного розмовного мовлення є еліптичність, випадіння звуків, редукція звуків, емпатичний наголос, нерівномірне вживання пауз тощо. Ці ознаки є результатом дії двох основних тенденцій, властивих розмовному мовленню: тенденції до стислості і тенденції до експресивності висловлювання. Завдяки еволюції фонетичної системи французької мови найбільш помітні зміни відбуваються в системі голосних звуків [1, с. 21–28].

Розглянемо ці ознаки детальніше.

Еліптичність (випадіння звуків) – поширене явище у французькому розмовному мовленні. Найбільш частого випадіння зазнають такі голосні звуки як [ə], [ɛ], [u], [y], [œ], [ɔ], [i], [a], [ɑ], [ɔ̃].

Зауважимо, що [ə] німе випадає часто в односкладових і складних словах між двома приголосними, наприклад:

Et si j (e) t'invitais Ça m (e) rassure. Dans ton état ce n'(est) pas très r(e)commandé.

Особливим є випадіння [ə] німого в групі трьох приголосних, де згідно з традиційними правилами вимови [ə] німе повинне зберігатися, наприклад: *fort(e)ment*.

На думку Ф. Картона [5, с. 49], це явище можливе лише тоді, коли обидва приголосні, які передують [ə], не становлять силабічної єдності.

Відкритий голосний [ɛ] випадає на початку слова: *(e)xacte, (e)xactement*, у вказівних прикметниках *cet, cette: à c(e)t âge, c(e)tte année*, в групі *c'est*: *Ah, c(e)st impossible, chérie*. Якщо за виразом *c'est* йде слово, яке починається на голосну, то спостерігається злиття: *c'(es)t impossible*, коли ж слово починається з приголосного, то форма дієслова *est* зникає повністю:

C(est) curieux, je m'en souvient pas. Si c'(est) comme celle de tes parents.

[ɛ] випадає також у виразах *mais enfin, mais alors*: *Va l'acheter, m(ais) enfin tu crains pas qu'on ne s'encroûte un peu? M(ais) alors tu vas avoir des cours ici, non...?*

Голосний [u] зникає в особовому займеннику *v(ou)s*: *v(ou)s êtes, v(ou)s allez* в прийменнику *pour*: *P(ou)r commencer, il faudra s'installer gentilleme(n)t, у виразі tout à fait: c'est pour t(ou)t à fait vrai.*

Голосний [y] випадає у займеннику *tu*: *T(u) as compris? T(u) es épatante, Léa. Moi, t(u) sais! T(u) sais, je ne demande mieux que de sortir.*

Голосний [ɔ] відкритий може опускатися в середині багатоскладових слів: *co(o)pérative, extraordinaire.*

Відкритий голосний [œ] випадає часто в слові *peut-être [ptɛt]*.

Голосний переднього ряду [a] зникає переважно у словах, які часто вживаються в мовленні: *papa, madame, ça, maman*, наприклад: *Mais oui, je sais p(a)pa. Vous voyez m(a)dame, c'était un Anglais. Bonjour, m(a)man. Ç(a) ta fait de la peine?*

Голосний [i] опускається в часточці *si*: *S(i) tu préfères... On savait pas s(i) ça arrivait...*

Носові голосні [ɑ̃] та [ɔ̃] можуть випадати в таких словах: *enfin, mon, ton, bonjour* та ін.: *(En) fin quoi... Si tu permets (m)on amour... B(on)jour Monsieur*

Випадіння голосного призводить до випадіння складу.

У сучасному французькому мовленні спостерігається тенденція до стиснення груп слів і навіть речень у єдностях, які б за своїм звучанням могли б наближатися до слова. При цьому можна відзначити, що граничне стиснення, гранична компресія компонентів цих єдностей, а точніше акцентних (ритмічних груп) підсилює ступінь взаємодії звуку в межах цих стислих одиниць, що, своєю чергою, призводить до появи редукованих відтінків.

Як показують фонетичні дослідження останніх років, у швидкому розмовному мовленні в ненаголошеній позиції відбувається якісна редуція голосних [1, с. 89].

Наявність редукованих відтінків того чи того тембру в розмовній мові здебільшого зумовлена мікроконтекстом (фонетичним оточенням). Вплив мікроконтексту має цілеспрямований характер. Однак вплив фонетичного оточення сам по собі ще не є першопричиною виникнення редуції. Поява редукованих відтінків зумовлена екстралінгвістичними причинами, однією з яких є мінімальний контроль за промовою з боку мовця. Зменшення мовного самоконтролю лінгвісти пояснюють екстралінгвістичними чинниками: сферою та ситуацією спілкування [1, с. 79].

Недбалість артикуляції як наслідок зменшення мовного самоконтролю часто є причиною зникнення приголосних. У консонантних групах приголосний, який є найбільш слабким за своєю природою, випадає, що сприяє скороченню цих груп.

Найбільш частих випадків зазнають приголосні [r] та [l] в групі зімкнений (проривний)+плавний приголосний в кінці слова: *prend(re)*, *not(re)*, *adorable*

На думку О. Соважо [7, с. 64], часте випадіння [ə] німого в дієслівних закінченнях *-re* створює умови для появи нової категорії неозначеної форми дієслів з нульовим закінченням і може призвести до поступового зникнення дієслів із закінченням *-re* у французькій мові.

Приголосний [r] випадає часто в словах: *pa(r)ce que*, *su(r)*. Приголосний [l] опускається в займенниках *i(l)*, *i(ls)*, *e(lle)*, *e(lles)*. Фонетичні дослідження свідчать про значно частіше випадіння [l] в займеннику чоловічого роду «il», порівняно з займенником жіночого роду «elle». Найчастіше це може відбуватись у безособових зворотах: *il faut*, *il y a*, де *il* вже не виступає займенником і може опускатись не змінюючи значення виразу.

Приголосний [l] випадає і перед [j] у словах *million*, *milliard*, *milieu*, а також в деяких часто вживаних словах: *que(l)que chose*, *ce(l)ui-là*, *у en a p(l)us*.

У французькій розмовній мові спостерігаються випадки випадіння інших приголосних: [k] в словах *excuse*, [eskʏ :z] *exclusif* [esklyzif] і [t] в слові *maintenant* [mɛ̃nɑ̃]. Зазнають опущень і напівголосні [ç] в словах: *p(u)isque*, *p(u)is*, наприклад: ... *p(u)isque sinon va te sauter dessus* і [w]+ [ɑ] у слові *v(o)ilà*: *v(o)ilà que c'est drôle...*

Для швидкого розмовного мовлення характерне випадання цілих складів, наприклад: *Pas si vite tam'zel... C'est vrai, n'est-ce pas ?*

Однією з основних характеристик французького усного мовлення є емоційність та експресивність, які досягаються за допомогою *емфатичного наголосу*, який змінює ритм французької фрази та слугує дієвим засобом експресивного виділення. За допомогою емфатичного наголосу відбувається вираження різних емоційних відтінків у мовленні, наприклад:

- захоплення: *Tu as une mémoire "excellente ! Ecoute, demande, donc l'avis de Pierre, c'est un "vrai artiste;*
- обурення: *Ah, " menteur, c'est pas vrai;*
- здивування: *Oh, c'est pas "possible... c'est pas "vrai...;*
- засмучення: *Mais c'est infernal, ce n'est plus une vie, "pauvre Léon, c'est é"pouvantable;*
- страх: *Mais c'est "terrible* та ін.

Емфатичний наголос може маркувати слово, яке належить до нейтральної лексики, та слово, яке має афективне значення в таких виразах як *terriblement touché*, *rudement changé*, які є експресивними завдяки незвичайному вживанню прислівників у мовленні, емфатичний наголос підсилює їхню емоційність: *Oh, merci, mon cousin, je suis "terriblement touché...*

Pauvre ami, il est "rudement changé...

У французькому розмовному мовленні спостерігаємо таке явище, як нерівномірність паузації. Паузами, які порушують рівномірність мовленнєвого ритму, є паузи хезитації, паузи обмірковування та паузи, які вживаються в експресивних цілях [3, с. 84].

Паузи хезитації часто супроводжуються повторами, наприклад : *Il faut (пауза) il faut que je sois (пауза) que je sois calme ...*

Якщо пауза вводиться в середині ритмічної групи та вживається не зовсім звично, вона здатна нести експресивне навантаження, допомагає зрозуміти підтекст висловлювання та емоційний стан мовця:

Et cette vie, cette (пауза) existence plutôt, dure depuis 40 ans ...

У розмовній мові паузи нерідко супроводжуються паралінгвістичними явищами: сміхом, посмішкою, зітханням тощо, завдяки яким мова стає більш емоційною :

-*Vous voulez combien?*

- *200 euros.*

- *Que vous êtes dur à l'affaire, Monsieur, (пауза). Je vous donne 40 (пауза).*

- *Allez-vous-en.*

-*Bon (зітхання), (пауза) – 50.*

Французькі фонетисти відзначають ще одну особливість розмовного мовлення – темпоральну нерегулярність, яка може бути наслідком непередбаченості, спонтанності мовленнєвого акту (наявність пауз хезитації), протяжність звуків під час обдумування наступних реплік, а також наслідком емоційного стану мовця. Варто зауважити, що різні емоційні стани виражаються різним темпом мовлення. Гнів, роздратування супроводжуються здебільшого швидшим темпом: ... *Vous n'avez rien à faire ici. A toutes les heures du jour on vous voit dans cette maison avec votre lait. Ce n'est plus une maison ici, mais une laiterie, une crèmerie, une étable...* (частина висловлювання промовлена в пришвидшеному темпі, виділена шрифтом):

Сповільнений темп вказує на страх, на сумнів: *L'homme a défoncé la vitraillie, il a sauté par-là... regardez ces tâches noires, c'est du sang* (страх).

... Margerite est partie chez des amis... qui demeurent ... non loin de Paris... je crois.

- *Vous croyez cher cousin. Bizare, bizarre...* (сумнів) (частина фрази промовлена у сповільненому темпі, виділена курсивом)

Пришвидшення темпу мовлення супроводжується менш чіткою артикуляцією звуків і є причиною недочувань, виникнення фонетичних омонімів та гри слів у французькій мові, наприклад:

- *J'ai le cerveau lent* [sɛrvɔlɑ̃].

- *C'est un jeu de mots. Tu connais un serf volant?*

- *Tu sais ce que c'est? C'est un jeu pour les enfants ...*

У літературній мові подібні випадки трапляються не часто. Дослідження показують, що у виразі *cerveau lent* більшість мовців чітко вимовляють [o], виключаючи у такій спосіб можливість фонетичної омонімії.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, аналіз основних особливостей французького розмовного мовлення свідчить про тенденцію до компресії, до скорочення кількості зв'язувань (*liaison*), асиміляції, зміни в тональному рівні тексту, зміни довготи звуків. Ці явища становлять основну специфіку розмовного мовлення, яка відрізняє його від інших мовленнєвих різновидів. Урахування цієї специфіки особливо важливе для тих, хто прагне вивчати іноземну мову поза природним мовним середовищем.

Детальне вивчення особливостей розмовного мовлення допоможе студентам оволодіти навичками сприйняття іншомовного мовлення, формуванню в них лінгвістичного кругозору, який дозволяє вийти за рамки нормативних мовних явищ, оцінити мову в усьому різноманітті та багатогранності її проявів та простежити тенденції мовної еволюції. У зв'язку із цим ми бачимо перспективу подальшого дослідження еволюції французької фонетичної системи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Катагощина Н. А. О современном французском произношении. Москва : Высшая школа, 1990. 166 с.
2. Сиротинина О. Б. Современная разговорная речь и её особенности. Москва : Высшая школа, 1974. 143 с.
3. Соколова В. С., Портнова Н. И. Фонетика французской разговорной речи. Москва : Высшая школа, 1990. 165 с.
4. Blanche Benveniste C. Le français parlé. Transcription et édition. Didier Edition, 2000. 264 p.
5. Carton F. Introduction à la phonétique du français. Paris, Bruxelles, Montréal, 1991. 250 p.
6. Chigarevskaja N. Traité de phonétique française. Moskow, 1982. 270 p.
7. Sauvageot A. Analyse du français parlé. Paris : Hachette, 1971. 189 p.

REFERENCES

1. Katagoshchina N. A. O sovremennom frantsuzskom proiznoshenii. Moskva : Vysshaya shkola, 1990. 165 s.
2. Sirotinina O. B. Sovremennaya razgovornaya rech' i yeye osobennosti. Moskva : Vysshaya shkola, 1974. 143 s.
3. Sokolova V. S., Portnova N. I. Fonetika frantsuzskoy razgovornoy rechi. Moskva : Vysshaya shkola, 1990. 166 s.
4. Blanche Benveniste C. Le français parlé. Transcription et édition. Didier Edition, 2000. 264 p.
5. Carton F. Introduction à la phonétique du français. Paris, Bruxelles, Montréal, 1991. 250 p.
6. Chigarevskaja N. Traité de phonétique française. Moskva, 1982. 270 p.
7. Sauvageot A. Analyse du français parlé. Paris : Hachette, 1971. 189 p.

Хірочинська Ольга Іванівна, старший викладач кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Хирочинская Ольга Ивановна, старший преподаватель кафедры романских языков и интерлингвистики Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки.

Olga Khirochinska, Senior Lecturer of the Department of Romance Languages and Interlinguistics at Lesya Ukrainka Eastern European National University.

Стаття надійшла: 06.11.2019

Статтю прийнято до друку: 13.11.2019

РЕЦЕНЗІЇ

DOI 10.31652/2521-1307-2020-29-170-172

ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО МОВНОГО ПРОСТОРУ МОЛДОВИ

Рецензія на

**К. С. Кожухар «Українська мова на теренах
Республіки Молдова» (Кишинів, 2019 р.) (рукопис)**

По-перше, питання функціонування мов на теренах інших держав перебуває в епіцентрі уваги зовнішньої політики будь-якої країни, яка дбає про власне майбутнє. Наслідки багатолітньої русифікаторської політики, яка провадилася за часів Московського царства, Російської імперії та СРСР, продовжується і за доби Незалежності України: українці в Республіці Молдова зрікалися свого походження, втрачали свої національні риси і забували рідну мову. Так, за період 1989–1999 рр. лише в Кишиневі кількість українців скоротилася з 98,2 тис. осіб до 58,9 тис., а користування рідною мовою – із 41,2% до 31,7%¹.

По-друге, особливе місце в контексті «консервації» мови посідають переселенські говірки, які за законами лінгвальної системи чинять опір міжмовній інтерференції і максимально зберігають в іншомовному оточенні архаїчні мовні явища. З огляду на це дослідження українських говірок за межами України набуває значення задля глибшого пізнання історії української мови, водночас лінгвальні факти є джерелом пізнання історії самого народу. Сьогодні українські говірки на теренах Молдови зберігають діалектну основу гуцульських, надністрянських, волинських, подільських та інших говірок в українських селах, заснованих переселенцями з різних регіонів України, тому не викликає сумнівів актуальність дослідження українських говірок на теренах Республіки Молдови в контексті збереження спільного архаїчного мовного фонду слов'ян.

З огляду на зазначені чинники, поява збірника наукових праць К. С. Кожухар «Українська мова на теренах Республіки Молдова» однозначно викликає схвалення та заслуговує на вітання з боку української громадськості і Молдови, і України.

Рецензована праця має чітку архітектуру, за якою проглядає 3 засадничі вектори досліджень, представлених у книзі: соціолінгвістичний, діалектологічний та лінгводидактичний.

Перший напрям втілено в статтях українською, російською, румунською та англійською мовами, присвячених питанню забезпечення прав етнічних українців Республіки Молдова вивчати рідну мову, історію і культуру, проблемі функціонування та збереження української мови та етносу в Молдові. Статті на цю тематику мають історичний, соціологічний, лінгвістичний характер, що розширює коло читацької аудиторії рецензованої книги. Заслуговують на схвалення докладні квантитативні характеристики, статистичні відомості, які супроводжують виклад основного матеріалу, напр., у статті «*Допоки живе мова – доти житиме народ*» фіксуємо 21 таблицю, які візуалізують результати соціологічних опитувань респондентів, їхній рівень володіння українською мовою, аналіз національного складу українських сіл Молдови тощо.

¹ Романцов В. О. Населення України і його рідна мова за часів радянської влади та незалежності (XX – початок XXI століття). Київ : Вид-во імені Олени Теліги, 2008. С. 78.

Висновки, які випливають із запропонованих розвідок соціолінгвістичної проблематики, цілком аргументовані, але аж ніяк не втішні: по-перше, чинне законодавство та розбудована на його основі система освіти в Республіці Молдова дає змогу етнічним українцям долучатися до рідного слова в державних навчальних закладах усіх рівнів, однак навчанням української мови охоплена незначна кількість учнівської молоді українського походження. По-друге, що є причиною, очевидно, першого – українська мовна самоідентифікація українців Республіки Молдова більш розмита ніж етнічна.

Діалектологічний вектор досліджень, представлених у рецензованій праці, націлений на пізнання функціонування українських говірок у Республіці Молдова. Заслуговує на увагу діалектологів загальний синхронний опис фонетичної системи українських говірок на молдовських теренах із докладною характеристикою фонемного складу аналізованих говірок у розвідці *«Українські говірки в Республіці Молдова (загальна характеристика фонетичної системи)»*. Дослідження виконане в 2005 році, проте й до сьогодні залишається єдиною працею на цю тематику в українській анклавній діалектології.

Очевидним є інтерес К. С. Кожухар до лексики українських говірок у лінгвальному просторі Республіки Молдова, що є цінним джерелом знань про народне життя українців у різні періоди; історичні, міжкультурні та міжмовні контакти народів, що проживають на цій території. Зокрема, в епіцентрі наукових пошуків Катерини Сергіївни перебуває тематична група лексики на позначення їжі та напоїв: польові записи, зроблені авторкою в понад 30 українських / українсько-молдовських селах Республіки Молдова з 1994 р., та їхній системний аналіз на предмет структурної організації аналізованої тематичної групи лексики та матеріалі однієї говірки (*«Назви їжі і харчування в говірці села Булаєшти Оргеївського району Республіки Молдова»*), міжмовної інтерференції (*«Українсько-молдовські інтерференції в назвах страв з пшеничного борошна в українських говірках Республіки Молдова»*, *«Восточнороманские заимствования в украинских говорах севера Республики Молдова»*, *«Східнороманські запозичення в назвах продуктів харчування, страв, посуду і начиння в українських говірках Республіки Молдова»*, *«Восточнороманские заимствования в названиях пицци и напитков в украинских говорах Республики Молдова»*, *«Тюркський чинник у формуванні номенклатури назв їжі, харчування, посуду і начиння українців Молдови»*), етнолінгвістичних особливостей назв їжі та напоїв українців Молдови (*«Святвечірні традиції українців Молдови (етнолінгвістичний аспект)»*) дає змогу читачеві скласти загальне уявлення про страви повсякденного харчування та особливості їхньої номінації в говірках усіх регіонів республіки, де компактно чи дисперсно мешкають українці.

Цінним для пізнання функціонування української діалектної мови в іншомовному оточенні є системний аналіз найменшої мовно-територіальної одиниці членування діалектної мови – говірки одного села. А тому схвалюємо розвідки на кшталт *«Українська говірка с. Дану Глодяньського р-ну»* та *«Українська говірка с. Мусаїт Тараклійського р-ну»*. Наголошуємо: що більше такого типу праць буде введено в лінгвістичний інформаційний простір, то більш упевненими будуть мовознавці в перспективі збереження української діалектної мови в просторі і часі.

Третій блок – лінгводидактичний – виведено окремим розділом *«Українська мова в системі освіти Республіки Молдова»*, що засвідчує велику роботу, виконану відділом історії, мови і культури українців Молдови Інституту національних меншин та К. С. Кожухар, зокрема, щодо впровадження української мови в заклади освіти всіх ланок – від дошкільної до вищої, де навчаються етнічні українці. Відкривається розділ програмною статтею *«Становлення, здобутки і проблеми українського шкільництва в Республіці Молдова»*, яка

дає чітке уявлення про стан українського шкільництва в республіці. Інформативними навіть для нефахівця є вміщені розділи курикулуму з української мови і літературного читання (1–4 класи) та курикулуму з української мови і літератури (V – IX класи). Вони засвідчують упровадження в республіці науково обґрунтованої лінгводидактичної системи навчання українській мові, яка врахує особливості навчання в умовах діалекту та інтерференції з боку російської та румунської мов.

Таким чином, рецензований збірник наукових праць К. С. Кожухар «Українська мова на теренах Республіки Молдова» є різноаспектною системною працею, яка репрезентує буття не лише української мови, а й українців загалом у Республіці Молдова. Переконані, що книга зацікавить не тільки мовознавців і педагогів, а й етнологів, соціологів, політологів та всіх, кому небайдужа доля Українця поза межами України. Отож рекомендуємо збірник наукових праць К. С. Кожухар «Українська мова на теренах Республіки Молдова» до друку і як побажання висловимо одне міркування, націлене на употужнення такої праці.

Попри глибоку повагу до автора – доктора педагогіки, конференціара, старшого наукового співробітника сектору "Етнологія українців" Інституту культурної спадщини Академії наук Молдови та самовідданого патріота України Катерини Сергіївни Кожухар – та не применшуючи ні на йоту її особистого внеску в збереження та вивчення української мови в Республіці Молдова – переконані, що таке фундаментальне дослідження, як «Українська мова на теренах Республіки Молдова», за глибиною аналізу та масштабом репрезентації української мови загалом і українських говірок зокрема на території іншої держави тільки виграло б, якби до рецензованого збірника були вміщені окремі роботи О. А. Романчука² та Д. А. Ігнатенко³, присвячені системному аналізу фонетики, лексики та історії десятків українських говірок на території Молдови. Плекаємо надію, що рецензований збірник із гучною назвою «Українська мова на теренах Республіки Молдова» започаткує серію таких видань, до яких долучаться інші упорядники, адже на сьогодні можна говорити про сформоване коло дослідників й популяризаторів української мови й культури в Республіці Молдова.

Гороф'янюк Інна Валентинівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Україна).

Горофянюк Инна Валентиновна, кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского (Украина).

Inna Gorofyanyuk, Candidate of Philological Sciences, PhD in Philology, Associate Professor of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia (Ukraine).

² Романчук А. А., Тащи И. Н. Ранняя история украинского села Булаешты в контексте истории Молдовы (14 – начало 17 вв. от Р.Х.). Кишинев, 2010. та близько 20 статей, присвячених аналізу українських говірок Молдови в загальнослов'янському та романському контексті – історичному та лінгвістичному.

³ Ігнатенко Д. А. Типологія форм і динаміка українських говірок півночі Молдови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Одеса, 2016. та близько 20 статей, які стосуються лексики, морфології 60 українських говірок та етнокультурних особливостей сіл Молдови.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Збірник наукових праць «**Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)**» входить до переліку фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (наказ МОН України № 515 від 16.05.2016 р.; додаток 12), ISSN 2521-1293, ICV 2017: 53.20. Електронну версію журналу включено до наукової періодики НБУ імені В. І. Вернадського. Збірник проіндексовано в міжнародних наукометричних базах: Index Copernicus (IC), Google Scholar.

Збірник виходить двічі на рік – у червні та грудні.

Наукові статті, рецензії на книги, хроніки наукових подій друкуємо українською, англійською та російською мовами.

Проблематика збірника

1. Актуальні питання теорії мови.
2. Функційна семантика лексичних одиниць. Теорія номінації.
3. Когнітивні та комунікативно-прагматичні аспекти лінгвістики.
4. Лінгвістика тексту. Стилiстичні та контекстуальні вияви лексичних і граматичних одиниць.
5. Мова сучасних ЗМІ.
6. Проблеми діалектології та ономастики.
7. Актуальні питання зіставної лінгвістики.
8. Перекладознавство та міжкультурна комунікація.

Вимоги до змісту та оформлення статті

І. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ:

1. **Обсяг** відредагрованої автором статті – від 8 сторінок (від 15 000 друкованих знаків).

2. **Текст статті** має відповідати вимогам ДАКу України, згідно з яким обов'язковими є основні елементи: **постановка проблеми, аналіз останніх досліджень і публікацій, мета статті, виклад основного матеріалу дослідження, висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок** у визначеному напрямі (їх виокремлюють рубриками в підрядку до тексту).

3. Статтю супроводжують 2 **анотації** українською та російською мовами (середній обсяг анотації українською та російською мовами – не менше як 500 друкованих знаків) та **Abstract** англійською мовою (не менше як 3000 друкованих знаків), де висвітлено актуальність, мету, завдання, результати та висновки дослідження. Якщо стаття не українською мовою, то вона супроводжується анотацією українською мовою обсягом не менш як 1800 знаків. Анотації та Abstract супроводжують **ключові слова** (до 7 термінів чи терміносполук).

4. Наприкінці публікації подати **References** – список використаної літератури, транслітерований латиницею (для транслітерації українського тексту варто користуватися офіційним електронним сервісом: <http://ukrlit.org/transliterations>; для транслітерації російського тексту – системою Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)).

У статті рекомендуємо здійснювати покликання на публікації в попередніх випусках збірника «**Наукові записки ВДПУ. Серія: Філологія (мовознавство)**». Архів випусків: (<https://sites.google.com/site/naukzapmovoznavstvo/arhiv-nomeriv>).

II. ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ:

1. Формат аркуша А4; усі поля – 2 см; шрифт Times New Roman, розмір шрифту – 14 кеглів (література, анотації, Abstract, References – 12 кеглем), стиль «нормальний» («звичайний»); міжрядковий інтервал – 1,5; абзацний відступ – 1,25 см (в автоматичному режимі); текст друкувати без переносів.

2. Ілюстративний матеріал друкувати *курсивом* без підкреслень та лапок; досліджувана одиниця – *жирним курсивом*; тлумачення окремих слів та понять подавати в лапках «...»; покликання на ілюстративне джерело – у круглих дужках (Т. Шевченко).

3. Обов'язкове розрізнення знаків тире (–) і дефіс (-); використання лапок лише такого формату – «» («текст»); скорочення на зразок *i под., та ін.*, ініціали при прізвищах (напр., О. О. Гнатюк), указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (м. Київ) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+пропуск). Для уникнення невинуватених інтервалів потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки».

4. У тексті використовувати лапки «...»; якщо трапляються внутрішні й зовнішні лапки, то цитату оформлювати за зразком: «...“...”...»

5. Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії нарративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

6. Покликання на наукові джерела в тексті подавати у квадратних дужках із зазначенням порядкового номера джерела та сторінки, напр.: [4, с. 345; 7, с. 37–56].

7. Покликання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках, напр. (3, с. 15).

Послідовність структурних елементів статті:

- перший рядок – шифр УДК (звичайний шрифт, ліворуч);
- наступний рядок – назва статті (великі літери, напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – ім'я та прізвище автора (напівжирний шрифт, по центру);
- наступний рядок – назва навчального закладу, де працює або навчається автор (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – адреса навчального закладу (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – електронна адреса автора (звичайний шрифт, по центру);
- наступний рядок – номер автора ORCID iD (звичайний шрифт, по центру) (отримати його можна на сайті <https://ORCID.org/register>);
- через рядок – анотація українською мовою та ключові слова (не менше ніж 500 знаків);
- через рядок – та сама інформація (назва статті, інформація про автора, анотація (не менше як 500 знаків)) російською мовою;
- через рядок – та сама інформація (назва статті, інформація про автора, Abstract) англійською мовою;
- через рядок – основний текст статті з виділеними напівжирним шрифтом в підборку до тексту обов'язковими елементами (див. п. I. 2);
- через рядок – **ЛІТЕРАТУРА**. Список літератури оформлювати з урахуванням розробленого у 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Подавати в алфавітному порядку. Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо;

- наступний рядок – **ДЖЕРЕЛА, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ПРАЦЬ, УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ** (за потреби);

- через рядок – **References**;

- через рядок – інформація про автора: ПІБ повністю, вчене звання, посада, місце роботи українською, російською та англійською мовами.

III. ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

УДК 811.161.2373

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ «ЧАС» У СКЛАДІ МЕТАФОРИ (НА МАТЕРІАЛІ МОВИ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА)

Алла Горобець

Вінницький національний аграрний університет

Україна, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

У статті проаналізовано елементи лексико-семантичного поля «час» ...

Ключові слова:

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ПОЛЕ «ВРЕМЯ» В СОСТАВЕ МЕТАФОРЫ (НА МАТЕРИАЛЕ ЯЗЫКА ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОИЗВЕДЕНИЯ МИХАИЛА СТЕЛЬМАХА)

Алла Горобець

Винницкий национальный аграрный университет

Украина, г. Винница, ул. Солнечная, 3

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

В статье проанализированы элементы лексико-семантического поля «время»

Ключевые слова:

LEXICAL-SEMANTIC FIELD “TIME” IN THE COMPOSITION OF METAPHORS (AS EXEMPLIFIED IN LITERARY WORKS BY MYKHAILO STELMAKH)

Alla Horobets'

Vinnitsia National Agrarian University

Soniachna St., 3, Vinnitsia, Ukraine

e-mail: allagor1992@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2212-6416

Introduction. *The article analyzes ...*

Purpose.

Methods.

Results.

Originality.

Conclusion.

Key words.

Текст статті ...

Постановка проблеми (у контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор.

Мета і завдання статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антомонов А. Ю. Исследование структурной организации лексико-семантического поля : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19. Киев, 1987. 215 с.
2. Гурецька М. В. Лексико-семантичне поле «роздратування». *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки*. Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: Г. Л. Аркушин та ін.]. Луцьк, 2011. № 3: Філологічні науки. Мовознавство, Ч. 2. С. 98–102.
3. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Київ : Вид-во Київського державного лінгвістичного ун-ту, 1996. 294 с.
4. Дрібнюк О. Т. Функції метафори у публіцистичному стилі. *Мова і культура*. 2011. Вип. 14, т. 8. С. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (дата звернення: 10.11.2018).

REFERENCES

1. Antomonov A. Yu. Issledovanie strukturnoy organizatsii leksiko-semanticheskogo polya : dis. kand. filol. nauk : 10.02.19. Kiev, 1987. 215 s.
2. Huretska M. V. Leksyko-semantychne pole «rozdratuvannia». *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu im. Lesi Ukrainky*. Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky; [redkol.: H. L. Arkushyn ta in.]. Lutsk, 2011. № 3: Filolohichni nauky. Movoznavstvo, Ch. 2. S. 98–102.
3. Denysova S. P. Typolohiia katehorii leksychnoi semantyky. Kyiv : Vyd-vo Kyivskoho derzhavnoho lnhvistychnoho un-tu, 1996. 294 s.
4. Dribniuk O. T. Funktsii metafory u publitsystychnomu styli. *Mova i kultura*. 2011. Vyp. 14, t. 8. S. 140–144. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mik_2011_14_8_24 (data zvernennia: 10.11.2018).

Горобець Алла Володимирівна, аспірантка кафедри української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, асистент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету (Україна).

Горобець Алла Владимировна, аспірантка кафедри українського язика Винницького государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, ассистент кафедры украинского и иностранных языков Винницкого национального аграрного университета (Украина).

Horobets Alla, post-graduate student of the Ukrainian Language Department at Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Assistant of the Department of the Ukrainian and Foreign Languages, Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine).

IV. УМОВИ ОПЛАТИ

Вартість однієї (повної чи неповної) сторінки становить 60 грн. Збір покриває витрати, пов'язані з редагуванням статей, макетуванням та друком журналу. За пересилку збірника сплачує автор (під час отримання його у відділенні «Укрпошти» чи «Нової пошти»).

Оплата здійснюється лише після підтвердження редколегією прийняття статті до друку.

Одноосібні статті докторів наук друкуємо **безкоштовно**.

Кошти переказувати на картку для виплат ПриватБанку **4149 4991 0824 8434** (Прокопчук Людмила Володимирівна).

V. ПОРЯДОК ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

Редакційна колегія залишає за собою право на рецензування, редагування і відхилення статей. Статті, оформлені з порушенням вимог, не будуть розглянуті.

За зміст публікації, достовірність викладеної в ній інформації, дотримання автором принципів академічної доброчесності, а також за правильність перекладу та транслітерування відповідальність покладено на автора(ів).

Передрук матеріалів журналу – тільки з дозволу автора й редакції.

Публікація статті в збірнику передбачає автоматичну згоду автора(ів) на розміщення її електронного варіанта на сайті збірника та на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України.

Для опублікування статті потрібно надіслати на e-mail: **naukovizap@gmail.com** (Раднєвич Юлія Сергіївна, тел. 067-878-62-11) такі матеріали:

- 1) оформлену відповідно зазначених вимог статтю (**petrenko.doc**);
- 2) авторську довідку **українською та англійською мовами** (**petrenko_dovidka.doc**): прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, у якій працює(ють) автор(и)), електронна адреса автора(ів)), поштова адреса чи відділення «Нової пошти», контактні телефони.
- 3) відсканований чек про оплату публікації (**petrenko_oplata.pdf**);
- 4) відскановану рецензію-рекомендацію наукового керівника, засвідчену печаткою установи, де він працює (для аспірантів і дослідників, які не мають наукового ступеня) (**petrenko_rez.doc**).

VI. КОНТАКТНА ІНФОРМАЦІЯ

Редакція збірника «Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)»,

вул. К. Острозького, 32, корп. 1, каб. 313, м. Вінниця, Україна, 21001.

Телефон: (0432) 27-55-89.

<https://sites.google.com/site/naukazapmovoznavstvo/> – сайт збірника, який містить: політику (мета та завдання) наукового видання; склад редакційної колегії; процедуру рецензування та дотримання редакційної етики; порядок оформлення та подання публікації для оприлюднення;

<http://www.vspru.edu.ua> – сайт університету, де в рубриці «Оголошення» розміщено інформаційний лист, а в рубриці «Наукова робота» – архів випусків збірника;

naukovizap@gmail.com – електронна адреса редколегії для надсилання матеріалів.

Контактні телефони:

(0432) 27-55-89 (деканат);

067 878-62-11 (Раднєвич Юлія Сергіївна – технічний редактор).

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)**

Випуск 29

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Є. Б. Барань**
Заступник головного редактора – **С. М. Амеліна**
Відповідальний секретар – **Л. В. Прокопчук**
Технічний редактор – **Ю. С. Раднєвич**

Підписано до друку **.12.2019 р.**
Формат 60x84/8
Папір офсетний. Друк різнографічний.
Гарнітура Times New Roman.ум. др. арк.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.02.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 52-08-64, 52-08-65
<http://www.planer.com.ua> Е-mail: sale@planer.com.ua